

ANALELE ȘTIINȚIFICE
ALE
UNIVERSITĂȚII „AL. I. CUZA”
DIN IAȘI

(SERIE NOUĂ)

SECȚIUNEA III

a. Istorie

TOMUL XII, ANUL 1966

ANALELE ȘTIINȚIFICE

ALE

UNIVERSITĂȚII „AL. I. CUZA”
DIN IASI

(SERIE NOUĂ)

SECȚIUNEA III

a. Istorie

TOMUL XII, ANUL 1966

p. 41831

COMITETUL DE REDACȚIE

Conf. D. BERLESCU, Conf. C. CIHODARU,
Prof. M. PETRESCU-DÎMBOVIȚA

Conf. C. CIHODARU }
Conf. D. BERLESCU } *Redactori responsabili*

T GALAN, *Secretar de redacție*
V. DUMISTRĂCEL, *Tehnoredactor*

S U M A R

Pag.

STUDII

C. CIHODARU — Satele din regiunea Hangu-Bicaz în secolele XIV—XVIII. I. Contribuții la cunoașterea istoriei lor	1— 36
GH. PLATON — Situația maselor populare din Moldova în preajma și în timpul anului revoluționar 1848. I.	37— 62
V. CRISTIAN — Ioan Heliade Rădulescu și istoria universală	63— 84
I. SAIZU, D. ȘANDRU, I. AGRIGOROAIE și N. TODERICI — Contribuții la cunoașterea situației materiale a minerilor din Valea Jiului în perioada 1929—1933	85—104
C. BOTEZ, D. BOȚESCU și G. IRIMESCU — Exploatările miniere din bazi- nul Vatra Dornei în timpul celui de-al doilea război mondial	105—130
A. LOGHIN, A. CAREȚCHI și M. GH. MORĂRAȘU — Activitatea Parti- dului Comunist Român de grupare a tuturor forțelor democratice Crearea și activitatea F.N.D. (1944)	131—150

NOTE ȘI COMUNICĂRI

N. GOSTAR — O inscripție de la Hadrian în <i>Castellum roman</i> de la Barboși	151—152
I. TODERAȘCU — Unele precizări în legătură cu hotarul și vatra țirgu- rilor din Moldova (sec. XV—XVIII)	153—163
V. CRISTIAN — Cu privire la o nouă lucrare asupra monarhiei absolute franceze	163—165
A. FILIMON — Lucrări recente asupra Internaționalei I	166—169

RECENZII

GH. BUZATU — Jurnalul ambasadorului Dodd, 1933—1938, Moscova, 1961	171—175
I. SEFTIU — Pius al XII-lea și cel de-al III-lea Reich	175—178
ÎNSEMĂNĂRI BIBLIOGRAFICE	179—183

СОДЕРЖАНИЕ

СТАТЬИ

К. ЧИХОДАРУ — Села района Хангу-Биказ в XIV-XVIII в. в. I. Исторический очерк	1—36
Г. ПЛАТОН — Положение народных масс в Молдове накануне и в течение революционного 1848 года	37—62
В. КРИСТИАН — И. Гелияде Рэдулеску и всеобщая история	63—84
И. САИЗУ, Д. ШАНДРУ, И. АГРИГОРОАИЕ и Н. ТОДЕРИЧ — О материальных условиях жизни шахтеров из Валя Жиу в 1929—1933 годах	85—104
К. БОТЕЗ, Д. БОЦЕСКУ и Г. ИРИМЕСКУ — Эксплуатация горнорудных богатств бассейна Ватра Дорней в период второй мировой войны	105—130
А. ЛОГИН, А. КАРЕЦКИ и М. МОРЕРАШУ — Деятельность Коммунистической Партии Румынии по объединению всех демократических сил страны. Создание и деятельность Н. Д. Ф. (1944 год)	131—150

МАТЕРИАЛЫ И СООБЩЕНИЯ

Н. ГОСТАР — Гадрианская надпись в романеском кастеллуме (castellum) из села Барбошь	151—152
И. ТОДЕРАШКУ — К вопросу об уточнении места расположения и окружающей территории молдавских торгов (XV—XVIII вв.)	153—163
В. КРИСТИАН — О связи с новой работой об абсолютистской французской монархии	163—165
А. ФИЛИМОН — Новейшие работы о Первом Интернационале	166—169
РЕЦЕНЗИИ	171—178
БИБЛИОГРАФИЧЕСКИЕ ЗАМЕТКИ	179—183

S O M M A I R E

Pages

ÉTUDES

C. CIHODARU — Les villages de la région de Hangu-Bicaz aux XIV ^e —XVIII ^e siècles. I. Contributions à la connaissance de leur histoire .	1— 36
GH. PLATON — La situation des masses populaires de la Moldavie avant et pendant l'année révolutionnaire de 1848	37— 62
V. CRISTIAN — Ioan Heliade Radulesco et l'histoire universelle	63— 84
I. SAIZU, D. ȘANDRU, I. AGRIGOROAIE et N. TODERICI — Contributions à la connaissance de la situation matérielle de mineurs de la Vallée de Jiu dans la période de 1929—1933	85—104
C. BOTEZ, D. BOȚESCU et G. IRIMESCU — Les exploitations minières du bassin Vatra Dornei pendant la deuxième guerre mondiale	105—130
A. LOGHIN, A. CAREȚCHI et M. GH. MORĂRAȘU — L'activité du Parti Communiste Roumain pour le rassemblement de toutes les forces démocratiques. La création et l'activité du F.N.D. (1944)	131—150

NOTES ET COMMUNICATIONS

N. GOSTAR — Une inscription de l'empereur Hadrien dans le castellum romain de Barboși	151—152
I. TODERAȘCU — Quelques précisions concernant le „hotar“ et le territoire central des bourgs moldaves du XV—XVIII ^e siècles	153—163
V. CRISTIAN — Quelques observations concernant un récent travail sur la monarchie absolutiste française	163—165
A. FILIMON — Des travaux récents sur la I-ère Internationale	166—169
COMPTES—RENDUS	171—178
NOTES BIBLIOGRAPHIQUES	179—183

SATELE DIN REGIUNEA HANGU—BICAZ ÎN SECOLELE XIV—XVIII (CONTRIBUȚII LA CUNOAȘTEREA ISTORIEI LOR)

DE

C. CIHODARU

Cercetarea vechilor resturi de cultură materială descoperite în regiunea lacului de acumulare Bicz oferă destule dovezi în legătură cu existența pe aceste meleaguri a unei populații, probabil nu prea numeroasă, în perioadele premergătoare feudalismului. Mărturiile în această privință sînt incontestabile și dacă niște oameni înarmați cu instrumente rudimentare de piatră sau chiar de metal au reușit să-și asigure existența în văile de pe cursul mijlociu al Bistriței, e cu atît mai îndreptățită presupunerea că, pe măsura dezvoltării forțelor de producție, în perioada feudală, bogatele resurse naturale și poziția apărută a depresiunii intracarpatică, ce se întinde între Bicz și Galu, au atras o populație din ce în ce mai numeroasă.

Documentele, extrem de reduse ca număr, nu ne oferă însă nici o mărturie directă relativă la activitatea și modul de viață al oamenilor de aici, în primele veacuri de existență a statului feudal moldovenesc.

Cea mai veche mențiune documentară, referindu-se direct la o așezare din această regiune, o găsim într-un hrisov al lui Ștefan cel Mare din 13 februarie 1458, cînd domnul întărea mănăstirii Neamț „satul anume Băloșeștii de la Neamț, mănăstirea de la Hangu, pe vechiul hotar și doi tătari”... „Iar hotarul acestui sat și al mănăstirii să fie pe vechiul hotar, pe unde au folosit din veac”¹. În afară de acest document și de unele urice ale mănăstirii Bistrița, în care se menționează două poieni sub Ceahlău”², cercetătorul nu are la îndea-

¹ *Documente privind istoria României, A. Moldova, veacul XIV, XV, 1, p. 292—293.* În continuare se va cita DIR, A. Materialul documentar din arhive a fost cules, de un colectiv format din cercetătorii Em. Diaconescu și Corneliu Istrate, de la Inst. de Istorie, Iași.

² *Ibidem*, p. 321.

mînă decît un mare număr de falsuri sau documente suspecte³. Pentru a reconstitui trecutul societății din această parte, în perioada anterioară sec. XVII, el trebuie să recurgă la alte mijloace. Documentele citate se referă la o mănăstire sau la niște poieni și nu la sate. Acestea apar, în actele privitoare la regiunea Bicaz—Hangu, abia spre sfîrșitul sec. al XVI-lea. În a doua jumătate a secolului al XVI-lea, interesul clasei dominante pentru regiunea bogată în păduri și fînașuri situată la apus de culmea Stînișoarei a crescut și, o dată cu aceasta, informația documentară a devenit mai abundentă. Ea oglindește, îndeosebi, mijloacele prin care boierii și mănăstirile au cîștigat această întinsă regiune. Documentele existente nu sînt însă în măsură să asigure posibilitatea cunoașterii tuturor laturilor vieții sociale care a pulsat aici în trecut. Călători străini sau autohtoni, obișnuiți să aștearnă pe hîrtie ceea ce observau pe drumurile bătute de ei, după cît se pare, n-au trecut prin aceste părți decît destul de tîrziu. Informația pe care o poate da acest gen de literatură este, de asemenea, destul de săracă.

Misionarul catolic Marco Bandini, cu prilejul vizitelor sale canonice din anii 1646—1647, a ajuns pînă la nord de Piatra Neamț, unde a vizitat mănăstirea Bistrița, numită de dînsul „Monasterium Basilianorum”, lăsînd cîteva rînduri despre felul de viață al călugărilor de aici. Menționează că în regiune mai existau și alte mănăstiri, dintre care două mai cunoscute, fără însă să le dea numele.

Se interesa de viața monahilor, ascunși prin chinoviile de sub munte și de atitudinea lor față de dogmele bisericii romane, fără a manifesta vreun interes pentru oamenii necatolici din satele de aici. Astfel de misionari nici nu puteau să înțeleagă viața societății umane de care se rupseseră. Curiozitatea celor care urmau să le citească rapoartele privind apărarea intereselor bisericii romano-catolice, nu le impunea o asemenea preocupare⁴.

La fel a procedat, două secole mai tîrziu, călugărul rus Partenie, care a locuit cîtva timp într-un schit la poalele Ceahlăului, probabil Pionul, și ne-a lăsat cîteva însemnări neinteresante despre necazuri călugărești. Se referă cu amărăciune la certurile dintre călugării clevetitori și se arată impresionat de măreția Ceahlăului ale cărui pîrînișuri nu a avut curajul să le urce. Preocupările lui, de reforme paștorești, îl făcuseră surd la zgomotul ferestrelor și al topoarelor care doborău aici pe mari întinderi codrii seculari. Nu i-au provocat nici o emoție suferințele țăranilor supuși la cea mai cruntă exploatare de arendași, moșieri și egumeni. Îl bucura doar faptul că putea să găsească

³ *Ibidem*, vezi mai jos nota 131.

⁴ V. A. Urechia, *Codex Bandinus*, în «An. Acad. Rom.», tom XVI, s. 2, p. 83, 84, 235, 236.

sub umbra brazilor bătrâni bureți comestibili și melci sau păstrăvi sub unda cristalină a piraiei de munte⁵.

În opera sa *Descrierea Moldovei*, bogată în date istorice, geografice și etnografice, D. Cantemir se oprește fugar asupra Ceahlăului, scriind după informații vădit exagerate, culese de la unii și alții, despre zăpezile veșnice ale muntelui și despre piscurile sale care trec de norii zăpezilor. Curiozitatea cărturarului domn se oprea asupra priveliștii Dochiei, ce i se înfățișa cu o nuanță de glumă ascunsă, ca o stincă cu formele unei femei de sub care izbucnea un puternic izvor⁶. Pe harta întocmită de dinsul nota doar cele două mănăstiri, Buhalnița și Pionul, fără a mai înregistra alte amănunte privind regiunea din jurul lor⁷.

În prima jumătate a secolului al XIX-lea, burghezia de la noi a început să-și manifeste tot mai accentuat dorința de a cunoaște toate colțurile țării și în special pe acelea ale căror bogății naturale și mină de lucru ar fi putut să fie supuse unei exploatare avantajoase fără o masivă investire de capital. Valea Bistriței, cu imensele ei păduri de conifere și foioase, cu o ieftină cale pentru transportul lemnului, nu putea rămâne în afara acestui interes. N. Șuțu, în *Notiții statistice*, atrăgea atenția asupra acestor însemnate resurse⁸.

Interesul acesta se reflectă din plin și în literatura beletristică a vremii. Gheorghe Asachi, marele animator în domeniul activității culturale, vizita această regiune, mințit de dorința de a cunoaște cele mai pitorești colțuri din țară, dar poate și de interesele largirii întreprinderilor sale industriale de la Piatra. În călătoria pe care a întreprins-o la Hangu, Răpciunița, Durău, Cerebuc și Ceahlău, a notat destule amănunte în legătură cu regiunea. Spicuiind harnic în domeniul folclorului, mai mult pentru a da un imbold creațiilor literare ale unei epoci romantice, decît pentru a lămuri trecutul, el culegea de la oamenii de aici legende transmise din generație în generație, despre monahul Silvestru, ctitorul schitului Pionul sau despre „nefericita” Serafima⁹, o tină ră stabilită în această regiune după tulburările din anul 1821.

Pe urmele lui Asachi au mers pe la 1840, Vasile Alecsandri și Alecu Russo. Trecînd pe „Drumul Plutașilor” și pe „Calea Mare”, la Buhalnița, la Hangu, la Schitul Durău, ei s-au entuziasmat și au descris cu un admirabil talent minunatele priveliști ale văii Bistriței și ale Ceahlăului. Modul naiv al țărănilor de a explica unele fenomene ale

⁵ Gh. Bezviconi, *Călători ruși în Moldova și Muntenia*, Buc. 1947, p. 341.

⁶ I. D. Cantemir, trad. de Gh. Adamescu, Buc. 1942, p. 58.

⁷ G. Vilsan, *Harta Moldovei de Dimitrie Cantemir*, în «Anal. Acad. Mem., sect. ist.» s. III, t. VI (1927), p. 193—211.

⁸ N. Șuțu, *Notiții statistice*, trad. de Th. Codrescu, Iași, 1852, p. 123, 134, sau *Opere economice*, ed. I. Veverea, Buc. 1957, p. 97.

⁹ Gh. Asachi, *Dochia și Traian cu itinerarul muntelui Pionul*, Eșii, 1840.

naturii, ca Piatra Teiului sau Piatra Bicazului, i-a interesat și pe dînșii ¹⁰.

Curiozitatea, dorința de a admira aspectul unei naturi sălbatice sau scopul nemărturisit de a informa cît mai bine burghezia din țările respective, au abătut de asemenea, prin aceste meleaguri, drumurile unor scriitori străini ca Wilhelm de Kotzebue ¹¹, I. A. Vaillant ¹² și alții ¹³. Toți au admirat natura cu frumusețile ei sălbatice, au criticat, pe bună dreptate, gospodăria mizeră a unor țărani exploatați, au găsit la cneji, egumeni și ciocoi, mese întinse cu vinuri alese care-i făceau să uite de greutatea drumului, au cules legende și au dat unele informații vagi, din care istoricul poate extrage cite ceva pentru a schița tabloul societății întîlnite de ei aici, dar nimic sau prea puțin pentru cunoașterea trecutului mai îndepărtat. Legendele culese și notate, cu privire la oamenii și locurile din aceste părți, nu conțin material în măsură să satisfacă pe istoricul care se ocupă de trecutul societății de aici.

Satele vizitate de acești călători se găsesc notate și pe unele hărți din a doua parte a secolului al XVIII-lea ¹⁴. În afară de două dispărute și de unul care și-a schimbat numele, ele sînt cele existente în prezent.

Studii speciale cu privire la trecutul regiunii Bicaz-Hangu nu s-au făcut. N. Iorga a vizitat această regiune cercetînd sat după sat, a descris apoi, în fraze de aleasă măiestrie artistică, pitorescul priveștilor de pe valea Bistriței și a arătat mereu mizeria în care trăia populația de aici, fără a încerca însă să-i descopere cauzele. A notat starea de plins a monumentelor istorice, lăsate în grija unor călugări leneși și ignoranți, dar printre impresiile sale fugare dă foarte puține note cu caracter istoric ¹⁵.

Mai mult interes prezintă studiul făcut, pe baza unui dosar din 1839, de A. Gorovei asupra raporturilor dintre țărani, proprietari și arendașii moșiilor de pe valea Bistriței și a Cracăului ¹⁶. Aici se scot în evidență suferințele și condițiile grele de muncă la care erau supuși sătenii de către arendașii de pe moșiile mănăstirii Buhalnița, în prima jumătate a secolului al XIX-lea. Reclamațiile, încercările lor de răzvră-

¹⁰ V. Alecsandri, *Proză*, ed. Scrisul românesc, Craiova, p. 43, Al. Russo, *Scrieri*, ed. Acad. Rom. Buc. 1908 și *Scrieri alese*, B.P.T., Buc. 1956.

¹¹ W. de Kotzebue, *Din Moldova*, Buc., 1884, p. 11—12.

¹² I. A. Vaillant, *La Roumanie*, Paris, 1844, p. 406 și urm.

¹³ Din amintirile unui refugiat polon pe teritoriul Moldovei și purtat prin regiunea Hangu și-a putut scoate Al. Dumas-tatăl subiectul nuvelei sale *Strigoii Carpaților*.

¹⁴ Biblioteca Acad. R. S. România, secția cartografică. C. C. Giurescu, *Principalele Române la începutul secolului al XIX-lea*, Buc. 1957, p. 7—13, 140, 223—225, Victor Andrei, *Moldova bistrițeană și ținutul Neamț în cartografia străină din veacul al XVIII-lea*, în Anuarul liceului „Petru Rareș” din Piatra Neamț, 1936—1940.

¹⁵ N. Iorga, *Sate și mănăstiri*, Buc. 1916, p. 109 și urm.

¹⁶ *Comisia de la Buhalnița*, în „Viața Românească”, anul VII, nr. 1, p. 17—30 și 2, p. 3—26.

tire, măsurile luate de organele administrative consemnate în dosarul amintit, toate sînt expresia nemulțumirii și situației grele în care se aflau țărani de pe aceste moșii.

Relativ la mănăstirea Buhalnița, schitul Pionul și alte schituri din regiune, au apărut, între cele două războaie mondiale, scurte descrieri sau chiar studii cuprinzînd informații interesante privitoare la monumentele de aici¹⁷. Valea Bistriței a interesat și pe unii cercetători locali care au făcut scurte studii cu caracter istorico-geografic sau etnografic¹⁸. În ele găsim descrieri de monumente, considerații generale asupra vechimii populației, asupra ocupațiilor ei, cercetări asupra toponimiei și alte amănunte. S-a alcătuit chiar și o modestă, dar utilă culegere de documente¹⁹. Precizările aduse de aceste studii deși destul de interesante, sînt insuficiente însă și nu pot oferi posibilitatea unei cunoașteri depline a vieții sociale din această regiune, în timpul orînduirii feudale²⁰.

Cercetările arheologice întreprinse în regiunea Bicaz—Hangu nu au adus prea multe dovezi cu privire la vechimea satelor din această parte. În afară de resturi de locuințe și de ceramică aparținînd secolului al XVII-lea, descoperite la Grozăvești sau în curtea bisericii de la Schițor²¹, nu au mai apărut alte vestigii aparținînd unor așezări

¹⁷ G. Balș, *Bisericile Moldovenești din sec. XVII—XVIII*, Buc., 1933, p. 105, 110. Gh. Ungureanu, *Mănăstirea Hangu sau Buhalnița*, Iași, 1931, extras din «Arhiva», XXXVIII, 1931. Idem, *Mănăstirea Peonul sau schitul Hangului și ruinele palatului Cnejilor Cantacuzino*, Piatra Neamț, 1934. Virgil Vătășeanu, *Contribuții la cunoașterea bisericilor de lemn din Moldova*, Cluj, 1931, p. 12—13; C. Turcu, *Schiturile de sub Ceahlău, Sihastru și Ciribuc*, Iași, 1943.

¹⁸ Victor Andrei, *Evoluția teritorială a ținutului Neamț*, în Anuarul liceului „Petrus Rareș” din Piatra Neamț, 1934—1935; Gh. Ungureanu, *Din trecutul județului Neamț*; Ibidem, 1935—1936. C. Matasă, *Cîmpul lui Dragoș*, Ibidem, 1932—1933, p. 39—43; Idem, *Cîmpul lui Dragoș*, Buc. 1943 (Cîmpul este însă mai jos de Piatra Neamț). Idem, *Palatul Cnejilor*, Buc. 1932. Idem, *Căluza jud. Neamț*, 1929.

¹⁹ C. Turcu și C. A. Stoide, *Documente și regeste nemțene*, în Anuarul liceului „Petrus Rareș” din Piatra Neamț, 1934—1935. C. Stoide, *Documente și regeste nemțene de la Dabija-Vodă*, ibidem, 1933—1936.

²⁰ În ultimul timp, pe baza cercetării materialului documentar de la sfîrșitul sec. al XVIII-lea și din prima jumătate a sec. al XIX-lea, au apărut două studii care prezintă un interes deosebit pentru regiunea care face obiectul acestei cercetări. Cităm: Gh. Platon, *Despre exploatarea țăranilor din regiunea de munte a Moldovei în vremea Regulamentului Organic*, în «Revista Arhivelor», III, 2 (1960), p. 177—192 și C. Istrate, *Despre diferențierea țăranimii clăcase în regiunea de munte a Moldovei la sfîrșitul sec. al XVIII-lea și începutul sec. al XIX-lea*, «Studii și cercetări științifice (istorie) ale Acad. R. S. România, Filiala Iași», XII, 1 (1961), p. 117—132.

²¹ Rapoartele de săpături la Institutul de Istorie al Acad. R. S. România, Filiala Iași. La Grozăvești s-a descoperit și un topor de luptă dintr-o perioadă mai veche.

feudale²². Monedele din sec. XV—XVI, găsite în morminte, au putut circula și mai târziu²³. Situația aceasta se cere totuși să fie lămurită.

În vechime, ca și în prezent, satele nu se prezentau aici sub forma unor mari aglomerări în care depunerile de resturi materiale ar fi putut să formeze straturi groase. Din cauza condițiilor pe care le oferă terenul, în trecut ca și acum, de altfel, casele se înșirau de-a lungul văii, păstrând oarecare distanță între ele. Locuințele, ca și obiectele folosite în gospodărie, erau în mare parte făcute din lemn, material aflat aici, din belșug, la îndemîna oricui. Lemnul lasă prea puține urme de natură să atragă atenția arheologilor. Puținele resturi dintr-o ceramică ale cărei caracteristici nu au fost prea mult distincte de acelea ale olăriei folosite pînă deunăzi în gospodăria țărănească s-au împrăștiat și măcinat într-un mediu de continuă locuire. Din această cauză, ele nu pot să atragă lesne atenția cercetătorului. Totuși, vechimea așezărilor din regiunea Bicaz-Hangu trece cu mult peste secolul al XVII-lea, căci dacă ar fi numai din această vreme, toate numirile de locuri de aici ar trebui să fie românești și întrucît se presupune că s-au stabilit aici și unii coloniști de peste munți, dintr-un alt mediu decît cel românesc, într-o mică măsură maghiare.

În adevăr, majoritatea toponimicelor întîlnite pe aceste meleaguri sînt românești. Rar găsești în altă parte a țării o mai mare bogăție de numiri luate numai din domeniul limbii române ca aici. Se poate întocmi o listă foarte cuprinzătoare de nume ca *Dreptul* (pîrău), *Secul* (pîrău și sat), *Largul* (pîrău și sat), *Bucurul*, *Verdele* (pîrău și munte), *Frumosul* (pîrău și sat), *Văratecul* (munte), *Netedul* (munte), *Durăul*, *Duruitoarea* (pîrău și cascadă), *Izvorul Alb* (pîrău și sat), *Izvorul Muntelui* (pîrău și sat), *Râpciune* (sat), *Ața* (pîrău) etc. Dar, alături de numirile românești, ce-i drept într-o proporție mai mică, apar și unele slave. Cursul principal de apă aici e *Bistrița*, lingă care găsim *Bistra* și *Bistricioara*. Între Tarcău și Bicaz, se varsă în ea pîrăul *Crasna*. Lacul de acumulare se întinde pînă aproape de *Zahorna*. Valea Bistricioarei duce spre satul *Bilbor*. Tot ca slave pot fi considerate și numele *Potociul* și *Cerebucul*.

Deși puține la număr toponimicele slave pun problema unei colonizări a populației băstinașe cu slavii în aceste părți. *Zahorna*, de pildă, arată poziția unui loc în raport cu un sat situat, probabil, la răsărit de culmea ce separă afluenții Moldovei de ai Bistriței. *Bilborul* presupune oameni veniți dinspre apus, slavi sau români obișnuiți cu toponimia slavă. Denumiri de sate cu acest aspect descoperim în

²² Ibidem. Puțin mai jos, pe cursul Bistriței, s-au descoperit însă la Bitca Doamnei, în apropiere de Piatra Neamț, arme, instrumente și alte materiale aparținînd unor resturi de locuire din sec. al XIII-lea, v. C. Matasă și I. Zamoșteanu, *Săpăturile de la Piatra Neamț*, în «Materiale și cercetări arheologice», VII (1961), p. 346—348.

²³ Rapoartele de săpături la Institutul de Istorie, Iași.

Transilvania (Zimbor²⁴, Calbor²⁵, Cobor²⁶), în Silezia (Ratibor) sau pe coastele nordice ale Carpaților (Sambor). Se poate constata aici influența unor slavi care veniseră în sec. al IX-lea în contact cu burgurile carolingiene.

Numele râului Bistrița pus în legătură cu alte date toponimice, comportă unele discuții. În apropiere de Bacău, din cursul principal al acestui riu se desface un braț, care, în prezent, poartă denumirea de Limpede. Între acesta și ramul principal este destul loc pentru a cuprinde câteva sate²⁷. În unele documente din sec. al XVII-lea, se precizează că ele sînt situate între Bistrița și Limpede. Cine nu cerceta întreaga vale, așa cum i se întîmplă lui Miron Costin, putea să creadă că în apropiere de Bacău veneau din munți două râuri deosebite. În poema sa în versuri polone cronicarul ne spune că locul numit Cîmpul lui Dragoș se afla între Bistrița și Limpede²⁸. *быстро* în limba rusă are înțelesul de „repede”, în limba bulgară *бистро* înseamnă însă „limpede”. Prin urmare, una din cele două numiri ale brațelor Bistriței de lângă Bacău nu este altceva decît traducerea celeilalte: sau termenul românesc „limpede” s-a tradus în limba slavă, sau termenul din limba unui grup de slavi din cei care s-au stabilit în sudul Dunării, s-a tradus în limba română. S-ar putea opta pentru prima ipoteză întrucît se știe că slavii obișnuiau să traducă uneori numirile cunoscute de la populația băștinașă. Așa a procedat de pildă cu numele satului Petra din Dobrogea, care a devenit Camena, sau cu Novo-Pirgus de lângă Babadag, care a devenit Novoe-Selo, iar mai apoi în turcește Enisala. Dubletul Bistrița-Limpede constituie o dovadă cu privire la marea vechime a așezărilor românești de pe valea acestui riu. Traducerea s-a făcut într-o vreme cînd în urma unui contact mai îndelungat, slavii înțelegeau limba vorbită de populația romanică.

Numele satului *Râpciune* exprimă aceeași mare vechime a așezărilor din depresiunea Bicaz—Hangu. Termenul *râpciune*, de la latinescu *ereptione*, „rupt”, „smuls”, „cules”, se dă în popor lunii septembrie, luna culegerii. În prezent a devenit destul de rar întrebuițat și puțini îi cunosc înțelesul.

Ceahlăul nu este cel mai înalt munte din Carpații Orientali însă, prin poziția sa izolată și din cauza văilor adînci care-l înconjoară, el apare aici ca cel mai impozant masiv. După părerea unora, numele său ar deriva din maghiarul *csalhó*, un fel de „vultur”. Pe crestele sale există, de altfel, un loc numit *Scăldătoarea Vulturilor*. Alții îi

²⁴ La nord-vest de Cluj pe Almaș.

²⁵ La nord-vest de Făgăraș.

²⁶ La nord-est de Făgăraș.

²⁷ Satul Birăești se situa între Bistrița și Limpede, *Uricariul*, XVII, p. 250.

²⁸ Miron Costin, *Opere*, ed. P. P. Panaitescu, Buc., 1958, p. 233.

caută originea în slavul *Čahľuj*²⁹. Din punct de vedere fonologic însă, aceasta nu ar fi dat „Ceahlău”.

În clarificarea etimologiei Ceahlăului trebuie să se ia în considerație faptul că Gh. Asachi înregistra în itinerariul său, pentru cel mai înalt pisc al acestui masiv, denumirea de *Țiclău*³⁰. Călugării instalaseră acolo nu demult o toacă pentru a aminti schivnicilor de prin peșteri și celor din tagma lor care păzeau turmele din poienile muntelui, vremea rugăciunilor. Cu timpul, vechiul termen a fost dat uitării și piscul acesta a început să fie cunoscut numai sub numele de *Toaca*, impus de această instalație vremelnică. Cuvîntul *Țiclău* pare să derive din mag. *szicla* „stîncă”, „vîrf de munte”³¹.

În limba română, el prezintă un fonetism destul de variat. Cu sensul de „pisc”, apare sub formele „chiclău”, „țiglău”³² și probabil, tot de acestea trebuie să se lege și termenul „coclău” (plural coclauri). Ceahlăul se prezintă deci ca un alt fonetism al aceluiași termen „țiclău”. La originea lui trebuie căutat un termen din lexicul de origine turcă intrat în limba maghiară sau moștenit de maghiari de la pecenegi.

Pe teritoriul țării noastre atît în Transilvania, cît și în regiunile extracarpate, găsim multe numiri de locuri care se aseamănă între ele prin anumite elemente intrate în compunerea lor. Așa ar fi, de pildă, Ceahlău, Giumalău, Boțirlău, Dobirlău ș.a. Se presupune că ar avea o origine maghiară, însă dicționarele acestei limbi nu ne ajută la lămurirea înțelesului lor³³. Sufixul *-ău* nu lasă în această privință nici o îndoială, dar dacă îl înălțurăm atunci descoperim existența formativului *-l* care este caracteristic limbilor turce. Spre aceeași concluzie duce și descoperirea sufixului *-r-* în toponimicele Boțirlău și Dobirlău. Prin urmare, dacă numele Ceahlău nu derivă de la un termen regional din limba maghiară, rar întrebuițat și puțin cunoscut, explicarea lui trebuie căutată într-un vechi termen dispărut din limba maghiară, aparținînd lexicului de origine turcă. Credem că avea înțelesul de „piatră”, „stîncă”, deși munți care își trag numele de la o pasăre există în Carpații noștri.

La aceeași concluzie duce și examinarea toponimicului Bicaz. S-a propus derivarea lui de la termenul maghiar *Bekas*³⁴. Partea sa finală

²⁹ N. Drăganu, *op. cit.*, p. 347. Idem, *Toponimie și istorie*, p. 18—69. S. Pușcariu, în «Dacoromania», III, p. 673—675. I. Iordan, în «Buletinul filologic», III, 1936, p. 163, *Dicționarul Acad.*, sub. voce.

³⁰ Gh. Asaki, *op. cit.*, p. 13.

³¹ v. A. Scriban, *Dicționarul limbii românești*, apoi *Dicționarul enciclopedic ilustrat (Cartea românească)* și *Dicționarul limbii române moderne*, sub voce.

³² I. Iordan, *Nume și locuri românești în Republica Populară Română*, I, Buc., 1952, p. 23.

³³ Există numeroși termeni comuni de aceeași formă ca *foșalău*, *ceatlău*, *ceaplău*, *hojmalău*, etc.

³⁴ Asupra numelui Bicaz, v. N. Drăganu, *România din veacurile IX—XIV, pe baza toponimiei și a onomasticei*, Buc. 1939, p. 543. I. Iordan, în *Atlasul lingvistic român*, I, p. 67.

trimite la alte toponimice recunoscute ca turcești, cum ar fi, de pildă, *Crocmaz*, *Talmaz*, *Polaz*, *Palaz*, *Congaz*, *Bogaz* ³⁵ etc.

Examinarea toponimiei oferă dovezi incontestabile cu privire la vechimea așezărilor umane din regiunea Bicaz—Hangu. Peste populația românească existentă aici în perioada anterioară secolului al XII-lea, s-au stabilit în sec. al XIII-lea, și mai ales în prima jumătate a secolului al XIV-lea, alte grupe de locuitori români veniți din Transilvania amestecați cu unele elemente pecenege, maghiare și săsești. Numele de *Hangu* ³⁶, care ne amintește că cei care străbăteau locurile strimte din munți dădeau aici peste un fel de „Cîmpulung”. *Audia*, *Tarcău*, *Vodnău* ³⁷, *Bolotău*, *Torogleaj*, *Farcașa*, *Sabașa*, *Chișirig* și altele, sînt de origine maghiară ³⁸. De sași ne amintește pirăul Sasca. Numirea *Altan* ³⁹ de la germanul *Altan*, „platformă”, nu este decît un dublet și o traducere a denumirii românești *Netedul*. *Altanul* nu este, de altfel, decît o ramificație a muntelui *Netedul*. Prin urmare, cei cîțiva sași care s-au stabilit aici, probabil, în sec. al XIV-lea, au tradus în limba lor un nume românesc cu mult mai vechi.

Noii veniți nu procedau însă numai la traducerea numelor înțilnite în noua lor așezare. Obişnuit, ei dădeau satelor nou înființate numele celor care le părăseau. Cei de la Iapa și Calul, din Cîmpul lui Dragoș, au venit, coborînd pe cursul Bistriței de la Iapa și Calul Maramureşului. Cei din satul Leşul, de lângă Năsăud, înființau în regiunea Hangu un nou sat cu acelaşi nume. Satul a dispărut, dar amintirea lui s-a păstrat în Zăvoiul Leş care s-a populat mai tîrziu. Locuitorii din satul Pingărați (de la numele de persoană maghiar Pongrácz) erau originari, probabil, din părțile Gheorghienilor unde găsim încă Vîrfurile Pingărați. Emigranții nu se opreau însă numai la această vale. Unii își căutau locuri de așezare trecînd mai departe spre răsărit. Locuitorii veniți din apropierea Vaşlabului, din secuime, au înființat satul Oşlobeni, pe versantul răsăritean al culmii Stinișoara. Numele satului Pipirig din aceste părți are aceeaşi rezonanță ca și Chișirigul de pe valea Biczului.

Se poate afirma deci că, în sec. al XIV-lea, exista aici destulă populație pentru ca însăşi această regiune să devină un izvor de noi așezări. La poalele Ceahlăului a existat un sat cu acelaşi nume care a dispărut ulterior. Oamenii l-au părăsit în împrejurări rămase necunoscute și au înființat pe latura de răsărit a culmii Stinișoara satul *Ceahlăeni*. Oamenii din satul Bisericieni au venit, probabil, dintr-o așezare care exista în prima jumătate a sec. al XV-lea în poiana

³⁵ Numiri de sate din Dobrogea sau Buceag.

³⁶ V. Arvinte, în «Studii și cercetări științifice» (Acad. R. S. România, Filiala Iași), VI, 1959, p. 233.

³⁷ Pentru o astfel de numire lângă Gherghita, v. P. P. Panaitescu, *Ștefan cel Mare și orașul București*, în revista «Studii», XII, 5, p. 13.

³⁸ Formele *Farcașa* și *Sabașa* dovedesc că ele au fost colportate de români.

³⁹ Nu poate deriva de la turcul — altîn „aur”.

Biserica lui Iov, mai sus de Bicaz. A existat însă și un curent invers: locuitorii din satul Topolicești par să fie veniți aici mai târziu de pe valea Topliței, din apropiere de Tg. Neamț.

Alte numiri, ca, de pildă, *Toaca, Panaghia, Răscornița, Procoave, Serafina*, diferite *Chilii* și *Metoace*, au fost impuse de călugării care și-au întins stăpânirea în această regiune în secolul al XVII-lea.

Existența unor sate pe cursul mijlociu al Bistriței, în prima jumătate a sec. al XV-lea, s-ar mai putea dovedi, deși nu există prea multă siguranță în ceea ce privește localizarea, din documentul din 11 iulie 1428 prin care domnul Alexandru cel Bun supunea mănăstirii Bistrița un număr de 52 biserici din ținutul Neamțului⁴⁰. Bisericile din Borcea (Borca), Lison⁴¹, Za(horna)⁴² și Largu, par să fie din niște sate situate în această parte.

Într-un mediu compact de toponimice românești și într-o mică măsură slave și maghiare, unele numiri date locurilor din aceste părți, ca *Pionul, Chisonul, Lisonul* — numiri dispărute în prezent — au un aspect neobișnuit. Dacă pentru *Pionul* de la gr. *πιον* sau *πιων* „gras”, „îmbelșugat”, „bogat” și pentru *Chison* de la gr. *χισός*, „îedea”, s-ar putea presupune o influență exercitată de călugării greci instalați de Gheorghe hatmanul la schitul Pionul⁴³, apariția unui sat cu numele *Lison* de la gr. *λίσος* „neted” ne face să ne gândim la emigrarea în Moldova, pe la sfârșitul secolului al XIV-lea, în vremea cotoririi turcești în Balcani, a unor mici grupe de populație vorbind limba greacă. Între numele satului Lison și numele dealului Netedul, situat pe partea stângă a Bistriței, între Buhalnița și Hangu, s-ar putea face o legătură. Toponimice provenind din aceeași sursă se întâlnesc, desigur în mod excepțional, chiar în nordul Transilvaniei⁴⁴.

S-ar putea crede că Valea Bistriței, în trecut, a fost una din căile prin care se putea face cu ușurință legătură cu Transilvania. Totuși drumul acesta nu a fost cercetat prea mult de negustorii care treceau

⁴⁰ DIR, A, XIV, 1, p. 66. Satele sînt toate din ținutul Neamț, deși în document se menționează ținutul Sucevei. Acesta capătă aici sensul de „eparhie”.

⁴¹ Un sat Lisonul nu se întâlnește în această regiune și nici documentele nu-l amintesc în alte împrejurări. Întrucît este menționat alături de *Largul*, iar pe de altă parte numai în regiunea Hangu apar toponimice cu acest aspect ca *Pionul*, *Chisonul* (v. Gh. Asaki, *op. cit.*, p. 15) el trebuie căutat aici.

⁴² Numele a rămas necompletat de scriitorul uricului, dar întrucît alături de *Largul* în prezent se găsește Zahorna ne-am permis să-l întregim astfel. O altă încercare de a le localiza la C. M. a. s. *Sate, biserici și boieri pe la 1428 în județul Neamț*, în Anuarul liceului „Petru Rareș” din Piatra Neamț, 1935—1936, p. 94.

⁴³ Numele dat de călugări ctitoriei lui Gheorghe hatmanul s-a extins apoi asupra Ceahlăului. Această denumire, fiind însă mai veche, este menționată în primele documente și nu Pionul. Între cele două numiri se poate face totuși o apropiere. Călugării aduși de Gheorghe hatmanul din Imperiul otoman cunoșteau probabil limba turcă și făceau legătura între numele Ceahlăului și termenul turc osm. *çoglyg* „bogăție”, „abundență”, pe care-l traduceau în limba lor sub forma *πιων* sau *πιον* cu sensul de „bogat”, „îmbelșugat”.

⁴⁴ V. Arvinte, în «Studii și cercetări științifice» (Acad. R. S. România, Filiala Iași), VI, 1959, p. 234.

dintr-o parte în alta. Pădurile, exploatate cu sălbăticie în perioada capitalistă, ocupau altădată întinderi vaste, iar din loc în loc de-a lungul râului, se opuneau grelelor care de odinioară, strimtori greu de străbătut. Nici negustorii din Brașov, nici cei din Bistrița, în drumul lor spre Baia și Suceava, nu aveau ce căuta pe această cale lungă și plină de piedici. Documentele din secolul al XV-lea nu menționează nici un punct vamal pe aceste meleaguri. Vama de la Hangu apare abia în prima jumătate a sec. al XVIII-lea⁴⁵, iar cea de la Bistricioara, care, poate, e aceeași, târziu, în primele decenii ale secolului al XIX-lea⁴⁶.

Existau totuși drumuri care tăiau în curmeziș cursul Bistriței, folosind văile afluenților ei. Căile acestea făceau legătura cu secuimea și prezentau un interes mai mult militar. Lipsa unor stațiuni vamale în regiune sau în apropierea ei ne arată că negustorii preferau să-și poarte mărfurile lor pe alte căi, mai lesnicioase. Cine voia să meargă la Hangu și de aici mai departe, în Transilvania folosea drumul ce urca de la Tg. Neamț la Plotun și apoi, peste Pătru Vodă, cobora la gura Largului. De aici urma cursul Bistricioarei și trecea prin pasul Tulgheș spre Gheorghieni. Putea să bată și drumul care, din valea plină de sate a Cracăului, trecea pe la Mitocul lui Bălan și Audia în Valea Bistriței. Mocanii cu turmele lor puteau să pătrundă și pe alte căi. Pentru întoarcere, plutășii de pe Bistrița preferau un anumit drum „drumul plutășilor”.

Căile acestea au fost cercetate adesea de oști care aveau destule motive să nu se arate pe drumurile mari. În februarie 1395, după ce pîrjoliseră o bună parte din Moldova, oștile lui Sigismund de Luxemburg asaltau în zadar cetatea Neamțului⁴⁷. Motive, necunoscute în prezent, le determinau să plece de aici pe „calea mare”, prin valea Cracăului, spre Hangu. În latura acestui drum, pe dealul Doamna, deasupra Audiei, străjuia o „palancă”, sau cum i se mai spunea, o posadă, adică o întăritură rudimentară din pămînt și lemn. Înainte de a ajunge acolo, cetele feudalilor prădălnici au fost învinse de moldoveni la locul numit Hindău⁴⁸. Jalnicele rămășițe ale mindrei oștiri înfrînte, cite au putut să se salveze de la pieire, s-au scurs pe aceste căi de munte spre Transilvania.

Pe aceleași drumuri diferite s-au furișat în țară sau încercau să o părăsească, spre sfîrșitul anului 1470, adunătura de mercenari care

⁴⁵ Arh. St. Buc., Ms. 237 (Condica Mavrocordat), f. 949. N. Iorga, *Studii și documente*, VI, p. 409.

⁴⁶ Arh. St. Iași, 400/114.

⁴⁷ Hurmuzacki, 1—2, p. 364. Pentru un document dat sub zidurile cetății, I. Minea, *Principatele Române și politica orientală a împăratului Sigismund de Luxemburg*, Buc. 1919, p. 54.

⁴⁸ *Croniclele slavo-române din sec. XV—XVI*, ed. P. P. Panaitescu, Buc., 1959, p. 48. Kozak, *Inschriften aus den Bukovina*, Viena, 1903, p. 105. Locul acesta poartă în prezent denumirea de Jindău. Se află situat în apropiere de satul Ghindăoani. Satul Solomonești era de asemenea lîngă Hindău DIRA, XVI.

voia să repună în domnia Moldovei pe Petru Aron. La Orbic, în apropiere de Buhuși, ea a fost lovită de oștile lui Ștefan cel Mare. Cu toată trădarea unei părți din boierime, victoria a rămas de partea domnului simpatizat de marea masă a poporului. Vechiul său dușman a fost prins și decapitat ⁴⁹.

Cînd, cu șase ani mai tîrziu, Ștefan, în marea luptă angajată pentru apărarea independenței țării sale, amenințată de cîmpotirea otomană, își așeza tabăra la Războieni, el avea în vedere posibilitățile de retragere pe „calea mare” spre Hangu. Datorită unei astfel de prevederi și-a putut salva cea mai mare parte de oștire, pe care apoi, probabil, a reorganizat-o în regiunea Hangu. Tot aici, au putut să-i vină în ajutor „păstori și argații din munți” ⁵⁰. Tradiția păstrată în popor amintește că locul său de refugiu ar fi fost poiana Colibița din apropiere de gura Largului ⁵¹, pe valea căruia ducea drumul spre cetatea Neamțului, asediată pe atunci de oștile lui Mohamed al II-lea.

Trădat de boieri și neavînd mijloace suficiente spre a face față invaziei turcești, Petru Rareș lua, la 14 septembrie 1538, drumul pribegiei. E dificil de stabilit drumurile pe care s-a retras spre Transilvania. Tradiția pretinde că de la Cetatea Neamțului el ar fi trecut peste dealul Petru Vodă în regiunea Hangu ⁵². Numele acestui deal poate să provină și de la un alt Petru Vodă. Cronica lui Macarie ne arată că pe acest drum al pribegiei el a mai zăbovit cîteva zile la mănăstirea Bistrița. În ziua de 18 septembrie „boierii cei neînvățați și cu minte de vită și năzuitori de rele, cînd au aflat aceasta, au înconjurat mănăstirea și au năvălit ca niște țapi sălbatici” asupra lui ⁵³. El a reușit să scape și străbătînd timp de șase zile potecile munților ⁵⁴, a răzbătut în secuime, de unde a plecat la Ciceu.

⁴⁹ C. Cihodaru, *Observații pe marginea izvoarelor privind unele evenimente din istoria Moldovei între anii 1467—1474*, în «Studii și cercetări științifice» (istorie) ale Acad. R. S. România, Filiala Iași, VIII (1957), I, p. 14—15.

⁵⁰ Gr. Ureche, *Letopiseșul Țării Moldovei*, ed. P. P. Panaitescu, Buc., 1958, p. 106.

⁵¹ S. T. Kirileanu, *Amintiri ale poporului despre Ștefan cel Mare*, Buc., 1904, p. 65—67.

⁵² v. *Marele dicționar geografic al regiunii*, vol. IV, p. 692. Tradiția pretinde de asemenea, că soția sa, doamna Elena, plecînd în pribegie ar fi trecut peste dealul Doamna și de aici la Audia și mai departe spre Transilvania. Poate să fie și amintirea altei doamne, care în astfel de toponime apare și la sud de Bicăz. *Ibidem*, p. 627.

⁵³ *Letopiseșele slavo-române*, ed. cit., p. 99—100. Despre popasul făcut de domn acum la mănăstirea Bistrița vorbește un doc. din anul 1546 declarat însă îndoielnic, v. DIR. A. XVI, I, p. 609—610. Originalul acestui document a fost descoperit și publicat în *Moldavia v epohu ieodalizma*, Chișinău, 1961, p. 50—54. Asupra acestui document v. L. Șimanschi, în «Anuarul Institutului de istorie și arheologie» din Iași, pe 1964. Expresia *и приходѣ постыни и ласкыи пѣтор* trebuie tradusă „și am mers pe drumuri pustii și tănuite” și nu prin locuri pustii — și am ajuns la Iași.

⁵⁴ Jgheabul lui Vodă, pe partea apuseană a Ceahlăului păstrează, probabil, amintirea acestui fapt.

Pe aceleași poteci de la Hangu, au pătruns în țară, în anul 1566, cetele de haiduci ale pretendentului Ștefan Mizgă. Cu sprijinul păstărilor din munți și „smonind oamenii”, el a încercat să răstoarne pe Alexandru Lăpușneanu. A fost înfrânt însă mai sus de Cetatea Neamțului⁵⁵.

Regiunea Hangu—Bicaz, spre sfârșitul sec. al XVI-lea, apare ca un teritoriu în care se extinde vertiginos proprietatea mănăstirească supunând vastele păduri din munții de aici regimului de braniște. Nimeni nu le putea folosi pentru tăiatul lemnului, pășunat, vânătoare sau pescuit, fără învoirea călugărilor. În hotarnicele care fixează limitele acestor braniști, nu se menționează sate. E greu de spus care a fost situația acestui domeniu înainte de vremea amintită. Proprietatea feudală începuse să se întindă aici cu mult mai înainte. În 1458, mănăstirea Neamț obținuse de la Ștefan cel Mare dreptul de stăpânire asupra unei mănăstiri de la Hangu, iar mănăstirea Bistrița avea două poieni sub Ceahlău⁵⁶. Hotarele proprietăților mănăstirii amintite erau foarte vagi și neprecise în aceste părți. Mai tirziu, cind terenurile de sub Ceahlău au fost acaparate de alte mănăstiri, călugării bistrițeni au purtat numeroase procese pentru a-și dezbate proprietățile lor din aceste părți. Ei nici nu mai puteau să arate precis locul unde se aflau cele două poieni și nici care erau numele lor. Acestea dovedesc că stăpânirea lor aici fusese de mult întreruptă. Mănăstirea de la Hangu nu mai este menționată în actele din sec. al XVI-lea și cu toate încercările care s-au făcut, nimeni nu a putut preciza locul unde a fost construită.

Satele Dărmănești și Opișani apar la 1462 în stăpânirea Mănăstirii Bistrița⁵⁷. Cel din urmă îi fusese dăruit încă de Alexandru cel Bun⁵⁸. În a doua jumătate a sec. al XV-lea, ele au ieșit de sub stăpânirea sus-zisei mănăstiri. Asupra Dărmăneștilor se va întinde mai tirziu stăpânirea mănăstirii Bisericanii. La fel, satul Ceahlăeni, care fusese dăruit în 1451 boierului Zianco, apare mai tirziu ca dependent de Cetatea Neamțului⁵⁹. Se pare că Ștefan cel Mare a reluat de la boieri și mănăstiri o parte din satele care depinseseră de curtea din Piatra și de Cetatea Neamțului și le-a repus în vechea lor situație. O mărturie directă în legătură cu aceasta descoperim într-un document din anul 1475 pentru satul Tortorești, care fusese luat de la mănăstirea Bistrița și pus sub ascultarea curții domnești din Piatra⁶⁰.

⁵⁵ Grigore Ureche, *Letopisețul Țării Moldovei*, ed. P. P. Panaitescu, București, 1958, p. 192.

⁵⁶ DIR, A, XVI—XV, 1, p. 292.

⁵⁷ DIR, A, XIV—XV, 1, p. 320.

⁵⁸ *Ibidem*, p. 38.

⁵⁹ DIR, A, XVI—XV, 1, p. 292.

⁶⁰ *Ibidem*, sec. XVI, XV, p. 405—406. v. C. Cihodaru, *Refacerea ocoalelor unor cetăți și curți domnești în a doua jum. a sec. al XV-lea*, în *Omagiu acad. P. Constantinescu-Iași*, Buc., 1965, p. 268—272.

E foarte probabil că Ștefan cel Mare a reluat și daniile făcute unor mănăstiri în regiunea Hangu—Bicaz. Procedind în felul acesta, el mărea ca și în alte părți domeniile domniei și, o dată cu aceasta, și resursele ei financiare. Acest imens domeniu din munți era în parte folosit direct de domnie pentru necesitățile curții din Piatra și ale Cetății Neamțului, o altă parte fiind lăsată la dispoziția sătenilor din satele Opișani, Dărmănești, Crăcăoani, Minjești, Bălțătești, Brătulești și Vinători, cărora li se încredințase straja la hotarul dinspre Transilvania. Locuitorii satelor amintite foloseau terenurile în „obște” și de la acest fapt ca și în Bucovina, mulți munți poartă denumirea de *obcină*. Domnia avea aici mari crescătorii de vite, cum erau acelea de la Pingărați. Existau terenuri rezervate numai domniei, *braniști mari* și *braniști mici*, ca, de pildă, acelea de pe teritoriul satului Vinători, care se întindea pînă la granițele Transilvaniei⁶¹. O parte din ele serveau pentru creșterea vitelor, altele pentru vinătoare. Numele celor două sate Vinători, cel de lângă Piatra și cel de la Cetatea Neamțului, stau în legătură cu indeletnicirile cinegetice ale domnilor Moldovei din secolele XV—XVI.

Sătenii din satele amintite își aveau aici *mutările* lor, adică locurile unde își țineau vitele în timpul verii. De pe urma folosirii poienilor și a curăturilor, pe care ei le făceau pentru creșterea vitelor prin arderea pădurii — de aici și multe locuri cu numele de Arșița — munții aceștia au păstrat o bogată toponimie legată de această ramură a economiei. Existau pe aici multe *boiști*, *bouării*, *căprării*, *văcării*, *vițelării*. Pentru acestea se ridicau *coșare*, *odăi*, *perdele* și *pătule*. Vechi stini menționate în documentele din sec. al XVI-lea, cum e de pildă, aceea de lângă mănăstirea Pingărați⁶², au lăsat amintirea lor în numirile consemnate pe hărțile actuale. Numele *văcăria*, dat unui loc situat mai la nord de mănăstirea Pingărați, ne amintește de braniștea domnească rezervată creșterii vitelor pentru curtea domnească, așa cum arată un document din anul 1612⁶³.

În regiunea care se întinde de la satele lor pînă la hotarele Transilvaniei, locuitorii din Vinători, Bălțătești, Minjești, Brătulești, Ghindăoani, Crăcăoani, Opișani și Dărmănești, nu dispuneau numai de așezări sezoniere folosite pentru creșterea vitelor. Ei erau obligați să facă strajă la anumite puncte de trecere obligatorie. Cei din Vinătorii Neamțului erau de „strajă aicea la prihodiștea tîrgului”⁶⁴. Probabil, la anumite puncte, straja se făcea alternativ de mai multe sate. Așa, de pildă, dacă ne referim și la alte sate de pe cursul Bistriței, mai jos de Piatra, „straja ce de jos de Calul” o țineau locuitorii din Brășăuți im-

⁶¹ Pentru obcinele care se întind mai spre nord. v. *Marele dicționar geografic*, vol. V, p. 590—591.

⁶² DIR. A, XVII, 2, p. 98—99.

⁶³ *Ibidem*, XVII, 1, p. 48.

⁶⁴ *Ibidem*, XVII, 3, p. 51.

preună cu Vinătorii de la Piatra, „pe rînd cu săptămîna”. Prin apropiere, exista o strajă la o „stîncă mare”⁶⁵. Străjerii din Oprișani erau scutiți de a participa la vînătoare pentru domnie⁶⁶. În toponimia actuală s-a păstrat în mai multe locuri amintirea existenței acestor puncte de pază. Ele erau populate în permanență și oamenii care își petreceau viața acolo trebuiau să dispună de locuințe, oricît de rudimentare ar fi fost. Întrucît nu se făcea aici un serviciu de patrulare ca în vremurile moderne, străjerii puteau să se îndeletnicească în timpul cît făceau paza și cu alte ocupații. Ei au întemeiat acolo, în apropierea graniței, departe de satele lor, așezări cu gospodării secundare. De altfel, multe din ele s-au transformat în sate care poartă numele de „Straja”.

Comunitățile țărănești cărora li se încredințase paza munților nu erau numai niște simple sate. Ele se prezentau ca obști cu hotare extrem de întinse pe care se formaseră numeroase cătune, fără ca ele să fie amintite în documente. Cuturi independente de satele amintite vor fi existat și pe versantul de apus al culmii Stînișoara, în valea Bistriței și a afluenților ei. Că satele din această regiune aveau o veche existență se poate constata din examinarea hotarnicilor de pe la începutul sec. al XVII-lea a mănăstirilor Hangu-Buhalnița și Pionul-Hangu. Terenurile satelor Răpciune și Hangu rămîn în afara lor. Dintr-o hotarnică a Mînjeștilor se poate vedea că satul Hangu avea hotare fixate din timpuri vechi. Numai spre munte, proprietatea acestor sate, nu era delimitată, căci „munții i-au ținut împreună, cu finaț, cu păscut, cu paza muntelui de oameni răi, cu straja despre Țara Ungurească”⁶⁸.

Satele erau conduse de juzi, cneji sau vatamani, aleși de obște și răspunzători față de pîrcălabii de la Neamț sau de vornicii din Piatra. Locuitorii lor răspundeau colectiv de îndeplinirea obligațiilor față de domnie.

Pe lângă conducătorii amintiți, satele aveau în fruntea lor un sfat de „oameni buni și bătrîni”, care se îngrijea de apărarea intereselor comunității, de executarea obligațiilor față de domnie și judeca în pricinile mărunte. În el intrau vornicul și alți reprezentanți aleși ai obștii, numiți în documentele de mai tirziu *pașnici* de la faptul că făceau *ispașă*, adică stabileau valoarea pagubelor făcute de unii țărani în bunurile altora. Prin confuzie, sînt numiți uneori paznici. Ei mai repartizau încă, pe la 1832, „însurăteilor” loturi de pămînt luate de la acei membri ai obștii care aveau mai mult decît cereau nevoile lor⁶⁹.

⁶⁵ *Ibidem*, XVII, 4, p. 13—14.

⁶⁶ Paul Mihail, *Documente și zapise moldovenești de la Constantinopol*, Iași, 1948, p. 61.

⁶⁷ DIR, A, XVII, 1, p. 185—186.

⁶⁸ Arh. St. Buc., M-reă Neamț, LLXXV—18.

⁶⁹ Arh. St. Iași, Isprăvnicia Neamț, dos. 965, f. 2, v.

Ion Creangă, pentru câteva prăjini de cinepă călcate și stricate din cauza unor cireșe și a unei mătuși hapsine, a mai cunoscut încă atribuțiile unei astfel de instituții în satul Humulești. În cazuri mai grave, se convoca adunarea generală. Cunoaștem, din documente tirzii, că purta denumirea de *gramadă*⁷⁰. Este o denumire slavă, care s-a suprapus peste vechiul nume de *conventus* „cuvînt”. Este menționată pînă tirziu în diferite sate din Moldova și Țara Românească⁷¹, precum și la românii de pe teritoriul Slovaciei⁷².

Ca slujitori ai domniei, locuitorii satelor amintite purtau diferite denumiri ca vînători, străjeri, panțiri și plăieși. Panțirii de la Dărmănești făceau, probabil, serviciul de pază la curtea domnească din Piatra sau de poliție pe teritoriul afectat acesteia. Se numeau astfel deoarece erau obligați să poarte un echipament special⁷³.

Pe măsura orientării domeniului feudal spre producția de mărfuri, în sinul populației din Moldova se produc transformări social-ecomomice tot mai profunde. Marii feudali — boierii și mănăstirile — furnizau în sec. XVI—XVII pieții interne și mai ales celei externe, un mare număr de vite și uneori și cereale în mai mică măsură. *Gealepii* din imperiul otoman, cumpărau din Moldova, la prețuri reduse, un mare număr de oi⁷⁴. Boii moldovenеști ajungeau pînă la Gdansk și se revindeau acolo cu prețuri foarte mari⁷⁵. Pe alte căi, erau trimiși pînă la Veneția sub denumirea de boi ungurești⁷⁶. Căii moldovenеști erau vestiți pentru calitățile lor. Cantități importante de lînă, miere și ceaură se exportau în țările vecine. Vinuri se trimiteau în Polonia. La toate acestea se adăugau furniturile cerute de Poarta otomană.

Noile necesități ale domeniului feudal cereau tot mai multe brațe de muncă. Mărirea rentei nu depindea numai de întinderea proprietății

⁷⁰ Arh. St. Buc., M-reă Neamț, XL/16, XL/142, Arh. St. Iași, Departamentul Dreptății, Tr. 1786, op. I, 2035, nr. 7004.

⁷¹ Diferite date în legătură cu *gramada* v. la C. Cihodaru, *Judecia și cnezatul în Moldova*, în «Analele Universității din Iași» (istorie) vol. XI, 1965, p. 9.

⁷² Josef Macůrek, *Vlasi v zapadních Karpatech, v 15—18 století, Ostrave*, 1959, p. 300. E. M. Podgradskaja, *Novoe issledovanie o voloskoi kolonizatii v zapadnykh karpatah*, în «Izvestija Moldavskogo Filiala Akademii Nauk, SSSR», nr. 2 (80) Chișinău, 1961, p. 67. Crede că o asemenea instituție a existat numai la românii din Slovacia.

⁷³ Numele acesta își are originea în pol. *pancerny* „jandarm”, iar acesta din germ. *panzer* „platoșă”, „cuiasă”. Panțirii apar cu acest nume în doc. din sec. al XVII-lea. În documentele slave mai vechi sînt numiți *broniji*. v. M. Costăchescu, *Documente moldovenеști înainte de Ștefan cel Mare*, vol. II, p. 68.

⁷⁴ DIR, A, sec. XVI, p. 19. D. Cantemir, op. cit., p. 66.

⁷⁵ D. Cantemir, op. cit. p. 65.

⁷⁶ Gratiani, *De Iohane Basilico* în E. Legrand, *Deux vies de Jacques Basilicos*, Paris, 1889, p. 169—170. Pentru comerțul cu vite v. N. Iorga, *Istoria comerțului românesc*, ed. II, Buc. 1925, p. 170 și urm. Lia Lehr, *Comerțul Țării Românești și Moldovei în a doua jumătate a secolului XVI și prima jumătate a secolului XVII*, în «Studii și materiale de istorie medie», IV, Buc. 1960, p. 225 și urm.

funciare, ci de numărul locuitorilor așezați pe ea. Pentru mărirea domeniilor și înmulțirea brațelor de muncă de pe ele, feudații au sporit eforturile lor spre a acapara satele aparținând domniei și obștiile răzășești ce se formaseră ca rezultat al fărâmițării proprietății mici și mijlocii. Necesitatea de a spori producția agricolă pe domeniile feudale a determinat o oarecare mărire a rezervei senioriale valorificată prin munca de clacă a țăranilor reduși în stare de vecinie. Fără prea mare însemnătate la început, ea se dezvoltă treptat începând din a doua jumătate a sec. al XVI-lea luind cu vremea, forme din ce în ce mai aspre și mai silnice.

Nevoile domniei, impusă la grele obligații față de Poarta Otomană, se împleteau cu acelea ale boierimii. Pentru a da satisfacție marilor proprietari, de care erau dominați, pentru a-și mări veniturile și acoperi sumele de bani cerute de turci, domnii au pus să se înregistreze în catastife, populația birnică și au interzis dreptul de strămutare al țăranilor.

Regiunea Bicaz-Hangu nu putea să rămână în afara acestor mari prefaceri social-economice. Domeniul domnesc, în oricare parte a țării s-ar fi aflat, devenise acum ținta poftelor lacome ale boierilor și mănăstirilor. În mare parte, el a fost risipit în timpul domniei lui Petre Șchiopul și al Movileștilor, prin masive danii făcute și unora și altora. Dacă în perioada anterioară această regiune arătată avea o mică importanță economică pentru diferitele categorii de proprietari, căci ei nu puteau s-o valorifice cu posibilitățile de care dispuneau și din această cauză nu le atrăgea prea mult interesul, situația s-a schimbat pe la începutul secolului al XVII-lea. De aici înainte o luptă îndirjită s-a încins între mănăstiri și boieri pentru acapărarea terenurilor și pădurilor din aceste părți.

Creșterea unui mare număr de vite, în regiunea de cîmpie și de podiș, unde agricultura își făcea loc din ce în ce mai mult, începuse să întîmpine oarecare dificultăți. În același timp, cererea de vite și de lemn în Imperiul Otoman era mereu în creștere. O sursă mai bună pentru realizare de venituri nu se putea găsi decît în acapărarea vaselor întinderi de pămînt care aparținuseră domniei în regiunea amințită. Aici, în afară de cele declarate braniști, pădurile lăsate în folosință țăranilor fuseseră valorificate prin deschiderea unor numeroase curături⁷⁷.

Acestea erau folosite pentru creșterea vitelor, îndeosebi a oilor. În privința acestora, ținutul Neamț întrecea cu mult pe celelalte. Din catastiful lui Petru Șchiopul relativ la „gorștina oilor” din 1591, se poate constata că domnul ridica pe atunci de la locuitorii de aici

⁷⁷ În legătură cu regimul curăturilor vezi C. Cihodaru, *Contribuții la cunoașterea obștii țărănești în Moldova*, în «Studii și cercetări științifice» (istorie), Iași, VII, 1, (1956), p. 27 și urm.

până la 6.351 oi anual. Dacă ținem seama de faptul că se dădea o oaie din 50, se poate stabili că numărul acestora se ridica, în ținutul amintit, până la 318 050 de capete. Oile provenind din gorștină, nevindute gealepilor, erau ținute în cișlele domniei, numite în documentul respectiv „casa” de la it. *casale*, „cișlă”. Într-un astfel de loc, slugile domnești mai întrețineau un număr de 2.739 oi, provenind din gorștina anilor trecuți. Printre oile ridicate de gealepi din aceste părți se amintesc cele de rasă Samaria sau Samuria⁷⁸.

Vinatul și pescuitul⁷⁹, ca și mai înainte, erau ocupații de seamă ale locuitorilor din regiunea Bicaz-Hangu. Ca și alți oameni „de margine”, ei erau obligați să dea domniei cite o piele de lup⁸⁰. În afară de produsele pe care le realizau din creșterea vitelor, din pescuit, vinat și culegerea fructelor sălbatice ca alune sau hamei⁸¹, ei descompuneră în regiune alte surse pentru a-și întreține gospodăria sau pentru a realiza unele venituri. Din pădure tăiau lemnul pentru a-l preface în mangal, extrăgeau dohotul din tulpina mesteacănului, din slatine scoteau, prin fierbere, sare pentru nevoile lor, fiind pentru aceasta obligați să plătească domniei impozitul numit *solărit*. Aveau cupatoare pentru arderea pietrei de var. Ciopleau doage pentru buți, făceau teascuri, roate, dubase și altele. Toponimia reflectă din belșug aceste îndeletniciri. Numiri ca *La dohotărie*, *Poiana Cărbunășului*, *La mângăiărie*, *La doage*, *La cupatoare*, *Varnița*, *Dubasa* apar destul de frecvent pe harta regiunii. În apropiere de Hangu curge Pârâul Rotarilor.

Bandini menționează că monahii de la mănăstirile din această parte a regiunii se îndeletniceau cu facerea coșurilor⁸².

Mai întâlnim în aceste părți *Drumul Faurului* și *Cotul Lăcătușului*⁸³. Căldărari se menționează printre robii mănăstirii Poienile (Buhalnița)⁸⁴. Denumirea de Butnari apare într-o hotarnică din 1665 a Bisericanilor⁸⁵. Aceasta arată că locuitorii din aceste părți, ca și acei din satele Măraței și Vinători de lângă Piatra⁸⁶, se îndeletniceau pe scară largă cu butnăria. Se mai ocupau și cu confecționarea șindrilor pentru nevoile proprii sau pentru a o vinde în regiunile de podiș și cimpie. În apropierea regiunii Bicaz, satele Girovul și Nicoreștii

⁷⁸ DIR, A, sec. XVI, col. IV, p. 21—22.

⁷⁹ Ocupațiile acestea apar ca interzise în documentele din sec. al XVII, date pentru fixarea hotarelor braniștilor unor mănăstiri din această regiune.

Meșteșugurile în Moldova în secolul al XVII-lea, în «Studii și materiale de istorie medie», III, Buc. 1959, p. 135.

⁸⁰ Pentru cei din Borlești care țineau straja pe Tazlău, vezi St. Olteanu,

⁸¹ DIR, A, sec. XVI, vol. IV, p. 21—22.

⁸² V. A. Urechia, *Codex Bandini*, p. 235—236.

⁸³ Datele privind toponimia au fost culese din lucrările colectivului din Cluj care a studiat din acest punct de vedere regiunea.

⁸⁴ St. Olteanu, *op. cit.*, p. 119.

⁸⁵ C. A. Stoide, *Documente și regește nemfene de la Dabija Vodă*, în „Anuarul Liceului Petru Rareș din Piatra Neamț”, 1935—1936, p. 171

⁸⁶ *Ibidem*, p. 128—131.

ale mănăstirii Aroneanu erau scutite să dea dijma domniei din produsul acestei indeletniciri⁸⁷.

Nu putem preciza dacă în regiunea Bicaz-Hangu se exploatau minerele în vremea de care ne ocupăm. Misionarul catolic Bandini, care a vizitat Moldova în timpul domniei lui Vasile Lupu, menționează că în munții din aceste părți se găsesc minereuri de aur, argint, cupru, fier și plumb. Ele nu se exploatează însă din cauza tiraniei turcești⁸⁸. Există o bună doză de exagerare în aceste afirmații. Totuși, din studiile făcute în secolul trecut de Mihalic de Hodocin și P. Poni, se poate constata cât trebuie să se rețină din ele⁸⁹. De altfel, bucăți de zgură de fier datind din sec. al XVII-lea, s-au descoperit cu ocazia săpăturilor arheologice întreprinse la mănăstirile Hangu și Buhalnița⁹⁰. Se presupune că minereul era extras din muntele Pingărăciurul din apropiere, conținind fier de formația cea mai nouă⁹¹.

Agricultura, ca și în timpurile mai vechi, se făcea într-o măsură redusă. Toponimicele legate de această ramură a economiei ca *Țarina*, *Drumul țarinii*, *Mălăiștea*, *La curechiște*, *Livada*, apar pe alocuri, dar sînt destul de rare. Totuși, în sec. al XVII-lea, unele din poienile de pe valea Bistriței, din regiunea amintită au început să fie arate⁹².

Întreaga producție pe care o realizau țărani interesa pe proprietarii feudali din vecinătate. Perspectiva de a crește în această regiune mari turme de vite le suscita îndeosebi lăcomia. Ofensiva lor se îndrepta, în primul rînd, asupra satelor populate care depindeau de curtea domnească din Piatra sau de Cetatea Neamțului. În a doua jumătate a sec. al XVI-lea și primele decenii ale secolului următor, ele au căzut, rînd pe rînd, pradă poftelor lacome ale călugărilor de la mănăstirile care existau sau care au fost ridicate pe valea Bistriței și pe versantul estic al culmii Stinișoara.

În anul 1402, fusese fondată la cîțiva kilometri la nord de Piatra Neamț, mănăstirea Bistrița. Ctitorul îi dăruise un mare număr de sate pe cursul Bistriței mai jos de Piatra, pe Chiojd și în alte părți. Hota-rele domeniului ei pe Bistrița, spre nord, erau destul de vag indicate. Stăpînea un loc de stîină la Pingărați și două poieni sub Ceahlău⁹³. Probabil, înainte de 1475, o parte din aceste donații i-au fost retrase în schimbul altora⁹⁴. Vreme de mai bine de un secol, călugării bistrițeni n-au manifestat nici o pretenție de stăpînire în regiunea Ceahlăului.

⁸⁷ *Ibidem*, p. 130.

⁸⁸ V. A. Urechia, *Codex Bandini*, p. 240.

⁸⁹ St. Olteanu, *op. cit.*, p. 105.

⁹⁰ Rapoartele de săpături la Inst. de Istorie, Iași.

⁹¹ St. Olteanu, *op. cit.*, p. 106.

⁹² DIR, A, sec. XVII.

⁹³ DIR, A, sec. XIV, XV, 1, p. 320.

⁹⁴ C. Cihodaru, *Relacerea ocoalelor, cetăților și curților domnești în a doua jumătate a sec. al XV-lea*. „Omagiu lui P. Constantinescu-Iași“, Buc., p. 267—272.

În timpul domniei lui Ștefăniță, a fost construită în coasta proprietăților bistrițene, mai la nord, mănăstirea Bisericanii și între egumenii de la Bistrița și cei de la noua ctitorie domnească, mult timp, nu s-a ivit nici un conflict. Pe la 1560, Alexandru Lăpușeanu a ridicat mănăstirea Pingărați lângă locul de stână pe care îl dețineau bistrițenii, fără ca aceștia să aibă ceva de obiectat. Nu puteau să prevadă pe atunci că o mare parte din teritoriul satului Dărmănești de pe Chiojd, stăpinit de ei în secolul al XV-lea, va fi dăruit călugărilor din această nouă fundație⁹⁵.

Spre sfârșitul secolului al XVI-lea, mitropolitul Gheorghe Movilă ajunsese să se comporte ca un adevărat stăpîn al domeniului domnesc de la Hangu. El dăruise o poiană de aici călugărilor de la mănăstirea Sucevița, ctitoria sa și a fraților săi⁹⁶. A mai construit apoi, probabil din lemn, un schit care în primele documente obținute de la domni, poartă numele de Poienele. Fratele său, Ieremia Movilă, se grăbea să-i dăruiască la 1 ianuarie 1599 întregul teritoriu închis de o linie care mergea din vârful Netedul situat la răsărit de Bistrița⁹⁷, peste acest riu spre apus, pe piciorul Secului pînă la piscul Panaghia pe Ceahlău și la piciorul Șchiopului, de unde cobora spre sud pînă la gura pirăului Bradul de lângă Bicazu ardelean. Urma apoi cursul Biczului pînă la Bistrița și pe urmă se întorcea spre nord pe cursul acestui riu pînă la gura Potociului. De aici, mai departe, cuprindea și terenurile de pe stînga Bistriței pînă la vârful Netedul⁹⁸.

Teritoriul acesta forma braniștea mănăstirii și era deosebit de acela al satului de aici, care intrase cu această ocazie în dependență față de mănăstire. Numele nu i se dă în document, dar, desigur, e vorba de satul Buhalnița, care, după cum se vede, avea terenul său propriu și exista aici din timpuri străvechi. Teritoriul de la gura pirăului Cozmul pînă la pirăul Rotarilor, cu toată întinderea lui spre răsărit, pînă la culmile plaiului, au rămas în folosința sătenilor din satul Hangu. Terenurile situate între gura pirăului Izvorul Alb și Răpciunița, la apus de Bistrița, pînă la vârful Panaghia, erau în folosința țaranilor din satul Răpciune. Din documentul citat, se observă, de asemenea, că hotarul dinspre răsărit al moșiei Poienile nu a fost fixat. În această parte se afla satul Crăcăoani al mănăstirii Sucevița. Prin schimb, el va intra mai tîrziu în stăpînirea schitului amintit.

S-au produs, probabil, la scurt timp după emiterea documentului arătat, unele contestații din partea vecinilor și din această cauză, același domn, cu cîteva luni mai tîrziu, trimitea acolo pe Iurașco vornic de gloate și pe Corlătescu mare vătav de Suceava pentru a fixa pe teren hotarele noii donații. În aprilie același an, ea era confirmată

⁹⁵ DIR, A, sec. XVII, 3, p. 49, 50.

⁹⁶ Ibidem, p. 62.

⁹⁷ În prezent, la răsărit de lacul de acumulare al Hidrocentralei „V. I. Lenin”.

⁹⁸ Acad. R. S. România, CLVII/188.

printr-un alt document⁹⁹. Se preciza că locul dăruit făcuse parte din proprietatea domnească.

Partea care a rămas domniei din domeniul de la Hangu-Bicaz avea o situație destul de dificilă și neprecisă.

Prin anii 1608 sau 1609, Constantin Movilă a dăruit lui Pătrașco Șoldan, fost vornic, satele Bălțătești și Mînjești¹⁰⁰, situate la răsărit de regiunea Hangu. Acestea folosiseră împreună cu alte sate, în afară de terenurile rezervate domniei, întregul teritoriu ce se întindea de la satele lor pînă la granițele Transilvaniei. În actul de danie nu se precizează hotarele acestei noi proprietăți feudale. Nu se spune nimic despre braniștele domnești care, desigur, au existat pe teritoriul controlat de cele două sate. Probabil, Ștefan Tomșa a confiscat satele lui Pătrașco Șoldan, dar ele ajungeau, în anii care au urmat domniei acestuia, în mîinile vornicului Costea Bucioc cu care primul proprietar se înrudea. Au fost moștenite de ginerii săi Dumitrașco Șoldan și Iordache Cantacuzino.

În timpul domniei lui Miron Barnovschi, satele Mînjești stăpînit de Miron Stircea, ginerele lui Șoldan, și Bălțătești al lui Iordache Cantacuzino au fost luate în schimbul satelor Cicăceni și Miclăușeni moștenite de acest domn de la Balica Hatmanul. În felul acesta, mănăstirea Hangu-Buhalnița, construită de Barnovschi pe locul schitului Poienele, ajunsese să stăpînească întregul teritoriu cuprins între Culmea Stinișoara și granițele Transilvaniei, din dreptul satului Potociul pe Bistrița și gura Largului pe aceeași vale. Se adaugă teritoriile satelor Bălțătești, Mînjești și Crăcăoani, pe versantul estic al culmii amintite. Proprietatea schitului lui Silvestru rămînea ca o mică enclavă în sînul acestui vast domeniu. În 1631, domnul Moise Movilă, pune să se precizeze hotarele satelor Mînjești și Bălțătești intrate în stăpînirea sus-numitei mănăstiri¹⁰¹. O dată cu aceasta, proprietatea feudală se întindea și asupra satelor Hangu și Răpciune.

Călugării de la Hangu-Buhalnița au stăpînit teritoriul acestor sate pînă în vremea domniei lui Vasile Lupu, cînd rudele Movileștilor și ale lui Balica și-au reluat ocinile ce fuseseră odinioară stăpînite de acesta. Printre acestea se numărau și satele Cicăceni și Miclăușeni. Boierilor Miron Stircea și Iordache Cantacuzino li s-au restituit în schimb fostele lor proprietăți, Mînjeștii și Bălțăteștii, luate de la mănăstirea Buhalnița¹⁰².

În regiunea împădurită din munți, cît timp fusese proprietatea domniei, oamenii care locuiau în satele din apropiere făcuseră curățuri. Ei

⁹⁹ Arh. St. Iași, 400/25.

¹⁰⁰ Arh. St. Iași, Cond. de Anaforale 148, f. 35 v. 38, Acad. R. S. România, Ms. 237, f. 387—389 (Condica Mavrocordat), *Uricariul*, V. p. 365—377.

¹⁰¹ Arh. St. Buc., M-rea Rîșca, XX/14.

¹⁰² Arh. St. Iași, Condica de Anaforale 148, f. 34, v. — 38, Acad. R. S. România, Ms. 237, f. 387—389, *Uricariul*, v. p. 367—377.

aveau drepturi de folosință veșnică asupra lor și puteau să le transmită prin vânzare și danie altor persoane. Pentru a nu ajunge în stăpînirea unor boieri, ele trebuiau să intre în proprietatea deplină a beneficiarilor daniilor domnești din aceste părți. Problema eliminării treptate din sinul proprietății dăruite lor a acestor harnici valorificatori ai pădurilor din munte, a fost rezolvată de mănăstirile și schiturile amintite pe diferite căi.

Foarte multe curățuri făcuse în părțile de sub Ceahlău și îndeosebi pe valea Pîrăului Alb, numit mai tirziu Pîrăul Schitului, un călugăr numit Silvestru. El a ridicat un schit în apropiere de gura pîrăului amintit, a construit „mori” — probabil pive pentru bătut sumane — și a cumpărat curăturile făcute de alți oameni în apropierea celor deschise de el. Unii s-au lăsat convinși să i le dăruiască. Pentru a opri întinderea proprietății unor boieri partizani ai Movileștilor și a mănăstirii Poienile, ctitoria lui Gheorghe Movilă, Ștefan Tomșa, dușmanul declarat al acestei familii, a recunoscut dreptul de proprietate al schitului Silvestru asupra curăturilor făcute, cumpărate sau primite danie de ctitorul lui ¹⁰³.

Miron Barnovschi a confirmat dania făcută de Ștefan Tomșa și a dăruit o parte din curăturile lui, cuprinse între pîraiele Răpciunița, vîrfurile Panaghia și obcina Boiștea. Călugării au obținut alte confirmări de la Moise Movilă ¹⁰⁴, și Vasile Lupu ¹⁰⁵. Cu ocazia celei din urmă, proprietatea lor a fost extinsă pe versantul sudic al Ceahlăului pînă la confluența dintre cele două Bistre, hotarul trecînd prin Turnul Budului. Schitul lui Silvestru pusese stăpînire, prin cumpărare sau prin danii ¹⁰⁶, pe alte curățuri în afara hotarului pe care i-l statornicise Miron Barnovschi.

Gheorghe Hatmanul, fratele lui Vasile Lupu, fiind proprietar al unui sat de pe versantul estic al culmii Stînișoara se interesa și el de domeniile din munții Hangului. Cumpăra aici o curătură, jumătate din Poiana Colibița ¹⁰⁷. A ridicat apoi un nou lăcaș pentru călugării de la schitul lui Silvestru pe pîrăul care în prezent se numește Schitul. Noua fundație va fi menționată în documente cu numele de schitul Peonul sau Pionul. Obținea pentru el de la Vasile Lupu din „oamenii fără stăpîni, fără cislă, fără dabile”, șase poslușnici să-i fie de „poslușanie” și de pază ¹⁰⁸.

Mănăstirea Rîșca rivnea și ea să-și întindă stăpînirea pe valea Bistriței. Cotropise aici o poiană numită „La Fağı”. A fost nevoită s-o vîndă însă pe la 1669 schitului Pionul ¹⁰⁹.

¹⁰³ Arh. St. Iași, 400/15.

¹⁰⁴ Arh. St. Iași, 400/17.

¹⁰⁵ Ibidem, CCXLII/4, CCCXL/101.

¹⁰⁶ Arh. St. Iași, 400/8, Revista „Ion Neculce”, 6, p. 286—7.

¹⁰⁷ Arh. St. București, M-rea Neamț, CXXX/30.

¹⁰⁸ Arh. St. Iași, 400/14.

¹⁰⁹ Ibidem, 400/19. La fel a fost înlăturată din rîndul proprietarilor de aici Mănăstirea Secul care avea danie de la mitropolitul Varlaam, jumătate din Poiana Colibița, Ibidem, 400/18.

La nord de teritoriul satelor Mînjești și Bălțătești, se întinde acela al satului Vinătorii Neamțului. Satul era domnesc și depindea de Cetatea Neamțului. Pe teritoriul său, pînă la granițele Transilvaniei, domnia își rezervase mai multe branșiști „mari și mici”. Restul era folosit în obște de locuitori. Aceștia puteau să deschidă curături în pădurile neoprite și să le vîndă între dînșii, dar nu erau liberi să înstrăineze nimic din moșia satului. Totuși, aceasta era rîvnită de călugării de la Mănăstirea Neamț. Și călugării și locuitorii din Vinătorii făcuseră curături și lărgiseră poienile de pe Bistrița. La 20 octombrie 1585, între dînșii a intervenit o învoială potrivit căreia nemțenii urmau să stăpînească toate poienile dintre Răchitna și Galul pînă la gura Fărcașei, iar Vinătorii pe cele dintre Poiana Răchitna și gura Largului¹¹⁰. Dacă, în adevăr, învoiala aceasta a existat sau actul a fost fabricat de către călugări, nu se poate ști. La 5 ianuarie 1591, Vinătorii se judecau în divanul domnesc cu mănăstirea Neamț pentru poienile Răchitna și Galul¹¹¹. Procesul, pierdut de ei acum, a fost redeschis în timpul domniei lui Ieremia Movilă, la 17 noiembrie 1595, dar și de data aceasta nu au cîștigat nimic¹¹².

Mănăstirea Neamț obținea la 20 decembrie același an o carte de apărare asupra terenurilor contestate¹¹³.

Spre sfîrșitul secolului al XVI-lea, boierul Nestor Ureche construia, pe terenuri aparținînd satului Vinătorii și cetății Neamțului, mănăstirea Secul¹¹⁴. Această „binefacere” a determinat reducerea satului Vinătorii în stare de vecinie și i-a adus pieirea. La 25 aprilie 1607, Simeon Movilă vv. dăruia mănăstirii satul cu toate „braniștele lui mari și mici”, cu toate finaturile și poienile și cu munții și cu toate vechile hotare¹¹⁵. Exploatarea la care au fost supuși țărani din acest sat a fost extrem de aspră și numai în cincisprezece ani satul s-a pustiit cu totul, locuitorii lui fugind în alte părți. Egumenul a obținut învoire să aducă oameni străini sau pe fugari și domnul îi scutea de dări timp de 2 ani pe toți cei care s-ar fi așezat în satul rămas pustiu¹¹⁶.

După cîmpirea satului Vinătorii cu întregul lui teritoriu, pînă la granițele Transilvaniei, ofensiva mănăstirilor Neamț și Secul s-a îndreptat asupra altor sate vecine ca Mînjeștii, Bălțăteștii și Brătu-leștii. Voind să pună stăpînire pe ele, și profitînd de faptul că Pătrașcul Șoldan, proprietarul primelor două se refugiase în Polonia cu Movileștii, călugării s-au prezentat la 2 iulie 1612 în fața domnului Ștefan Tomșa, proaspăt venit în domnie. Domnul amîna judecarea

¹¹⁰ DIR-A, sec. XVI, 3, p. 293—294.

¹¹¹ Ibidem, 4, p. 1.

¹¹² Ibidem, p. 132.

¹¹³ Ibidem, p. 133.

¹¹⁴ Ibidem, XVII, 4, p. 13—14.

¹¹⁵ Ibidem, XVII, 2, p. 98—99.

¹¹⁶ Ibidem, XVII, 5, p. 87.

procesului pînă după „așezarea oastei”¹¹⁷. Se pregătea pe atunci să înfrunte pe Movilești și pe susținătorii lor poloni la Cornul lui Sas. Nu știm care a fost rezultatul acestei intervenții.

Ieremia Movilă dăruise pentru slujbe satul Brătulești, ascultător de Cetatea Neamțului, lui Vasile Aronescu, Prin 1616—1617, acesta l-a vîndut episcopului de Huși, Mitrofan, care la rîndul său l-a dat mănăstirii Secul¹¹⁸. În felul acesta, călugării de aici își lărgiseră proprietatea pînă la hotarul Transilvaniei¹¹⁹. Agapia, mai slabă, a ajuns numai pînă la izvoarele Hăngușorului¹²⁰.

În 1626, Miron Barnovschi a construit pentru călugării de la schitul Poienile o mănăstire de piatră la Buhalnița¹²¹. Cu această ocazie, fixa hotarele domeniului acaparat de călugări pe vremea lui Gheorghe Movilă¹²² și ținea seama de o infiltrare mai veche în aceste părți a călugărilor de la Bisericiani care stăpîneau o poiană sub Ceahlău. Încă din vremea lui Constantin Movilă vv. se realizase o înțelegere între cele două mănăstiri acaparatoare. În schimbul poienii menționate, călugării de la Hangu-Buhalnița dădeau celor de la Bisericiani trei poieni, anume Cîrnul, Bicazul și Biserica lui Iov cu braniștea din jurul lor¹²³. Pe urma acestor aranjamente, teritoriul care se întindea spre apus peste satele Cîrnul și Bicazul, pînă la Bicazul ardelean și granițele Transilvaniei, se împărțea între cele două mănăstiri. Mănăstirea Bistrița cîștiga și ea procesul pentru niște poieni situate sub Ceahlău¹²⁴. În stăpînirea ei va rămîne o parte din Poiana Cîrnului.

Pentru a deveni pe deplin stăpîne pe acest teritoriu, mănăstirile amintite trebuiau să înlătore de aici pe toți acei care făcuseră curături și aveau drept de folosință asupra lor. S-a păstrat actul prin care mănăstirea Bisericiani cumpăra curătura făcută de Ionașco Deuga din Dărmănești alături de poiana Bicazul¹²⁵. Foloseau în acest scop „talerii”, sau speculau credința naivă a locuitorilor. De exemplu, o oarecare Logina, împreună cu fiii ei, dădeau o curătură făcută prin munca lor la Straja, mai sus de Tarcău, mănăstirii Pingărați, pentru „șapte să-răcuste și douăzeci de taleri”¹²⁶. Oamenii își ridicaseră case în aceste curături. Ei erau totuși siliți să le vîndă călugărilor. Așa făcea, de pildă, Gherman din Dărmănești, care, pe la 1631, dispunea de o întinsă curătură lîngă poiana Bicaz¹²⁷. Cînd nu reușeau să le obțină pe

¹¹⁷ Idem, XVII, 3, p. 93.

¹¹⁸ Idem, XVII, 4, p. 34.

¹¹⁹ Idem, XVII, 1, p. 182—183.

¹²⁰ Arh. St. Buc., Ms. 629, f. 342—343.

¹²¹ Gh. Balș, *Mănăstirile moldovenești din veacurile XVII—XVIII*, p. 105.

¹²² Arh. St. Buc., M-rea Bisericiani.

¹²³ DIR, A, XVII, 3, p. 27—28.

¹²⁴ Ibidem, 1, p. 13—14, 174; 2, p. 205; 3, p. 47—62; 5, p. 129.

¹²⁵ Idem, XVII, 5, p. 146.

¹²⁶ Idem, p. 364.

¹²⁷ Arh. St. Buc., M-rea Bisericiani, XIII/30. În 1617, Ion Gușeală din Tîrgul Piatra dăruise curătura făcută de dînsul în Poiana Cîrnul tot M-rii Bisericiani, DIR, A, XVII, 4, p. 102.

cale pașnică, recurgeau la silnicii. Întîmpinau totuși mai multă rezistență din partea acelor care după ce făcuseră curățura pe teritoriile aparținînd domniei obținuseră de la aceasta o confirmare a drepturilor lor. Astfel, de pildă, călugării de la Bistrița au încercat să pună stăpînire pe o curătură făcută la Hangu de Gheorghe din Bălțătești, încă din timpul domniei lui Petru Șchiopul. Constantin Movilă le-a poruncit însă să-l lase în pace, deoarece avea „scrisori” de la tatăl său Ieremia Movilă¹²⁸.

Dacă întinderea domeniului mănăstirii Hangu-Buhalnița în valea Bistriței era oprită spre sud de Biserici, ea nu întîlnea aceeași piedică în latura de răsărit, peste culmea Stînișoarei. În coasta stăpînirii lor, în această parte, mănăstirea Sucevița obținuse de la Movilești satul Crăcăoani. Prin schimb, el a ajuns proprietatea călugărilor de la Hangu¹²⁹. Miron Barnovschi dăruise acestora și în alte regiuni din țară numeroase sate cu vecini. Printre ele se afla și satul Vinători de lingă Piatra ce fusese dependent de curtea domnească din acest oraș¹³⁰. Mai tirziu, va trebui să-l cedeze Bisericanilor.

În mai bine de o jumătate de secol, călugării de la mănăstirile arătate au reușit să pună stăpînire pe teritoriul satelor care depindeau de Cetatea Neamțului și de curtea domnească din Piatra. Domeniile domniei din munți au intrat în proprietatea lor. Ei au extins regimul de brăniște asupra întregii regiuni împădurite și au cumpărat de la locuitori curăturile făcute de dînsii.

Ca orice proprietate de origine donativă, proprietatea mănăstirească din regiunea Hangu-Bicaz putea să fie supusă retractului seniorial. Domnia avea puterea de a o relua și a o da altora, după bunul său plac. Pentru a evita asemenea situații neplăcute și pentru a dovedi vechimea drepturilor, călugării s-au străduit să li se înscrie în actele de proprietate blesteme înfricoșătoare și mai ales să fabrice un mare număr de documente false pe care critica paleografică și diplomatică le-a dovedit ca atare. În această privință, călugării de la Neamț s-au luat la întrecere cu cei de la Biserici și de la Bistrița¹³¹. Faptul acesta era recunoscut de medelnicerul Neculai Buhuș care, cu ocazia unei hotărînicii ordonate de Istratie Dabija, în anul 1662, arată că mănăstirile Bistrița și Biserici se serveau de „drese mincinoase”, că își amestecaseră „pe pizmă” hotarele și că brănișterii lor făcuseră bouri prin copaci, „fără ispravă”¹³².

¹²⁸ DIR, A, XVII, 2, p. 229.

¹²⁹ Acad. R. S. România, D. C. XX/3.

¹³⁰ Arh. St. Buc., M-rea Biserici I/6.

¹³¹ Idem, XIV, XV, 1, p. 413—414, 415—416, 417—418, 420—421, XV, 2, p. 320, XVI, 1, p. 595—596, 603—604, XVII, 3, p. 233—234. Documentul scris pe hîrtie cu data de 27 iunie 1501, dat de Ștefan cel Mare mănăstirii Neamț pentru apărarea muntelui Neamțul, este, de asemenea, suspect, idem, XVI, I, p. 2.

¹³² Paul Mihail, *Documente și zapise moldovenești de la Constantinopol*, fași, 1945, p. 60.

Referindu-se la aceste certuri dintre călugări, cu mulți ani mai înainte, cam pe vremea mării lor ofensive de cotopire a satelor domnești, starețul mănăstirii Neamț se exprima că „vechiul zătecnicor și purtător de zizăanii, uritor de bine, diavolul, ar fi intrat printre călugări”¹³³. În această privință, „diavolul” nu avea nici o vină. Cauzele zizaniei stau în intensificarea comerțului atât intern cât și extern în a doua jumătate a sec. al XVI-lea. Reluarea în vremea primilor Movilești a legăturilor dintre Moldova și Imperiul Otoman, după căderea lui Mihai Viteazul, apoi războaiele purtate de Polonia pentru cotopirea Rusiei și pustiirile provocate de Războiul de 30 de ani în Germania și Boemia, au oferit un prilej minunat mănăstirilor și boierilor de a spori exportul de vite și cereale în prima jumătate a sec. al XVII-lea. Legătura dintre oraș și domeniul feudal devine din ce în ce mai strinsă. Dacă în regiunile de podiș și cîmpie agricultura a cunoscut în prima jumătate a secolului al XVII-lea o perioadă de oarecare avînt, regiunile de munte puteau oferi proprietarilor venituri mari de pe urma creșterii vitelor și a exploatării lemnului.

Mănăstirile s-au străduit să înlăture în această privință orice concurență. Interesul pe care-l depun ele în direcția măririi numărului turmelor de oi și porci se reflectă limpede în documente. Ele sînt libere să pedepsească „pe cine vor găsi acolo cu porcii sau cu alte vite”¹³⁴. Nimeni nu este liber să mai facă în braniștele lor „coșere pentru oi sau porci”¹³⁵. Interdicțiile acestea apar în documentele ce li se dau de către domnie pentru că înșiși călugării, în lăcomia lor, își încălcau unii altora proprietățile. Călugării de la Bisericieni se plîngeau că cei de la Bistrița făcuseră o stîină chiar lingă talpa mănăstirii lor. Domnia ordona boierului Ciolpan, fost vornic, s-o strice¹³⁶.

De altfel, vastele terenuri de care dispuneau mănăstirile deveniseră neîncăpătoare pentru turmele lor. Ieremia Movilă învoia la 15 aprilie 1599, pe călugării de la Secul, să-și pască oile în braniștea cetății Neamțului¹³⁷. Acapararea samavolnică a finului cosit în poieni devenise un fenomen frecvent. Călugării de la Agapia răpeau, pe la 1598, finul din poiana Rusului stăpînită de Secul¹³⁸. Cu cinci ani mai tîrziu, domnia autoriza aceeași mănăstire să oprească finul cosit de alții în poiana lui Chiriac și în poiana lui Ureche¹³⁹. La fel se străduiau călugării de la Bistrița, pe la 1612, să rețină finul din unele poiene de sub Ceahlău¹⁴⁰.

¹³³ DIR, A, XVI, 4, p. 37. Documentul e din 1591.

¹³⁴ Idem, XVII, 1, p. 182.

¹³⁵ DIR, A, sec. XVI, 4, p. 84.

¹³⁶ Idem, XVII, 1, p. 13—14.

¹³⁷ Idem, XVI, 4, p. 257.

¹³⁸ Idem, p. 240.

¹³⁹ Idem, XVII, 1, p. 112.

¹⁴⁰ Idem, sec. XVII, 1, p. 182—183.

Certurile dintre călugări erau atît de inverşunate încît cereau să se dărîme mănăstirile rivale cu care nu se mai puteau înţelege la împărţirea „bunurilor lumeşti”. Cei de la Agapia, străduindu-se să-şi extindă domeniile, răscoleau uricile vechi, făcute de multe ori „cu meşteşuguri diavoleşti” şi susţineau că mănăstirea Secul a fost clădită pe proprietatea lor. Pentru aceasta cereau domnului ca să dispună dărimarea ei ¹⁴¹.

Călugării au reuşit să supună proprietatea cotropită de ei în munţii Neamţului unui regim deosebit. În secolul al XV-lea domnia îşi rezervase aici mai înainte unele terenuri pentru creşterea vitelor şi pentru vînătoare. Acum călugării, în calitate de succesori ai domniei în exploatarea acestor terenuri, au extins regimul de branişte asupra întregii regiuni împădurite, urmărind prin aceasta sporirea veniturilor pe care le puteau obţine prin exploatarea populaţiei din această regiune. Puteau astfel să sporească numărul turmelor lor, să controleze exploatarea lemnului să acapareze curăturile făcute de ţărani şi să supună pe cei care trăiau în satele din această parte a ţării la condiţii de muncă înrobitoare. Pentru aceasta, s-au străduit să obţină de la domnie documente în care se prevedeau tot felul de oprelişti pentru cei care ar fi voit să folosească terenurile de aici fără a obţine o învoire prealabilă de la ei. Se specifica în astfel de documente că „nimeni nu are voie a cosi fîn în acele poieni, a prinde peşte sau a vîna fiare”. Nimeni nu era liber să pască vite în regiunile de branişte, nici să taie lemne, să culeagă hamei sau alune. Brănişterii mănăstirilor vegheau cu străşnicie ca asemenea dispoziţii să nu fie înfrinate. Exploatarea bunurilor pe care le puteau oferi regiunile acestea împădurite era supusă unui control mai riguros şi se făcea numai pe bază de învoieli cu mănăstirile. Acestea aveau astfel posibilitatea să ridice din produsele obţinute de ţărani cote mai mari decît acelea realizate prin dijmuire tradiţională.

La asupra şi exploatarea ţăranii răspundea prin lupta de clasă. De obicei, cînd exploatarea lua forme mai aspre, ei părăseau satele lor şi fugeau în alte părţi. Existau însă şi alţii care se lăsau ademeniţi de călugări şi se stabileau în această regiune. În unele curături, locuitorii îşi făcuseră locuinţe încă din vremea întinderii proprietăţii mănăstireşti în această regiune ¹⁴². În poienile de la Hangu, existau case pe care la 1 mai 1622 domnul ordona ureadnicului din Piatra să le dărîme, întrucît mănăstirea Bistriţa pretinde că sînt făcute pe proprietatea ei ¹⁴³. E vorba, desigur, de o înmulţire a populaţiei şi de case făcute de locuitorii din satul Buhalniţa în nişte poieni stăpînite de schitul Poienile. Drepturile de proprietate ale acestuia, asupra poienilor menţionate, erau contestate însă de călugării bistriţeni. Locuitorii făceau

¹⁴¹ Idem, sec. XVII, 3, p. 62.

¹⁴² Arh. St. Buc., M-reă Bisericiani, XIII/30. În hotarnica M-rii Buhalniţa din 1629 se menţionează în valea Bistriţei „casa Cristei”. Ibid., M-reă Bistriţa, II/21.

¹⁴³ DIR, A, sec. XVII, 5, p. 129.

arături pe terasele Bistriței. Călugării nu-i puteau împiedica și nu aveau nici un interes s-o facă. Dacă cei de la Bistrița cereau să fie izgonit dintr-o poiană de sub Ceahlău ¹⁴⁴ un călugăr Simion care făcuse acolo arături, se poate presupune că el depindea de schitul Poienile și că mănăstirea în cauză se temea ca să nu se știrbească, într-un fel oarecare drepturile ei de proprietate.

Călugării singuri, oricât de numeroși ar fi fost, nu puteau exploata numeroasele domenii pe care le cotropiseră. Aveau nevoie de mîna de lucru care era cu atît mai necesară cu cît ei nu se mulțumeau să-și valorifice întinsele lor domenii din munți numai pe baza păstoritului, vînatului și pescuitului. Dispuneau de un oarecare număr de robi țigani, dar aceștia erau folosiți numai ca meșteșugari și pentru munci domestice. Țăranii șezători din vechime pe aceste domenii, ca acei de la Minjești, Bălțătești, Crăcăoani, Vinători, Dărmănești, păstrasera obligațiile lor de pază la trecătorile munților și nu puteau să fie impuși să facă muncile de care aveau nevoie mănăstirile. Ei erau obligați numai la darea zeciuclilor tradiționale. Din această cauză, mănăstirile nu dispuneau de mîna de lucru necesară și nu aveau, uneori nici măcar oameni pentru a le asigura paza. Pentru vitele lor trebuiau să angajeze argați cu plată. Spre a le veni în ajutor, domnii le-au dat un oarecare număr de „poslușnici” scutiți de dări însă cu obligația de a munci pentru ele și de a le asigura paza. Vasile Lupu dăruise în 1646 schitului Peonul un număr de șase poslușnici ¹⁴⁵. Aceștia au format, probabil, primul nucleu al satului Schitul, care lua ființă atunci alături de mai vechiul Răpciune. Dania a fost repetată de Gheorghe Ștefan ¹⁴⁶ succesorul lui Vasile Lupu. Numărul lor a fost dublat la 5 iulie 1705 de Antioh Cantemir ¹⁴⁷.

În stăpînirea și exploatarea regiunii Hangu-Bicaz, călugării de la mănăstirile amintite au găsit concurenți primejdioși în boierii Cantacuzinești. În a doua jumătate a sec. al XVII-lea în proprietatea acestora se afla numai satul Bălțătești cu întreg teritoriul care se întindea pînă la granițele Transilvaniei. Satul Minjești ajunsese în stăpînirea lui Miron Stircea, fiul lui Constantin Stircea, moștenitorul lui Dumitrașco Șoldan, proprietar aici în prima jumătate a secolului. Neculai, fiul lui Miron Stircea, avînd nevoie de bani, l-a vîndut, în a treia domnie a lui Gheorghe Duca, lui Toderășco Cantacuzino, care moștenise de la tatăl său satul alăturat, Bălțătești ¹⁴⁸. Cantacuzinii își constituiau astfel aici un vast domeniu, care mergea de lîngă Cetatea Neamțului pînă la hotarele Transilvaniei, cuprinzînd pe Bistrița toată valea dintre gura pîrăului Largul și satul Fîrțiți, iar peste această apă munții Grin-

¹⁴⁴ Idem, XVII, 4, p. 392—393 (18 august 1619).

¹⁴⁵ Arh. St. Iași, 400/14.

¹⁴⁶ Ibidem, Anaforale, 64, f. 540 (12 februarie 1656).

¹⁴⁷ Ibidem, 400/23.

¹⁴⁸ Acad. R. S. România, Ms. 237, f. 387—389, Arh. St. Iași, Cond. de Anaforale 248, f. 350.

țieșul și Bușmeiul. În secolul al XVIII-lea, el a fost lărgit prin coto-pirea unei însemnate întinderi din proprietatea de peste Listrița a mănăstirii Neamțul și a teritoriului dintre gura Râpciuniții, Obcina Boiștea și culmea Ceahlăului aparținând schitului Pionul. Între boierii coto-pitori și mănăstiri au urmat apoi interminabile procese.

Avind în vedere poziția periferică a acestui domeniu situat într-o regiune muntoasă, ușor de apărat, Cantacuzinii au lucrat în așa fel încît au făcut din el un loc de refugiu pentru ei, pentru ru'ele și par-tizanii lor politici din Moldova și Țara Românească. Acești boieri au deținut ranguri înalte în stat și au fost amestecați în aprigele lupte politice între diferite grupări sau dintre boierime și domnie. În atmosfera aceasta de intrigi, țesute fie din țară, fie la Constantinopol, nu o sin-gură dată ei au riscat să-și piardă viața. Se puteau salva, refugiindu-se la Hangu.

Pentru a-și asigura aici un cuib, capabil să reziste atacurilor oame-nilor domniei, ei au ridicat o puternică incintă în jurul schitului Peonul. Construcția acestui zid, străjuit la colțuri de puternice turnuri, a fost începută în 1672, peste rămășițele chiliilor călugărești mistuite într-un incendiu, de Alexandru Ruset, fiul domnului Antonie Ruset și ginerele lui Gheorghe hatmanul, ctitorul schitului¹⁴⁹. După moartea lui Beizadea Alexandru, operația aceasta a fost continuată de Toader Cantacuzino, mare vistiier al Moldovei și rudă cu dînsul. În 1676, el a construit aici alte turnuri de apărare. Toderășco Cantacuzino a fost unul din cei mai puternici boieri din Moldova în a doua jumătate a secolului al XVII-lea. Subliniind rolul jucat de dînsul în timpul dom-niei vărului său Dumitrașco Cantacuzino, I. Neculce spunea că „el era alfa și omega în Țara Moldovei”¹⁵⁰.

Primul oaspete de seamă, adăpostit în mănăstirea de la Hangu-Pionul, a fost Șerban Cantacuzino. În 1672, atunci cînd domnia în Țara Românească a fost luată de Grigore Ghica, simțindu-și viața în pri-mejdie, viitorul domn, pe atunci numai spătar, a fugit de la Adrianopol în Moldova și aici, pentru a se pune la adăpost de surpriza unei extră-dări, s-a așezat pe domeniile rudelor sale de la Hangu¹⁵¹.

În 1683, în timpul cînd Duca Vodă însoțea oștile turcești la asediul Vienei, iar Moldova era cuprinsă de „podgheazurile” polone, aici, la Hangu, se refugiase Toader Cantacuzino, mare vistiernic și Neculai Racoviță, mare logofăt, lăsați caimacamii în timpul absenței domnului din țară. Împreună cu dînsii, se aflau și alți boieri. Revenit în țară, la satul Domnești, în Putna, Duca le scria „să iasă din Hangu din bejenie, să meargă la dînsul la Domnești, să nu se teamă de leși, că leși sînt niște tilhari. Iar boierii cum au văzut aceasta, îndată au făcut pătăști

¹⁴⁹ Vezi rapoartele de săpături la Institutul de istorie, Iași.

¹⁵⁰ I. Neculce, *Letopisețul Țării Moldovei*, ed. Iorgu Iordan, Buc. 1955, p. 170.

¹⁵¹ *Istoria Țării Românești, 1290—1960*, ed. C. Grecescu și D. Simionescu, Buc. 1960, p. 165.

și au fugit pe potecă în Țara Ungurească la Giurgedu, cu toate casele lor, ca să nu mai dea într-ochi cu Duca Vodă"¹⁵².

La fel au procedat boierii Cantacuzinești în septembrie 1700, când în locul lui Antioh Cantemir mazilit, Poarta a dat domnia Moldovei, pentru a doua oară, lui Constantin Duca. Când a aflat o asemenea veste, Bogdan Hatmanul, ginerele lui Constantin Cantemir vodă, ocrotit de un slujitor de la curte, partizan al Cantemireștilor, a reușit să scape și să fugă împreună cu Lupul Costache vistiernic, îmbrăcați în haine proaste, în Polonia. Printre cei care-și simțeau atunci viața amenințată, era și Iordache Ruset, fost mare vistiernic și sprijinitorul de căpetenie, „chivernisitorul”, familiei Cantemir. Fiind bătrîn, el n-a putut încăleca și de la curte a mers pe jos la gazda comisului Ilie Cantacuzino, fiul lui Toader Cantacuzino. Acesta l-a ascuns într-o cuhnie și apoi, prefăcându-se că pleacă la țară, a fugit cu dînsul la Hangu, iar de aici au trecut apoi în Polonia¹⁵³.

Și în alte împrejurări, domeniul Cantacuzinilor de la Hangu a devenit un loc de salvare pentru boierii amenințați. Venindu-le veste de la Țarigrad, în 1705, că a luat domnia Antioh Cantemir, în locul lui Mihail Racoviță, o parte din boieri, știindu-se vinovați față de dînsul, au fugit în Polonia, iar alții au trecut la Brîncoveanu în Țara Românească. Se întimplase atunci să vină ca sol la Iași spătarul Toma Cantacuzino din Țara Românească. În spaima care l-a cuprins, el nu a putut pleca împreună cu boierii care trecuseră pe teritoriul muntean. În schimb, a fugit la Hangu împreună cu Ilie Cantacuzino paharnic și cu Neculai Costin hatman. În urma mediației lui Bogdan vornicul, ei s-au putut întoarce la casele lor, iar Toma Cantacuzino a trecut în Țara Românească¹⁵⁴.

În timpul domniei lui Neculai Mavrocordat în Țara Românească, o seamă de boieri munteni, vinovați de intrigi împotriva domniei, au fugit la Mihail Racoviță în Moldova. Ei s-au dovedit a fi foarte prevăzători căci nu s-au așezat în Iași, ci pe domeniul Cantacuzinilor de la Hangu. Cheltuind multe punți de bani, Neculai Mavrocordat a reușit să determine pe vizir să ordone ca ei să fie trimiși la Constantinopol. Când Mihail Racoviță, constrins de ordinul Porții, a încercat să-l prindă, trimițînd la Hangu 100 de seimeni, ei au reușit să fugă în Transilvania¹⁵⁵.

În timpul domniei a doua în Moldova, Neculai Mavrocordat și-a dat toată osteneala să surpe domeniul Cantacuzinilor din munții Neamțului și să suprimă acest loc de refugiu al boierilor nemulțumiți și intriganți. În prima domnie, el ținuse la mare cinste pe Ilie Cantacuzino și făcuse din el primul său sfetnic: „numai cu dînsul grăia Nicolae Vodă din toți boierii pămîntenii ce era... Că nu pentru voia lui,

¹⁵² Ion Neculce, *op. cit.*, p. 157—158

¹⁵³ *Ibidem*, p. 218, 219.

¹⁵⁴ *Ibidem*, p. 235.

¹⁵⁵ *Ibidem*, p. 336.

ce pentru voia Brîncoveanului, domnului muntenesc, făcea acea cinste"¹⁵⁶. O fiică a lui Ilie Cantacuzino se căsătorise cu fiul acestuia, Ștefan. Puternicul boier, „cerbul cu coarnele cele buore”, nu s-a bucurat prea mult de favorurile lui Neculai Mavrocordat. La scurt timp după înscăunarea acestuia, el a încetat din viață. Moștenitorii, nepoții săi, erau minori și faptul acesta constituia un bun prilej pentru călugării de la mănăstirea Hangu-Buhalnița de a redeschide un nou proces, revendicînd satele Mînjești și Bălțătești, pe baza uricului de dănie de la Miron Barnovschi. De altfel, pe veniturile acestui domeniu își puseseră ochii și Samuel, patriarhul din Alexandria, șezător pe atunci în Moldova.

La 20 iulie 1715, s-a dezbătut în divanul domnesc procesul dintre mănăstirea Hangu-Buhalnița și Maria, văduva lui Ilie Cantacuzino. Cu sprijinul patriarhului din Alexandria și făcînd presiuni asupra boierilor, Neculai Mavrocordat a dat cîștig de cauză mănăstirii. Maria Cantacuzino nici nu putuse să prezinte uricele pe baza cărora stăpînea satul, întrucît ele se pierduseră la Constantinopol, o dată cu uciderea ginerelui său, Ștefan, fiul lui Constantin Brîncoveanu¹⁵⁷.

În vara aceluiași an, mănăstirea Hangu-Buhalnița, cu toată împotrivirea mitropolitului, a fost închinată patriarhiei din Alexandria. Pentru a veni în ajutorul acesteia și pentru a-i spori veniturile, Neculai Mavrocordat, acorda largi privilegii satelor Mînjești, Bălțătești și Crăcăoani. Locuitorii acestora erau scutiți de o seamă de dări și de prezența dregătorilor care le încasau. Restul urmau să-l plătească „cu rupta”, în șase rate anuale. Nu aveau voie să primească oameni străini între ei, ci numai pe acei dintre dînșii care fugiseră¹⁵⁸. Din „gorștina” Bălțăteștilor făcea venit anual de 200 de lei¹⁵⁹ patriarhiei din Alexandria. Deși intraseră în proprietate particulară, oamenii din aceste sate au continuat să facă serviciul de pază la graniță. Pentru aceasta, domnul Grigore Ghica le acorda privilegiul de a-și alege ei înșiși pe conducătorul obștei satești. „Judecata lor va fi la ispravnicul lor” spune documentul¹⁶⁰. Oamenii din satele mănăstirii Hangu-Buhalnița erau scutiți de plata unor gloabe, în afară de cazurile de „moarte de om și furtașag”, după cum rezultă dintr-un document dat de același domn¹⁶¹ la 8 decembrie 1731.

În secolul al XVIII-lea, pînă în ultimele decenii, domeniul de la Hangu a fost stăpînit de logofătul Iordache Cantacuzino și apoi de urmașul acestuia Ioniță. Aceasta este o vreme de interminabile procese cu mănăstirea Neamțului, care avea pretenția că o parte din pro-

¹⁵⁶ *Letopisește*, III, cronica atribuită lui N. Muste, p. 40.

¹⁵⁷ Acad. R. S. România, ms. 237, f. 376—379.

¹⁵⁸ *Ibidem*, f. 382, v. 383 v.

¹⁵⁹ *Ibidem*, f. 384.

¹⁶⁰ *Ibidem*.

¹⁶¹ *Ibidem*, f. 386.

prietatea sa din munți fusese „împresurată” de oamenii din Bălțătești și de boierii Cantacuzino¹⁶².

În același timp, s-au produs încălcări și la hotarele cu Transilvania. La 29 septembrie 1715, conducătorii districtului Gheorghieni reclamau guvernatorului Transilvaniei că Ilie Cantacuzino din Moldova ar fi pus stăpînire, în timpul răscoalei lui Rakoczi, pe munții Tulgheș și Corbul, aparținînd satelor Gheorghieni, Strimtura și Chilienii¹⁶³. Domnul îl luase de la văduva lui Cantacuzino și-l dăduse mănăstirii Hangu. Plîngerea aceasta era adusă la cunoștința domnului Mihail Racoviță. Acesta, la 10 aprilie 1716, cerea vice judecătorului din Gheorghieni să trimită după 23 aprilie delegați, spre a forma o comisie mixtă pentru cercetarea neînțelegerilor dintre locuitorii din Hangu și cei din Gheorghieni pentru stăpînirea munților Tulgheș și Corbul¹⁶⁴. Izbucnirea războiului austro-turc din 1716 a întrerupt tratativele. Certurile au continuat însă și după încheierea păcii de la Pasarovitz. În 1723, nobilii din Sîn Miclaș încercau să rezolve conflictul prin măsuri samavolnice. Oamenii lor năvăleau asupra stînilor din munți de umde răpeau vitele și alte lucruri ce găseau acolo¹⁶⁵. În 1736, zlotășii moldoveni au luat din acești munți niște turme de oi pentru gorștina datorată domniei, de proprietarii lor. La protestele dregătorilor transilvăneni s-a răspuns că ele au fost luate de pe teritoriul Moldovei¹⁶⁶.

Tendințele unor feudali transilvăneni de a pune stăpînire pe teritorii situate la răsărit de granița dintre cele două țări nu s-au limitat numai la munții Tulgheș și Corbul ai Cantacuzineștilor. În 1744, domnul Ioan Mavrocordat aducea la cunoștința guvernatorului Transilvaniei că oamenii nobilului Lazăr Ferenz cotropiseră dincoace de graniță terenuri aparținînd mănăstirilor Pingărați, Bisericiani și Hangu. Propunea, ca și mai înainte, constituirea unei comisii mixte pentru cercetarea cazului. Cotropirea avusese loc, de asemenea, în timpul războiului din 1716—1718. Aceleași certuri reizbucneau în 1749 și 17750 între nobilii transilvăneni Gabor și Toma Diak și boierul Cantacuzino. Acesta susținea că hotarul dintre cele două țări mergea din vechiime pe „cumpăna apelor”¹⁶⁷. Domnul Constantin Racoviță cerea guvernatorului Transilvaniei să constituie o comisie pentru a face cercetări în această privință. Dregătorul amintit se mîrginea însă numai să ordoone comitetului seculor să facă el singur această anchetă¹⁶⁸.

Certurile pentru fixarea hotarului s-au terminat prin 1751. Comisiei care s-a ocupat atunci cu această chestiune i se prezenta mărtturierea oamenilor din Bălțătești, Hangu și Buhalnița precum și aceea a

¹⁶² Arh. St. Buc., M-reă Neamț, CXXXI/19, 21, 22, 23, 24. Arh. St. Iași, 400//28.

¹⁶³ Muzeul Bruckenthal Sibiu. Fond Benigni, fasc. XV, f. 13—14 și f. XXXIV, f. 15—17.

¹⁶⁴ Ibidem, fasc. XXIV, f. 77.

¹⁶⁵ Ibidem, fasc. XXIV, f. 32.

¹⁶⁶ Ibidem, fasc. III, f. 70—71.

¹⁶⁷ Ibidem, f. 40—41.

¹⁶⁸ Ibidem, fasc. IX, nr. 1 și fasc. XIII, f. 105.

călugărilor de la mănăstirile din aceste părți, prin care se arată că hotarul dintre Moldova și Transilvania este determinat de „cumpăna apelor”. El mergea de la vârful Cicata „unde Dorna se mărginește cu Transilvania”, prin Muntele Mare la Teascuri, muntele Tarcău, Kișvaș, Hașmașul Tarcăului, la Noskelet¹⁶⁹.

În ultimele decenii ale secolului al XVII-lea și în prima parte a secolului următor, satele de pe domeniile feudale din regiunea Bicaz-Hangu au avut mult de suferit din cauza prădăciunilor oștilor străine. Îndeosebi populația de aici a fost greu încercată în timpul războaielor turco-polone și a războiului Ligei Sfinte de la 1683—1699. După victoria obținută împotriva turcilor la Hotin, în 1673, sub conducerea lui Ioan Sobieschi, oști polone au intrat în Moldova. Cete de mercenari nemți au ocupat cetatea Neamțului și a Sucevei de unde făceau prădăciuni în diferite părți ale țării. Hatmanul Buhuș cu ostași moldoveni a reușit să-i scoată de la Neamț și să le provoace o înfringere. Spre a scăpa de prădăciunile lor, locuitorii din regiunea de munte au luptat pentru a-i sili să părăsească Suceava. În cronica atribuită lui N. Muste se arată că „de multe ori eșea nemții din cetate și da război moldovenilor și-i înfrîngea pînă la tîrg, iară apoi se înbărbăta pedestreimea noastră, cîmpulungenii și hanganii ce era cu sineșe și cu topoare lungi în coadă și lua pre nemți și-i ducea pînă în cetate și pre mulți nemți îi prindea vii și pre alți în război omora”¹⁷⁰.

În urma înfrîngerii turcilor sub zidurile Vienei, în 1683, oști polone au pătruns în Moldova. Regiunea Bicaz-Hangu, deși mai ferită, a fost supusă totuși la grele prădăciuni. La 26 noiembrie 1685, Toader Armașul scria către bistrițeni că leșii au prădat în Moldova „de la tîrg la Piatra în sus de au lăsat numai pămîntul”. Craiul a lăsat trupele să ierneze în țară și le-a dat voie să prade¹⁷¹.

În timpul campaniei regelui Sobieschi din 1686 în Moldova oștile polone au ocupat cetatea Neamțului.

Cu ocazia campaniei a doua din 1691, garnizoane polone au mai fost instalate la Cimpulung, Agapia, Secul și Buhalnița¹⁷². În toamna aceluiași an, regele polon, cu cea mai mare parte a oștirii, s-a retras în țara sa. Buhalnița și Cimpulungul au rămas însă în stăpînirea garnizoanelor instalate de dînsul. Domnul Constantin Cantemir a trimis „o seamă de tatarî și cu moldoveni lefegii la Cimpulung și în Hangu de au prădat și au ars, ca să scoată pe joimiri și nu i-au putut scoate. Iar duium de robi au luat mult tătari”¹⁷³. În felul acesta apărau tătarii interesele Imperiului otoman prin robirea și jefuirea populației din Moldova și tot astfel apăra Constantin Cantemir pe acei care luașeră armele să alunge pe nemți din Moldova. Dacă tătarii n-au fost în

¹⁶⁹ Ibidem, fasc. X, f. 11—2.

¹⁷⁰ M. Kogălniceanu, *Letopisește*, III, p. 14.

¹⁷¹ Hurmuzacki, XV—2, p. 1401.

¹⁷² Ibidem, XVI, 126—127, 258.

¹⁷³ Ion Neculce, *op. cit.*, p. 183—184.

stare să scoată joimirii poloni din cetăți și din incintele mănăstirilor, în schimb, aceștia, însoțiți și de un însemnat număr de ostași moldoveni, angajați în armata polonă, au atacat trupele lui Constantin Cantemir, provocându-le mari pierderi. Au jefuit apoi târgul Piatra¹⁷⁴.

Ținutul Neamțului, cu mănăstirile lui întărite, a rămas astfel ocupat de poloni până la încheierea păcii de la Carlovitz în 1699. Antioh Cantemir a cerut polonilor să evacueze satele și mănăstirile ocupate de garnizoanele lor în țară. Moldovenii au refuzat să dea care pentru transportul artileriei și depozitelor polone în cazul când nu li se plăteau toate pagubele suferite de ei în timpul ocupației¹⁷⁵.

Cît a durat războiul, călugării au fost nevoiți să se retragă în regiunea de stînga Siretului, în apropierea capitalei. Cei de la Hangu-Buhalnița au înființat un schit în satul Glodeni, din ținutul Vaslui. Se făcuse atunci „răscoale multe și talhăt, di au intrat din țara leșească joimiri și drăgani prin toate mănăstirile ce au fost la munte „Ele” s-au pustiit de tilhari iar călugării s-au împrăștiat”¹⁷⁶.

Rezultă că „podgheazurile” polone în Moldova erau însoțite în multe părți de mișcări țărănești. Atacurile țăranilor, ca și acele ale joimirilor poloni, care, în majoritate, erau moldoveni fugiți din cauza exploatării boierești și turcești, se îndreptau îndeosebi asupra mănăstirilor. Acestea, ca și cetățile, erau pline de odoare și haine nu numai ale călugărilor, ci și „boierești și negustorești, după cum îi obiceiul la vreme de răscoală”¹⁷⁷.

După încheierea păcii de la Carlovitz, oamenii au revenit la locurile lor. O dată cu dinșii au revenit însă și exploataorii lacomi și înrăiți din cauza pagubelor suferite.

Totuși liniștea în regiunea aceasta de graniță a durat puțin. În 1716 a izbucnit un nou război turco-austriac. Cu această ocazie, cătanele habsburgice au pătruns în Moldova și au cuprins o mare parte din regiunea de la apus de Siret. Țăranii asupriți și exploatați de boieri și mănăstiri, precum și unii din mazili, supuși la grele impozite de domnul Mihai Racoviță, au trecut de partea lor. „Și se făcuse tilhărit mult peste seamă”. În părțile rămase sub stăpînirea lui Mihai Racoviță „tot podghiazuri cu cătane, cu moldoveni amestecați, ajunge de prada pre la Fălci și pre Bîrlad”¹⁷⁸.

După înfringerea cetei căpitanului Ernau Ferent sub Cetățuia, Mihai Racoviță, neavînd cu ce plăti pe tatarii care l-au ajutat atunci, le-a dat voie să prade și să robească în regiunile din dreapta Siretului.

¹⁷⁴ Hurmuzacki, V—2, p. 235—236.

¹⁷⁵ Idem, supl. II—3, p. 275—276, Al. Grigorevici, *Expedițiile regelui Sobieschi în Moldova și în ținutul Neamțului*, în «Anuarul liceului Petru Rareș» din Piatra Neamț, 1933—1934. I. Neculce, *op. cit.*, p. 183—184.

¹⁷⁶ Arh. St. Iași, 400/21.

¹⁷⁷ I. Neculce, *op. cit.*, p. 142.

¹⁷⁸ I. Neculce, *op. cit.*, p. 322.

Repede, ceambururile tătărăști s-au răspindit ca niște haite de lupi asupra ținutului Neamț. „Și pin-in Hangu și pin-in Ceahlău au agiuns de au prădat și au robît și s-au întors plini de robi în Bugeag”¹⁷⁹.

Ocupația habsburgică în aceste părți nu a durat decît cîteva luni. Totuși, după retragerea cătanelor, țărani de aici, ca și din alte părți, nu au ascultat de dregătorii domniei și de proprietari pînă la încheierea păcii. Situația aceasta s-a repetat în timpul războiului din 1736—1739 cînd dregătorii căimăcamilor din Iași nu puteau „umbla prin țări să strîngă banii, că țara era bejenă și plină de tîlhari de oaste. Încotro merge, vine tot disbrăcați și unii tăieți”. Tărănimea ce era pe supt munte „n-asculta de domnie”.

De la jumătatea secolului al XVIII-lea înainte societatea din regiunea Bicaz-Hangu intră, ca și restul țării, într-o nouă etapă de dezvoltare economico-socială, păstrînd totuși caracterul ei specific. Această trăsătură s-a observat de altfel și în expunerea făcută pînă aici. Istoria dezvoltării societății din această regiunea este istoria lăsată în mic a întregii Moldove, avînd totuși particularitățile ei. Aceste considerații și faptul că prin formarea lacului de acumulare al Hidrocentralei „V. I. Lenin”, satele de aici în mare parte au dispărut și o dată cu ele și unele posibilități de informare, au determinat pe autorul acestor rînduri să facă cercetări în arhive și pe teren pentru a putea prezenta unele aspecte ale istoriei societății din regiunea dată. În numerele viitoare ale revistei se va prezenta regiunea Bicaz-Hangu în perioada descompunerii orînduirii feudale.

СЕЛА РАЙОНА ХАНГУ – БИКАЗ В XIV—XVIII ВВ.

(Исторический очерк)

Краткое содержание

Построение гидроэлектростанции имени В. И. Ленина в Биказе и примыкающего к ней большого водохранилища вызвало необходимость переселить в другие районы значительное число сёл, расположенных в долине реки Бистрицы между Биказом и Галу. Вследствие затопления этой части долины, многие ценные сведения, свидетельствующие об историческом прошлом и быте местного населения, могли быть уничтожены или остаться неизвестными и неисследованными. Чтобы предотвратить это, Академия СРР поручила коллективам научных исследователей различных институтов собрать и изучить данный материал. Таким образом, были проведены: этнографические исследования, изучение фольклора, материальной культуры, исторических памятников, памятников искусства, топонимики и народного творчества этого района. Были собраны и исследованы также архивные документы, касающиеся исторического прошлого этих сёл.

¹⁷⁹ *Ibidem*, p. 325.

Данная работа, изучающая историю общества района Биказ в феодальный период, основывается на исследовании документального архивного материала, летописей, различных литературных источников, данных топонимии. В работе учитываются также выводы археологов, которые занимались исследованием материальной культуры данного района.

На основе существующей научной информации автор исследует аспекты развития производства в различных областях человеческой деятельности, характер производственных отношений, классовую борьбу и развитие культуры этого района, начиная с XIV в. до середины XVIII в.

Результаты данной обширной работы могут составить существенный вклад в изучение общей истории нашей страны.

LES VILLAGES DE LA RÉGION DE HANGU—BICAZ AUX
XIV-e — XVIII-e SIÈCLES
(Contributions à la connaissance de leur histoire)

Résumé

La construction de la centrale hydro-électrique V. I. Lénin avec son grand lac d'accumulation a imposé le transfert d'un grand nombre de villages de la vallée de Bistritza, situés entre Bicaz et Galu, dans d'autres endroits du pays. L'inondation de cette région faisait inévitablement disparaître une partie des témoignages relatifs à la manière de vivre et au passé de la société de ces endroits. Pour les recueillir et les mettre en valeur, des collectifs de divers instituts de l'Académie de la R. S. Roumanie ont effectué des recherches d'ethnographie et de toponymie, ont étudié le folklore, les vestiges de culture matérielle, les monuments historiques et d'art et se sont intéressés aux différents aspects de la création populaire de cette région. On a accumulé et étudié les documents que les archives ont fournis relativement aux villages en question.

Cette étude concernant l'histoire de la société humaine de la région de Bicaz pendant la période féodale a pour base la mise en valeur du matériel documentaire des archives, des renseignements fournis par les chroniques et par d'autres sources littéraires, les conclusions des collectifs d'archéologues qui ont étudié la culture matérielle du passé de cette région, enfin les recherches toponymiques.

On a étudié, dans la mesure où les informations l'ont permis, des aspects concernant le développement de la production dans divers domaines d'activité, le caractère des relations de production, la lutte des classes, l'essor culturel de cette région, à partir du XIV-e siècle jusqu'à la première moitié du XVIII-e siècle.

Les résultats de ces recherches constituent une contribution à l'histoire de tout le pays.

SITUAȚIA MASELOR POPULARE DIN MOLDOVA ÎN PREAJMA ȘI ÎN TIMPUL ANULUI REVOLUȚIONAR 1848. I

DE

GH. PLATON

În Moldova, în preajma și în timpul anului revoluționar 1848, a existat o situație revoluționară. La crearea acesteia, alături de cauzele decurgând din procesul obiectiv de dezvoltare a capitalismului¹, au contribuit un șir de alte cauze care au adâncit procesul de sărăcire a maselor țărănești și au determinat radicalizarea acestora².

Făcînd abstracție de criza economică generală care a afectat într-o măsură însemnată și țările române și a lezat interese multiple, proprii tuturor claselor și categoriilor societății³, perioada cuprinsă între anii 1846—1849, din cauza calamităților naturale, reprezentate mai ales de secetă, lăcuste și boala vitelor⁴, care au lovit sectorul dominant al economiei — cel agrar — marea masă a producătorilor, țăranii în speță, au fost reduși la o înspăimîntătoare stare de mizerie. Această stare

¹ Cf. Gh. Platon, *Cu privire la evoluția rezervei feudale în Moldova de la sfîrșitul secolului al XVIII-lea la legea rurală din 1864*, «Studii și articole de istorie», V, Buc. 1963.

² Pentru frămîntările țărănești din această perioadă, vezi Gh. Platon, *Contribuții la cunoașterea frămîntărilor țărănești din Moldova în preajma și în timpul anului revoluționar 1848. Strămutarea locuitorilor*, «Studii și articole de istorie», III, Buc., 1961. Vezi și «Revista Arhivelor», nr. 1/1963.

³ Astfel, într-o corespondență din Iași către „Gazeta de Transilvania”, din 11 iunie 1848, se subliniază, printre altele, că „soarta noastră acum este tare precară: creditul scăzut, banii lipsesc, neguțătorul suferă, țăranul suferă, nevoile i-au împresurat din toate părțile, lăcustele, boierescul, beilicurile ș.a.”. *Anul 1848 în Principatele Române*, tom. I, p. 522.

⁴ De o altă calamitate naturală — de epidemia de holeră care a bîntuit Moldova în cursul anului 1848 — precum și de alți factori care, de asemenea, au contribuit la înrăutățirea situației maselor (fiscalitate, havalerele etc.) ne vom ocupa în partea a doua a studiului nostru,

a fost accentuată de faptul că, în ciuda perspectivelor precare de obținere a unor recolte îndestulătoare, în goana lor după câștig, proprietarii și arendașii au forțat exportul de cereale.

Cunoașterea acțiunii exercitate de factorii naturali, asupra situației economice și sociale a maselor populare, va avea darul să lămurească mai deplin unele aspecte importante, legate nemijlocit de lupta pentru sfărîmarea cătușelor feudale care s-a generalizat în preajma și în timpul anului revoluționar 1848.

I. Seceta. În anul 1846, pe piața europeană, cererea c'e cereale a atins un nivel deosebit de ridicat. Ca urmare a acestui fapt, activitatea comercială a portului Galați a fost foarte intensă. Casele de comerț au făcut afaceri prospere. Totalul exportului de grâu și porumb, în cursul acestui an, s-a ridicat la 323.353 kile, în valoare de 44.465.616 lei⁵. Cererea continuă să fie la fel de mare și în primele luni ale anului imediat următor. Din această cauză, prețurile cerealelor cunosc o continuă urcare. Din septembrie 1846 și pînă în februarie 1847, de la un galben, prețul kilei s-a urcat la patru galbeni. În contul recoltei viitoare, nota consulul austriac, se contractaseră însemnate cantități de cereale. Goana după numerar și specula deșănțată al cărei obiect erau grînele, amenința să provoace lipsuri grave pe piața internă⁶.

Observații asemănătoare face și consulul francez. Acesta, subliniind aspectul puțin favorabil al noii recolte, raritatea cerealelor și scumpirea generală a produselor, arăta că acestea sînt consecințe ale „imprudentei extensiuni” a exportului de cereale⁷.

Veracitatea acestor informații sînt confirmate atît de ofisurile domnitorului M. Sturza, cit și de alte informații cu caracter oficial.

În ofisul citit în ședința din 12 martie 1848, cu ocazia închiderii sesiunii Obișnuitei obștești adunări, domnitorul, plasîndu-se pe poziția marilor proprietari, ale căror interese le reprezenta, menționînd „mîhnăciosul concurs de împrejurări” determinat de lăcuste, boala vitelor și seceta din cursul primăverii anului 1847, sublinia că s-a ivit „groaza unei neîntîrziate suferințe al cărei sfîrșituri ar fi fost de tot supărătoare, într-o vreme cînd *cerința productelor pentru exportare era foarte stăruitoare*”. Măsurile luate de ocîrmuire, nota în continuare M. Sturza — și vom vedea mai departe eficacitatea acestora — au asigurat „întreaga slobozenie” a comerțului. Numai exportul prin portul Galați, în care, în cursul anului 1847, au intrat un număr de 1065 corăbii, a

⁵ I. C. Filitti, *Domniile Române sub Regulamentul Organic 1834—1848*, Buc., 1915, p. 582. Numai prin Galați au fost exportate 298.353 kile pe un număr de 644 corăbii. *Ibidem*.

⁶ Acesta arăta, de pildă, că o casă comercială din Galați avea de exportat 60.000 kile, beizadea Grigorie Sturza între 12—15.000 kile, iar o societate de boieri 21.000 kile cu destinația Anglia. Din toată Moldova urmau să fie încărcate circa 300.000 kile. *Ibidem*.

⁷ Hurmuzaki, Vol. XVIII, doc. XVI, p. 20—21 (Codrika către Guizot, raportul din 1 iunie 1847).

depășit cantitatea de 370.000 kile⁸. În mod intenționat, domnitorul trecea sub tăcere gravele consecințe pe care lipsa de grâne, accentuată de forțarea exportului, a avut-o asupra populației țării.

În general, recolta anului 1847 a fost slabă, cu mult sub nivelul obișnuit. Insuficiente au fost, de asemenea, și furajele necesare pentru hrana vitelor. La seceta din timpul primăverii și verii s-au adăugat „neconținutele ploi întâmplătoare în vremea secerișului”⁹. Din cauza acestor împrejurări, recolta de grâu și nutreț, obținută în ținuturile Dorohoi, Botoșani, Iași, Fălciu, Covurlui, Tutova și Tecuci, ținuturi socotite printre cele mai apte pentru agricultură, este apreciată ca „mai puțin decît de mijloc”, la celelalte ținuturi fiind „îndestul de mulțumitoare”¹⁰.

Insuficiența recoltei provocată de secetă a fost mult agravată de serioasele pagube pricinuite de „ploile revărsate cu necurmare la vremea strîngerii” și mai ales de lăcuste¹¹.

Conform datelor oficiale, recolta obținută în cursul anului 1847 poate fi exprimată în cifrele cuprinse în tabloul următor :

TABLOUL I

	grâu		secară		orz-ovăz		porumb		mălai		hrișcă		cartofii		alac		total	
	kile	dim.																
Propr.	126335	10	53476	8	77375	4	283558	1	6159	14	4330	3	243853	10	429	5	551662	55 ¹²
Loc.	45105	2	38240	4	56051	11	311972	10	6004	13	6484	5	54697	15	431	5	458287	40

Făcînd abstracție de disproportia monstruoasă dintre cantitatea de produse ce revenea proprietarilor și cea a țăranilor, care reflectă modul în care era repartizat terenul cultivabil — fapt asupra căruia am stăruit în altă parte¹³, cifrele vădesc, ținînd seama de cantitatea enormă de cereale care a fost exportată, mizeria și foametea la care au fost reduși locuitorii. Un simplu calcul aritmetic este edificator în această privință.

⁸ „Buletin foaie oficială”, anul XVI, nr. 25, 25 martie 1848, p. 101—104. Vezi și *Anul 1848 în Principatele Române*, tom. I, p. 146 și urm. I. C. Filitti dă cifra de 357.976 kile exportate, dintre care, numai prin Galați 332.976. *Op. cit.*, p. 579. (Sublinierea este a noastră).

⁹ „Buletin foaie oficială”, an. XVI, nr. 25.

¹⁰ Arh. St. Iași, Tr. 1772, op. 2020, nr. 12.048 („Memuar pentru îmbunătățirile făcute în cursul anului 1847 prin ministerul treburilor din lăuntru, din 22 ianuarie 1848).

¹¹ Ibidem.

¹² Ibidem. Din totalul general am exclus cartofii pe care, de altfel, în majoritatea cazurilor, proprietarii îi întrebuințau la fabricarea alcoolului. Totalul concordă cu datele prezentate de M. Sturza în ofisul menționat. Acesta arată că, în 1847, s-a obținut „ca mai bine” de 1.015.000 kile de piine și 290.000 kile cartofi. *Loc. cit.*

¹³ Gh. Platon, *Cu privire la evoluția rezervei feudale*. *Loc. cit.*

Considerînd, potrivit datelor statistice, că populația dajnică se cifra, la sfîrșitul anului 1847, la 174.640 oameni ¹⁴, reprezentînd capii de familie, fiecăruia îi revenea, în medie, cantitatea de 2,6 kile cereale, cantitate cu totul insuficientă pentru hrana unei familii pînă la noua recoltă.

Scumpirea excesivă a produselor alimentare, lipsa de bani, gerul cumplit din timpul iernii ¹⁵ precum și datoriile enorme pe care le contractaseră locuitorii, au creat acestora o situație insuportabilă. Numeroase documente confirmă grozăvia situației.

Astfel, de pildă, după unele date incomplete, extrase din rapoartele unora din ispravnici, adresate Departamentului din lăuntru la sfîrșitul anului 1847 și în prima lună a anului imediat următor, rezultă că un mare număr de sate erau complet lipsite de hrana zilnică. Din ținutul Fălciu sînt indicate un număr de 27 sate cu 2660 locuitori care „nu au nici o închipuire”. Celelalte sate, se menționează în raportul din 15 decembrie 1847, deși sînt, de asemenea, „lipsite”, mai au totuși posibilitatea să-și procure cele necesare traiului. Din ținutul Covurlui sînt indicate, ca fiind în aceeași situație, 29 sate cu 2612 locuitori, din ocolul Prutului, 28 sate cu 2552 locuitori din ocolul Hôrincii și 27 sate cu 1804 locuitori din ocolul Siret. La fel, din ținutul Tutova, sînt menționate 9 sate cu 482 locuitori de pe malul Prutului și 14 sate cu 836 locuitori din ocolul Tîrgului ¹⁶.

Aceeași situație este proprie, în parte, și ținuturilor Tecuci și Iași.

Conținutul numeroaselor jalbe ale locuitorilor precum și acel al intervențiilor directe ale autorităților ținutale, ilustrează consecințele funeste ale foametei.

Astfel, locuitorii satului Ghermănești-Fălciu, în cererea adresată Departamentului din lăuntru, la 7 decembrie 1847, arată că, din cauza lipsei de piine și nutreț, au fost nevoiți să taie 10 boi „slabi, hămesii de foame și pătrunși de multe drumuri. Piine nu avem nici de cum — arată aceștia în continuarea cererii lor — mulți dintre noi nu mănîncă cîte o zi sau două, copiii ne mor de foame, nu știm ce om face, unde nici altă închipuire nu avem nădejde... banii birului ne cer, datorie vitelor, pe piine, fin, cu 47.727 lei pînă acum și crezare nu avem nicăiure, încît cei mulți dintre noi vor să lipsască nemaiputînd răbda atîta foame” ¹⁷.

¹⁴ Cifra reprezintă totalul populației care plătea bir pe primul sfert al anului 1848. În cataografie nu sînt incluși negustorii și meșterii și nici alte categorii de locuitori din tîrguri. Arh. St. Iași, Tr. 1423, op. 1619, nr. 1048.

¹⁵ Într-o notă inserată în „Albina românească”, din 18 ianuarie 1848, se menționa că „gerurile aspre carele fără întrerupere țin de șapte zile și urmele ei, vor însemna ist anotimp cu nume de anul ernei cumplite”.

¹⁶ Arh. St. Iași, Tr. 1772, op. 2020, nr. 11.065, f. 4, 8—9, 41, 82, 184—185, 165—168, etc.

¹⁷ Ibidem, f. 7.

Locuitorii din Minjina-Covurlui declară cu disperare că sînt „pierzători de foame”; au împrumutat mereu și acum nu mai au de unde. Pîrcălăbia raporta Departamentului că, în urma cercetărilor, a ajuns la concluzia că starea locuitorilor din ținutul administrat de dînsa este „vrednică de jăluire”. Vitele care au mai rămas sînt atît de slăbite încît nu mai pot fi scoase nici la adăpat. Oamenii au început să le taie deoarece nimeni nu-i mai poate ajuta. „Din jăluirile ce necurmat să înfășoșază”, Pîrcălăbia s-a convins că „cei mai mulți din lăcuitorii satelor, ...pe lingă celelalte pătîmîri, nu au nici sămînța trebuitoare pentru primăvara viitoare și nici cum mai au ce mînca”¹⁹.

Locuitorii din satul Igești, ținutul Tutova, arată în jalba lor din 16 martie 1848 că „tot am vindut ceea ce am avut, de ne-am inchipuit hrana copiilor noștri... De o lună și mai bine, tot la cîte trei zile am mîncat cîte ceva iară acum nu avem nici un chip. Ne țipă copiii de foame căci cîte de o săptămînă nu am mîncat nici noi nici copiii... copiii ne scot de prin locuințe... jalea plîngerii lor ne silește să alergăm cu fierbinți lacrimi...” ș.a.²⁰.

Situația aceasta este generalizată în multe din satele ținuturilor Tecuci²¹, Iași²², Putna²³ și Botoșani²⁴.

Chiar de la începutul crizei și în tot timpul desfășurării acesteia, ocîrmuirea a luat o serie de măsuri de natură să prevină sau să ame-

¹⁸ Ibidem, f. 25, 93. Cererile din 21 noiembrie 1847 și 30 ianuarie 1848. Vezi și f. 92, 95 (cererea locuitorilor din Cuca, din 6 februarie 1848).

¹⁹ Ibidem, f. 59, 113 (rapoartele din 22 ianuarie și 19 februarie 1848).

²⁰ Ibidem, f. 187. La rîndul lor, locuitorii satului Cîrja arată, în cererea adresată isprăvniceii Tutova, în februarie 1848, că vitele n-au nutreț „și pe lingă dinsele și noi ne aflăm muritori de foame... din care cei mulți n-au mîncat cîte de trei și patru zile, una de strașnica iarnă ce este și al doile pentru patima boală de vite... pentru care nu am putut face nici o mișcare de a ne inchipui cele de lipsă ale vieții noastre și acum ne aflăm muritori de foame”. Pentru a-și hrăni copiii, au fost nevoiți să-și taie vitele, „căci nici chip nu au cu care să poată scăpa decît la ceresul împrăpat precum și la autorități”. Locuitorii subliniază că, în cazul în care nu se vor lua măsuri pentru a fi scăpați „de primejdia foamei... apoi toți, cu hotărîre, sînt gata a să împrăstia care pe unde vor pute de a-și scăpa viața de primejdie”. Ibidem, f. 101—102. Vezi și f. 104—105 (jalba locuitorilor din satul Hănăseni).

²¹ Isprăvnicia arăta situația în care se găsesc locuitorii satelor Mîndrești, Corni de Sus, Tătărăuși și Giurgeni. Ibidem, f. 57, 69. Locuitorii din Călimăneasa, în trei jalbe succesive, arătau că din pricina datoriilor „am rămas acum a ne da robii și pe copiii noștri și tot nu vom putea fi scăpați de sub jugul datoriei... ca niște muritori de foame ne vom pute împrăstie în toată lumea, cum am pute scăpa măcar și de patria, numai și numai să ne trecem viața cu zilnica hrană”. Ibidem, f. 125, 132—133 (februarie 1848).

²² Locuitorii satului Andrieșeni, de pildă, din cauza secetei și a lăcustelor, „sînt veniți în ce de istov ticăloșie pentru că nici unul dintre dînșii nu ș-ar fi adunat din a lor țarină și fineață măcar cîte o dimirle păpușoi sau un țăpoi nutreț...” Ibidem, f. 61 (raportul isprăvniceii, din ianuarie 1848). Vezi și f. 245—246 (jalba locuitorilor din satul Costulenii-Rotari, din aprilie 1848).

²³ Ibidem, f. 141—142, 154—155, 178, 180, 183, etc.

²⁴ Ibidem, f. 231—232.

lioreze consecințele provocate mai ales de secetă și lăcuste. Încă din ofisul său din 15 februarie 1847, domnitorul sublinia faptul că, din cauza secetei, mulți dintre locuitori au rămas fără hrană. Această stare — se nota în document — este provocată și de nechibzuința lor deoarece, chiar acei care au avut produse, le-au vândut cu speranța că, în caz de nevoie, vor putea să-și procure cu același preț. Speranța însă le-a fost înșelată deoarece prețurile s-au urcat cu mult peste prevederi. Faptul mai grav, asupra căruia domnitorul insistă, este că mulți dintre proprietari și arendași, „îndemnați de însemnătorearea căutare a productelor, își vînd cu neconținere toată recolta care o au adunată”, fără să oprească necesarul pentru locuitori, „întru potrivire cu folosurile ce trag de la dinșii”. Pentru a se evita consecințele funeste ce pot fi provocate de această stare de lucruri, domnitorul dispune ca proprietarii și arendașii să fie învoiți să-și vîndă produsele numai după ce vor asigura, în prealabil, cîte trei merțe de fiecare locuitor. Sătenii erau obligați să le restituie în bani, în natură sau în muncă. Acei dintre proprietari care-și vînduseră deja produsele urmau să fie obligați să cumpere cantitățile necesare. Locuitorii, de asemenea, nu aveau voie să vîndă decît ceea ce prisosea peste cantitatea de două kile²⁵.

Soluția aceasta a provocat protestele multora dintre proprietarii din ținuturile Fălciu, Iași și Vaslui care motivau că și-au arvonit deja recoltele de păpușoi și nu au de unde să mai cumpere cantitățile necesare. Arendașii, de asemenea, la rîndul lor, cereau asigurări că valoarea cerealelor împrumutate locuitorilor va fi scăzută din suma arenzii. În cele din urmă, se ajunge la o soluție de compromis: proprietarii și arendașii urmau să dea jumătate din cantitățile indicate pe care locuitorii trebuiau să le plătească, în bani sau în natură, „după adevăratele prețuri de astăzi a productelor ce li se vor da”. O mențiune specială se face pentru ținutul Fălciu. Considerîndu-se că aici „lipsa este mai însemnătoare”, se dispune amînarea încasării birului ce revenea pentru primele două sferturi ale anului 1847. Răzeșii erau excluși de la beneficiul acestor dispoziții pe motivul că, „fiind proprietari, se vor îngriji însuși pentru a lor îndestulare”²⁶.

La sfîrșitul lunii mai, ajungîndu-se la concluzia că recolta anului 1847 este definitiv compromisă, se adoptă unele măsuri cu caracter

²⁵ *Manualul administrativ al Principatului Moldovei*, tom. I, Iași, 1855, p. 461, 462, nr. 323. La 23 martie se revine cu precizarea că vor beneficia de dispozițiile ofisului numai acei dintre țărani care nu au hrană. *Ibidem*, p. 462—463, nr. 324.

²⁶ *Ibidem*, p. 460—461, nr. 322. Anaforaua Sfatului, din 12 martie 1847. La 12 decembrie 1847, răzeșii din satul Hurdești—Fălciu cer isprăvniciei să fie ajutați cu hrană. Răspunsul este semnificativ, în general, pentru poziția adoptată de autorități față de situația tragică a locuitorilor. În rezoluție se nota textual că răzeșii „ca niște oameni să se sîrguiască a-și căpăta hrana trebuitoare, căci numai dobitoacele cer hrană precum ei acum jălesc”. Arh. St. Iași, Tr. 1309, op. 1521, nr. 1112, f. 11—12.

excepțional. Deși se lasă în continuare libertatea exportului de cereale, sînt prohibite, pînă la data de 1 august, produsele recoltate în 1847. De asemenea, se dispune inventarierea tuturor cerealelor aflate în țară care nu fuseseră încă contractate pentru vînzare. Măsura aceasta însă, așa cum am arătat și mai sus, n-a fost respectată.

În cele din urmă, cu toată lipsa acută pe piața internă, ocîrmuirea, expresie a intereselor marilor proprietari, a lăsat în continuare exportul liber deși, oficial, se recunoștea că lipsa de hrană de care sufăr locuitorii este „prilejită din nemăsurata exportatie a zaherelilor”²⁷.

Pentru a se preveni foametea în ținuturile în care recolta fusese distrusă de lăcuste, în ținutul Fălciu și Covurului și parte din ținuturile Tutova, Tecuci și Putna, se dispune ca proprietarii să cedeze fiecărui locuitor, în afara pămîntului acordat în folosință, cîte 20 prăjini negrevate de nici un fel de sarcină. Măsura era extinsă, fără excepție, asupra tuturor moșiilor. La fiecare moșie, pămîntul astfel distribuit urma să fie grupat în parcele mari și semănat cu mălai. Operația era supravegheată de însărcinați speciali din partea autorităților. Sămînța necesară era pusă la dispoziție în mod gratuit de Vistierie care achiziționa în acest scop cantitatea de 1100 kile mălai din Țara Românească²⁸.

Din arsenalul de măsuri menite să îmbunătățească situația locuitorilor, nu au lipsit nici sfaturile practice, mai ales acelea ale domnitorului, prin care țărani, care prin singele și sudoarea lor asigurau huzurul exploatatorilor, erau îndemnați la temperanță și chibzuială²⁹.

În cadrul măsurilor de ordin general, trebuie menționată și aceea privitoare la reorganizarea magaziiilor de rezervă³⁰. Locuitorii sînt

²⁷ *Adaos la Foaia satească*, din 22 iunie 1847, nr. 57 (dispoziția Departamentului din lăuntru din 22 mai 1847). Pentru totalul exportului pe 1847, vezi mai sus, nota nr. 8.

²⁸ *Manualul administrativ*, p. 463—465, nr. 325.

²⁹ „Utilitatea” acestor sfaturi, din considerente multiple, impune cunoașterea mai în detaliu a documentului.

În primul loc, se menționează că locuitorii își vînd produsele necesare hranei iar banii obținuți îi cheltuiesc pe băutură „și în cumpărare de straie de mătăsuri și alte asămîne pentru soțiile voastre... de aceea s-au păzit părinții și strămoșii voștri, iar ale îmbrăcăminții le închipuie mai mult pe pînzeturi și altele ce se făce în casele lor fără vreo cheltuială”. Locuitorilor li se mai reproșează că-și pierd zilele de lucru „cu ședere în crîșme.. dîndu-vă la beții”. Pentru a obține fericirea, locuitorilor li se fac următoarele recomandări: Fiecare să-și pună deoparte 6 kile cereale și să nu primească arvune înainte de stringerea recoltei. Bani pentru chirii să nu fie luați din timpul iernii, ci doar cu o lună înainte. Să nu stea în crîșme decît în zilele de sărbătoare. Ceea ce pot agonisi să întrebuițeze în cumpărarea de vite sau în amenajarea de livezi și grădini. În eventualitatea în care si pe viitor le va mai lipsi hrana, locuitorii sînt avertizați că nu vor mai fi sprijiniți, „fiind singuri voi datori a vă îngriji de sinevă, pentru că dumnezeu au lăsat pe om în stare de a pute să-și îndeșteze trebuințele cu singura osteneala miinilor sale”. Concluziile sînt prea sugestive pentru a mai solicita comentarii. *Adaos la Foaia satească* din 20 iulie 1847 (cartea lui N. Sturza, adresată vornicilor, pasnicilor și locuitorilor satelor, 5 iulie 1847).

³⁰ „Buletin foaie oficială”, an. XVI, nr. 42, p. 170—171.

impuși să depună spre păstrare în aceste magazine o cantitate sporită de grăunțe: de la 5 dimirlii la o merță³¹.

Toate aceste măsuri însă s-au dovedit lipsite de eficiență. Cantitatea de mălai recoltată nu putea satisface nici pe departe acuta lipsă în care se zbăteau locuitorii. Din cauza ploilor, a lăcustelor și a terenurilor necorespunzătoare pe care s-a semănat³², s-a obținut abia cantitatea de 38.000 kile, din care 30.000 s-a repartizat locuitorilor iar restul de 8000 urma să se păstreze pentru sămînță³³.

Cantitatea repartizată satelor celor mai greu lovite era infimă. Așa, spre exemplu, satului Ghermănești, din ținutul Fălciu, care număra 219 locuitori, i s-a atribuit doar 164 kile și 5 dimirlii³⁴. Mai mult decît atît, satele, care după calculele Departamentului nu aveau absolută nevoie, sînt îndatoriti să dea mălaiul recoltat locuitorilor din alte sate. Situația de pe teren era însă cu totul alta. Nenumărate rapoarte ale ispravnicilor dovedesc lipsa de logică a acestui sistem de repartitie; consecințele foametei erau aceleași pe tot întinsul Moldovei³⁵.

De multe ori, din cauza distanțelor mari și a lipsei mijloacelor de transport, locuitorii nu aveau posibilitatea să-și ridice cerealele repartizate³⁶.

În cursul anului 1847 și la începutul anului 1848, foametea și lipsurile de tot felul — așa cum se desprinde din materialul prezentat mai sus — au înrăutățit considerabil situația maselor țărănești. Ineficacitatea măsurilor ocîrmuirii au impus acesteia să acorde o atenție mai mare în vederea asigurării unei recolte sporite în cursul anului 1848. De aceea, la începutul acestui an, se desfășoară o acțiune susținută pentru însămînțarea unor suprafețe mai mari.

³¹ Arh. St. Iași, Tr. 1772, op. 2020, nr. 12.048, f. 13, 16.

³² Ibidem, dosar nr. 12, 370.

³³ Ibidem, dosar nr. 12.048, f. 13, 16.

³⁴ Ibidem, dosar nr. 11.065, f. 20, 25. Vezi și ofisul domnesc din 2 iulie 1847 prin care se cerea poliției capitalei să intervină pentru a opri pe locuitori să facă datorii pe băutură sau să dea grîne în locul banilor. Cf. „Foaia satească”, an. IX, nr. 32, 10 august 1847 și *Manualul administrativ*, tom. I, p. 403—404, nr. 274.

³⁵ Arh. St. Iași, Tr. 1772, op. 2020, nr. 11.065, f. 5, 61. Proprietarul satelor Cornii de Sus, Tătăruși și Giurgeni-Tecuci arăta Departamentului că zapcii obligă pe locuitori să predea păpușoi de rezervă și să cedeze mălaiul recoltat în favoarea satului Vetrișoia-Fălciu. Boierul subliniază că „însuși acești locuitori sînt lipsiți: parte de păpușoi l-au mîncat lăcustele, parte ce-au avut pe șăsul Siretului l-au înecat apa și cu puțin ce au rămas abia își țin sufletele...”. Cereri de acest gen sînt foarte numeroase. Cf. f. 72, 79, 141, 142, 154—155, 162 (Stărostia Putnei raporta la 15 marie 1848, că locuitorii satelor indicate a da recolte de mălai: „nu conțesc a veni cu jalbe și cu stăruitoare cereri a li se slobozi lor meiu! fiindcă și ei se găsesc nevoiți și lipsiți”) etc.

³⁶ Ibidem, f. 53.

În acest scop, se desfășoară o campanie demagogică menită să creeze impresia că se avea în vedere, în primul rând, „îndestularea satelor” și nu interesele proprietarilor feudali³⁷.

Boierilor însărcinați cu supravegherea efectuării însămînțărilor de primăvară în ținuturi, li se dau instrucțiuni speciale pentru a-i determina pe locuitorii să se ajute între ei, cu scopul de a lucra suprafețe cât mai întinse³⁸. Într-ajutorarea trebuia realizată chiar și prin intermediul constringerii. Numai în eventualități extreme, când aceasta nu poate fi efectuată, locuitorii fără vite vor fi impuși să lucreze cu sapa. În general, pentru efectuarea în bune condițiuni a muncilor agricole — în cadrul acestora erau incluse și lucrul grădinilor, al livezilor, viilor precum și repararea gardurilor sau a șanțurilor despărțitoare — la nevoie, puteau să se folosească „măsuri polițienesti”. Reprezentanții autorităților, repartizați la fiecare sat, grup de sate, ocoale și ținuturi, trebuiau să raporteze periodic, informațiile fiind grupate și expediate Departamentului la fiecare 15 zile. Mai mult decât altă dată, boierii responsabili erau chemați să dea dovadă de o energie și o inițiativă sporite. Pe tot timpul campaniei, trebuiau să înceteze „împlinirile și zapcilicurile” de la locuitori. Aceștia urmau să achite doar birul, zilele de lucru la șosele și să răspundă chemărilor judecătorești³⁹.

Se iau noi măsuri și în privința delimitării țărinelor de rezervă și a păstrării recoltei. În locul vechiului sistem, potrivit căruia fiecare locuitor trebuia să predea o anumită cantitate de cereale, urma ca la fiecare moșie să se delimiteze separat o întindere de pământ de calitate corespunzătoare care va constitui țarina de rezervă. Locuitorii o vor lucra înainte de propriile lor pământuri, o vor semăna cu păpușoi și mălai, rodul urmînd să fie depus în coșare și gropi. Lucrările trebuiau să fie efectuate sub directa supraveghere a proprietari-

³⁷ Că interesul primordial era acesta, ne este dovedit și de afirmația lui M. Sturza din ședința Adunării din 12 martie 1848 cînd declara textual că „cercarea de mai mulți ani au dovedit că numai prin închezășluirea îndestulării satelor și încurajarea agriculturii se poate rădica comerțul la o stare înflorită”, „Buletin foaie oficială”, an. XVI, nr. 25, p. 101—104.

³⁸ Boierii să stăruie, se recomanda în ofisul domnesc din februarie 1848, „a ieși mare cu mic să facă cit mai multă și deajuns semănătură... cu cele mai de frunte semințe. Și apoi, îndată, cu obștească simbrăluire, să se silească a ara și a semăna cu plugul și cu sapa, acei lipsiți de boi și neînchipuiți după toată silința în simbrie de acei cu vite, cit ar putea mai timpuriu și mai mult, de tot felul de producturi”. Se hotărâse a se semăna mai mult păpușoi și, în mod obligatoriu, cite 5 prăjini cartofi. Arh. St. Iași, Tr. 177, op. 2020, nr. 14.656, f. 6, 11, 7—8, 19.

³⁹ Ibidem, f. 6, 13, 86, 100, 168, 244.

lor care vor realiza întinderea necesară de teren reducând cîn pămîntul atribuit spre folosință țăranilor, cite 8 prăjini ⁴⁰.

Lucrările s-au desfășurat deosebit de greu. Lipsa mijloacelor materiale, vite și unelte, antrenarea unei însemnate părți a populației rurale în campania de stirpire a lăcustelor și mai ales greutățile provocate de lipsa semînțelor ⁴¹, la care s-au adăugat istovirea țăranimii, ca urmare a foametei îndelungate, au făcut ca eforturile ocîrmuirii să nu dea rezultatul scontat. Lucrul este firesc în condițiile în care baza sistemului feudal rămînea neatinsă.

La sfîrșitul campaniei, s-a obținut, conform datelor oficiale, rezultatul cuprins în următorul tablou ⁴²:

TABLOUL II

Întinderea de pămînt semănată																
	grîu și secară		orz și ovăz		păpușoi		mălai		hrișcă		cartofi		alac		total	
	fălci	pr.														
prop. loc.	92111 53417	10 17	26943 26498	17 67	78961 140017	2 58	2664 8360	12 12	2553 3029	15 41	4825 5548	28 24	15 52	5 42	208073 236924	49 21
Sămînță întrebuițată																
	kile	dîm.														
prop. loc.	57376 29769	15 14	19845 17782	17 1	14131 22252	— 11	370 945	13 17	990 1151	10 17	22330 23078	7 9	8 31	— 17	115062 95012	2 6

⁴⁰ „Buletin foaie oficială”, anul XVI, nr. 36 din 6 mai 1848, p. 145—148. După patru ani de belșug, produsul primului an trebuia să fie repartizat locuitorilor și înlocuit cu produsul anului al cincilea. În caz de nevoie, numai cu aprobarea expresă a Sfatului cîrmuitor, produsele puteau fi distribuite. Dispoziția se aplica și satelor răzeșești.

⁴¹ Așa, spre exemplu, într-o anafora a Sfatului, din 3 aprilie 1848, se menționa că locuitorii ținutului Covrului, „care mai cu osăbire au fost lipsiți de înlesnirea hranei lor, din împotrivirea timpului și năvălirea lăcustelor, se află acum, după suferințele urmate, în desăvîrșită neînchipuire de a-și face măcar sămînătura de primăvară”. La propunerea Sfatului, domnitorul aprobă ca arendașii să ofere sămînța necesară al cărei preț urma să fie scăzut din arendă. Locuitorii trebuiau să se învoiască cu proprietarii. În felul acesta, datoriile țăranilor — și așa destul de mari — au crescut enorm. Cf. *Manualul administrativ*, tom. I, p. 466, nr. 327.

⁴² Arh. St. Iași, Tr. 1772, op. 2020, nr. 14.656, f. 512.

Recolta realizată a fost cu mult sub nivelul celei din anul 1847. Din situațiile trimise de isprăvnicii, în cursul lunii octombrie 1848, se poate alcătui un tablou general⁴³ (vezi Tabl. III).

Este de prisos să mai stăruim asupra faptului că, în afară de celelalte condiții pe care le-am arătat mai sus, recolta slabă se datorește, în mare măsură și slabei productivității a muncii, în condițiile existenței relațiilor de producție feudale. Faptul acesta se degajă, în general, și din datele cuprinse în situațiile de mai sus. Ele sînt mai elocvente încă, în situațiile parțiale, pe ținuturi. Așa, spre exemplu, productivitatea principalelor culturi la ținuturile Iași, Fălciu și Suceava, poate fi exprimată în cifrele cuprinse în Tabl. IV⁴⁴.

Cu tot caracterul aproximativ al cifrelor incluse în situațiile de mai sus, apare evident faptul că recolta anului 1848 era insuficientă pentru a acoperi necesitățile consumului intern. Cu toate acestea — deși nu a atins volumul anului precedent — exportul de cereale, în pofida opreliștilor puse inițial de ocirmuire, a fost destul de ridicat. Astfel, numai prin portul Galați, abstracție făcînd de celelalte puncte de graniță prin care s-au exportat însemnate cantități de cereale⁴⁵, de la 1 ianuarie la 31 decembrie 1848, au ieșit din țară următoarele cantități⁴⁶ (vezi Tabl. V).

Chiar dacă admitem că numai cantitățile exportate după data de 1 octombrie aparțin recoltei anului 1848, este limpede că exportul, dat fiind recolta slabă a anului, s-a efectuat cu prețul infometării maselor largi ale populației țărănești și orășenești și așa greu lovite de secetă, lăcuste⁴⁷ precum și de epidemia de holeră care au bintuit în vara anului 1848.

Toate aceste fapte, la care trebuie adăugate și greutățile provocate de necesitățile implicate de aprovizionarea armatei țariste care staționa în Moldova, au agravat într-o măsură însemnată situația locuitorilor⁴⁸.

⁴³ Ibidem, dosar nr. 14.429, *passim*. Tablourile de mai sus verifică, o dată mai mult, raportul între rezerva feudală și pămîntul aflat în folosința țăranilor în această perioadă. Cf. Gh. Platon, *Cu privire la evoluția reformei feudale*, loc. cit.

⁴⁴ Arh. St. Iași, Tr. 1772, op. 2020, nr. 14.656, f. 512 și dos. nr. 14.429, f. 221, 77, 79.

⁴⁵ Arh. St. Iași, Tr. 1621, op. 1854, nr. 27, *passim*.

⁴⁶ Ibidem, f. 244 (raportul Pircălăbiei de Galați, adresat Vistieriei, la 24 ianuarie 1849).

⁴⁷ Într-o notă inserată în «Albina românească», nr. 45, din 6 iunie 1848, se menționa: „Căldurile cele extraordinare și săceta neînteruptă ce domniază aici mai bine de cinci săptămîni, înfrîurează cu mai mare neprimădă asupra sănătății și pot fi vătămătoare pîinilor și erburilor... De asemenea, auzim că aceste călduri dezvălesc roiturile cele nenumărate de lăcuste care au scăpat de asprimea ernii...”. Temperatura se ridica la 27—28 grade la umbră. Abia la jumătatea lunii a plouat. Ibidem, nr. 48, din 17 iunie 1848.

⁴⁸ Din statisticile speciale întocmite ulterior, se desprinde că pentru întreținerea armatei de ocupație au fost făcute masive rechiziții de grîu, furaje vite, vin, ș.a. Cf. Arh. St. Iași, Tr. 1772, op. 2020, nr. 44.476/1850.

TABLOUL V

	De la 1 ian. la 31 oct. 1848		De la 1 oct. la 31 dec. 1848		Total	
	kile	dim.	kile	dim.	kile	dim.
griu	27.975	9	53.158	—	81.133	9
păpușoi	56.431	16	40.245	—	96.676	16
secară	11.394	8	9.830	—	21.224	8
orz	472	—	3	—	475	—

Lipsa de hrană și de nutreț pentru vite, creează serioase dificultăți locuitorilor și-i determină să încheie învoielii oneroase cu proprietarii și arendașii ⁴⁹. Proprietarii înșiși intervin uneori în favoarea locuitorilor ⁵⁰ și, din interese bine determinate, îi ajută, în anumite cazuri, cu alimente ⁵¹. Atât documentele interne, cât și informații provenite din alte surse ⁵², confirmă că situația din țară — la sfârșitul anului 1848, mai ales — era critică ⁵³.

În urma sesizărilor continui și determinat de referatul înaintat de Departamentul din Iaștru, Sfatul propune și domnitorul aprobă ca locuitorii să fie ajutați de către proprietari și arendași cu cîte trei merțe de grăunțe. Măsura este dictată de îngrijorarea provocată de tendința de strămutare a locuitorilor din numeroase sate ⁵⁴.

⁴⁹ Astfel, de pildă, locuitorii satului Botești-Roman se învoiesc cu arendașul să-i plătească 26 lei pentru perechea de boi, în schimbul imășului. Arh. St. Iași, Tr. 1312. op. 1483, nr. 771, f. 14, 21. Vezi și f. 16 (situația grea a locuitorilor din Hirlești).

⁵⁰ N. Roset-Roznovanu, spre exemplu, comunică Departamentului din Iaștru că locuitorii moșilor sale Ibănești, Vornicen și Știubeeni, din ținutul Dorohoi, și cei din Pașcani și Hănești-Roman, nu au nici hrană și nici semințe. Ibidem, Tr. 1772, op. 2020, nr. 13.425 etc.

⁵¹ Astfel, căminarul Mavrodin ajută pe locuitorii din Popeni — care „pățimesc mai mult de foame decît de răul holeriei” — cu 500 dimirlii păpușoi. Faptul este consemnat, ca o pildă demnă de urmat, în „Buletin foaie oficială”, nr. 70, din 2 septembrie 1848, p. 281.

⁵² Într-un articol publicat în «Bucovina», la 22 oct. 1848, se menționa, printre altele, că „sărăcia obștească din zi în zi sporește; locuitorii deabia au provizii pe două luni de zile, încă și apoi foamete”. Știrea se bazează pe declarațiile oficiale ale ispravnicilor. Cf. *Anul 1848 în Principatele Române*, tom. V, p. 250—251. De asemenea, Delahaute, consulul francez din Iași, într-un raport adresat lui Bastide, la 25 octombrie 1848, arăta că „starea Moldovei se înrăutățește continuu, mizeria crește și apropierea iernii nu este de natură să aducă vreo ușurare acestei nenorocite populații”. Ibidem, p. 274.

⁵³ Vezi, de pildă, *Anul revoluționar 1848 în Moldova*, I, Buc. 1950, p. 79, doc. 112.

⁵⁴ În această situație se aflau locuitorii din numeroase sate din ținuturile Dorohoi, Botoșani, Suceava și Iași, care „se află cu totul lipsiți de hrană și nutreț pentru vite”, din pricina secetei și a lăcustelor. Ajutorul lor este dictat de necesitatea de „a nu se prileji din asemenea nevoi pribegirea locuitorilor, după cum și Departamentul pune în vedere”. *Manualul administrativ...*, tom. I, p. 465, nr. 326. (Anaforaua Sfatului din 31 decembrie 1848).

TABLOUL III

	grâu		secară		orz și ovăz		păpușoi		mălai		hrișcă		cartofi		alac		Total	
	kile	dim.	kile	dim.	kile	dim.	kile	dim.	kile	dim.	kile	dim.	kile	dim.	kile	dim.	kile	dim.
prop.	158813	10	58969	11	29039	1	158538	11	1027	13	1411	14	80450	2	89	10	407889	12
loc.	46184	15	41103	5	25787	15	205811	11	2341	—	2298	14	45715	1	321	6	323237	7

TABLOUL IV

Ținutul		grâu și secară						păpușoi						orz și ovăz					
		Suprafața însămîn- țată		Sămînța întrebuin- țată		Recolta obținută		Suprafața însămîn- țată		Sămînța întrebuin- țată		Recolta obținută		Suprafața însămîn- țată		Sămînța întrebuin- țată		Recolta obținută	
		fălci	pr.	kile	dim.	kile	dim.	fălci	pr.	kile	dim.	kile	dim.	fălci	pr.	kile	dim.	kile	dim.
Iași	prop.	8298	74	3651	1	11208	5	7426	20	14131	—	13168	—	3096	63	2275	4	1739	17
	loc.	275	79	132	2	304	18	11859	27	22252	11	16200	12	420	29	205	10	194	2
Fălciu	prop.	8135	42	3920	9	26152	10	4436	50	514	8	13868	—	1042	20	348	6	2296	10
	loc.	4522	50	2212	4	9306	2	6960	40	1032	10	20248	4	1245	50	729	6	1911	17
Suceava	prop.	5573	40	2732	4	8452	11	4332	—	940	11	8770	6	2112	30	1973	10	2759	7
	loc.	1765	43	1394	10	1718	3	5916	7	1401	15	10064	4	1688	5	1912	1	2236	4

Situația continuă să rămână la fel de gravă și la începutul anului 1849. Soluția la care se ajunsese pentru rezolvarea crizei — la care ne-am referit mai sus — după cum este și firesc, nu putea să fie pe deplin eficientă. Sfatul ocirmuitor recunoaște acest fapt prin anafora din 19 aprilie 1849. Subliniindu-se că lipsa pîinii este acută în ținuturile Bacău, Suceava, Dorohoi și Botoșani și nu poate fi găsită altă modalitate decît aceea de a se recurge la sprijinul proprietarilor și arendașilor, se dispune ca aceștia să fie făcuți răspunzători în eventualitatea în care locuitorii se vor strămuta⁵⁵.

Foametea s-a resimțit acut în prima jumătate a anului 1849 și a afectat, în egală măsură și celelalte ținuturi ale Moldovei⁵⁶. Ea a avut consecințe tragice asupra locuitorilor. Acei dintre dinșii care au fost siliți să recurgă la proprietari — și, în majoritatea cazurilor, aceasta era singura cale care le putea asigura existența — au contractat față de aceștia grele datorii care le-a înrobit munca — așa cum vom vedea în continuare — pe ani înainte. Acei care-și părăseau căminurile în căutarea hranei — și în acești ani fenomenul strămutării, mai ales din această cauză, a atins proporții necunoscute altădată⁵⁷ — în schimbul unor avantaje efemere, cădeau în aceeași robie pe moșiile pe care se statorniceau.

Foametea, prin consecințele sale, a contribuit în mare măsură la ascuțirea contradicțiilor de clasă, a determinat creșterea spiritului revoluționar al maselor, a avut darul să contureze mai complet situația revoluționară care și-a găsit expresia concretă în puternice și variate mișcări populare.

II. *Invazia lăcustelor.* În paragraful precedent, referindu-ne la insuficiența producției cerealiere din anii 1847 și 1848, am arătat, în treacăt că, în afară de seceta care a bintuit în cursul acestor ani, recolta a fost compromisă și de lăcuste. Ocupîndu-ne în special de acest subiect, vom sublinia doar cîteva aspecte de natură să lămurească măsura în care acest flagel, alături de secetă, a contribuit la lipsa acută de cereale pe piața internă a Moldovei. Vom stărui mai

⁵⁵ Notîndu-se faptul că proprietarii și arendașii urmează să fie îndatorați „a înlesni pe locuitori cu pîine”, se pune în fața acestora două alternative: în cazul în care vor da dovadă de „nemilostivire”, ori „să se dea voie locuitorilor lipsiți de a se muta prin știrea isprăvniceiei, pe la alte moșii unde vor găsi mijloacele viețuirii”. ori, „întîmplîndu-se a pribegi niscaiva locuitori, dreptul haznelii să se împlinescă de la vinovați pe toată vremea pribegirii acelor locuitori”. *Manualul administrativ...*, tom I, p. 466—467, nr. 328.

⁵⁶ Așa, spre exemplu, locuitorii din Misăhănești-Roman, menționînd că și-au pierdut întreaga avere, subliniază că „nu rămîne alta decît să ne facem sfîrșit sau să ne ducem în toată lumea”, iar cei din Căutașeni, „au rămas într-o stare așa de jalnică încît nici hrana de toate zilele au”. Arh. St. Iași, Tr. 1312, op. 1483, nr. 1134, f. 303, 330, 371 (cererile din 9 și 31 mai 1849). Vezi și Tr. 1339, op. 1521, nr. 1483, f. 22 (cererea locuitorilor satului Vicoleni-Fălcu, din 29 ianuarie 1849).

⁵⁷ Gh. Platon, *Contribuții la cunoașterea frămîntărilor țărănești din Moldova în preajma și în timpul anului revoluționar 1848. Strămutarea locuitorilor*, Loc. cit.

ales asupra campaniei de stirpire a lăcustelor în care a fost antrenată marea majoritate a locuitorilor săteni. Campania, așa cum vom vedea, a pricinuit țăranilor pagube cu mult mai grele decât acelea provocate de lăcustele înseși. Lucrînd exclusiv pentru salvarea recoltelor proprietarilor, locuitorii și-au pierdut propriile lor recolte care, atunci cînd nu erau mîncate de lăcuste, putrezeau pe cîmp din cauza ploilor sau erau distruse de îngheț.

Lăcustele au pricinuit serioase pagube încă din cursul anului 1846. În toamna acestui an, s-a desfășurat o largă campanie în vederea stîrpirii lor, pentru apărarea suprafețelor însămînțate. Lipsa mijloacelor a determinat întrebuițarea unor procedee rudimentare, fără eficiență. S-a recurs, în general, la ararea suprafețelor contaminate și la îngroparea lăcustelor. Seceta din primăvara anului 1847 a ușurat reapariția lor într-un număr cu mult mai mare.

Sub directă supraveghere a Departamentului din lăuntru, se desfășoară o acțiune generală de stirpire a lăcustelor. Mijloacele întrebuițate erau departe însă de a asigura succesul acțiunii. Ele se reduceau doar la zdrobirea lăcustelor pe pămînt. În afară de faptul că pentru această operație era necesar un efort considerabil și numeroase brațe, rezultatele nu justificau energia consumată. Iată cum este descrisă eficiența acestui procedeu într-un raport înaintat isprăvniciei de Fălciu, la 8 mai 1847, de către însărcinatul cu supravegherea arăturilor și semănăturilor din ocolul Prut: „...salahorii ci bat lăcustele cu tapalagele ...zdrobindu-le de tot, apoi... cit să mișcă înainte de 5 sau 6 pași de picior, în urmă să arată mai multe și mai groasă, dimpotrivă izvorăsc din pămînt; privind și la semănături, piine albă, grîu, secară, orzu, pe unde sînt ele și merg numai pămîntul rămîne, așa de cumplit mănîncă și strică și de vor minca tot așa, nimica nu rămîne în două sau trei săptămîni”⁵⁸.

Cu toate măsurile întrebuițate⁵⁹, lăcustele deveneau din ce în ce mai numeroase⁶⁰. În ținutul Fălciu, mai ales, recolta din mai multe ocoale fusese definitiv compromisă. Locuitorii din numeroase sate,

⁵⁸ Referindu-se și la populație, acesta adăuga: „...norodul s-au întristat foarte tare”; fiind lipsiți de hrană, „ce mai mare parte din lăcuiitori n-au deloc cu ce să-și cumpere și sînt tare mîhniți că de la ocol acesta n-au de unde cumpăra pentru hrana caselor lor”. Arh. St. Iași, Tr. 1339, op. 1521, nr. 1464, nepaginat.

⁵⁹ Potrivit dispozițiilor Departamentului, conștient de ineficacitatea campaniei, icoana sfintei Ana de la mînăstirea Bistrița este purtată prin ținuturile Neamț, Vaslui, Fălciu și Tutova, pentru a ajuta la stărpirea lăcustelor și a aduce „revărsare de ploaie”. Ibidem.

⁶⁰ Privighetorul unuia din ocoalele ținutului Fălciu raporta, la 20 martie 1847, că „lăcustele, partea cea multă, acum esă din pămînt ca un izvor pre mare, covîrșind mulțime lor aceasta de acum, care es pe atita cite pînă acum au eșit, fiind cîmpii toți plini delaolaltă ca și cînd ar fi semănate”. Ibidem.

în urma neconținutelor cereri ale proprietarilor⁶¹, deși nu aveau nici hrana necesară, de care singuri trebuiau să se îngrijească în timpul efectuării operațiilor de stirpire, erau trimiși pe moșiile acestora⁶².

În cursul anului 1847, în întreaga Moldovă, a fost distrusă, total sau parțial, recolta de pe o suprafață de 100.000 fălci⁶³.

Pentru a preveni extinderea flagelului, care amenința să compromită și recolta anului 1848, ocîrmuirea inițiază din nou, în toamna anului 1847, mai energic și mai organizat, o vastă operație de stirpire a lăcustelor și a ouălor depuse de acestea. Prin jurnalul încheiat în ședința din 26 septembrie 1847, se fixează drept termen de desfășurare a campaniei două săptămîni. Pentru supravegherea lucrărilor, sînt numiți boieri, privilegheți și mazăli cărora li se acordă libertatea ca, în funcție de împrejurări, să folosească numărul de locuitori socotit necesar. Locuitorii care vor trebui să meargă pe alte moșii își vor lua hrană pentru două sau trei zile, calculele demonstrînd că timpul acesta va fi suficient pentru reușita acțiunii. Sînt publicate numeroase instrucțiuni în vederea bunei desfășurări a operațiilor⁶⁴. În realitate, însă, locuitorii, luați cu forța în alte localități, au fost reținuți un timp cu mult mai îndelungat decît fusese prevăzut în dispozițiile oficiale. De asemenea, campania pentru stirpirea lăcustelor a coincis cu recoltarea păpușoilor și, prin aceasta, a prilejuit serioase dificultăți locuitorilor, amenințați să-și piardă recoltele proprii, grav prejudiciate de neconținutele ploi din toamna anului 1847.

Așa, spre exemplu, locuitorii din Covasna — Fălciu, în număr de 120, sînt obligați să meargă pentru a stirpi lăcustele în alte sate din ocolul Mijloc. Arendașul moșiei, în cererea adresată Departamentului, la 18 octombrie 1847, arăta că, din cauza ploilor, locuitorii nu și-au putut strînge nimic de pe cîmp. Dacă vor fi siliți să plece cu toții, își vor pierde întreaga recoltă⁶⁵.

Aceeași situație este valabilă și pentru satele ocoalelor Bistrița și Mijlocul, din cuprinsul ținutului Neamț. Pînă la 21 și 29 octombrie — datele cînd au fost înaintate rapoartele la care ne referim — din „îmbulzirea apelor ce cu neconținere curg din adesăle ploi, încercîndu-se pămîntul de apă [incît] pe la cele mai multe locuri stau bălți”, locuitorii, și, în unele părți chiar proprietarii, nu-și pot culege păpușoii de pe cîmp. În eventualitatea în care — subliniază dregătorul — oamenii

⁶¹ Ibidem, passim. Astfel, de pildă, arendașul moșiei Roșieci-Fălciu se plînge isprăvniceii, la 21 mai 1847, că „groaza duiumului de lăcuste ce cu neconținere se înmulțesc, m-au adus la cea de pe urmă deznădăjduire”. Deși locuitorii satului „le vinează” zilnic, „se aduce un prea puțin folos”. Cere a i se repartiza 500 locuitori din alte sate, „ca prin mulțimea norodului și sîrguința cinovnicului, să ne putem liniști de o asemenea prilejită de istov sărăcie”.

⁶² Ibidem, passim.

⁶³ „Buletin foaie oficială”, an. XVI, nr. 25, p. 101—104.

⁶⁴ *Manualul administrativ*, tom. I, p. 467—472, nr. 329—331.

⁶⁵ Arh. St. Iași, Tr. 1772, op. 2020, nr. 12. 105, f. 15.

nu vor avea răgazul să-și stringă recolta și așa compromisă din cauza înghețului, aceasta se va pierde definitiv⁶⁶. Situația era aceeași și în cuprinsul ținutului Fălciu. Locuitorii de aici, nota ispravnicul, într-un raport din 27 octombrie 1847, cu toate presiunile exercitate asupra lor, se opun să iasă la stărpirea lăcustelor; „din lipsa cu care s-au învăluit, ... găsindu-se și unii duși în a lor agonisită, alții cu strângere rodului de păpușoi, iar alții împregiurați cu prilejul năvălirii apei Prutului, își apără puținul nutreț și a lor scăpare”. Din aceste cauze, continua dregătorul, a fost nevoit să aducă 1 000 de oameni din ținutul Vaslui⁶⁷. Cifra indicată de ispravnic, verifică în ce măsură mijloacele rudimentare folosite în stărpirea lăcustelor — care se bazau doar pe număr și pe forța fizică — au determinat desprinderea de la indelețnicirile lor, în această perioadă critică, a unei însemnate părți a populației țării.

Pe moșia Popeni — Dorohoi, pentru a curăți cele 40 fălci atacate de lăcuste, au fost aduși 200 oameni, „adunați de zapcii ispravniciei de prin satele megieșite”. Boierul însărcinat cu supravegherea operațiilor, considerind numărul de mai sus ca neindestulător, cere să i se trimită lucrători din mai multe sate, „încît să fie de opștie cîteva zile un număr de locuitori mai înșămnat”⁶⁸.

Din cei 200 locuitori de pe moșia Hurduceni — Suceava, un număr de 180 au fost luați pe termen de 15 zile și duși, cale de patru poște, la moșia Ruginoasa⁶⁹; locuitorii din Liteni, din cuprinsul aceluiași ținut, sînt duși la un sat depărtat, cale de două poște, iar cei din Hilița — Fălciu sînt nevoiți să meargă la o depărtare de 5 poște⁷⁰.

Cu toate că se întrebuntau un însemnat număr de brațe de muncă, lucrările se desfășurau deosebit de încet și erau lipsite de rezultate practice satisfăcătoare.

Astfel, pe moșia Foltești, din ținutul Covurlui, timp de o zi, un număr de 260 oameni au putut să sape abia 10 prăjini din suprafața de 20 fălci pe care erau îngropate lăcustele⁷¹.

Ispravnicia de Tutova raporta că pentru stărpirea ouălor de lăcuste din cuprinsul ținutului, este nevoie de 6 096 oameni — socotiți cite opt pentru fiecare falce — care să lucreze vreme de 15 zile. Din cauza dificultăților, au fost scoși la lucru doar 3 065 oameni. Dregătorul notează că a solicitat ispravniciei de Vaslui să-i pună la dispoziție 2 131 oameni

⁶⁶ Ibidem, f. 42, 66, 79.

⁶⁷ Ibidem, f. 121. Vezi și f. 250 (informații din care rezultă că, pînă la 25 octombrie 1847, nici locuitorii din satele ținutului Dorohoi nu-și strinseseră recolta).

⁶⁸ Boierul menționa că, mai ales pe o parte de teren, lăcustele sînt atît de multe, „cît frunza și iarba, încît e o groază în privirile ochilor omenesți”. Ibidem, f. 21 (raportul din 22 octombrie 1847).

⁶⁹ Ibidem, f. 44 (cererea proprietarului, din 30 octombrie 1847. Acesta menționează că atît piinea locuitorilor, cît și a sa, a rămas pe cîmp).

⁷⁰ Ibidem, f. 40, 236.

⁷¹ Ibidem, f. 260.

avînd asupra lor hrana necesară pentru 15 zile⁷². La rîndul său, boierul însărcinat cu operația de stîrpire a lăcustelor în ocolul Jijia din ținutul Botoșani, raporta, la 1 noiembrie 1847, că cei 1 433 de oameni de care dispune zilnic abia au putut curăța, din cele 411 fălci contaminate, doar 20 fălci și 30 prăjini⁷³.

Ineficacitatea măsurilor de stîrpire, opoziția proprietarilor și arendașilor la transferarea locuitorilor de pe moșiile lor pe altele⁷⁵ și, mai ales, nesupunerea manifestată de locuitorii înșiși⁷⁶, au impus ocîrmuirii adoptarea unui nou plan cu realizarea căruia este însărcinat beizadeaua Grigorie Sturza.

În urma campaniei din toamna anului 1847, din cele 23 317 fălci pe care lăcustele fuseseră îngropate, au fost curățate, „prin săpare și arătură”, abia o suprafață de 5 365 fălci⁷⁷. Sînt elaborate noi instrucțiuni, numărul boierilor însărcinați cu supravegherea operațiilor prin ținuturi este sporit și se fixează ca termen definitiv, cînd campania va lua sfîrșit, data de 26 februarie 1848⁷⁸. Locuitorii sînt impuși să transporte gunoaie pe locurile infectate, care urmau să fie arse în momentul cînd va începe dezghețul⁷⁹.

O dată cu primăvara, prin vechile mijloace și prin mobilizarea masivă a tuturor locuitorilor, începe din nou operația de distrugere a ouălor de lăcuste. După cum este și firesc, rezultatele au fost la fel de puțin satisfăcătoare. În ultimă instanță, negăsindu-se mijloace mai eficiente, se apelează la ajutorul divin. Se dau dispoziții generale pentru efectuarea de slujbe în biserici și pentru stropirea cu aghiazmă a suprafețelor contaminate. Este semnificativă în această privință propunerea ce o face lui Gr. Sturza unul din boieri. Acesta își exprimă părerea că este necesar ca, timp de 40 zile, să se facă în mod continuu slujbe în biserici. În cursul acestui interval, în toate duminicile și sărbătorile, „locuitorii, treapta aceea de gîos, care din deprindere sînt rău înărdăviți a nu merge la sfintele biserici, să fie adunați cu femeii și copii, de la mare pînă la mic, spre a asculta rostire sfintei slujbe și a îngenușia la săvîrșire rugilor, spre a să pute milostivi pe cerescul părinte”. Apa sfințită trebuia păstrată pînă în primăvară cînd clerul, „împreună cu norodul”, va stropi cu ea, după ritualul corespunzător, pămîntul infec-

⁷² Ibidem, f. 62, 65.

⁷³ Ibidem, f. 255, 258.

⁷⁴ Mulți dintre cei însărcinați cu supravegherea operațiilor în diferite ocoale sau sate raportau continuu că „nu s-au putut face nimică”. Ibidem, f. 123—124 (raportul cu privire la lucrările, din cuprinsul ținutului Roman).

⁷⁵ Ibidem, f. 19.

⁷⁶ Ibidem, f. 253, 254.

⁷⁷ Ibidem, dosar nr. 12. 048, f. 13, 16, și „Buletin foaie oficială”, an. XVI, nr. 25, p. 101—104.

⁷⁸ Arh. St. Iași, tr. 1772, op. 2020, nr. 12. 105, f. 141—178 și dosar nr. 11. 187, f. 1—30.

⁷⁹ Ibidem, dosar nr. 12. 048, f. 13, 16.

tat. „Cel mai de căpetenie mijloc pentru stărpirea ouălor de lăcuste — arăta boierul în închierea propunerii sale — este înalta milostivire a providenței”⁸⁰.

Ineficacitatea firească a măsurilor pentru stărpirea lăcustelor și prevenirea secetei — așa cum am arătat și mai sus — a avut drept rezultat o recoltă insuficientă în vara anului 1848. Din această cauză, marea majoritate a populației sătești și orășenești a suferit din greu consecințele foametei care a bintuit în tot cursul anului 1848⁸¹ și în prima parte a anului următor. La aceasta s-a adăugat, așa cum se desprinde din materialul expus, greutățile provocate locuitorilor de imensa cantitate de muncă pe care au cheltuit-o, fără rezultat, de altfel, în operațiile întreprinse de ocîrmuire pentru stărpirea lăcustelor.

Soluțiile la care s-a recurs verifică măsura în care înapoierea economică a Moldovei făcea ca locuitorii acesteia să fie neputincioși în fața forțelor naturii. Gravele consecințe provocate de calamitățile naturale, în condițiile acestei stări de lucruri, vădește, în același timp, acuta criză a sistemului feudal, incapabil să se adapteze noului stadiu al dezvoltării istorice. Apărea evidentă necesitatea descătușării din relațiile feudale care reduceau poporul la neputință și ignoranță, necesitate reliefată și mai pregnant de ascuțirea contradicțiilor de clasă, de spiritul combativ tot mai manifest al maselor.

III. *Pierderea vitelor provocată de lipsa de nutreț, de frig sau din cauza bolilor.* Seceta continuă din anii 1846—1848, la care s-a adăugat, în același interval, epizootia în diferitele ținuturi ale Moldovei, precum și asprimea iernii, au determinat scăderea apreciabilă a numărului de vite al locuitorilor. Faptul acesta a contribuit la adîncirea stării de mizerie a maselor.

Boala vitelor, începută în august 1847, a pricinuit, potrivit datelor oficiale, în unele sate sau târguri ale ținuturilor Covurlui, Putna, Tecuci și Bacău, pierderi care sînt evaluate, în curs de trei ani, la 5 840 capete⁸². În realitate însă, pierderile au fost cu mult mai mari.

Acțiunile energice ale dregătorilor, cărora M. Sturza le acordă o înaltă apreciere⁸³, au determinat izolarea parțială a molimei care a pricinuit însă pagube deosebit de grele.

⁸⁰ Ibidem, dosar nr. 11. 187, f. 48. (Sublinierea este a noastră).

⁸¹ Astfel, spre exemplu, în ținutul Roman, numai din țarinile de rezervă, a căror suprafață era de 1008,64 fâlcii, a fost distrusă de lăcuste suprafața de 381,20 fâlcii. Pentru restul recoltei, în situațiile trimise de isprăvnicie, la majoritatea satelor, se fac următoarele aprecieri: „proști de secetă”, proști, frunzăriți de lăcuste „foarte proști, de secetă” sau „cu desăvîrșire proști” etc. Ibidem, dosar nr., 14. 429, f. 112. În „Albina românească”, nr. 55, din 16 iulie 1848, se menționa că lăcustele, „tăbărind în ținutul Iașului și în preajmăul capitalei, au topit cea mai frumoasă nădejde a agriculturii în prîiurea popoșoiului”. De asemenea, în ținuturile Tutova și Fălciu, se apreciază că lăcustele sînt „o mulțime”.

⁸² Arh. St. Iași, Tr. 1772, op. 2020, nr. 12, 048, f. 13, 16 și „Buletin foaie oficială”, an. XVI, nr. 25, p. 101, 104.

⁸³ Ibidem, an. XVI, nr. 16, p. 65 (ofisurile domnești nr. 5 și 6, din 19 ianuarie 1848).

În ținutul Putna, spre exemplu, numai în satul Peneu, între 12 octombrie și 9 noiembrie 1847, din cele 327 vite contaminate, au pierit un număr de 99, iar în Focșani, din cele peste 700 vite molipsite, pînă la 30 noiembrie 1847, pieriseră un număr de 113 capete⁸⁴. Declarațiile oficiale minimalizau în mod voit, atît efectele epizootiei⁸⁵, cît mai ales serioasele pierderi pricinuite de lipsa nutrețului sau de geruri, care au afectat într-o măsură mult mai însemnată și restul ținuturilor. Stărostia Putnei, de pildă, raporta continuu situația grea în care se găseau locuitorii „din pricina cumplitei erni cu strașnică zăpadă și furtuni geroasă care urmează”⁸⁶. Numai în ocolul Vrancei, din cauza gâlbezii și a degerăturilor, au pierit 8 148 oi din 26 sate⁸⁷. De asemenea, în ținutul Fălciu, în perioada cuprinsă între începutul iernii anului 1847 și pînă la 28 martie 1848, din lipsa nutrețului, din degerături și gâlbează, pieriseră 1 212 vite mari și 7 414 oi și cîrlani⁸⁸.

Din unele statistici, din păcate incomplete, trimise de unele isprăvnicii Comitetului sănătății, rezultă că numărul vitelor pierdute era deosebit de ridicat. În general, numai în cinci ținuturi, este indicată cifra de 39 525 capete⁸⁹.

Măsurile luate de ocîrmuire s-au limitat la localizarea epizootiei acolo unde ea se produsese și la o mai severă pază a graniței dinspre Țara Românească, de unde se extinsese și în Moldova. Dacă epizootia a fost localizată, celelalte cauze asupra cărora am stăruit mai sus au continuat să provoace grele pierderi locuitorilor, loviți direct în sursa principală a existenței lor.

Măsurile de combatere a molimei au adus prejudicii, de asemenea, unei alte categorii de locuitori și anume mazililor. Mazilii, în schimbul unor efemere avantaje de natură fiscală, erau îndatorii să stea la dispoziția ocîrmuirii pentru prestarea anumitor servicii; în felul acesta, ei suplineau pe slujitorii pe care aparatul de stat — care mai păstra un pronunțat caracter feudal — nu-l poseda. Ca și în alte împrejurări, în perioada la care ne referim, mazilii au fost chemați să asigure paza graniței dinspre Țara Românească. Sarcina a fost repartizată mazililor din ținuturile Tutova și Tecuci care, copleșiți și de greutatea altor obli-

⁸⁴ Arh. St. Iași, Tr. 1772, op. 2020, nr. 12. 158, nepaginat. În Peneu, pînă la urmă, au pierit 212 vite.

⁸⁵ Ibidem, dosar nr. 11. 036, nepaginat.

⁸⁶ Arh. St. Iași, Tr. 1434, op. 1634, nr. 77 (Comitetul sănătății), p. 63—64, 120—126 (rapoartele din 15 și 19 ianuarie 1848).

⁸⁷ Ibidem, f. 222.

⁸⁸ Ibidem, Tr. 1339, op. 1521, nr. 1474, f. 204—219, 258, 392—397 și Tr. 1434, op. 1634, nr. 77, f. 120, 126. Datele acestea, diferă, deși nu prea mult, de acele desprinse din rapoartele trimise Comitetului sănătății.

⁸⁹ Ibidem, Tr. 1434, op. 1634, nr. 77, f. 307—343, 356, 434, 545 verso, 600 verso. Situațiile se referă la ținuturile Suceava, Neamț, Iași, Fălciu și Tecuci. De observat că unele ținuturi, cum ar fi Putna, de pildă, în care pierderile au fost mari, nu figurează.

gații, se găseau într-o situație deosebit de precară. Semnificativ, în această privință, este cazul mazililor din satul Dragomirești.

Din cei 99 oameni care făceau parte din această categorie, înscrși în catagrafia din 1845, sarcina de pază a graniței a revenit doar unui număr de 33. Ceilalți erau fugiți, trecuți în categoria nevolnicilor sau rinduiți la alte slujbe ale ocolului; 20 dintre dînșii, slujind la diferiți boieri, erau apărați de aceștia. Începînd din august 1846, cînd a intrat în vigoare dispoziția cu privire la paza graniței și pînă la începutul anului 1847, au făcut, în trei rinduri, cite 23 zile, dintre care 15 zile pază efectivă și 8 zile deplasarea și schimbul. În afară de aceasta, la începutul anului 1847, în cinci rinduri, au mai făcut diferite slujbe în Bîrlad „și nici mîncare trebuincioasă nu ni s-au dat — se plîng mazilii — de slujim mai mult flămînzi”. Aceștia arată, protestînd împotriva faptului că sînt chemați din nou la paza graniței la Focșani, că au rămas să slujească continuu numai acei săraci deoarece „cei cu putere și cu ajutor, sînt toți scutiți, iar cei săraci sînt supuși slujbei, carile nici hrana casăi nu ne putem agonisi”⁹⁰.

Din cauza acestor greutăți și a abuzului practicat de boieri în scutirea mazililor, cei cărora le revenea obligația de a asigura paza graniței, slujeau cu mult peste termenul fixat⁹¹. De aceea, mulți dintre dînșii fugeau.

Cazul la care ne-am referit nu este izolat. L-am semnalat pentru a ilustra consecințele de natură diversă pe care epizootia le-a provocat diferitelor categorii de locuitori. Situația grea a mazililor, provocată de practicile feudale care persistau încă puternic în Moldova, vădește cit de multiple erau contradicțiile sistemului feudal ale cărei tare afectau profund interesele vitale ale maselor populare.

Alături de celelalte cauze, pierderea vitelor, care constituiau principalul sprijin în economia gospodăriei țărănești, au lezat sensibil interesele materiale ale țărănimii, contribuind într-o măsură însemnată la înrăutățirea situației materiale a acestora.

IV. *Datoriile locuitorilor*. În urma împrejurărilor grele din anii 1846—1849, pentru a suplini multiple necesități și a-și asigura existența, locuitorii au fost nevoiți să contracteze grele datorii a căror cvantum a crescut continuu. În acest interval de timp, totalul gene-

⁹⁰ Mazilii cer, în încheierea uneia din jalbele lor, să fie informați „în ce termen să slujim la Focșani și la cinstitele isprăvnicii și la facere șosălelor drumului mare și la alte slujbe a ocolului cu poruncile ocîrmuirii... să se facă deslegare și pentru mazilii ce s-au dat boierești, pînă acum în număr de 20...” Arh. St. Iași, Tr. 1772, op. 2020, nr. 11. 036, nepaginat (cererile din 6 aprilie și 21 mai 1847).

⁹¹ Stărostia de Putna raporta Departamentului că mazilii din Tutova stau de 20 zile pe graniță și nu le mai sosește schimbul. La rîndul ei, isprăvnicia de Tecuci raporta, la 16 iunie, că întîmpină greutăți mari în recrutarea mazililor care trebuie trimiși la Focșani și în ținutul Covurlui. Ibidem,

ral al sumelor datorate de țărani, pe întreaga Moldovă, poate fi exprimat în cifrele cuprinse în următorul tablou ⁹²:

TABLOUL VI

Anii	Datorii la sfîrșitul anului 1845, 1847, 1848		Cît s-a mai adăugat în cursul anului 1847, 1848, 1849		Cît au plătit din datorii în cursul anului 1847, 1848, 1849		Suma ce o mai datoriază la sfîrșitul anului 1847, 1848, 1849	
	lei	bani	lei	bani	lei	bani	lei	bani
1846—47	5.551.890	—	6.080.837	—	3.601.047	—	8.137.360	—
1847—48	8 183.174	1	6.294.007	8	6.047.940	14	8.429.240	20
1848—49	8.669.610	25	7.663.529	13	6.196.570	33	10.136.569	5

Din tabelele parțiale, așa cum ar fi, de pildă, cel al datoriei locuitorilor din satele ținutului Fălciu ⁹³, în cursul anului 1848 ⁹⁴, rezultă că majoritatea datoriilor, contractate mai ales față de proprietari, negustori și arendași, au fost făcute în contul grinelor și a nutrețului obținut de la aceștia. De asemenea, sînt numeroase cazuri în care țărani împrumută direct bani, cu același scop, angajîndu-se, uneori, să presteze anumite munci sau să efectueze transporturi. Observația este valabilă, în general, pentru întreaga Moldovă. La unele sate, mai apar mențiuni de bani împrumutați pentru plata birului, pentru „cumpărare” (arendare) de pămînt, pentru cumpărări sau răscumpărări de pămînturi, în cazul răzeșilor, datorii pentru adetiu — care, așa cum este cazul cu multe sate din ocolul Moldovei, din cuprinsul ținutului Suceava, se percepeau în bani — și, în unele ținuturi, cum ar fi Neamțul, spre exemplu, și pe băutură ⁹⁵.

⁹² Datele au fost extrase din tabelele cuprinse în Arh. St. Iași, 1772, op. 2020, nr. 11, 118, f. 169—170, dosar nr. 16.316, f. 167, 222—223. Vezi și *Documente privitoare la anul revoluționar 1848 în Moldova*, ed. de Dir. Gen. a Arh. St., Buc. 1960, p. 126, doc. 119, p. 414, doc. 444. Cu toată nepotrivirea datelor din diverse situații, se poate forma, totuși, o imagine generală, apropiată de realitate.

⁹³ *Documente privitoare la anul revoluționar 1848 în Moldova*, p. 334—350, doc. 375.

⁹⁴ În culegerea de documente menționată, rubricile tabelului sînt greșit date. Cînd s-a transcris documentul, nu s-a observat contradicția dintre titlul general, data alcătuirii situației și perioada indicată în cele patru rubrici. În realitate, așa cum se desprinde din tabelele trimise de privighetorii ocoalelor, situația este valabilă pentru anul 1848, nu pentru 1847. Cf. Arh. St. Iași, Tr. 1588, op. 1818, nr. 1302, passim. Vezi și Tr. 1772, op. 2020, nr. 16, 316, f. 73—78.

⁹⁵ Arh. St. Iași, Tr. 1772, op. 2020, nr. 16, 316, passim. Iată cum erau repartizate, de pildă, datoriile contractate de locuitorii ținutului Neamț, în cursul anului 1848: 135.863 lei pe piine, 289.419 pe fîn, imas sau suhat, 98.468 lei pe păpușoi, 122.610 pentru adetiu, boieresc sau dijmă (din această sumă, 100.800 revenea asupra locuitorilor satului Mitoc pentru cîștiu), 154.987 lei împrumutați, 62.307 lei pe băutură, 1000 lei pentru lemne de ars, 500 lei pentru coșare de rezervă, 23.000 lei pentru plute și 5022 lei pentru pămînt de hrană, iar 700 lei pentru podvezi. Ibidem, f. 2—23,

Fără să ne oprim asupra cazurilor particulare, concluziile generale care se desprind din analiza cifrelor sînt deosebit de importante. Astfel, numai în ținutul Fălciu, a cărui parte din datoria generală era cea mai ridicată, pentru banii împrumutați în 1848, care se adăugau la rămășița din 1847, locuitorii erau încărcăți cu suma de 1 901 800 lei care, raportați la cifra de 10 790⁹⁶, care reprezenta numărul total al populației dajnice, revenea, în medie, asupra fiecărui locuitor, suma de 177 lei. În cursul anului 1848, locuitorii aceluiași ținut au plătit din totalul datoriei, suma de 1 284 372 lei, revenind fiecăruia, în medie, cîte 118 lei, rămășița datoriei ridicîndu-se, în total, la 617 428 lei⁹⁷. O imagine la fel de generală poate fi obținută prin raportarea cvantumului total al datoriei locuitorilor în 1848 (a sumei de 14 477 181 lei), la numărul general al locuitorilor dajnici (162 347)⁹⁸. Rezultatul este suma totală de 90 lei ce revenea asupra fiecărui dajnic.

Aceste cifre, desigur, ne oferă doar o imagine absolut generală. În realitate, majoritatea locuitorilor — ne referim, mai ales, la birnicii clăcași — aveau datorii care depășeau cu mult cifrele medii obținute prin raportările la sumele generale.

Dacă avem în vedere calculele înfățișate mai sus și ținem seamă și de faptul că numai în cursul anului 1848, de pildă, în afară de toate celelalte obligații, țărani au mai achitat și datorii în valoare de 6 047 940 lei, ne imaginăm în ce măsură situația acestora s-a agravat și mai mult. Deși ocîrmuirea, pentru a preveni adîncirea nemulțumirii maselor — așa cum am notat și mai sus — dăduse dispoziții severe ca locuitorii să nu fie constrînși la plata acestor datorii, din cauza celorlalte multiple obligații care apăsau asupra lor, totuși, execuțiile sîlute, făcute cu sprijinul autorităților ținutale, de către proprietari, arendași și alți diverși creditori, au adîncit și mai mult mizeria și suferința maselor⁹⁹.

Astfel, locuitorii satelor Cordun, Luțca, Cotul Vameșului și Sterpul, din cuprinsul ținutului Roman, se plîng Departamentului din lăuntru, la 4 ianuarie 1847, că posesorul, sulgerul Gavril Cilibiu, „după ce în cîrgeră posesiei ne-au înpilat cu silnice asupriri, apoi acum, la ieșirea sa, voește a ne lăsa de istov săraci, căci prin mijlocire către isprăvnicie ținutului s-au imputernicit a ne împlini și tot avutul ce ne-au

⁹⁶ Ibidem, Tr. 1339, op. 1521., nr. 1207, f. 33 v.

⁹⁷ Ibidem, Tr. 1588, op. 1818, nr. 1302, f. 35 v. Cf. și *Documente privitoare la anul revoluționar 1848 în Moldova*, p. 350.

⁹⁸ Arh. St. Iași, Tr. 1423, op. 1619, nr. 1048 (cifra reprezintă numărul dajnicilor pe ultimul sfert al anului 1848).

⁹⁹ Intervențiile creditorilor pe lîngă organele administrative, în vederea executării locuitorilor, sînt foarte numeroase. Vezi, spre exemplu, Arh. St. Iași, Tr. 1772, op. 2020, nr. 11. 989, passim, dosar nr. 14. 585, nr. 14. 480, nr. 14. 369, nr. 12. 871, etc.

mai rămas pentru zilnica chiverniseală... și a săracilor noștri copii, în puține vite și piine ce mai avem..."¹⁰⁰.

În martie 1848, locuitorii satului Săveni — Dorohoi se plîng că arendașii le-au luat vitele tocmai în timpul muncilor de primăvară, lăsîndu-i „săraci lipiți pămîntului”. Potrivit raportului ispravnicului, în timpul lipsei din anii 1846 și 1847, locuitorilor li s-au dat fin și piine în valoare de 20 900 lei. În contul datoriei, unui număr de 38 locuitori li s-au luat 139 vite. În urma „răfuirii” pe care o face comisia instituită de Departamentul din lăuntru, cei 127 locuitori mai rămîn datori cu 9 644 lei și 30 parale, 180 zile pont cu carul și 604 zile cu palmele. Locuitorii sînt constrînși să semneze un zapis prin care își recunosc datoriile¹⁰¹. Deoarece locuitorilor, în majoritatea cazurilor, în contul datoriilor, li se luau vitele de muncă, proprietarii, de multe ori, din interese ușor de justificat, cereau încetarea execuțiilor¹⁰². Chiar și ispravnicii, constrînși de gravele repercusiuni pe care execuțiile le aveau asupra locuitorilor, erau nevoiți, în dese rînduri, să intervină în favoarea acestora.

Ispravnicul de Iași, de pildă, raporta la 10 octombrie 1847 că, cu începere de la 16 noiembrie, toți locuitorii ținutului urmează să iasă, timp de o lună, la stărpirea ouălor de lăcuste. În aceste împrejurări, „unele feță, orîndari și alții, să înfășoșază cu rezoluțiile cîstitului Departament, poruncitoare a li se împlini... datoriile ce au pe la dinșii ;

¹⁰⁰. Ibidem, dosar nr. 11. 989, f. 4. De asemenea, locuitorii satului Cornești, din cuprinsul aceleiași ținut, se plîng isprăvniceii, la 15 mai 1847, că clucerul Nistor Horilici execută pe unicul locuitor ce-l are pe partea sa de moșie, „...de la sine, i-au zălogit toate din casă, lăsîndu-l numai în cămașă, pînă ce și făina de popușoi, ceaunul și furca de tors, i-au luat și dobitoacul de vacă... lăsîndu-l sărac... și pe dînsul l-au legat ca pe un vajnic vinovat”. În cele din urmă, „văzîndu-se locuitorul în așa hal și de noi apucat pentru birul haznelii, au fugit în lume”. Ibidem, Tr. 1312, op. 1489, nr. 1112, f. 221. Un locuitor din Poiana Mănăstirii—Vaslui, pentru 15 lei ce-i datora serdarului Carp, a fost încărcat cu 97 lei. Ibidem, Tr. 1772, op. 2020, nr. 11. 107, f. 26, etc.

¹⁰¹ Ibidem, dosar nr. 13. 790, f. 1—43.

¹⁰² Ibidem, dosar nr. 11. 989, f. 66 (intervenția proprietarului moșiei Țibucani—Neamț, care arăta, la 29 martie 1847, că locuitorii vor rămîne fără arături și semănături), Vezi și f. 178—179 (spătarul Petrache Roset arăta că, pentru datoriile făcute pe băutură, crișmarul din sat, cu aprobarea isprăvniceii, execută pe locuitorii satului Parpanița—Vaslui, „de la unii au împlinit vite, pe alții i-au golit de așternuturile ce au avut prin caselelor”. Boierul cere ca Departamentul să dispună ca isprăvnicia „să contenească de a mai rîndui spre împlinirea unor asămînea datorii pe băutură... Eu — continuă acesta — cu mai mare sumă de bani i-am împrumutat pentru bir și la lipsa hranei lor și niciodată am cerut ca să li se îmlinescă vitele... Isprăvnicia au dat încă și agiutor ca să-i golească și să-i calicescă crișmarii”. Cererea din 4 noiembrie 1847). Vezi și dosar nr. 13.815 (cererea lui Costache Caragea, din 5 noiembrie 1848, în favoarea locuitorilor satului Grumăzești, din ținutul Neamț).

aceasta este — subliniază dregătorul — peste puțină și peste îndemînările datornicilor”¹⁰³.

Execuțiile la care erau supuși locuitorii se efectuau, în egală măsură, și pentru banii birului¹⁰⁴.

Grelele datorii pe care locuitorii au fost obligați să le contracteze cu scopul de a-și asigura existența, în perioada de acută criză a anilor 1846—1848, au înrăutățit și mai mult situația acestora accentuînd dependența lor economică față de proprietari și arendași. Prin intermediul împrumuturilor — atunci cînd banii nu erau încasați prin execuții — țaranii au fost constrînși să încheie învoieli înrobitoare care implicau cheltuirea unei însemnate părți din forța lor de muncă.

Mizeria și greutățile în care se zbăteau masele țărănești și populația săracă a țărilor, a accentuat dependența acestora față de proprietarii de pămînt și, prin aceasta, a slăbit ritmul progresiv de dezvoltare a relațiilor capitaliste în agricultură. Menținerea și întărirea, prin intermediul acestor subterfugii, a relațiilor de producție feudale, a constituit, în fond, o soluție lipsită de consistență. Gravele contradicții sociale generate de această stare de lucruri a verificat pe deplin adevărul că feudalismul, aflat în plină criză, nu mai putea fi salvat prin expediente.

În general, calamitățile naturale care au fost relatate, alături de ceilalți factori asupra cărora vom stăruî în a doua parte a studiului nostru, care s-au adăugat la cauzele decurgînd din procesul obiectiv de dezvoltare a capitalismului în agricultură, au avut darul să determine cristalizarea unui important simptom al situației revoluționare: „înnăspirea mai pronunțată decît cea obișnuită a sărăciei și mizeriei claselor asuprite”, considerat de Lenin ca făcînd parte din acele schimbări obiective care fac posibilă revoluția¹⁰⁵.

ПОЛОЖЕНИЕ НАРОДНЫХ МАСС В МОЛДОВЕ НАКАНУНЕ И В ТЕЧЕНИЕ РЕВОЛЮЦИОННОГО 1848 ГОДА

Краткое содержание

Помимо объективных факторов, порождаемых развитием капитализма, созданию революционной ситуации в Молдове накануне и в течение 1848 года в значительной мере способствовали стихийные бедствия, которые увеличивали нищету народных масс.

¹⁰³ Ibidem, dosar nr. 11. 989, f. 157. În urma intervenției, se aprobă amînarea execuției.

¹⁰⁴ Astfel, la 27 mai 1848, ispravnicul ținutului Dorohoi, raporta Vistieriei că a „întins toate măsurile executive” pentru stringerea banilor. Însă, „din pricina cei mai mari lipse ce este după împregiurările de față, întîmpină cu totul greutăți în scoaterea banilor, stînd cu desăvîrșire negoțul, din care pricină și țăranul locuitor și oricare, cu mare zbucium abia agonisește un leu doi pe ceva...” Cu toate eforturile, nu s-au adunat decît puțini bani. Ibidem, Tr. 1691, op. 1854, nr. 222, f. 243.

¹⁰⁵ V. I. Lenin, *Falimentul Internaționalei a II-a*, E.P.L.P., Buc., 1953, p. 13.

Данная работа является первой частью более обширного исследования. В этой части, на основании богатой документации, автор выявляет, в какой степени засуха, налёты стадной саранчи и эпизоотия, от которых пострадала Молдова в период 1846—1849 гг., ухудшили положение крестьян и бедного городского населения страны.

В то время как крупные землевладельцы, при поддержке центральных правящих органов, усиливали экспорт зерна, стремясь извлечь для себя большие выгоды на внешнем рынке, большинство населения голодало.

При феодальных порядках, господствовавших в то время в Молдове, разразившиеся стихийные бедствия имели трагические последствия. Однако причиной народного страдания не были только эти бедствия. Вводимые правительством мероприятия с целью предупреждения или борьбы с засухой, саранчой и эпизоотией принесли много вреда. Автор подчеркивает несостоятельность мер, предпринятых правительством с целью уничтожения саранчи, так как, при существовавшем феодальном способе производства и отсталости страны, напрасно трагилось огромное количество рабочей силы и времени.

Из-за стихийных бедствий, нанесших сильный удар ведущему экономическому сектору, в значительной мере снизился экономический потенциал мелкого крестьянского хозяйства. Это усилило зависимость крестьян от крупных землевладельцев и арендаторов.

Из всего исследованного автором документального материала вытекает следующее:

а) ухудшение материальных условий народных масс углубило недовольства и обострило классовые противоречия.

б) назрела необходимость устранения феодальных порядков, которые тормозили прогресс и поддерживали эксплуатацию, нищету и невежество.

В основном, автор приходит к выводу, что в этот период в Молдове отмечались признаки назревшей революционной ситуации.

LA SITUATION DES MASSES POPULAIRES DE LA MOLDAVIE AVANT ET PENDANT L'ANNÉE RÉVOLUTIONNAIRE DE 1848. I

Résumé

Hormis les facteurs dérivant du procès objectif du développement du capitalisme, ont largement contribué à la création de la situation révolutionnaire en Moldavie, avant et pendant l'année, de 1848, une série de facteurs naturels dont l'action a approfondi la misère des masses.

Dans son travail — qui représente la première partie d'une étude plus large, basée sur une riche documentation dans les archives — l'auteur met en relief la mesure où la sécheresse, l'invasion des

sauterelles, de même que l'épizootie, qui ont sévi en Moldavie entre 1846 et 1849, ont aggravé la situation de la paysannerie et du menu peuple des bourgades et des villes du pays. Tandis que les grands propriétaires fonciers, soutenus par les autorités centrales, augmentaient l'export des céréales pour obtenir les prix avantageux qu'on leur offrait sur le marché externe, la grande majorité de la population du pays connaissait la famine.

L'action des facteurs naturels susmentionnés, dans les conditions de l'existence de l'ordre féodal en Moldavie, a eu des conséquences tragiques.

Ce n'est pas seulement par les calamités elles-mêmes que la population du pays a été cruellement frappée. Les mesures prises par le gouvernement pour prévenir ou combattre ces calamités ont également causé, à leur tour, à cette population, de graves préjudices. On rapporte, par exemple, en ce sens, dans le présent travail, les mesures prises pour la destruction des sauterelles, mesures dont l'application dans les conditions d'un pays arriéré à cause du mode de production féodal, a supposé l'emploi inutile d'une immense quantité de temps et de force de travail.

Les calamités naturelles, entre autres, en frappant le secteur dominant de l'économie, ont eu pour conséquence un considérable affaiblissement du potentiel économique, surtout de la petite ferme paysanne. Conséquemment la dépendance des paysans vis-à-vis des propriétaires fonciers et des fermiers s'est accrue.

L'aggravation des conditions matérielles des masses a donc déterminé l'approfondissement de leur mécontentement et a accentué les contradictions de classe ; tout le matériel du présent travail vérifie la mesure où l'ordre féodal — qui entretenait l'exploitation, la misère et l'ignorance, en empêchant le progrès — devait être écarté. Ce qui résulte par conséquent des conclusions principales du travail c'est que durant ces années-là il y avait en Moldavie d'importants symptômes d'une situation révolutionnaire.

IOAN HELIADE RĂDULESCU ȘI ISTORIA UNIVERSALĂ

DE

V. CRISTIAN

În galeria marilor figuri ale vieții noastre culturale din trecut, personalitatea lui Ioan Heliade Rădulescu, deși ocupa un loc de frunte, a rămas, în mare parte și multă vreme, într-o lumină difuză. Au contribuit la aceasta simpatiile și, mai ales, animozitățile pe care le-a determinat scriitorul în timpul vieții ca și contradicțiile pe care le cuprinde opera sa; a contribuit însă și multilateralitatea activității sale. Este cunoscut că Heliade a fost în același timp lingvist, poet, prozator, critic, filozof, istoric, publicist, pedagog etc., desfășurând concomitent, mai ales în anumite perioade, o vie activitate politică. Faptul se datorește și aptitudinilor sale personale, dar și timpului în care a trăit; mulți dintre contemporanii săi, și nu întotdeauna dintre cei mai străluciți, aveau preocupări enciclopedice. Această multilateralitate explică, în parte, dificultățile pe care le-au întâmpinat cercetătorii în studierea și aprecierea activității de ansamblu a scriitorului. De altfel, în funcție de preocupările lor, aceștia au analizat cu precădere anumite aspecte, asupra altora oprindu-se doar în mod incidental. Din ultima categorie fac parte și concepțiile lui Heliade asupra istoriei, cu privire la care lipsește încă un studiu special. Analiza lor ni s-a părut deosebit de importantă, ea fiind de natură să contribuie la elucidarea ideologiei și activității aceluia care este considerat, pe drept cuvânt, a doua mare personalitate a literaturii române după D. Cantemir¹, în același timp în care poate aduce noi precizări asupra vieții cultural-politice a României secolului trecut.

¹ G. Călinescu, *Ion Eliade Rădulescu*, în «Revista de istorie și teorie literară», nr. 1, 1964, p. 5.

În studierea acestei probleme, cercetătorul este ajutat de existența citorva bune lucrări asupra lui Heliade. Ne referim aici atât la unele lucrări mai vechi cit și, mai ales, la unele studii recente. Din prima categorie merită să fie amintite cele ale lui G. Oprescu, G. D. Scraba, Bogdan-Duică, P. Haneș și, în special, D. Popovici². Studiile prilejuite de centenarul revoluției de la 1848 au precizat anumite aspecte ale ideologiei lui Heliade dar, dezvăluind numai rolul său negativ în timpul luptelor revoluționare din Țara Românească, au constituit în același timp, după cum pe drept s-a remarcat, „un adevărat șoc inhibitoriu pentru cercetători”³. Mai târziu, cercetările au fost re-luate și, după două studii privind filozofia lui Heliade datorate lui R. Tomoiagă, au urmat citeva valoroase lucrări cu caracter general semnate, în ordine, de G. Munteanu, P. Cornea și G. Călinescu⁴. Aceste din urmă lucrări au meritul de a fi clarificat importante aspecte ale concepțiilor generale ale lui Heliade și a contradicțiilor pe care le cuprind, dând astfel posibilitatea unei mai bune încadrări a ideilor scriitorului privitoare la istorie în ansamblul ideologiei sale. Amintim că unele din lucrările menționate s-au oprit asupra unor concepții istorice ale lui Heliade, fără a stăruii însă și fără a încerca o analiză și o apreciere generală.

Această situație pare să fie determinată și de faptul că Heliade nu a fost un istoric în sensul modern al cuvintului, că lucrările sale cu caracter istoric nu sînt întocmite conform cerințelor științifice. Dar în deceniile de la mijlocul secolului trecut istoria nu putea fi — și nici nu a fost — o operă de pură erudiție ci ea constituia, în primul rînd, un bogat arsenal de argumente și un îndrumător în lupta reprezentanților burgheziei pentru realizarea scopurilor social-politice ale acesteia. Nu este întimplător faptul că marcante personalități ale vieții politice și culturale de atunci ca Bălcescu, Kogălniceanu etc., au desfășurat atât de intens și de consecvent o activitate istorică. În acest sens trebuie privită și activitatea istorică a lui Heliade, mai puțin

² G. Oprescu, *Eliade Rădulescu și Franța*, în „Dacoromania”, III (1922); G. D. Scraba, *Ioan Heliade Rădulescu, Inceputurile filozofiei și sociologiei române moderne*, București, f. a.; Bogdan-Duică, *Istoria literaturii române moderne*, Cluj, 1922; P. Haneș, *Introducere la Heliade Rădulescu, Echilibrul între antiteze*, București, 1916; D. Popovici, *Ideologia literară a lui I. Heliade-Rădulescu*, București, 1935; Idem, *Santa Cetate, Între utopie și poezie*, București, 1933. Merită să fie amintită aici și publicarea de către D. Popovici a unei ediții critice a *Operele lui Heliade* (București 1939—1943, 2 vol.).

³ G. Munteanu, *Asupra reconsiderării lui I. Heliade Rădulescu. Chestiuni metodologice*, în „Steaua”, nr. 4, 1959, p. 55.

⁴ R. Tomoiagă, *Contribuții la reconsiderarea lui Eliade*, în „Analele Universității C. I. Parhon”, Seria științe sociale, Filozofie, nr. 8, 1957; Idem, *Critica teoriei echilibrului între antiteze*, în „Cercetări filozofice”, nr. 1, 1959; G. Munteanu, op. cit., în „Steaua”, nr. 4—5, 1959; P. Cornea, *Studii de literatură română modernă*, E.P.L. 1962, cap. I. *Heliade-Rădulescu sau „echilibrul între antiteze” în teorie și practică*; G. Călinescu, op. cit., p. 5—50.

rodnică decât a celor menționați mai sus, dar avînd aceeași semnificație. Fără a fi preocupat de publicarea de izvoare, fără a fi manifestat pasiune pentru cercetarea vechilor manuscrise și pentru studii minuțioase, redactîndu-și de multe ori lucrările într-un stil publicistic, el s-a apropiat de istorie cu intenția precisă de a o folosi ca un izvor de răspunsuri la întrebările pe care le punea epoca respectivă, ca o armă de luptă în activitatea sa politică al cărei țel era realizarea, pe cale nerevoluționară însă, a unor transformări social-politice progresiste în sens burghez.

Este evident deci că atunci cînd analizăm concepțiile istorice ale lui Heliade trebuie să avem în vedere faptul că acesta aparținea burgheziei — sau mai exact aripii sale democrat-liberale⁵ — și că a activat într-o perioadă de trecere de la feudalism la capitalism. Prin însăși această situație, poziția sa trebuia să fie contradictorie iar în operă să apară elemente înaintate — determinate de faptul că burghezia era atunci clasa înaintată a societății — alături de elemente retrograde, rezultînd din faptul că aceeași burghezie este încă puțin dezvoltată. Element principal în determinarea concepțiilor sale, apartenența socială nu explică însă totul; cu o aceeași bază de clasă, unii contemporani au ajuns la rezultate deosebite. Este necesar deci să apelăm la elementele specifice omului Heliade: dorința de mărire manifestată încă de la începutul activității sale; patima pe care o punea în luptele politice și literare, patimă care îl determina uneori la afirmații contrare ideilor sale de bază; perioada îndelungată a activității sale, bogată în transformări social-economice și politice, care îl va face să-și schimbe unele idei⁶; superficialitatea, „capacitatea sa neistovită de a-și culege inspirația din toate punctele cardinale cu regretul că sînt numai patru”⁷; tendința sa de a-și făuri o concepție proprie asupra lumii, tendința care avea să determine unele afirmații surprinzătoare și folosirea unor termeni ambigui. Nu trebuie să uităm apoi că, plecînd de la o opoziție netă față de Rusia țaristă și de politica expansionistă a acesteia, Heliade s-a plasat mai hotărît decît alți contemporani în tabăra filoturcă, ceea ce l-a obligat uneori să caute argumente pentru demonstrarea unor teze greșite (despre „progresismul” stăpînirii turce în Balcani) sau fanteziste (sprijinirea pe Turcia pentru reconstituirea Poloniei). Pentru o mai bună înțelegere a activității și ideilor sale istorice nu putem omite nici felul în care s-a format.

⁵ Șt. Pascu și E. Stănescu, *Istoriografia modernă a României. Încercare de periodizare și fixare a principalelor curente și tendințe*, în «Studii», nr. 1—1964, p. 140—143.

⁶ Este drept că Heliade a căutat să susțină în repetate rînduri contrariul; v. *Literatură, Critică*, I. București 1960, p. VII—VIII; *Diverse (Biblioteca portativă)*, București 1860, p. 155 (în cont. *Diverse*).

⁷ P. Cornea, *op. cit.*, p. 178.

Perioada în care Heliade se formează în mod organizat este foarte redusă, ea limitându-se la anii în care este elev al Academiei grecești și apoi al școlii lui Gh. Lazăr. Aici a putut obține anumite cunoștințe asupra istoriei⁸, dar ele nu puteau fi decît cu totul generale. În schimb, a putut veni în contact cu anumite idei ale filozofilor francezi din secolul al XVIII-lea — Condillac, Rousseau, Montesquieu — care se bucurau atunci de mare considerație la noi⁹, idei pe care le vom întîlni ulterior în opera sa. La vîrsta cînd ar fi trebuit să urmeze specializarea, Heliade a devenit, pentru a folosi expresia sa, „tare și mare profesor”¹⁰, apoi director la Sf. Sava. Obligațiile pe care le avea aici, apoi activitatea publicistică și de îndrumător cultural, participarea la viața politică, preocupările din alte domenii, nu i-au putut permite însușirea unei temeinice culturi istorice. La aceasta se opunea, într-o anumită măsură, și nivelul atins în dezvoltarea lor de studiile de istorie, atît în țară cît și peste hotare. Trebuie să spunem însă că nici Heliade nu a dat dovadă de prea mult discernămint în alegerea lecturilor sale. După cum s-a remarcat, „autodidacticismul are drept consecință lipsa sentimentului de valoare, amestecarea laolaltă a marilor scriitori cu autorii de duzină, tratarea cu ușurință a celor mai grave probleme”¹¹. Catalogul bibliotecii sale¹², ca și alte mărturii, dovedesc că alături de lucrări de largă reputație — ca cele ale lui Voltaire, Montesquieu, Thierry, Guizot, Quinet — el a preferat și lucrări de o valoare mai mult decît îndoielnică. De altfel, ele i-au folosit lui Heliade mai mult ca filozof al istoriei. Aici trebuie adăugate și influențele numeroase pe care le-a suferit din partea socialiștilor utopici — și îndeosebi Saint-Simon, Fourier, Proudhon, Louis Blanc, P. Leroux, Aimé-Martin — ca și a altor ideologi francezi contemporani — Lamartine, V. Hugo, Laménais, Esquiros, Sue, etc.¹³. Nu trebuie să vedem însă din această înșiruire de nume o asimilare mecanică a celor mai diverse teorii; Heliade a preluat și prelucrat numai acele idei care erau în concordanță cu vederile lui, în funcție de necesitățile activității sale politice. În felul acesta, el va ajunge la o teorie a istoriei ale cărei rădăcini sînt multiple dar care este unitară nu atît prin tezele ei cît prin scopul urmărit.

Concepțiile istorice ale lui Heliade sînt răspindite în numeroase lucrări, fie că ele au un caracter istoric, fie că au un alt caracter. De

⁸ Scraba, *op. cit.*, p. 255.

⁹ D. Popovici, *Introducerea la I. Heliade, Opere*, I, p. 10.

¹⁰ „Curierul românesc”, 1839, nr. 66, p. 262; P. Cornea, *op. cit.*, p. 10.

¹¹ G. Călinescu, *op. cit.*, p. 24.

¹² G. Oprescu, *op. cit.*, p. 62—64. Necunoscînd limba germană (*Ibidem*, p. 6), Heliade va consulta aproape numai lucrări ale autorilor francezi sau traduse în franceză.

¹³ Cu privire la influențele receptate de Heliade vezi lucrările citate ale lui G. Oprescu, D. Popovici, R. Tomoiagă.

altfel, preocupările sale istorice se manifestă, mai mult sau mai puțin intens, de-a lungul aproape a întregii sale activități. Este posibil ca această activitate să fi început încă prin predarea la Sf. Sava, după 1822, a istoriei ¹⁴, deși într-o enumerare a obiectelor predate aici pe care Heliade o va face în 1840, istoria lipsește ¹⁵. El se va manifesta însă ca istoric în una din cele mai cunoscute lucrări ale sale din prima parte a activității, *Repede aruncătură de ochi asupra originii limbii românilor*, lucrare ce are meritul de a fi susținut latinitatea poporului român și a limbii sale, idee care constituie o trăsătură constantă a ideologiei lui Heliade. Preocupări istorice se vădesc și în publicistica sa. Unele materiale referitoare la trecut apar deja în „Curierul românesc”. De altfel, Heliade sublinia în acest timp necesitatea înființării unui foileton pentru luminarea celor ce nu au „nici o idee de istorie, de geografie, de deosebitele feluri de guvernământ, de state sau arte” ¹⁶. Plasarea istoriei pe primul plan nu ni se pare întâmplătoare, după cum nu ni se pare întâmplător nici faptul că primul period din „Curier de ambe sexe” este deschis cu articolul *Istoria Patriei* ¹⁷, semnat de S. Marcovici, în care se subliniază necesitatea și importanța studierii trecutului, îndeosebi al propriului popor. Este adevărat că în continuare revista nu conține materiale istorice la care ne-am fi așteptat după acest articol. Merită totuși semnalată traducerea și publicarea de către Heliade a primelor capitole din *Istoria civilizației în Europa* a lui Guizot ¹⁸, ca și publicarea unor alte traduceri cu caracter istoric. De altfel, în interesantul său articol *Pentru opinie*, publicat în 1841, Heliade se considera „istoric” ¹⁹, așa cum se va socoti și peste două decenii ²⁰. Subliniem că în 1845, atunci când proiecta acel *Începutu de Bibliotecă universală*, primul capitol era rezervat istoriei ²¹ și că, la fel cu filozofia, „drepturi”, „romașuri”, istoriei i se rezervau cele mai multe volume anual — 3 din 21 — urmînd să se traducă „quei

¹⁴ Bogdan-Duică, *op. cit.*, p. 56—57.

¹⁵ În *Proiect pentru instrucțiunea publică* (Diverse, p. 199). Între manuscrisele sale păstrate la Biblioteca Academiei R. S. România lipsește unul care să fi putut constitui un asemenea curs.

¹⁶ Gh. Corneanu, *Viața lui Ioan Heliade Rădulescu*. Buc. 1939, p. 120.

¹⁷ De fapt o recenzie la *Istoria Românilor* a lui Fl. Aaron.

¹⁸ În periodul V, p. 6—25, 96—116; 249—265; VI, p. 24—42.

¹⁹ „Foaie pentru minte, inimă și literatură”, 1841, p. 380.

²⁰ V. *Echilibrul între antiteze*, II, p. 63 (în cont. *Echilibrul*).

²¹ Acest capitol se împarte în trei părți. Prima cuprinde pe Herodot, Tucicide, Xenofon, Plutarh, Herodian, Dionisie din Halicarnas; a doua pe Cesar, Sallustius, Titus Livius, Tacit, Justin, Suetonius, Quintus Curtius; a treia pe istoricii moderni—Rollin, Montesquieu (acesta apare și în cap. „drepturi”), Gibbon (*Istoria scaderii poporului roman*), Herbelot (*Biblioteca orientală*), Bossuet, Voltaire, J. Müller (*Asupra istoriei genului uman privire generală*), Rotteck, Vico (*Filosofie istorică. Știință nouă*), Herder, Lessing, Guizot (*Istoria civilizației în Europa*). Vezi „Curier de ambe sexe”, V, p. 239. Traducerea lui Herodot ar fi fost suspendată de evenimentele de la 1848: v. I. Heliade Rădulescu, *Biblicele sau notiții istorice, philosophice, religioase și politice asupra Bibliei*, Paris, 1858, p. 66 (în cont. *Biblice*).

mai remarcabili autori antici și moderni”²². Proiectul a rămas însă, după cum se știe, fără urmări practice.

După 1848, încercînd să-și justifice acțiunile, la fel cu alți conducători ai revoluției din țările europene, Heliade va publica două cunoscute lucrări memorialistice, *Amintiri și impresii ale unui proscris*²³ și *Memorii asupra istoriei regenerării române*²⁴, în care va face unele comentarii interesante asupra istoriei, în special asupra istoriei românilor. Amintim faptul că ultima dintre aceste lucrări i-a oferit lui E. Regnault material privitor la istoria culturală și politică a perioadei imediat premergătoare revoluției de la 1848 ca și asupra desfășurării revoluției, material pe care acesta l-a folosit în *Istoria politică și socială a Principatelor dunărene*, istorie utilizată și conspectată de Marx.

Terminîndu-și peregrinările prin capitalele apusene, Heliade va începe să redacteze, după stabilirea sa în Chios în 1851, o ciudată *Istorie critică universală*, pe care nu a terminat-o și din care au fost publicate postum două volume²⁵. El își propunea să realizeze o istorie a omenirii din antichitate și pînă în zilele sale²⁶. Începînd lucrul la sfîrșitul anului 1851, în februarie 1853 avea deja scrise „trei mari volume”²⁷. Plecarea sa la Constantinopol în decembrie 1843²⁸ și evenimentele care au urmat se pare că l-au făcut să întrerupă redactarea deși Heliade ne lasă să înțelegem că ar fi continuat-o pînă la zi, incluzînd și istoria românilor²⁹ și avînd intenția s-o publice³⁰. Volumele publicate postum cuprind, pe lîngă o introducere în care Heliade își expune părerile despre obiectul istoriei și un rezumat al filozofiei sale, unele considerații asupra evoluției omului și societății și, îndeosebi, o trecere în revistă a mitologiilor antichității asiatice și egiptene. Însoțite de largi extrase din vechile lucrări religioase. Redactîndu-și lucrarea, Heliade era convins de succesul ei întrucît „o astfel de istorie nu s-a scris încă”³¹. Modul în care a conceput-o face într-adevăr din ea o lucrare originală, deși preocuparea pentru cosmogoniile orientului se întîlnește în această perioadă în unele cercuri ideologice din Apus³², iar idei asemănătoare cu cele ale lui Heliade le găsim în

²² «Curier de ambe sexe», V. p. 245.

²³ *Souvenirs et impressions d'un proscrit*, Paris, 1850, V, 304 p. (în cont. *Souvenirs*).

²⁴ *Mémoires sur l'histoire de la régénération roumaine ou sur les événements de 1848 accomplis en Valachie*, Paris, 1851, XVIII, 408 p. (în cont. *Mémoires*).

²⁵ *Historia critică universală*, Buc. 1892 (în cont. *Historia universală*).

²⁶ I. Heliade Rădulescu, *Scrisori din exil*, Buc. 1891, p. 144—145, Heliade către N. Russo, 20 noiembrie 1851 (în cont. *Scrisori din exil*).

²⁷ *Ibidem*, p. 216. Heliade către Gr. Grădișteanu, 5/17 februarie 1853.

²⁸ *Ibidem*, p. 251.

²⁹ I. Heliade Rădulescu, *Elemente de historia românilor sau Dacia și România*, ed. 2-a, Buc. 1869, p. 270 (în cont. *Elemente de historia românilor*).

³⁰ *Biblice*, p. 72.

³¹ *Scrisori din exil*, p. 194.

³² G. Oprescu, *op. cit.*, p. 96.

lucrări anterioare ale lui P. Leroux, Fabre d'Olivet, Lecoutourier³³ la care se adaugă și unele idei preluate de la Vico, Michelet, Montesquieu, Rousseau. Tocmai îmbinarea acestor influențe și întretărirea lor cu unele idei dragi lui Heliade este interesantă de urmărit pentru că din punct de vedere științific, ca și metodic, lucrarea este de o valoare scăzută, ceea ce a determinat cercetătorii să se oprească foarte puțin asupra ei³⁴, neglijând astfel și unele din ideile expuse în cuprinsul său.

Înterupînd scrierea *Istoriei universale*, Heliade nu a renunțat la preocupările sale istorice. Aceste preocupări se văd în cele mai variate împrejurări: într-o scrisoare din 24 martie 1856 în care rezuma istoria universală „după al său metod”³⁵; în *Descrierea Europei după tratatul de la Paris*³⁶; în comentariile la traducerea românească a Bibliei³⁷. Revenit din exil el declară că a renunțat la studiul istoriei³⁸ dar, în 1861, îl întîlnim ca membru al unei comisii însărcinată de ministrul de instrucție V. Boerescu cu redactarea unei istorii naționale, comisie din care mai făceau parte A. Tr. Laurian, I. Maiorescu, Aaron Florian, I. C. Brătianu, Alex. Odobescu și P. Cernătescu, care nu a lucrat însă nimic deosebit³⁹. În schimb, în același an, Heliade publica o *Prescurtare de historia românilor*⁴⁰, destinată elevilor, istorie reeditată în 1869. Numeroase elemente istorice se întîlnesc, de asemenea, în cunoscuta sa lucrare *Echilibrul între antiteze* ca și într-o broșură consacrată instituțiilor României⁴¹. De altfel, trebuie să spunem că Heliade își va expune unele concepții asupra istoriei în multe din lucrările sale cu caracter literar, lingvistic, ca și în alte împrejurări⁴². Merită îndeosebi să fie reținut discursul pronunțat în Parlament, în 1866, împotriva dinastiei străine⁴³, adevărat act de acuzare împotriva monarhiilor, construit în mare parte cu ajutorul unor elemente istorice.

Dacă numărul lucrărilor istorice ale lui Heliade este relativ ridicat, nu putem spune același lucru despre valoarea lor științifică. Această situație își găsește într-o însemnată măsură explicația în metoda sa

³³ *Ibidem*, p. 61—65.

³⁴ Bogdan-Duică, (op. cit., p. 207) o numea o absurditate deși Scrabba (op. cit., p. 258) o aprecia pozitiv. Mai cercetată a fost introducerea.

³⁵ Reprodusă în *Echilibrul*, I, p. 33—57.

³⁶ Lucrarea, apărută fără loc și fără dată. este semnată de Ioann Prodociu.

³⁷ *Biblicele*, Paris, 1858, XII, 151 p. Heliade declară că a studiat Biblia „nu ca poet ci ca historicu”, *Ibidem*, p. 73.

³⁸ Haneș, *Introducere la Echilibrul*, I, p. XXX.

³⁹ Bogdan-Duică, op. cit., p. 205.

⁴⁰ *Prescurtare de historia românilor sau Dacia și România*, București, 1861, 199 p.

⁴¹ *Instituțiunile României. Tabel istoric de la Traian pînă în zilele noastre*, București, 1863, 74 p.

⁴² De altfel, și în scrierile istorice Heliade va introduce elemente literare — dialoguri, forme poetice, etc. Iată un exemplu: Iride, ajungînd la coloana cu rămășițele lui Osiris, „giur în giur svola, dorul își cînta, lacrimile-i curgea, roa picura, vîntul suspina”; *Historia universală*, II, p. 403.

⁴³ Publicat în *Scrisori din exil*,

de lucru. Subliniem de la început că, deși expune adesea principii metodologice corecte, el nu le aplică decât arareori în practică.

Heliade insistă în repetate rânduri asupra necesității folosirii documentelor pentru scrierea istoriei, deși uneori pare să le subaprecieze⁴⁴. Noțiunea de „document” este, pentru el, ca și pentru alți contemporani (Bălcescu, de exemplu), destul de largă, fapt care trebuie pus în legătură și cu lărgirea sferei cercetărilor pe care o determină istoricii burghezi. Ea cuprinde nu numai documentele scrise ci și monumentele materiale care, după părerea sa, ar fi „primele nutrimente din care historia începu a crește și a se întări spre a proba și învedera realitatea și adevărurile trecutului”⁴⁵, ca și elementele lingvistice. Heliade subliniază faptul, care nu ne surprinde dacă avem în vedere preocupările sale filologice, că „limba sau vorbele” constituie „unul din cele mai mari documente ale istoriei unui popor”⁴⁶. Printre izvoarele istorice el acordă un loc important tradiției; „unde sînt tradiții, fie oricît de fabuloase, omul poate scoate multe adevăruri necontestate” pentru că orice fabulă dovedește existența unei realități, „înederează existența unui popor ce a narat-o, ce a crezut-o, ce a fost scos din sinul său pe inventatorul ei”⁴⁷, și ele trebuie utilizate mai ales pentru perioadele vechi.

În folosirea izvoarelor⁴⁸, Heliade precizează anumite criterii. El subliniază valoarea probatorie a concordanței a două sau mai multe izvoare⁴⁹, consideră că mărturiile interne sînt superioare celor externe⁵⁰, arată necesitatea unei aprecieri critice a izvoarelor⁵¹ și a considerării perioadei în care își au originea, subliniază, de asemenea, necesitatea definirii probabile a fenomenului studiat⁵² ca și a unei redactări clare⁵³. Evident, principiile enunțate sînt valoroase; trebuie să spunem însă că ele nu sînt aplicate decât arareori în practică. Documentele scrise se rezumă, pentru Heliade, la izvoare narrative, cel mai

⁴⁴ *Echilibru*, II, p. 34.

⁴⁵ *Historia universală*, II, p. 420. „Ruinele unei cetăți ne instruie de mii de ori mai mult decît uetul și amestecul fostei ei existențe”; *Ibidem*, p. 422.

⁴⁶ *Elemente de historia Românilor*, p. 105, notă.

⁴⁷ *Historia universală*, II, p. 421.

⁴⁸ La care adaugă, sporadic, elemente etnografice, numismatice, arheologice, artistice.

⁴⁹ *Historia universală*, I, p. 120; 228.

⁵⁰ *Ibidem*, p. 228.

⁵¹ *Echilibru*, II, p. 34. Istoricul „se cuvine a fi ca judele integru, drept și luminat ce ascultă mărturiile și își dă sentința cu mina pe inimă” (*Historia universală*, I, p. 4; 51), intrucit „cărțile adesea sînt părtinitoare și tradițiunile desfigurate”, *Ibidem*, p. 6.

⁵² *Historia universală*, I, p. 78; II, p. 420. „Totdeauna dar cînd citim historia cată să căutăm la cunoscînțele, la epoha, la caracterul, la interesele, la situația scriitorului sau historicalui”; *Ibidem*, I, p. 4.

⁵³ Pentru opinie, p. 381; *Diverse*, p. 41.

⁵⁴ *Biblice*, p. XI.

important dintre ele, după părerea sa, fiind *Biblia*⁵⁵. În alegerea lor, el dă dovadă, adesea, de prea puțin discernămint iar critica izvoarelor nu apare decât în mod cu totul sporadic. De multe ori se mărginește la înșiruirea informațiilor diferiților istorici, dând lungi citate și fără să le comenteze⁵⁶. El acceptă astfel unele afirmații ale autorilor antici complet lipsite de temei — de exemplu despre egopozii cu picioare de capră⁵⁷. A contribuit la aceasta și faptul că, mai ales în ultima perioadă, Heliade își scria lucrările, după înseși mărturiile sale, extrem de repede⁵⁸ ceea ce a determinat, în plus, ca ele să nu fie prea bine organizate⁵⁹. Ceea ce ne interesează însă aici în mod deosebit sînt nu atît metodele de lucru utilizate de Heliade cît concepțiile sale cu privire la istorie, concepții care sînt deosebit de bogate și interesante. Facem de la bun început precizarea că în cele ce urmează nu ne vom putea opri decât asupra acelor aspecte pe care le-am considerat mai importante, importanță rezultînd atît din faptul că acestea permit înțelegerea modului cum concepea el evoluția istoriei omenirii cît și pentru că ele ocupă în opera sa un spațiu mai larg și sînt mai strîns legate de concepțiile sale politice. De asemenea, ne vom limita doar la aprecierile asupra istoriei omenirii în ansamblul său, fără a analiza concepțiile sale referitoare la istoria românilor decât acolo unde va fi strict necesar pentru înțelegerea anumitor probleme. Acest din urmă aspect al ideologiei sale merită, prin problemele ridicate — latinitatea limbii și a poporului român, continuitatea elementului autohton, rolul poporului român în evoluția răsăritului Europei, particularitățile evoluției sale social-politice etc. — un studiu special.

După o definiție frecvent întîlnită la Heliade, „istoria este narația faptelor”. El face însă precizarea importantă că aceste fapte trebuie să fie adevărate. „Monarșii (monarhii — n.n.) și neamurile ce au fost asupra pămîntului — spune personajul ce reprezenta Istoria la serbarea din 30 august 1835 — eu le înfățișez viitorimei astfel precum au fost”.⁶⁰ Idee pe care o vom întîlni și în alte locuri⁶¹ și care ne amintește de cunoscutul „wie es eigentlich gewesen” al lui Ranke. De aceea, cineva nu poate scrie „decît ceea ce a văzut sau auzit”⁶², și ceea ce

⁵⁵ *Ibidem*, p. 73.

⁵⁶ „Metodul cel mai drept al unui istoric general al popoarelor și cel mai bun este pe cît se poate a nu vorbi de la sine, ci a aduce înainte și a lăsa a vorbi pe însuși istoricii fiecărui popor ca unii ce au fost mai aproape de evenimente, de timp și de locuri” (*Historia universală*, I, p. 6). După aceasta, spune Heliade, „vom aproba sau condamna” (*Ibidem*, p. 51). Acesta e singurul lucru pe care trebuie să-l facă istoricul.

⁵⁷ *Ibidem*, p. 114.

⁵⁸ *Scrisori din exil*, p. 85.

⁵⁹ Desele repetiții întîlnite în opera sa erau justificate de Heliade prin necesitatea de a întipări mai bine anumite chestiuni; *Echilibrul*, II, p. 67.

⁶⁰ I. Heliade Rădulescu, *Opere*, I, p. 265 (în cont. *Opere*).

⁶¹ *Scrisori din exil*, p. 85; *Biblice*, p. 54; *Historia universală*, p. 3—4.

⁶² Heliade consideră deci că istoria contemporană se poate scrie și trebuie scrisă. De altfel, el include memoriile în categoria lucrărilor istorice; *Scrisori din exil*, p. 85.

poate afla de la scriitori contemporani sau din monumente de toată specie" ⁶³.

Prin urmare, consideră Heliade, istoria completă n-o poate scrie nimeni" ⁶⁴. Cine scrie istoria universală nu va putea cerceta și expune decît generalitățile; „sărind peste intervale, nu se poate ocupa decît de puncturile ce se pot vedea pe culmea secolilor ce se întind înainte-i" ⁶⁵, idee care, într-o anumită măsură, ne amintește concepția lui Voltaire asupra istoriei universale.

Subliniind necesitatea unei generalizări, Heliade insistă în mod justificat asupra faptului că istoria universală nu trebuie să-și dezmințumelele; ea trebuie să se ocupe de „toate evenimentele și faptele culminante de la creația universului pînă în zilele noastre" ⁶⁶, în rîndul cărora el include, într-o enumerare care ne lasă să bănuim deja unele din concepțiile sale ca și anumite influențe ale istoriografiei luminate franceze, „creația universului, creația omului, evenimentele întimplale pămîntului și omenirii, faptele popoarelor în general, doctrinele, dogmele, religiile lor, legile, instituțiile, moravurile lor, guvernele lor ce deculă din aceasta; invențiile, științele, artele, meseriile lor". Acestea „sînt cu adevărat puncturile culminante ce se cuvin a fi obiectul istoricului general și cei mai mulți foarte puțin se ocupă de unele și de altele nicidecum. Historia universală în scurt cată să fie historia Omului fizicu, intelectual și moral, historia progresului omenirii în cîte trele aceste ramuri" ⁶⁷.

Se observă lesne că pentru Heliade, ca și pentru Bălcescu, Kogălniceanu etc., obiectul istoriei este deosebit de larg — chiar dacă limitat totuși datorită condițiilor timpului și concepției sale idealiste — ceea ce reprezintă, evident, unul din meritele sale. Acest lucru trebuie pus în legătură cu faptul, amintit deja, că el nu concepe scrierea istoriei ca o operă de pură erudiție, ci ca avînd un scop precis — acela ca prin studierea trecutului să se tragă învățăminte pentru prezent ⁶⁸. Ideea nu este nouă și, după cum am văzut, ea este comună istoricilor pașoptiști. Ni se pare însă interesantă evoluția părerii lui Heliade cu privire la cei cărora le sînt adresate învățămintele istoriei. În 1829, el elogia traducerea făcută de Gr. Băleanu lucrării lui Condillac, *Cum trebuie să se folosească din istorie un conducător* ⁶⁹, pentru ca prin 1834—1835 să considere că lecțiile trecutului sînt destinate în

⁶³ *Biblice*, p. 54.

⁶⁴ *Scrisori din exil*, p. 85. Heliade își dă seama și de faptul că numărul cunoștințelor, la data cînd scria, avea anumite limite; *Historia universală*, I, p. 7.

⁶⁵ *Historia universală*, I, p. 5.

⁶⁶ *Ibidem*.

⁶⁷ *Ibidem*, p. 5—6. Este interesant de semnalat faptul că Heliade nu limitează istoria universală la Europa ci o extinde, ca și Voltaire, de care ar fi putut fi influențat, și la Asia și Africa. Celelalte regiuni ale lumii sînt amintite doar în mod sporadic.

⁶⁸ *Pentru opinie*, p. 381; *Biblice*, p. 54; *Diverse*, p. 43, etc.

⁶⁹ Bogdan-Duică, *op. cit.*, p. 69.

mod egal „prinților și noroadelor”⁷⁰. După 1848 însă, paralel cu accentuarea poziției sale antimonarhice, el îi va exclude pe monarhi din rindul aceloră pentru luminarea cărora trebuie să se străduiască istoricii⁷¹. De altfel, Heliade accentuează în mod frecvent că prin operele sale istorice și-a propus să servească poporului român. Tocmai din acest motiv, arată el, a redactat *Historia critică universală* în limba română⁷². Misiunea istoricului este astfel deosebit de importantă, el avînd menirea ca studiind trecutul să poată „trage consecințe după logica evenimentelor, timpilor și legilor naturii”⁷³, să dezvăluie legile care guvernează succesiunea evenimentelor⁷⁴. Fără să înlăture întîmplarea, el consideră că evoluția istorică este guvernată de anumite legi⁷⁵, prin aflarea cărora istoricul poate prevedea viitorul⁷⁶, idee pe care Kogălniceanu o expusese deja în *Cuvînt pentru deschiderea cursului de istoria națională*⁷⁷. Subliniem însă de la bun început că această idee valoroasă trebuie privită în legătură cu concepția sa filozofică idealist-obiectivă, în ultimă instanță legile evoluției sociale fiind rezultatul unor hotărîri ale divinității.

O caracteristică principală a dezvoltării omenirii, în concepția lui Heliade este progresul. Conform teoriei sale filozofice, asupra raportului între progres și conservare, evoluția progresivă a omenirii se desfășoară treptat, orice progres fiind consolidat printr-o conservare care, la rîndul ei, constituie punctul de plecare pentru un nou progres⁷⁸, idee pe care pare s-o fi împrumutat de la Lecoutourier⁷⁹. Ceea ce trebuie remarcat mai ales este convingerea sa că progresul este infinit⁸⁰ și continuu⁸¹, neadmițînd o evoluție în zig-zag. Chiar dacă nu pornește de la o înțelegere dialectică a lucrurilor, ideea este deosebit de valoroasă dacă ne gîndim la epoca de adînci transformări social-politice în care a fost emisă. Punctul final al progresului este, după Heliade, perfecțiunea. Cum însă aceasta este plasată în infinit, neputînd fi atinsă vreodată, omenirea ajunge doar la o perfecție relativă, la perfectibili-

⁷⁰ *Opere*, I, p. 265; II, p. 58.

⁷¹ *Scrisori din exil*, p. 51.

⁷² *Ibidem*, p. 149, 161, 194, 200. Heliade consideră că pentru educația poporului este mai utilă istoria națională, cu exemple mai apropiate și mai convingătoare (*Pentru opinie*, p. 379; *Repede aruncătură*, p. 33).

⁷³ *Biblice*, p. 54.

⁷⁴ *Elemente de istoria Românilor*, p. 91.

⁷⁵ *Ibidem*, p. 90.

⁷⁶ Nu însă a oricărui viitor. Pentru Heliade, viitorul se împarte în trei categorii: providențial, consecință, hazard. Primul e cunoscut de oricine, în timp ce ultimul nu poate fi cunoscut. Misiunea istoricului este să dezvăluie viitorul-consecință; *Souvenirs*, p. 275—276.

⁷⁷ Kogălniceanu, *Opere*, I, ed. A. Oțetea, Buc., 1940, p. 640.

⁷⁸ *Historia universală*, I, p. 20.

⁷⁹ G. Oprea, *op. cit.*, p. 106.

⁸⁰ *Historia universală*, I, p. 21.

⁸¹ *Ibidem*, p. 76. Menționăm și faptul, demn de subliniat, că Heliade consideră că progresul nu poate fi oprit; *Souvenirs*, p. 281.

late⁸², mișcarea spre perfecțiune accelerându-se treptat, o dată cu dezvoltarea societății⁸³. În mod practic evoluția omenirii se realizează în forma unei spirale care se lărgeste mereu. Ca și Vico, Heliade consideră că diferitele societăți progresează și regresează dar, spre deosebire de istoricul italian, el subliniază, adoptînd o idee a lui Michelet, că o societate decăzută poate renaște „ca fenicele din cenușele sale, la un al doilea și mai multe perioade”⁸⁴.

Susținerea de către Heliade a ideii de progres este, fără îndoială, deosebit de meritorie. Trebuie să spunem însă că în concepția sa progresul nu este asociat de salturi calitative, ci de simple acumulări cantitative⁸⁵, el negînd, în general, rolul revoluțiilor în istorie⁸⁶, considerînd că societatea ar fi urmat același drum și fără ele⁸⁷. Trebuie să spunem, de asemenea, că el nu sesizează nici cauzele reale ale dezvoltării progresive a omenirii. În conformitate cu teoria sa filozofică idealistă, el acordă aici înțietate ideilor care ar acționa „ghidate de degetul providenței”⁸⁸, concepție întilnită, de altfel, și la Bălcescu⁸⁹. După părerea sa, frecvent exprimată, doctrinele filozofice, religioase și politice sînt cele care „au făcut educația genului uman și care fură cauza înaintării unor popoare, înapoierii altora, cum și a inerteiei și stării pe loc a altora”⁹⁰, în funcție de caracterul lor. De aici importanța mare pe care Heliade, influențat de Rousseau, o acordă legilor⁹¹ ca și scrisului, prin intermediul căruia pot fi transmise cunoștințele⁹². Tot de aici însă și o concluzie dăunătoare în legătură cu posibilitatea realizării progresului. Întrucît, conform concepției sale, ideile au rolul hotărîtor iar lumina pătrunde mai greu în mase, ea trebuind difuzată de sus în jos, deducția la care trebuia să ajungă în mod logic Heliade nu putea fi alta decît aceea că „progresul vine de sus în jos”⁹³. Această afirmație trebuie pusă în legătură și cu concepția sa privind rolul deosebit al personalităților, scriitorul subestimînd în mod constant rolul maselor în

⁸² *Historia universală*, I, p. 25—26.

⁸³ *Biblice*, p. 111.

⁸⁴ *Descrierea Europei după tratatul de la Paris*, p. 103. V. și D. Popovici, *op. cit.*, p. 130.

⁸⁵ *Historia universală*, I, p. 21.

⁸⁶ *Am tratat pe larg această problemă în Ioan Heliade Rădulescu și ideile sale despre revoluție în «Analele științifice ale Universității „Al. I. Cuza” Iași», secțiunea III, a. Istorie, filologie, IX, 1963, p. 15—35.*

⁸⁷ *Echilibru*, I, p. 201.

⁸⁸ *Mémoires*, p. 242. V. și p. 35.

⁸⁹ „Omenirea, spunea Bălcescu, nu e staționară. Ea înaintază neîncetat, străbătînd orice împiedicare spre ținta arătată de Dumnezeu”; Bălcescu, *Opere*, E.S.P.L.A. 1952, p. 190.

⁹⁰ *Echilibru*, I, p. 12—13.

⁹¹ *Biblice*, p. 106. „Dacă evreilor le-ar fi fost dat ca legislator Numa, poporul evreu ar fi fost cu totul alt popor”; *Souvenirs*, p. 275.

⁹² Civilizat, după părerea lui Heliade, „nu este cel care știe multe ci cel care își transmite cunoștințele urmașilor”; *Opere*, II, p. 40.

⁹³ *Biblice*, p. 70.

făurirea istoriei. Întrucît, după părerea sa, științele, literele, legile, religiile chiar, sînt exclusiv produsul unor minți mai luminate care le impun restului societății, este evident că dezvoltarea acestora depinde într-o deosebit de însemnată măsură de existența unor astfel de personalități⁹⁴. Firește, aceasta determină o anumită responsabilitate a personalităților care trebuie să cunoască și să înțeleagă bine situația existentă pentru a putea lua cele mai potrivite măsuri, în afara datoririlor față de contemporani⁹⁵, ele avînd și datorii față de viitorime⁹⁶.

Opinia că ideile au rolul de forță motrice în dezvoltarea societății este o constantă a gândirii lui Heliade. Este interesant de remarcat însă că, spre sfîrșitul activității sale, într-un proiect pentru constituirea unei asociații agricole, el își modifică într-o anumită măsură ideile. „Națiunile ce au început de la ameliorația stării lor materiale, spune el aici, pășiră repede către ameliorația lor morale; pentru că nu fură conduse pe calea progresului decît de însuși degetul lui Dumnezeu, sau după legile eterne și nemutabile ale providenței”⁹⁷. Importanța acordată aici factorului material este evidentă și ea putea fi impusă lui Heliade atît de o analiză atentă a realității cît și de necesitatea unor argumente puternice pentru justificarea asociației plănuită. Cu toată această concesiune, el rămîne tot la o explicație idealistă, în ultimă instanță divinitatea fiind cea care hotărăște sensul evoluției omenirii.

Printre elementele care determină soarta unui popor, Heliade plasează în mod constant, probabil sub influența lui Montesquieu, factorul geografic⁹⁸. Pentru el acest factor nu se reduce la climă, ci include și bogățiile solului și subsolului, elementul demografic⁹⁹ ca și vecinii pe care îi are un popor¹⁰⁰ — idee pe care trebuia să i-o sugereze lui Heliade poziția geografică a României.

Într-o anumită măsură, factorul geografic — și în primul rînd clima — îi servește lui Heliade și pentru demonstrarea unei idei pe care o preia din concepția lui Vico, aceea că omenirea „această ființă colectivă, își are și ea trăirea sa, vîrstele sale, ca și orice ființă individuală, pruncia sa, copilăria sa, junețele sale, matoria sa, bătrînețele sale”¹⁰¹.

Heliade este convins că progresul se manifestă încă de la apariția omului, considerînd însă că atunci el avea o evoluție mai lentă. Pornind de la premisa că altfel progresul n-ar fi fost posibil, el înlătură, ca și Saint-Simon¹⁰², de care ar putea fi inspirat, existența unei „vîrste

⁹⁴ Ideea apare clar la Heliade încă din 1841; v. *Pentru opinie*, p. 385.

⁹⁵ *Diverse*, p. 41—42.

⁹⁶ *Pentru opinie*, p. 378.

⁹⁷ *Diverse* (*Asociația agricolă*), p. 124.

⁹⁸ Ideea este prezentă încă în *Prefață* la *Gramatica* sa din 1828 dar o vom întîlni și mai tîrziu; v. *Echilibru*, I, p. 184; *Diverse*, p. 123—124.

⁹⁹ *Echilibru*, II, p. 58; *Historia universală*, p. 46.

¹⁰⁰ *Souvenirs*, p. 274; *Echilibru*, I, p. 184.

¹⁰¹ *Historia universală*, I, p. 92. Vezi și *Opere*, II, p. 67 (*Fabula*).

¹⁰² *Saint-Simon*, *Fourier*, *Owen*, Ed. Acad. R. S. România 1957, p. 82 (col. „Texte filozofice”).

de aur" în trecut¹⁰³, subliniind că primul om nu putea fi decît cu puţin superior celui mai dezvoltat animal. După părerea sa, ceea ce deosebeşte pe om de animal, nu este atît faptul, subliniat de Franklin, că primul îşi confecţionează singur uneltele, cît, mai ales, „facultatea de a-şi comunica ideile”¹⁰⁴. După definiţia sa, „omul este un animal sociabil, comunicativ şi cel mai raţionabil şi mai perfectibil (am putea spune în nemărginit) dintre toate animalele”¹⁰⁵. Un atribut esenţial al omului este deci limba şi faptul acesta nu ne surprinde dacă avem în vedere filozofia idealistă a lui Heliade ca şi bogatele sale preocupări lingvistice¹⁰⁶. În legătură cu aceasta, merită să amintim locul pe care îl rezervă Heliade limbii printre trăsăturile care caracterizează o naţiune sau un popor (cele două noţiuni par să fie sinonime pentru scriitor). În 1840 el părea chiar dispus să identifice naţiunea cu limba¹⁰⁷. În general însă, definiţia naţiunii este mult mai largă. Pe lângă limbă, care rămîne unul din elementele de bază, el caracterizează naţiunea printr-o comunitate de teritoriu, obiceiuri, religie, legi¹⁰⁸, la care adaugă uneori fizionomia, temperamentul, caracterul şi istoria¹⁰⁹.

Un element folosit în mod constant de Heliade în explicarea apariţiei primelor societăţi este teoria contractului social, teorie împrumutată de la Rousseau şi pe care o întîlnim încă din primul period din «Curier de ambe sexe»¹¹⁰. Spre deosebire însă de filozoful francez şi mai ales în lucrările de după 1848, el pare uneori să reducă drepturile poporului, căutînd să susţină, îndeosebi în *Echilibru între anti-*

¹⁰³ *Historia universală*, II, p. 305—306.

¹⁰⁴ *Echilibru*, II, p. 215. Căutînd să împace această idee cu dogma creştină, Heliade consideră că în evoluţia pămîntului există 6 perioade, cărora autorii Bibliei le-au substituit, datorită nivelului intelectual scăzut al contemporanilor lor, cele 6 zile ale creaţiei. Apariţia omului nu este concepută astfel ca o creaţie materială ci ca rezultat al unei legi prescrise de divinitate.

¹⁰⁵ *Ibidem*, p. 216.

¹⁰⁶ Heliade are o teorie interesantă privind formarea limbii unui popor, teorie corespunzînd rolului deosebit acordat personalităţilor. Limba s-ar forma în centrul ţării, prin acţiunea unor „bărbaţi de gust” competenţi, care „ajung printr-un eclectism din toate dialectele a înfiinţa o limbă înţeleasă şi adoptată de toţi, o limbă unitară ce începe a se vorbi şi a se scrie în toate urbele şi care devine naţională” (*Curs integ de poezie generală*, I, Buc. 1868, p. XXII). De altfel, încă de la începutul activităţii sale, el concepea limba ca un rezultat al unei învoielii sau unui contract (*Repede aruncătură*, p. 38).

¹⁰⁷ *Diverse*, p. 246. (*Proiect pentru instrucţiunea publică*). Se poate însă ca această afirmaţie să fi fost determinată de necesitatea susţinerii cerinţei acordării unei mari importante predării limbii române în şcoală.

¹⁰⁸ *Repede aruncătură*, p. 31.

¹⁰⁹ *Diverse*, p. 31 (un articol din „Conservatorul” — 1856).

¹¹⁰ «Curier de ambe sexe», I, p. 50. V. şi G. Oprea, *op. cit.*, p. 34. Probabil pornind de la teoria contractului social va trage Heliade concluzia că legea este anterioară cutumei (*Biblice*, p. 24), că aceasta din urmă — ca şi moravurile, deprinderile, datinele — nu sînt decît legi intrate de mult în uz.

teze, o perfectă egalitate în drepturi a guvernului cu poporul¹¹¹. Cum însă, conform filozofiei sale, „guvernul este partea activă sau mi-rele”¹¹², o asemenea situație ducea de fapt la o inegalitate între cele două părți. De altfel, spre deosebire de Rousseau, Heliade consideră că nu întreg poporul trebuie să-și spună cuvântul asupra problemelor generale. El crede că de la votul „universal” trebuie eliminate anumite categorii „necompetente” și în primul rînd „masele neluminate”¹¹³, idee conformă cu rolul redus acordat acestora în făurirea istoriei, tot ceea ce se poate dori fiind atunci cînd la vot sînt chemați a zecea sau cel mult a opta parte a locuitorilor¹¹⁴. Cu toate aceste li-mite, Heliade vorbește în mod constant de suveranitatea poporului, idee care îi servește mai ales în atacarea monarhiei și a despotismu-lui și asupra căreia vom mai reveni. De altfel, de acord cu Rousseau, Heliade respinge teoria lui Montesquieu privind separarea puterilor, teorie a cărei aplicare ar da, după părerea sa, posibilitatea unei su-premații a puterii executive asupra celei legislative¹¹⁵.

O altă idee a lui Rousseau pe care o întîlnim la Heliade și care vine, într-o anumită măsură, în contradicție cu concepția sa despre progresul neîntrerupt al omenirii, este aceea a opoziției între starea de natură și societate, idee la care scriitorul român adaugă și o expli-cație mistică. „Tot Omul, spune el, se naște cu scînteia divină în su-fletul său de la Dumnezeu. Creșterea, societatea (subl. ns.), împreju-rările îl pervertu”¹¹⁶. Singure legile naturale sînt bune pentru că vin de la Dumnezeu ; legile făcute de oameni, își dă seama Heliade, urmăresc interesele celor puțini, trezind nemulțumiri și neputînd să dureze¹¹⁷. Organizarea societății corespunde astfel cu împărțirea ei într-un grup de privilegiați — urmașii lui Cain după părerea lui Heliade, care reia astfel o idee a lui Leroux¹¹⁸ — și majoritatea celor asupriți, urmași ai lui Abel¹¹⁹.

Nu numai misticismul îl îndepărtează pe Heliade de Rousseau ci și atitudinea diferită a celor doi față de proprietate. Causă a tuturor relelor la filozoful francez, ea este considerată de Heliade, burghez proprietar, ca ceva rezultînd din firea lucrurilor. Pentru explicația apariției ei, el admite uneori violența, dreptul celui mai tare¹²⁰. Odată apărută însă, proprietatea constituie pentru scriitorul român o situație normală, bază a societății. „Fiecare dar, spunea Heliade, cu cele pro-

¹¹¹ *Echilibru*, I, p. 249—250.

¹¹² *Ibidem*, p. 343.

¹¹³ *Ibidem*, II, p. 7.

¹¹⁴ *Ibidem*, p. 16.

¹¹⁵ *Souvenirs*, p. 181.

¹¹⁶ *Biblice*, p. 16. V. și *Historia universală*, I, p. 104.

¹¹⁷ *Echilibru*, I, p. 181.

¹¹⁸ D. Popovici, *Santa cetate*, p. 63.

¹¹⁹ *Biblice*, p. 9, 12; *Souvenirs*, p. 185.

¹²⁰ *Historia universală*, I, p. 102; *Biblice*, p. 9.

prie ale sale și orice produce prin facultățile sale materiale și spirituale, prin mintea și laborile sale, devine *din drept natural* (subl. ns.) proprietatea sa recunoscută de toate legile divine și umane”¹²¹. Această idee avea să se oglindească în lupta pentru aplicarea faimoasei lozinci „Respect la persoane, respect la proprietate”, a cărei formă putea fi influențată de Lamartine și Esquiros¹²², dar al cărei conținut este o constantă a gândirii lui Heliade. Respingerea posibilității unei societăți în care să domnească egalitatea de avere¹²³ — deși el preia unele elemente socialist-utopice — nu era decît o consecință firească a acestei idei. Heliade își manifesta încă în 1841 convingerea că „mai adesea fiecare își e singur pricina stării în care se află, sau, cu alte cuvinte, fiecare e vrednic de starea în care se află și o merită”¹²⁴. După părerea sa, „nu pot fi toți oamenii de aceeași stare; ei pot fi însă fericiți, dacă se vor purta cu înțelepciune în situația în care se află”¹²⁵, ceea ce constituie de fapt un îndemn la resemnare. Nu este mai puțin adevărat însă că Heliade — și aceasta constituie unul din meritele sale — a dat dovadă de o constantă înțelegere, nu însă și de încredere, față de masele de jos. Opera sa cuprinde numeroase pagini pline de patetism în care descrie suferințele poporului și blamează pe asupritorii acestuia. Pe această linie se înscrie respingerea teoriei lui Malthus¹²⁶ ca și critica ascuțită îndreptată împotriva bisericii, ca instrument de exploatare a poporului.

Heliade sesizează just contribuția pe care religiile antice le-au adus la înrobirea popoarelor. La început, preoții au fost aceia care, datorită vicleniei lor și nivelului intelectual scăzut al maselor, au izbutit să le supună, justificînd împărțirea în slobози și robi tocmai prin dogme religioase¹²⁷. Înlăturați de violența militarilor — „cei dinții tilhari organizați”¹²⁸ — sacerdoții au căutat, pentru a nu-și pierde complet drepturile și privilegiile, să-i recunoască drept stăpîni și să devină complicitii lor, proclamîndu-i „fii ai cerului”¹²⁹.

Apariția creștinismului a constituit, după Heliade, o adevărată revoluție, ea dînd cheazășia posibilității unui progres din toate punctele de vedere¹³⁰. De altfel, în concepția scriitorului, creștinismul va constitui religia viitorului. Evident, aceste aprecieri nu sînt surprin-

¹²¹ *Diverse*, p. 298.

¹²² G. Opreșcu, *op. cit.*, p. 30.

¹²³ *Souvenirs*, p. 205.

¹²⁴ *Pentru opinie*, p. 382.

¹²⁵ *Ibidem*.

¹²⁶ *Biblice*, p. 54.

¹²⁷ *Pentru opinie*, p. 379; *Historia universală*, II, p. 418. „În starea vinătoriei cel debil devine victima celui mai tare. În starea socială cel simplu devine victima celui viclean”; *Ibidem*, II, p. 449.

¹²⁸ *Biblice*, p. 14.

¹²⁹ *Ibidem*. V. și *Historia universală*, II, p. 502.

¹³⁰ *Pentru opinie*, p. 379.

zătoare la cel care, în 1858, traducea *Biblia* și care combate vehement ateismul. Trebuie să spunem însă că el face o deosebire netă între dogma creștină și biserica creștină și, mai ales, biserica catolică¹³¹. Blamarea constantă a catolicismului, a papalității, a intoleranței și sesizarea complicității dintre biserica oficială și feudalitate este una din ideile valoroase, întilnită deosebit de frecvent la Heliade.

De altfel, probabil și sub influența filozofilor francezi din secolul al XVIII-lea, în opera sa întilnim o deosebit de ascuțită critică a feudalismului, „această a doua barbarie care urmează unei civilizații”¹³², (observăm o nouă contradicție cu teoria progresului neîntrerupt al societății). El condamnă pe toți feudații, acești „pui de viperă ai mediului ev”¹³³, locuind în castele a căror „palidă strălucire provenea din averile răpite ale laboratorilor și burghezilor”¹³⁴. El condamnă, de asemenea, — și faptul este cit se poate de firesc dacă ne gîndim la apartenența sa socială — îngrădirile economice din perioada feudală¹³⁵. Critica Evului mediu occidental este cu atît mai pronunțată cu cît Heliade consideră că „feudalitate nu a existat la noi”¹³⁶. Această idee a sa este în strînsă legătură cu respingerea existenței claselor sociale în țările române. „În țara noastră, spune el, ne-a ferit Dumnezeu pînă acum de n-am avut clase”¹³⁷. Este posibil însă ca prin această afirmație Heliade să fi urmărit justificarea atitudinii sale de la 1848. După părerea sa, ades exprimată, evenimentele din acest an din Țara Românească, nu au avut nimic comun cu revoluțiile din apusul Europei pentru motivul că situația ar fi fost cu totul alta. Începerea lor s-ar fi datorat exclusiv unor tineri „veniți de la hagiaticul Parisului” și care ar fi acționat din porunca Rusiei, aceasta dorind să-și creeze astfel un pretext pentru a interveni în Principate¹³⁸. Afirmația despre lipsa claselor la noi i se pare lui Heliade justificată prin inexistența cuceririi pentru că, influențat de Thierry sau de un adept al acestuia, el acceptă în explicarea formării claselor „teoria cuceririi”; în urma navălierii „barbarilor”, societatea apuseană s-ar fi împărțit în „conchistanți” și „conchistați”, corespunzînd feudalilor și servilor”¹³⁹. De altfel, oricîte ori are prilejul, el caută să scoată în evidență lipsa în România a unor instituții occidentale, idee care va fi reluată, de pe alte poziții, de istoricii de mai tirziu.

Deosebit de evident și, de data aceasta, pozitiv, se va manifesta aceasta atitudine atunci cînd, în 1866, se va pune problema domnului

¹³¹ Heliade consideră că la noi biserica și-a menținut spiritul primitiv progresist.

¹³² *Souvenirs*, p. 196.

¹³³ *Echilibru*, I, p. 61.

¹³⁴ *Ibidem*, II, p. 271.

¹³⁵ *Ibidem*, I, p. 311—312.

¹³⁶ *Souvenirs*, p. 216.

¹³⁷ *Echilibru*, I, p. 302.

¹³⁸ *Ibidem*, II, p. 275.

¹³⁹ *Echilibru*, I, p. 302.

străin. Într-un celebru discurs rostit în parlament, Heliade se pronunță în mod categoric împotriva aducerii acestuia. S-a remarcat pe bună dreptate ¹⁴⁰ că această atitudine a lui Heliade nu poate fi pusă numai pe seama unei dispoziții, pur subiective, de „opozitie pentru opozitie” ¹⁴¹. S-ar putea ca blamarea regilor de către Heliade să se datoreze faptului că el îi consideră pe aceștia cauza principală a revoluțiilor; înlăturându-se deci cauza, s-ar înlătura și efectul. Oricum, trebuie subliniat că, cu excepția perioadei de început a activității sale, atitudinea de condamnare a monarhiei este constantă la Heliade, ea apărând încă în *Santa Cetate* ¹⁴², dar accentuându-se în mod deosebit după 1848. Critica monarhiei atinge uneori o ascuțime care amintește celebra formulă a lui Diderot „istoria regilor este martirologia națiunilor”. „Istoria omăenirii, spunea Heliade în 1866, este o dramă în care cei mai infamii și mai scelerati actori sînt dinastiile. Toate resbelele și toate nenorocirile ce au îndurat națiile nu se datorează decît acelor capete încoronate care mai toți și-au ris de soarta popoarelor, au răpit munca văduvelor și nutrimantul orfanilor” ¹⁴³. Pentru a înțelege însă exact ideile lui Heliade este necesar să precizăm că, la fel cu Voltaire și Guizot, el consideră monarhia ca fiind situată deasupra și în afara societății ¹⁴⁴, ea nefiind un produs social. În felul acesta, monarhul nu reprezintă interesele unei clase, ci interesele sale personale ¹⁴⁵. Or, astfel stînd lucrurile, Heliade vede în existența unei dinastii ereditare o uzurpare a suveranității naționale ¹⁴⁶, suveranitate care decurge din contractul social, dar și din dreptul divin al poporului ¹⁴⁷. Introducerea constituționalismului nu schimbă prea mult lucrurile, constituția putînd fi înlăturată oricînd de monarh și nereprezentînd astfel decît un armistițiu în lupta între monarh și națiune ¹⁴⁸. Dinastiile sînt deci în contra naturii ¹⁴⁹ și dacă în trecut, cînd popoarele aveau „mai puțină cunoștință de drepturile lor”,

¹⁴⁰ G. Munteanu, *op. cit.*, „Steaua”, nr. 4, 1959, p. 91.

¹⁴¹ Emițind această idee în *Istoria literaturii române*, G. Călinescu a menționat-o și în ultima sa lucrare; G. Călinescu, *op. cit.*, p. 20.

¹⁴² „Tremure regii, stîrpea păcătoasă”; D. Popovici, *Santa cetate*, p. 14141. În *Souvenirs*, p. 177, Heliade spune că la cererea izraeliților de a avea un stăpîn, Dumnezeu a răspuns: „Je leur donne enfin un roi, mais pour les châtier (sublinierea lui Heliade)”.

¹⁴³ *Scrisori din exil*, p. 657.

¹⁴⁴ *Elemente din historia Românilor*, p. 27.

¹⁴⁵ *Echilibrul*, I, p. 247. La fel ca Voltaire și Guizot apare și ideea că greșeala unui conducător este dăunătoare întregii națiuni; *Elemente de historia Românilor*, p. 209.

¹⁴⁶ De aici și concluzia lui Heliade: „Despotismul singur puindu-se mai presus de legi se pune singur afară din lege (hors la loi). Cine a voit, a putut uide un despot ca pe orice fiară”; *Echilibrul*, II, p. 167.

¹⁴⁷ *Souvenirs*, p. 176; *Scrisori din exil*, p. 656 și urm. Heliade respinge existența unui drept divin al monarhului; tronurile, spune el, nu există decît „din grația poporului”; *Scrisori din exil*, p. 660.

¹⁴⁸ *Scrisori din exil*, p. 659—660.

¹⁴⁹ *Ibidem*, p. 660.

ele puteau fi acceptate, „prezența lor în timpii de azi, spunea Heliade, este o anomalie, o absurditate”¹⁵⁰, ea fiind „contra principiilor și aspirațiilor către care țintește lumea modernă”¹⁵¹. El este convins că următoarea generație chiar „va trece în revistă ruinele regalității”¹⁵². Acest lucru se va întâmpla și țarului, „apărătorul tuturor potențatilor”¹⁵³ (expresia amintește de cea folosită de Marx „jandarm al Europei”). În 1850, într-un stil profetic, Heliade toasta pentru „Republica moscovită”¹⁵⁴. Opoziția sa împotriva aducerii unei dinastii străine este deci o consecință firească a convingerilor sale¹⁵⁵. Și este interesant de subliniat astăzi afirmația lui Heliade din discursul rostit în 1866: „Dar eu mă mîngîi în speranța că nu toate buruienile prind rădăcini în pămîntul românesc”¹⁵⁶.

La fel de constantă este în opera lui Heliade condamnarea războiului, ceea ce explică și faptul că în lucrările sale se acordă puțin spațiu evenimentelor militare. La fel ca și alte rele, războiul este considerat ca o emanație a iadului care, „prin duhul războiului”, „a prefăcut folositorul hier în unealtă a morții, a adăpat pămîntul cu sîngele fraților noștri”¹⁵⁷. Revenind la cauze terestre el consideră că la izbucnirea războaielor contribuie și acțiunile de înșelăciune ale diplomației („sau mai bine taler cu două fețe”¹⁵⁸). Trebuie să menționăm însă că Heliade nu condamnă orice fel de războaie, ci numai pe cele de cucerire; cele defensive sînt aprobate pentru că „apărarea este legitimă în orice timp și în orice loc”¹⁵⁹. Pentru Heliade, „patriotul cel bun nu este fanatic, el este iubitor de oameni”¹⁶⁰. Este aici probabil și o influență a ideilor sale religioase ca și o influență a socialismului utopic. De altfel, deși își exprimase la un moment dat convingerea că „nu pot

¹⁵⁰ *Ibidem*, p. 662.

¹⁵¹ *Ibidem*, p. 656.

¹⁵² *Souvenirs*, p. 16.

¹⁵³ *Biblice*, p. 141. Pentru Heliade, țarii sînt „faraonii moderni”; *Historia universală*, II, p. 315.

¹⁵⁴ *Souvenirs*, p. 8.

¹⁵⁵ După cite știm, Heliade a renunțat la ele o singură dată, în 1856, cînd credea că „nu este alt mijloc pentru viitorul țărilor noastre decît de ne vor face regat, să avem un rege din dinastiile Europei”. (*Scrisori din exil*, p. 379). Aici însă trebuie să avem în vedere dificultățile pe care le întîmpinau în dezvoltarea lor Principatele Române.

¹⁵⁶ *Scrisori din exil*, p. 661.

¹⁵⁷ *Opere*, I, p. 243—244. V. și *Descrierea Europei după tractatul de la Paris*, p. 2—6.

¹⁵⁸ *Opere*, II, p. 55.

¹⁵⁹ *Mémoires*, p. 375.

¹⁶⁰ *Ibidem*. În legătură cu definirea patriotului, merită subliniată afirmația lui Heliade că „n-are omul patrie, dacă n-are drepturi în țara în care s-a născut” (*Echilibru*, II, p. 55), afirmație întîlnită într-o formă asemănătoare și la Bălcescu (*op. cit.*, p. 187—188) și care ne face să ne gîndim la cunoscutele cuvinte ale lui Marx „muncitorii nu au patrie” (*Manifestul Partidului Comunist* în Marx-Engels, *Opere alese* în două volume, I, Buc. 1955, p. 29).

fi toate popoarele asuprite sau asupritoare", Heliade militează pentru egalitatea în drepturi a popoarelor. El va combate pe revoluționarii maghiari de la 1848 care, străduindu-se să-și cucerească libertatea, urmăreau în același timp răpirea libertății altor națiuni; ei, spunea Heliade, își asigură astfel o glorie dar „această glorie va fi a sclavului care se străduiește să scape de lanțurile sale pentru a le pune pe picioarele fraților săi”¹⁶¹.

Idei asemănătoare întîlnim la Heliade și în privința relațiilor între indivizi. El susține în repetate rînduri necesitatea libertății și egalității, ambele fiind prescrise de divinitate. După părerea sa, „libertatea individuală este cea mai principală, e punctul de plecare către progres și mintuire”¹⁶², idee tipic burgheză. Heliade susține și egalitatea, nu fără rezerve însă. Considerînd, pe bună dreptate, că simpla egalitate în fața legii este o minciună, el o condiționează însă de egalitatea în fața „drep-tului de a trăi”¹⁶³, formulă echivocă, lăsînd loc la interpretări foarte largi și care o anulează de fapt. Aprecieri este confirmată de faptul că susținînd mai tirziu egalitatea, el o vedea ca fiind, printre altele, o egalitate „înaintea prosperității generale și condiționată după condi-țiuni sau stări”¹⁶⁴. Aceste idei ne ajută să înțelegem și „socialismul” său. Faptul că scriitorul a preluat numeroase idei de la socialiștii utopici contemporani este evident; tot atît de evident însă este și faptul că el nu le-a preluat decît pe acelea care nu contraveneau intereselor și concepțiilor sale generale, acceptînd socialismul, dar adaptîndu-l precep-telor biblice și considerîndu-l într-o manieră aparte¹⁶⁵. De altfel, Heliade precizează că nu vrea să fie calificat drept comunist¹⁶⁶, fapt care nu ne surprinde la un apărător atît de pasionat al proprietății.

Trebuie să subliniem însă că, pornind de la analiza istoriei, scrii-torul și omul politic român este convins că o schimbare a situației ome-nirii se va produce. Prin însăși esența naturii sale, omul va ajunge să fie liber și combătînd libertatea, dușmanii ei nu fac nimic altceva decît să-i deschidă drumul¹⁶⁷. Această transformare, crede însă Heliade, se va produce mai degrabă de sus, „din bunăvoința și luminarea privile-giaților”¹⁶⁸, decît din revolta maselor. Paralel cu eliberarea omenirii se va produce și eliberarea femeii și asupra acestei idei, deosebit de va-loroase pentru epoca în care a fost emisă, idee care pare să fie luată de la saint-simoniști și care îl apropie de Bolliac¹⁶⁹, Heliade insistă în

¹⁶¹ *Souvenirs*, p. 14.

¹⁶² *Echilibrul*, II, p. 65.

¹⁶³ *Souvenirs*, p. 196.

¹⁶⁴ *Echilibrul*, I, p. 239.

¹⁶⁵ „Socialismul e deodată cu omul”; *Echilibrul*, I, p. 281.

¹⁶⁶ *Scrisori din exil*, p. 82.

¹⁶⁷ *Souvenirs*, p. 277.

¹⁶⁸ *Scrisori din exil*, p. 381. În *Mémoires*, p. 397, el își dădea totuși seama că „niciodată boierul nu va consimți să fie frate cu oamenii poporului”.

¹⁶⁹ D. Popovici, *Santa cetate*, p. 43; 66.

repetate rinduri. De altfel, el condiționează emanciparea bărbatului de emanciparea femeii ¹⁷⁰.

Apărute într-o perioadă când istoria constituia o puternică armă în lupta reprezentanților burgheziei pentru realizarea unor transformări social-politice, lucrările lui Ioan Heliade Rădulescu, fie ele istorice sau de alt gen, cuprind numeroase afirmații interesante asupra evoluției omenirii, a sensului și forțelor motrice care o determină, asupra diferitelor fenomene și evenimente din trecut. Este adevărat că nu întotdeauna el își dezvoltă suficient de clar și de argumentat ideile; lectura operelor sale lasă de multe ori impresia unei tratări superficiale. Explicația o găsim atît în activitatea multiplă, enciclopedică a lui Heliade, activitate „mai mult în suprafață decît în adîncime” ¹⁷¹, care nu i-a permis întotdeauna o aprofundare a problemelor tratate, în lipsa unei metode științifice — la care a contribuit, în afara neefectuării unor studii sistematice, și nivelul general al cercetărilor contemporane — ca și în concepțiile sale filozofice idealiste, în care factorul material nu apare decît arareori și atunci într-o poziție subordonată. De altfel, așa cum am arătat, multe din concepțiile sale sînt rezultatul nu atît al cercetării materialului faptic, cît al necesității de a demonstra anumite idei legate de evenimentele contemporane, ceea ce avea să-l facă uneori să accentueze mai mult decît de obicei unele din părerile sale obișnuite, iar alteori să emită păreri contradictorii — atunci cînd preconiza înființarea unei societăți agricole, de exemplu, acorda factorului material o importanță care este, într-o anumită măsură, în contradicție cu concepția sa idealistă. Unele contradicții se explică, de asemenea, și prin evoluția sa în decursul celor cîteva decenii de activitate.

Să subliniem însă faptul, care merită să fie reținut în primul rînd, că în pofida contradicțiilor și a concepției sale idealiste, ca și a metodei de lucru utilizate, Heliade a emis unele idei deosebit de valoroase pentru acel timp — evoluția progresivă a omenirii, superioritatea republicii ca formă de guvernămînt, condamnarea războiului, a monarhiei, a papalității, reliefaarea rolului științei și culturii etc. În aprecierea de ansamblu a concepțiilor sale aceste idei trebuie subliniate după cum nu pot fi omise nici unele scăderi — blamarea revoluțiilor, propovăduirea transformărilor de sus etc. Pentru o justă înțelegere a lor ele nu trebuie desprinse de contextul istoric în care au apărut — perioada transformărilor social-politice care însoțea trecerea de la feudalism la capitalism — ca și de poziția pe care o ocupa Heliade în structura socială a epocii — burghez democrat-liberal, care lupta

¹⁷⁰ *Opere, II*, p. 52. Să ne amintim aici și titlul, semnificativ, al „Curierului de ambe sexe”.

¹⁷¹ G. Oprea, *op. cit.*, p. 21—22.

pentru realizarea acestor transformări dar care nu putea fi adeptul unor schimbări prin mijloace radicale. Judecate în felul acesta, concepțiile istorice ale lui Heliade, contradictorii ca întreaga sa poziție, devin explicabile, după cum meritele și scrierile sale devin mai clare.

IOAN HELIADE RADULESCO ET L'HISTOIRE UNIVERSELLE

Résumé

Heliade Radulesco n'a pas été un historien dans le vrai sens du mot. Mais, militant dans une période où l'histoire constituait pour les représentants de la bourgeoisie un vrai arsenal d'arguments dans leur lutte contre le féodalisme, il fait de recherches dans le passé à l'intention précise d'y trouver des arguments pour son activité politique. Ses travaux, soit qu'ils aient ou non un caractère historique, comprennent beaucoup d'appréciations — faites sur les positions de l'idéalisme objectif — particulièrement intéressantes. Ces appréciations sont quelquefois contradictoires; à côté d'idées très précieuses pour l'époque — l'évolution progressive de l'humanité, la supériorité de la république comme forme de gouvernement, la condamnation de la guerre, de la monarchie, de la papauté, la démonstration du rôle de la science et de la culture dans le développement de la société — on rencontre aussi des limites — le blâme des révolutions, la propagation des transformations d'en haut.

Ces contradictions constituent en fait, le reflet des contradictions de cette époque de transition du féodalisme au capitalisme ou Heliade a vécu.

Néanmoins restent prépondérantes les parties positives de son oeuvre, oeuvre par laquelle Heliade a poursuivi de servir les intérêts du peuple roumain.

CONTRIBUȚII LA CUNOAȘTEREA SITUAȚIEI MATERIALE A MINERILOR DIN VALEA JIULUI ÎN PERIOADA 1929—1933

DE

I. SAIZU, D. ȘANDRU, I. AGRIGOROAIE și N. TODERICI

Industria cărbunelui din Valea Jiului a cunoscut în perioada stabilizării relative a capitalismului o oarecare dezvoltare ilustrată prin creșterea investițiilor, sporirea volumului producției, prin mărirea suprafeței de exploatare și cuprinderea de noi brațe de muncă în procesul de producție. Această dezvoltare a industriei miniere a fost determinată de creșterea necesității de combustibil pentru economia națională. Astfel, la Societatea Petroșani producția de cărbune crește de la 508 210 tone în anul 1922 la 1 018 680 tone în 1926, ceea ce subliniază o dublare a volumului producției. O însemnată creștere a producției are loc și la exploatarea miniere din Lonea și Lupeni.

În aceeași perioadă metodele de exploatare sint perfecționate. Are loc o oarecare îmbunătățire a tehnicii de exploatare. Toate acestea au determinat o sporire evidentă a beneficiului capitaliștilor, beneficiu care în 1928 se ridica la 124 144 887,43 lei la Societatea Anonimă Petroșani și la 89 399 153,75 lei la Societatea Anonimă Lupeni¹.

Spre sfârșitul perioadei de stabilizare s-a dezvoltat tot mai mult contradicția dintre necesitatea producției de masă și capacitatea slabă de absorbție a pieții interne. În ultimă instanță această contradicție a dus la restrângerea producției, la închiderea unor întreprinderi, la intensificarea concentrării și centralizării capitalului, la mizerie și șomaj pentru masele muncitoare.

Ascuțirea contradicțiilor proprii orînduirii capitaliste a determinat trecerea la criza economică din anii 1929—1933, care a avut consecințe deosebit de grave pentru toate sectoarele economiei naționale. Criza

¹ Arh. St. Petroșani, Bibl. II, 134—139, p. 12—16; Bibl. III, 5, p. 12—16,

a lovit în primul rînd în masele muncitoare. În această perioadă salariul nominal a cunoscut o scădere de 36,9%, procent care nu reflectă însă decît parțial situația salariilor.

Criza economică dintre anii 1929—1933 a avut grave repercusiuni asupra industriei carbonifere din Valea Jiului: producția scade, o serie de mine sînt închise, crește numărul șomerilor, condițiile de viață și de muncă ale lucrătorilor se înrăutățesc. Încă din anul 1928 societățile miniere iau un șir de măsuri menite să le salveze din criză. În bilanțul acestora de la sfîrșitul anului 1928 Direcția Minelor recunoaște că a redus efectivul lucrătorilor de la exploatare și a închis unele mine „pentru a concentra lucrările de extracție în restul minelor”².

„Criza de desfacere” cu care începe criza economică în Valea Jiului, s-a manifestat prin scăderea simțitoare a vânzărilor de cărbune, ca și prin formarea unor stocuri importante ce nu mai puteau fi livrate. Aceasta a determinat ca în anul 1928, „deși nici o mină nu lucra cu completă capacitate de producție, multe din ele nelucrînd decît 5 zile pe săptămînă, totuși stocurile creșteau zilnic pe rampele minelor”³. Ca urmare a avut loc o puternică creștere a șomajului⁴.

La începutul primului an de criză, conducerea societăților trece la aplicarea sistematică a unor măsuri de reducere a producției și a numărului de muncitori. „Luînd la cunoștință că producția nu va putea fi mai mare de 164 vagoane pe zi de lucru — se arată într-o adresă a Direcției Minelor către conducerea societăților, — vom împărți lucrul astfel încît vom produce la mina Victoria 20 vagoane, Carolina 52 vagoane, Ștefan 50 vagoane și Ileana 42 vagoane. Vom suprima la toate exploatarea lucrul în schimbul trei. Nelucrînd separațiile noaptea, vom concedia de la cele două separații 95 persoane. Vom mai concedia de la mina Victoria 300 muncitori, Carolina 100, Ștefan 50 și Ileana 50 muncitori”⁵.

„Criza de desfacere” se manifestă cu intensitate deosebită în anul 1930. Încă din primul trimestru al anului, principalul consumator al cărbunelui — C.F.R. — își reduce cererea de cărbune. Dacă în primul trimestru al anului 1929 grupul Petroșani a livrat peste 162 000 tone cărbune, din care 139 401 tone pentru C.F.R., în aceeași perioadă a anului 1930 a livrat numai 127 000 tone, din care 122 000 tone pentru C.F.R. Este vorba deci de o scădere cu 22,5%⁶.

Urmare directă a acestui fapt a fost scăderea în aceeași proporție a producției fie prin închiderea unor mine, fie prin reducerea zilelor lucrătoare pe lună și concedieri în masă. Oficialitățile statului bur-

² Arh. St. Petroșani, Bibl. II, p. 133.

³ Ibidem.

⁴ Ibidem.

⁵ Arh. St. Petroșani, Soc. Lupeni, dos. 2/1928—1929, f. 45.

⁶ Idem, Soc. Petroșani, dos. 2/1930, f. 5.

ghezo-moșieresc aprobau cu o ușurință revoltătoare propunerea conducerii societăților pentru suspendarea lucrărilor la exploatarea miniere. În 1931 ele aprobă cererea comună a societăților Petroșani, Lupeni și Lonea, precum și cererea societății Valea Jiului de Sus, autorizându-le suspendarea lucrărilor de exploatare a minelor nr. 1 și 2 din Lonea, Dîlja și Vest din Petroșani, Vest și Est din Vulcan, Victoria din Lupeni, precum și a lucrărilor de exploatare din concesiunea Arpad, Tereza, Carolina și Crividia⁷.

Pentru a rezista crizei și concurenței, pentru a controla mai bine întregul bazin carbonifer al Văii Jiului și a intensifica condițiile de exploatare, în 1931 are loc unificarea pe baze monopoliste a celor două societăți miniere, Petroșani și Lupeni⁸. Crearea Societății unice Petroșani a asigurat în bună măsură obținerea unor însemnate beneficii, chiar în condiții de criză, pe baza intensificării exploatării lucrărilor miniere. Acest lucru este ilustrat de faptul că și în anii în care producția reprezenta doar 57% din aceea a anului 1927, beneficiul cunoaște o creștere sau uneori o scădere, incomparabil mai mică decât producția, după cum demonstrează cifrele de mai jos⁹:

Evoluția beneficiului net obținut de Societățile Lupeni și Petroșani, principalele societăți din Valea Jiului, în intervalul 1928—1933

	Lupeni	Petroșani
1928	89 399 153,75 lei	124 144 888,43 lei
1929	89 823 728,00 „	122 775 450,03 „
1930	44 832 484,00 „	61 951 365,35 „
După unificare		
1931	60 692 619,00 lei	
1932	91 212 828,00 „	
1933	58 579 557,00 „	

Aceste cifre subliniază o creștere reală a beneficiului dacă ținem cont de faptul că un număr apreciabil de mine au fost închise și numărul muncitorilor ocupați în producție s-a redus cu aproape 50%. Beneficiul se menține ridicat și datorită „raționalizărilor” introduse în producție în această perioadă¹⁰, „raționalizări” ce au avut urmări

⁷ Idem, dos. 1/1931, f. 93.

⁸ Idem, dos. 4/1931.

⁹ Arh. St. Petroșani, Bibl. II, p. 12—16; Bibl. III, p. 9—16.

¹⁰ În acest scop Consiliul de Miniștri în ședința din 5 august 1930 a instituit pe lângă Ministerul de industrie și comerț o comisie pentru întocmirea programului de „raționalizare” a industriei cărbunelui cu concursul statului și una pentru întocmirea programului de „raționalizare” cu concursul statului a industriei fierului, („Monitorul Oficial” din 30 septembrie 1930, p. 8244).

negative asupra situației maselor. Socotită de economiștii burghezi ca un „veritabil” mijloc de coordonare a producției, raționalizarea nu însemna în fapt decît o cale de a salva interesele burgheziei, de a se forma carteluri între marii capitaliști în vederea unei „sistemati-zări” a exploatării maselor.

În timp ce la un pol al societății se concentrău profituri uriașe, la celălalt pol creșteau mizeria și suferința maselor muncitoare. În condițiile crizei, clasele dominante din România au urmărit să „puie pe picioare” o economie șubrezită, cu prețul intensificării exploatării maselor largi populare, în special a clasei muncitoare. Demascînd politica antimuncitorească a burgheziei și moșierimii române, comuniștii arătau maselor populare că burghezia urmărea să încarce muncitorimea și țărănimia cu efectele crizei economice, că ea a întărit procesul de concediere a muncitorilor, ca mijloc pentru ieșirea din criză.

Ofensiva patronală din perioada 1929—1933 pentru ieșirea din criză pe spinarea lucrătorilor mineri îmbracă forme variate, cele mai frecvente fiind scăderile salariilor, concedierile în masă, reducerea zilelor lucrătoare pe săptămînă, închiderea minelor etc.

Muncitorii mineri de la societățile carbonifere se numărau printre categoriile de muncitori a căror situație materială era dintre cele mai grele. Deoarece patronii urmăreau doar obținerea unor beneficii maxime cu cheltuieli minime, ei nu întreprindeau nimic pentru îmbunătățirea condițiilor de muncă la exploatările miniere. Referindu-se la viața minerilor din trecut, Gheorghe Gheorghiu-Dej arăta: „Capitaliștii români și străini, proprietarii din acea vreme ai minelor de cărbuni, au jefuit și au exploatat în modul cel mai crunt pe muncitorii mineri. Avînd un salariu de foamete, care nu le ajungea nici să astîmpere nevoile lor minime și ale familiilor lor, minerii erau nevoiți să lucreze pînă la istovire cu unelte manuale dintre cele mai primitive, pentru îmbogățirea exploatatorilor capitaliști. Muncitorii mineri trăiau veșnic în nesiguranța zilei de mîine. În orice zi, fiecare dintre ei se putea trezi aruncat în stradă, pradă șomajului”¹¹.

Condițiile de viață și de lucru ale minerilor de pe Valea Jiului erau atît de aspre încît chiar o parte din presa burgheză a timpului a fost nevoită să recunoască acest fapt. În urma unei anchete întreprinse la exploatările carbonifere din această regiune de către ziarul „Dimineața”, acesta dezvăluie situația grea a muncitorilor mineri: „Ani întregi, trăiți sub pămînt, la întuneric, împrăștiat foarte slab de lampa cu flacăra verzuie; la o temperatură foarte ridicată și într-o atmosferă sufocantă pe care insuficiențele și anemicele ventilatoare nu o pot înviora de ajuns; cu zeci de pericole la tot minutul; explozii, flăcări, gaze, prăbușiri, inundații, lucrînd în praful înecăcios al cărbunelui și în noroiul cleios al locului, adevărat iad, — minerul din întreprinderile

¹¹ Gh. Gheorghiu-Dej, *Articole și cuvîntări*, ed. IV, Buc., 1956, p. 468.

carbonifere are viața cea mai ciinească”¹². Amintindu-și de acele vremuri, muncitorii mineri din Lupeni mărturisesc următoarele: „...în vremea aceea nu aveam nici haine de protecție, lucram în apă pînă la genunchi, galeriile erau pline cu apă, iar iarna înghețau și hainele pe noi. Ziua de lucru se prelungea la 10—12 ore și chiar 14. Asigurări sociale în caz de boală nu existau”.

Național-țărăniștii, aduși la guvern de oligarhia financiară română n-au luat practic nici o măsură care să ducă la îmbunătățirea condițiilor de viață și de lucru ale muncitorilor, așa cum au promis atunci cînd se aflau în „opoziție”. Dimpotrivă, efectele crizei și politica claselor dominante au înrăutățit și mai mult situația muncitorilor¹³.

Înrăutățirea condițiilor de muncă ale minerilor este ilustrată și de creșterea numărului accidentelor în urma cărora zeci și sute de mineri rămîn schilodiți sau își pierd viața. Într-un raport „strict confidențial” al Direcției Minelor adresat conducerii societăților se arată următoarele: „...situația exploatărilor devine din zi în zi tot mai îngrijorătoare. Pe ziua de ieri avem de semnalat un nou accident de exploatare. În Petrila s-a prăbușit un abataj pe neașteptate”¹⁴. Din raportul asupra accidentelor de muncă în Lupeni reiese că în perioada 1928—1932 numărul accidentelor a crescut foarte mult¹⁵. Raportul arată că în majoritate accidentele se produc datorită numărului redus al zilelor lucrătoare, situația care obligă pe muncitori (în special cei care lucrează în acord) să-și intensifice munca mergînd pînă la epuizare, în scopul de a obține un salariu care să-i acopere cît de cît strictul

¹² „Dimineata”, Buc., 7 iulie 1930, p. 9.

¹³ Cum ajungea un lucrător minier care lucra în asemenea condiții o ilustrază și poezia *Parc-aș fi de o mie de ani*, publicată în ziarul „Minerul” din 24 ianuarie 1931:

Parc-aș fi de o mie de ani
înfrînt minier, hulit, rumân,
mă-ntorc schilav, c-o zdreanță de plămîn
din iadul iadurilor de la Petroșani...
carnea pe mine-i ca arșă și fiartă...
gîndul meu: răsnită, oarbă muscă...
cine intră-aci pe picioare se uscă...
ciocoiul și groful nu iartă.

dar n-am decît aceste noduroase
brațe grele
crepate, roase de cumplita trudă...
mai putea-voi izgoni eu oare
foamea crudă,
din bordeiul ăsta orb, cu ele?
dar vai, aceste mii de tirnăcoape
ce s-or ridica odată vijelios în soare
pentru lupta cea aspră și mare
cîți dintre ciocoi vor mai putea
să scape?

¹⁴ Arh. St. Petroșani, Soc. Petroșani, dos. 2/1929, f. 79.

¹⁵ Numărul accidentelor de muncă în producție în comparație cu numărul muncitorilor asigurați în perioada 1928—1932 (pînă la 20 XI):

	Muncit. asig.	Accid. grave	Accid. ușoare	Total
1928	356	40	316	356
1929	3.546	120	363	483
1930	3.238	224	473	697
1931	2.486	95	622	717
1932	2.200	49	535	584

(Arh. St. Petroșani, dos. 1/1932, f. 14; vezi și „Facla”, 13 august 1932).

necesar. Astfel, în 17 zile lucrătoare, minerul caută să realizeze ciști-gul pe întreaga lună. În raport se arată, de asemenea, că peste 60% din accidente s-au produs în ultimele trei ore de lucru, atunci când muncitorul este aproape complet epuizat¹⁶. Explicația dată în raport urmărește să scoată de la orice răspundere conducerea societăților pentru condițiile inumane în care sileau pe muncitori să muncească și să trăiască.

În scopul apărării intereselor lor de clasă, cercurile guvernante au încercat să denatureze sau să ascundă realitățile istorice ale epocii. Un exemplu tipic îl oferă în acest sens modul în care sînt prezentate problemele sociale. Cu privire la șomaj, de pildă, politicienii burghezi au susținut că România suferea relativ mai puțin de șomaj, decît țările dezvoltate din punct de vedere industrial¹⁷, căutînd prin aceasta să „justifice” inutilitatea încercărilor statului de a ajuta pe șomeri. Alții au încercat să nege existența acestui fenomen, pretinzînd că „șomajul nu-și are rațiunea logică de a fi în Țara Românească”¹⁸, dat fiind caracterul ei de țară „eminamente agrară”.

Cu toate încercările de denaturare a realității, o parte a reprezentanților burgheziei au fost însă nevoiți să consemneze în lucrările lor existența și creșterea șomajului, ca o consecință a capitalismului, a crizelor sale economice. Istoricul N. Iorga însemna laconic, dar semnificativ, la 16 aprilie 1930, în *Memoriile* sale că „Numărul șomerilor crește”¹⁹, pentru ca după aproape o lună, la 13 mai, să arate în cîteva cuvînte spaima care cuprinsese burghezia: „Lumea se teme de revoluție”²⁰.

Pentru „combaterea” șomajului, cercurile conducătoare au luat cîteva „măsuri” cu un vădit caracter demagogic. În felul acesta s-a căutat să se „dovedească” faptul că „guvernul n-a stat cu brațele încrucișate față de această problemă”²¹. În realitate, în acest timp s-a înăsprit și mai mult, prin aparatul administrativ și militar, politica antimuncitorească.

În perioada 1929—1933 Valea Jiului cunoaște o nemaiîntîlnită creștere a șomajului. În 1930 numărul muncitorilor șomeri din această regiune depășea cifra de 7 000²², ajungînd ea la sfîrșitul anului 1931 în Valea Jiului, unde lucrau înainte 30 000—35 000 de muncitori, să lucreze numai 5 000—6 000, și aceștia cite 12—13 și chiar 15 ore pe zi,

¹⁶ Ibidem.

¹⁷ „Dezb. ad. dep.”, ședința din 1 august 1930, p. 2195.

¹⁸ C. Argentoianu, *Indrumări politice*, Buc., 1932, p. 4; „Opinia”, Iași, 4 februarie 1933, p. 1.

¹⁹ N. Iorga, *Memorii*, vol. p. 391.

²⁰ Ibidem, p. 396.

²¹ „Dezb. ad. dep.”, ședința din 12 martie 1930, p. 898.

²² «Analele Institutului de istorie a partidului de pe lîngă C. C. al P.C.R.», nr. 1/1955, p. 42.

numai două zile pe săptămână²³. Muncitorii — recunoștea în acest sens un ziar al timpului — „sînt în pragul unor frămîntări din cele mai grave. În unele centre industriale se vorbește de concedieri în masă, în altele «preavuzele» sînt pe punctul de a expira”²⁴. Un număr însemnat de concedieri, în comparație cu celelalte centre industriale, se făcea în rîndul minerilor. Astfel, din cei peste 2.000 de muncitori concediați în luna martie 1930 cu avizul Ministerului Muncii, peste 800 erau din Valea Jiului²⁵. La 1 aprilie același an urmau să fie concediați 830 de muncitori mineri angajați în diferite centre. În realitate, cifra celor care urmau să fie concediați era mult mai mare. Adresa din 2 aprilie 1930 a Ministerului muncii către Președintele Consiliului de Miniștri arată că numărul minerilor care urmau să fie concediați se ridica la 984²⁶. Concedierile trebuiau să se facă într-un interval de 6 zile, începînd de la 1 aprilie. Deși aceste cifre nu oglindesc întru-totul situația reală a numărului de șomeri, chiar numai pentru această perioadă, ele servesc totuși ca indicație în procesul de urmărire a evoluției șomajului în țara noastră în anii crizei economice dintre 1929—1933.

Societățile lăsau fără lucru mare parte a minerilor din Valea Jiului. Aceștia, împreună cu familiile lor, au rămas lipsiți de cele necesare traiului, fiind siliți să-și ducă viața în cocioabe, pradă la tot felul de boli. Referindu-se la această situație, delegatul șomerilor din Lonea la cel de al VII-lea Congres al Uniunii Muncitorilor din industria minieră (București, 1932), arăta: „Oamenii noștri rămași fără de lucru și-au luat traista în grumaz și au pornit-o la drum, umblă din sat în sat și din oraș în oraș. Unii și-au luat drumul străinătăților, cei rămași sînt și ei mai bine de jumătate șomeri, căci ciștigă cu 70% mai puțin decît acum trei ani. Statul își bate joc. Anul trecut el a acordat «ajutoare» în Valea Jiului care împărțite la suflet de om erau de 2—3 lei pe zi. Vă spun pe sfîntul adevăr că la noi oamenii, femeile și copiii se sting de foame pe drumuri. La Vulcan este insula dracului. Acolo mai bine s-ar înălța steagul negru pe gară și pe primărie. Ne plîng copiii de foame, nu mai putem răbda”.

O altă cale pe care patronii au folosit-o pentru a lovi în situația minerilor, a constituit-o aplicarea unei salarizări din ce în ce mai reduse. Soluțiile adoptate de cercurile guvernante pentru ieșirea din criză — cunoscutele „curbe de sacrificiu” — înăspresc regimul de muncă din fabrici, reduc salarizarea muncitorilor. În perioada crizei economice salariile muncitorilor mineri au fost extrem de scăzute. Ciștigul minerilor pentru o zi de lucru în 1932 era stabilit la maximum

²³ Chivu Stoica, *Eroicele lupte ale muncitorilor celerști și petroliști din 1933*, Buc., 1955, p. 33.

²⁴ „Dimineata”, Buc., 28 martie 1930, p. 7.

²⁵ Arh. St. Petroșani, Soc. Petroșani, dos. 2/1930, f. 3.

²⁶ Arh. St. Buc., Fond Președ. Cons. de Miniștri, dos. 22/1930, f. 6.

132 lei pentru acei care lucrau în acord și 104 lei pentru acei care lucrau în regie, al ajutorilor de mineri la 101 lei, al zilierilor la 75 lei, al femeilor și ucenicilor la 50 lei²⁷.

Măsurile luate de patroni, reținerile, amenzile erau hotărâtoare în a face ca salariul lunar al celor mai mulți mineri aflați în producție să fie egal cu salariul doar pe 3—4 zile. Mai mult decât aceasta, muncitorii rămăneau și datori societății, datorită reținerilor pentru casa cercuală, muzică bisericească, datorii consum, pentru impozitul către stat, pensie, pentru datorii din trecut etc.²⁸.

La mina „Ileana” minerul cel mai bine plătit în acord primea pentru 25 zile de muncă numai 135 lei, deoarece din câștigul de 2 667 lei, 2 532 reprezentau scăzămintele. Un muncitor de la mina „Carolina” (Lupeni), care câștiga 2 407 lei la capătul unei luni de muncă, rămânea dator societății pentru luna următoare cu suma de lei 2 526, deoarece reținerile se ridicau la 4 933 lei²⁹.

Costul ridicat al vieții din perioada crizei economice făcea ca un asemenea salariu să-i permită cu greu muncitorului să-și asigure un minimum necesar existenței zilnice. Pentru o mai bună ilustrare a acestei grave situații este necesar să subliniem că în 1930, societatea, care făcea și aprovizionarea cu produsele industriale și alimentare în Valea Jiului, menținea la principalele produse alimentare următoarele prețuri foarte ridicate în comparație cu salariul: făină calitatea I — lei 11 kg; calitatea a II-a — lei 10 kg; untura — lei 78 kg; slămina — lei 66 kg; zahărul — lei 35 kg etc.³⁰.

Direcția Minelor motiva menținerea scăzută a salariilor ca datorându-se „crizei de desfacere”, ceea ce nu oprea însă ca aceeași societate să acorde tantieme și gratificații periodic directorilor generali, șefilor de exploatare și oficialităților din Petroșani, Lupeni etc., între care amintim: notarii, judecătorii, șefii de gară, șefii posturilor de jandarmi, preoții (aceștia din urmă mai aveau și un cont special denumit „ajutoare pentru parohii și preoți” deschis tot de societate) etc. De exemplu, la sfârșitul anului 1931 tuturor acestora societatea le-a acordat suma de 7 500 000 lei drept tantiemă³¹. În schimb societatea nu a destinat nici un fel de fonduri în scopuri medicale sau social-culturale.

Scăderea salariilor, prelungirea zilei de lucru pînă la 13 ore și chiar 15 ore pentru muncitorii care nu fuseseră concediați, reținerile ilegale din salariu făcute sub tot felul de pretexte, scoaterea minerilor și a familiilor acestora din locuințe și trimiterea lor forțată în alte

²⁷ Arh. St. Petroșani, Soc. Petroșani, dos. 3/1932—1933, f. 61.

²⁸ Arh. St. Petroșani, Soc. Petroșani, dos. 4/1931, f. 20; vezi și „Lupta” din 23 august 1929; „Proletarul”, 14 august 1932.

²⁹ „Lupta” din 23 august 1929.

³⁰ Arh. St. Petroșani, Soc. Petroșani, dos. 3/1930, fila 80.

³¹ Arh. St. Petroșani, Grupul Petroșani, dos. 240/1930—1932, f. 84.

regiuni, ca și alte măsuri, au dus la o înrăutățire simțitoare a situației minerilor. În afară de aceasta patronii, în scopul de a exploata după bunul lor plac, au refuzat în repetate rânduri să reînnoiască contractul colectiv în care se oglindeau revendicările câștigate prin lupta revoluționară de către mineri în anii de după primul război mondial imperialist³².

Grelele condiții de trai, înăsprite de criza economică declanșată în 1929, au dus la intensificarea mișcării muncitorești. Clasa muncitoare în frunte cu partidul ei comunist a răspuns ofensivei burgheziei printr-un puternic val de lupte, care a cuprins aproape toate centrele industriale ale țării. Semnalul a fost dat de minerii din Lupeni la 6 august 1929, iar apoi el l-a constituit luptele ceferiștilor și petroliștilor din ianuarie-februarie 1933. Aceasta dovedește că Partidul Comunist din România a condus proletariatul țării noastre în mari bătălii de clasă pentru ieșirea revoluționară din criză.

Prin propria sa experiență, clasa noastră muncitoare a verificat valoarea de neprețuit a cuvintelor lui V. I. Lenin: „Numai partidul comunist, dacă el e într-adevăr avangarda clasei muncitoare,... numai un astfel de partid este în stare să conducă proletariatul, în lupta cea mai necruțătoare, cea mai hotărâtă, în lupta finală împotriva tuturor forțelor capitalismului. Pe de altă parte, numai sub conducerea unui asemenea partid, proletariatul e în stare să desfășoare asaltul său revoluționar în toată vigoarea lui”³³.

Sub conducerea directă a comuniștilor minerii, înfruntând teroarea dezlănțuită de burghezie, transformă în perioada crizei economice Valea Jiului într-un focar revoluționar, se ridică la luptă hotărâtă pentru apărarea drepturilor lor vitale.

Concedierilor în masă, reducerii numărului zilelor lucrătoare, scăderilor de salarii, muncitorimea le răspunde prin demonstrații de protest, mitinguri și greve. Îngrijorată de amploarea luptelor revoluționare, burghezia a căutat noi metode prin care să combată lupta muncitorilor minerii.

Totodată, pentru dezorganizarea luptei minerilor, burghezia a strecurat în rândurile lor uneltele sale, care aveau sarcina de a descoperi și preda autorităților pe conducătorii minerilor și în primul rând pe comuniști. În adresa din 23 mai 1929 cu mențiunea „strict confidențial” se arată că pentru serviciile „de informatori” S.L. și I.L. primeau din partea societății suma de 2 000 și respectiv 3 000 lei lunar³⁴.

Partidul Comunist din România a demască la timp toate aceste manevre ale burgheziei, menite să abată lupta organizată a lucrătorilor minerii pentru drepturile lor.

³² «Analele Institutului de istorie a partidului de pe lângă C.C. al P.C.R.», nr. 1/1955, p. 42—43.

³³ V. I. Lenin, *Opere*, vol. 31, ESPLP, 1956, p. 168—169.

³⁴ Arh. St. Petroșani, Fond Direcția Minelor Lupeni, dos. 1/1929, f. 78.

Perioada de avânt a luptei minerilor este marcată printr-o serie de evenimente istorice importante, momente de încordată luptă de clasă, între care un rol deosebit îi revine eroicei greve a minerilor de la Lupeni din 1929. Pregătirea luptelor s-a desfășurat sub directa conducere și îndrumare a comuniștilor. Ca urmare a creșterii activității comuniștilor în rîndul muncitorilor din această regiune, lupta minerilor de pe valea Jiului devenise tot mai puternică în acest centru.

În fața manevrelor patronilor și a elementelor reformiste din rîndul minerilor care urmăreau tergiversarea tratativelor pentru reînnoirea contractului colectiv, muncitorii de la exploatarea carboniferă Lupeni, conduși de comuniști, au intrat în grevă la începutul lunii august 1929. Un rol important în pregătirea acestei mari greve a revenit consfățuirii ilegale a delegaților celulelor comuniste și ai Sindicatelor unitare din Valea Jiului, consfătuire care s-a ținut la 2 august, la marginea orașului Petroșani, pe dealul Dilja. La 5 august, minerii au ocupat centrala electrică, fapt care a paralizat activitatea minelor. Principalele lor revendicări erau: ziua de muncă de 8 ore, mărirea salariilor și plata lor la timp, încetarea concedierilor și reprimirea șomerilor la lucru, lichidarea amenzilor, reducerea impozitelor, plata tuturor zilelor de muncă efectuate de muncitori. Comuniștii au devenit sufletul grevei, imprimîndu-i un caracter de luptă organizată. La indemnul lor, greviștii au ales delegați care au avut misiunea să comunice minerilor din celelalte centre despre începutul grevei și să asigure mobilizarea acestora la acțiuni de solidaritate. La ordinul prefectului Rozvany ca minerii să părăsească imediat centrala electrică, lucrătorii au răspuns că „nu pot face aceasta pînă nu vor vedea negru pe alb, că Direcția Minelor va respecta contractul colectiv”³⁵. Atunci prefectul a descărcat pistolul în pieptul minerului Vitoș Gavrila — și acesta a fost începutul măcelului³⁶.

Patronii au reușit să învingă lupta eroică a minerilor cu sprijinul direct al unităților armate de grăniceri și jandarni. Îndrăzneala minerilor de a se ridica pentru apărarea drepturilor lor vitale împotriva burgheziei a fost plătită cu morți și răniți.

Deși a fost înfrîntă, greva de la Lupeni a constituit o puternică manifestare a împotrivirii muncitorilor față de politica antipopulară a guvernului, demonstrînd totodată creșterea influenței comuniștilor în acest centru muncitoresc și accentuarea procesului de radicalizare a maselor.

După înfrîngerea grevei, întreaga muncitorime din țară s-a solidarizat cu minerii din Lupeni, nu numai prin proteste energice, ci și prin strîngerea de mijloace materiale pentru ajutorarea victimelor rămase în viață. De coordonarea acestor sarcini s-a ocupat „Comitetul

³⁵ Arh. St. Petroșani, Fond. Direcția Minelor Lupeni, dos. 1/1928—1929, f. 61.

³⁶ Ibidem.

Lupeni". Referindu-se la necesitatea solidarității muncitorești, în acele momente, ziarul „Apărătorul proletar” arată că „Datoria noastră, a oricărui muncitor conștient, este de a grupa în jurul său pe tovarășii lui de muncă și suferință, înființând comitete de ajutoare „Lupeni” în orice fabrică și sat, formind o largă acțiune în sinul muncitorilor și țăranilor pentru ajutorarea victimelor de la Lupeni”³⁷.

Speriate de răsunetul deosebit de puternic al grevei, ca și de acțiunile de solidaritate, autoritățile își extind represiunea în întreaga Vale a Jiului. Întrunirile muncitorilor au fost interzise în întregul bazin carbonifer. În orașe și comune, jandarmeria veghea orice mișcare a minerilor, arestînd persoanele ce păreau „suspecte” sub învinuirea că ar face propagandă comunistă și împrăștiind grupurile mai mari de 4—5 persoane. Erau supuși prigoanei și torturilor nu numai minerii, dar și familiile acestora. În afară de aceasta, cei concediați au fost siliți de Direcția Minelor să părăsească cit mai grabnic Valea Jiului. Astfel, o parte din foștii mineri se întorc în satele natale, iar o altă parte ia calea pribegiei în străinătate.

O dată cu înăsprirea teroarei în Valea Jiului (o altă formă de teroare a constituit-o respingerea cu ajutorul armelor a muncitorilor care s-au adunat să depună mărturii cu prilejul așa-ziselor anchete), clasele dominante au împiedicat cu forța armată ajutorarea și salvarea victimelor rămase în mizerie. Muncitorii însărcinați cu stringerea și repartizarea ajutoarelor au fost arestați și bătuți, iar banii confiscați³⁸.

Cu toată teroarea dezlănțuită de burghezie, minerii continuă, sub conducerea Partidului Comunist din România, lupta împotriva exploatarei și terorii, care s-a întezit după greva de la Lupeni. În articolul *În Valea Jiului teroarea continuă*, publicat la 1 noiembrie 1929 în ziarul „Minerul” se arată calea ce trebuie urmată de mineri pentru înlăturarea mizeriei și asupririi: „Muncitori, opuneți-vă ilegalităților... La luptă deci, muncitori, împotriva ilegalităților, împotriva guvernelor care toate sînt tiranice după cum s-a dovedit acum”³⁹.

Adîncirea crizei economice în anul următor a avut drept consecință o nouă înrăutățire a situației materiale a minerilor din Valea Jiului. Sub motivul micșorării comenzilor venite de la C.F.R. și a folosirii de către această întreprindere a tot mai mult țitei, societățile miniere au refuzat sistematic întrebuintarea brațelor de muncă, lărgind astfel acțiunea de concediere. Ca urmare, în martie 1930 societățile din Valea Jiului urmau să concedieze cîteva mii de muncitori. Împotriva înțelegerii dintre societățile petroliere și miniere de a aplica „raționalizarea” și de a se salva pe spinarea muncitorilor, aceștia au răspuns prin luptă comună.

³⁷ „Apărătorul proletar”, nr. 7 din 1929.

³⁸ „Înainte”, Buc., 19 ian. 1930, p. 4; „Apărătorul proletar”, ian. 1930; vezi și Arh. St. Iași, Fond Inspect. Poliției Iași, dos. 16/1930, f. 750—751.

³⁹ „Minerul”, 1 noiembrie 1929.

În timp ce Ministerul Muncii jubila în 1930 zece ani de existență, în care vreme și-a atribuit, printre altele, rolul de a „arbitra” conflictele dintre muncitori și patroni, muncitorimea, sub conducerea Partidului Comunist, desfășura eroice lupte de rezolvare pe cale revoluționară a revendicărilor ei. Spiritul revoluționar al minerilor șomeri, cea și al muncitorilor neconcediați din Valea Jiului, a stîrnit o adevărată îngrijorare în rîndul autorităților. Organele locale, mai aproape de realități decît cele centrale, erau permanent în poziția de a interveni fie la conducerea societăților, fie la autoritățile centrale, pentru aplicarea unor măsuri demagogice și chiar represive. Prin aceasta, ele încercau să evite urmările luptei muncitorilor pentru oprirea concedierilor și pentru îmbunătățirea condițiilor de muncă și de trai.

Raportul autorităților locale, întocmit la 21 februarie 1930, adresat inspectoratului regional de poliție Cluj, conține tocmai o serie de măsuri cu acest caracter, menite să lovească în muncitori și să apere interesele societăților⁴⁰. Scopul raportului era de a sugera soluții, a căror aplicare să determine atenuarea combativității revoluționare a minerilor. Prima soluție prevede reducerea orelor de lucru ale muncitorilor ca măsură provizorie și repartizarea sarcinilor de producție la toți lucrătorii aflați în serviciu, astfel ca nici unul să nu fie concediat pe motivul reducerii cotei de cărbune a C.F.R.-ului. Această măsură a fost adoptată vremelnic în Valea Jiului și s-a dovedit, cum era și firesc, a fi un paliativ, aplicarea ei nemulțumind pe muncitori, care s-au văzut în imposibilitatea de a-și câștiga existența în cîteva ore lucrate pe zi.

Soluția a doua propusă în raport recomanda numirea unui comisar al guvernului, care să aibă atribuțiunea de a „controla” gestiunea societăților miniere, de a repartiza profitul acestor societăți „la o cotă omenească”⁴¹ și de a opri concedierile în cazul cînd se va face dovada că beneficiul realizat este „destul de mare”⁴². Aplicarea unei asemenea soluții era imposibilă, deoarece societățile miniere, avînd monopolul asupra exploatărilor, nu puteau fi controlate, iar numirea unui comisar a avut loc numai cu scopul ca guvernul să poată mai ușor organiza și folosi mijloacele represive cu care să lovească în lupta minerilor.

Extinderea monopolului societăților carbonifere s-a datorat concesiilor acordate de către stat. În baza acestora, ele au acaparat în întregime toate perimetrele, chiar și cele foarte îndepărtate. În acest fel, exploatarea cărbunelui în Valea Jiului depindea de interesele statului sau ale patronilor.

A treia soluție propusă în raport prevedea necesitatea ca statul să creeze în regiunile carbonifere noi posibilități de muncă, unde să

⁴⁰ Arh. St. Buc., Fond Președ. Cons. de Miniștri, dos. 22/1930, f. 23—25.

⁴¹ Ibidem, f. 23.

⁴² Ibidem.

fie atrase brațele de muncă rămase libere, spre a se evita creșterea șomajului⁴³. Această soluție era apreciată ca fiind capabilă de a „salva situația”⁴⁴. A treia soluție este anulată însă chiar de raport, care recunoaște că ea va întâmpina rezistență dat fiind faptul că la acele exploataări erau „cointerestate anumite bănci și persoane din cercurile conducătoare ale căror interese ar fi periclitate”⁴⁵.

Deși aceste măsuri au fost într-un anumit grad popularizate, ele n-au avut darul de a stăvili lupta dreaptă a minerilor. Într-o adresă a autorităților polițienești din Deva, din care rezultă îngrijorarea puternică de care erau cuprinse față de creșterea luptei minerilor, se sublinia necesitatea unor măsuri urgente pentru „a se evita eventuale mișcări ce s-ar putea produce”⁴⁶, ca urmare a faptului că în Valea Jiului muncitorii erau lăsați fără lucru în mijlocul iernii.

O dată cu lupta burgheziei împotriva revendicărilor economice ale muncitorilor mineri a fost dusă o politică de desființare a organizațiilor muncitorești și progresiste. Suprimarea posibilităților de organizare a minerilor s-a concretizat la 1 aprilie 1930, când tribunalul din Tg. Mureș a pronunțat dizolvarea sindicatelor unitare de pe Valea Jiului pentru motivul că „au făcut politică”⁴⁷. Dizolvarea sindicatelor unitare s-a făcut în baza legii Trancu-Iași din 1920, care interzicea grevele, lăsând rezolvarea conflictelor colective de muncă în seama unei comisii de arbitraj⁴⁸.

Muncitorii din Valea Jiului n-au cunoscut ca vreun diferend dintre ei și societățile miniere să se fi soldat cu o înțelegere în favoarea lor, decît în anii avîntului revoluționar. Prin acest act burghezia a răpit muncitorilor posibilitatea de a-și rezolva prin sindicat problemele lor.

Împotriva acestor măsuri minerii au declarat o serie de greve și au organizat demonstrații prin care cereau mărirea salariilor cu 30% și reducerea zilei de muncă, fixată prin „contractul colectiv” la 12—13 ore pe zi. Asemenea greve și demonstrații au avut loc la Lonea și Sălătruc la 20 ianuarie 1930 cu care ocazie au fost împușcați trei mineri⁴⁹.

La sfîrșitul lunii februarie și începutul lunii martie 1930 au avut loc la Lupeni puternice frămîntări în rîndul muncitorilor. Inspectorul regional al muncii, îngrijorat de amploarea acestor frămîntări, a plecat imediat de la Arad în Valea Jiului, cerînd în același timp Ministerului muncii să intervină de urgență la Ministerul de Interne, deoarece „n-avem posibilități de a lua singuri măsuri de ordine”⁵⁰.

⁴³ Ibidem.

⁴⁴ Ibidem, f. 24.

⁴⁵ Ibidem.

⁴⁶ Ibidem, f. 26.

⁴⁷ „Adevărul”, Buc., 3 aprilie 1930, p. 2.

⁴⁸ „Monitorul Oficial”, partea I, 5 septembrie 1920, p. 4240.

⁴⁹ „Analele Institutului de istorie a partidului...”, nr. 1/1955, p. 54.

⁵⁰ Arh. St. Buc., Fond Președ. Cons. de Min., dos. 22/1930, f. 29.

Creșterea acțiunilor muncitorilor în Valea Jiului, o dată cu înrăutățirea situației materiale a muncitorilor neconcediați, o dată cu creșterea numărului șomerilor, sporirea măsurilor reacționare ale claselor dominante a speriat și mai mult burghezia care a înăsprit tot mai mult măsurile ei represive și demagogice. Una din aceste măsuri reacționare a fost aplicată încă de la sfârșitul anului 1929. Clasele dominante, prin guvernul național-țărănesc, căutând să se dispenseze de orice obligație de ajutorare a șomerilor⁵¹, încercând să scape de îngrijorarea provocată de creșterea luptei minerilor, au încheiat în toamna anului 1929 o convenție cu câteva firme miniere din nordul Franței pentru un „împrumut de oameni”⁵². În aceste condiții sînt înscrși la sfârșitul anului 1929 pentru a pleca în Franța 687 mineri din Vulcan, 1 100 din Lupeni, 300 din Aninoasa, 300 de la Petroșani, 300 din Lonea⁵³.

Prin încheierea contractului între burghezia română și societățile carbonifere din nordul Franței pentru „exportul” de mineri români, clasele conducătoare din cele două țări urmăreau să creeze o concurență între salariile minerilor români și francezi, să facă din ei spărgători de grevă, să potolească în acest fel lupta minerilor din Valea Jiului⁵⁴. Descongestionarea numerică a minerilor din această regiunea avea și un alt scop, acela de a lovi în unitatea muncitorilor mineri în special și a clasei muncitoare în general, într-o perioadă cînd aceasta era în plin avînt revoluționar. Muncitorii au refuzat însă în mare număr să se supună unor astfel de măsuri⁵⁵.

Puținii mineri ajunși în Franța, dindu-și seama de manevrele capitaliștilor, au pornit lupta hotărîtă pentru anularea contractelor în baza cărora au fost angajați. O delegație a lor a fost forțată să părăsească sediul consulatului român, apoi al Ministerului Muncii și a Confederației Generale a Muncii reformiste, unde s-au prezentat spre a revendica dreptul de repatriere. În timp ce reprezentanții minerilor români s-au prezentat autorităților menționate, ceilalți muncitori români au părăsit locul de muncă și au plecat la Toul pentru a cere anularea contractelor și întoarcerea în țară. Ca răspuns, ei au fost arestați și bătuți în mod sălbatic⁵⁶. Aceasta scoate în evidență faptul, îndeobște cunoscut, că lupta muncitorilor pentru satisfacerea revendicărilor lor întîmpina rezistența patronilor, indiferent de naționalitatea acestora.

Speriat de refuzul minerilor români din Franța de a executa contractele încheiate de burghezia română cu societățile miniere franceze,

⁵¹ Ibidem, f. 58.

⁵² „Dimineata”, Buc., 2 iulie 1930, p. 11.

⁵³ Arh. St. Petroșani, Fond Societatea Petroșani, dos. 1/1929, f. 18—19.

⁵⁴ „Înainte”, Buc., 25 octombrie 1930, p. 3.

⁵⁵ La 27 iunie 1930 trec prin Arad spre Franța doar 287 mineri și 22 familii ale acelor mineri care aveau mai mult de 4 membri în familie. („Dimineata”, Buc., 2 iulie 1930, p. 11).

⁵⁶ „Înainte”, Buc., 25 octombrie 1930, p. 3.

ca și de creșterea luptei minerilor rămași în țară, guvernul a fost nevoit să intervină pentru executarea unui nou contract între C.F.R. și societățile carbonifere din Valea Jiului. În acest sens a survenit o convenție între cele două părți, în care, pe lângă alte clauze, societățile miniere se „angajau” să nu facă nici o concediere timp de trei luni de la intrarea în vigoare a convenției. Potrivit convenției, concedierile urmau să se facă numai pentru „motive disciplinare” și plecări benevole. Aceste clauze au fost inserate tocmai cu scopul de a lovi în muncitorii mineri, care luptau pentru îmbunătățirea soartei lor și nu voiau să se supună disciplinei și ordinii burgheze.

Convenția a fost un act înșelător, deoarece la numai 17 zile de la intrarea ei în vigoare problema șomajului a devenit atât de cronică în Valea Jiului, încât la Președinția Consiliului de Miniștri a avut loc o consfătuire, care a examinat îndeosebi situația muncitorilor din industria minieră. Tot în chip formal, subsecretariatul de stat de la comunicații a anunțat atunci că a obținut aprobarea de la conducerea societăților miniere că vor „întrerupe” concedierile, angajându-se ca pe viitor, acestea să nu se mai facă în „bloc”⁵⁷. Sensul acestei convenții a fost repede sesizat de mineri, care au cerut oprirea oricăror concedieri, reprimirea la lucru a celor concediați, îmbunătățirea situației lor. În practică, societățile căutau să înlocuiască concedierile în „bloc” prin concedieri făcute succesiv, fapt care ducea însă la același rezultat. Pe de altă parte, prevederea în convenție a posibilității de concediere a muncitorilor pentru „motive disciplinare” a oferit societăților căile de a face, în aceeași măsură, concedieri, deoarece pentru „motive disciplinare” au putut fi concediați toți acei mineri care luptau pentru îmbunătățirea situației lor.

Îngrijorate de creșterea neîncetată a luptei minerilor, cercurile guvernante au anunțat demagogic în parlament și presă că au depus „neconținută stăruință” pentru îndreptarea situației, găsind „noi posibilități” de plasare a brațelor rămase fără lucru. În fond n-a fost vorba decât de lansarea unor zvonuri care trebuiau — după socotelile cercurilor conducătoare — să tempereze lupta minerilor. Inițierea de lucrări publice — una din aceste idei demagogice — nu era o măsură capabilă să înghită masa de șomeri din industria minieră, la care se adăugau și șomerii din celelalte ramuri ale economiei.

Toate manevrele burgheziei nu și-au atins scopul. Dimpotrivă, în Valea Jiului s-au ascuțit contradicțiile dintre muncitori și patroni. Autoritățile civile și militare erau continuu solicitate pentru menținerea ordinii. Teamă cercurilor conducătoare era așa de mare față de creșterea impetuoasă a luptei muncitorilor, încât apelul la armată se făcea oricâteori burghezia afla de mișcări muncitorești, chiar numai „proiectate”. La 7 august 1930 Al. Vaida-Voievod arăta în acest sens

⁵⁷ „Adevărul”, Buc., 19 aprilie 1930, p. 4.

că „din nou ni se semnalizează din țară o stare îngrijitoare de spirit în rândurile muncitorimii, datorită conflictelor de muncă și concedierilor ce se fac în diferite întreprinderi”⁵⁸. El sublinia necesitatea rezolvării conflictelor colective de muncă pe baza legii Trancu-Iași spre a nu „degenera în mișcări de masă”⁵⁹.

Deși înspăimântată de lupta muncitorilor, burghezia, n-a luat practic nici o măsură care să fi dus la îmbunătățirea situației muncitorilor, atât în Valea Jiului, cât și în celelalte centre muncitorești. Din punct de vedere formal ea a redactat instrucțiuni vagi⁶⁰ care să ajute la „prevenirea” și „combaterea” șomajului. Din punct de vedere practic însă, ea a alocat fonduri pentru întărirea aparatului represiv. Pentru conducerea acestuia s-au numit comisari ai guvernului, investiți cu puteri aproape nelimitate. În Valea Jiului comisar al guvernului a fost numit Liviu Cigăreanu, a cărui funcție de prefect, prestată anterior, l-a familiarizat cu problemele antimuncitorești. În scopul de a reprima cât mai urgent nemulțumirile minerilor, acesta și-a exercitat atribuțiile încă înainte de numirea sa oficială, la 25 aprilie 1930⁶¹.

Numirea comisarului în Valea Jiului n-a avut nicidecum menirea de a „controla” gestiunile societăților miniere, cum încercase să susțină chestorul poliției Deva⁶², ci acela de a supraveghea și reprima pe muncitorii nemulțumiți de concedieri și mizerie. Pentru a masca rolul comisarului în Valea Jiului, guvernul a anunțat în mod formal că atribuțiile lui Cigăreanu priveau îndeplinirea sarcinilor ministerelor muncii, sănătății și ocrotirilor sociale, ca și a celorlalte departamente, afară de justiție și armată. În practică însă, în complexul atribuțiilor sale au intrat în primul rând cele legate de resortul ministerului armatei.

Numirea comisarului guvernului, se recunoaște chiar în jurnalul consiliului de miniștri, s-a făcut în aceste regiuni „atît de susceptibile la mișcări sociale”⁶³ în scopul de a găsi și impune soluțiile ce se cereau. El trebuia să informeze guvernul „asupra tuturor mișcărilor din regiunea sa”⁶⁴. Guvernul acorda acestuia libertatea de a face apel la „toate forțele publice din regiune și la unitățile militare pentru menținerea liniștei și a ordinii publice, exact în același fel ca și prefectul de județ”⁶⁵. Acesta avea totodată libertatea de a „putea controla activitatea tuturor asociațiilor muncitorești... fără nici un aviz, oricînd ar voi”⁶⁶ (subl. ns.). Rezultă că în practică comisarul n-a fost numai un

⁵⁸ Arh. St. Buc., Fond Președ. Cons. de Min., dos. 22/1930, f. 55.

⁵⁹ Ibidem.

⁶⁰ Ibidem, f. 63—67.

⁶¹ „Ardealul economic”, Cluj, 5 ianuarie 1930.

⁶² Arh. St. Buc., Fond Președ. Cons. de Min., dos. 22/1930, f. 23.

⁶³ Ibidem, f. 12.

⁶⁴ Ibidem.

⁶⁵ Ibidem.

⁶⁶ Ibidem.

informator al guvernului pentru mișcările muncitorești de pe Valea Jiului, ci persoana care, cu ajutorul autorităților civile și militare, trebuia să asigure ordinea burgheză în această regiune.

Depinzînd direct de Președintele Consiliului de Miniștri, fiind reprezentantul guvernului în această regiune, comisarul putea cere „pedepsirea sau îndepărtarea funcționarilor prin mutare”⁶⁷, dacă organele locale nu i-ar fi dat concursul la îndeplinirea misiunii sale. Comisarul putea, de asemenea, opri „în mod excepțional” executarea timp de 48 de ore a oricărei măsuri luate de autoritățile centrale sau locale „dacă din punct de vedere a regiunii va crede că acele măsuri nu sînt utile pentru menținerea liniștii și a echilibrului social”⁶⁸.

Cu toate că prin investirea acestui comisar cu largi atribuțiuni în ceea ce privește folosirea forțelor militare locale s-a căutat să se reprime grevele, această măsură n-a putut stăvili, așa cum spera burghezia, luptele muncitorești din Valea Jiului. Minerii luptau tot mai hotărît pentru o salarizare mai bună, pentru recîstigarea dreptului de vechime a muncitorilor concediați, pentru reîncadrarea minerilor aruncați în șomaj. Înfruntînd toate măsurile de teroare luate de guvernele burghezo-moșierești, lupta minerilor din Valea Jiului s-a dezvoltat în anii următori, avînd în comuniști conducători încercați.

Cînd cu aprobarea guvernului Maniu-Mihalache, conducerea societății Petroșani hotărăște reducerea salariilor cu 15—20% cu începere de la 1 ianuarie 1931⁶⁹, minerii se întrunesc la 11 ianuarie, în cadrul Conferinței regionale sindicale, ținută la Petroșani, unde hotărăsc pregătirea și organizarea unei greve generale pe întreaga Vale a Jiului, împotriva scăderii salariilor și a concedierilor. De teamă ca această hotărîre să nu fie tradusă în practică, burghezia este nevoită să promită că va satisface cererile muncitorilor. Urmare directă a faptului că această promisiune n-a fost respectată de cercurile conducătoare este hotărîrea de a se convoca o nouă întrunire a minerilor în ziua de 3 februarie 1931. La întrunire s-a reafirmat hotărîrea de a nu permite reducerea salariilor. În acest scop s-a trimis Consiliului de Miniștri moțiunea votată de mineri la întrunire.

Statul burghezo-moșieresc n-a ținut seama de doleanțele muncitorilor mineri, aceștia din urmă avînd din nou posibilitatea să se convingă încă o dată că singura cale pentru obținerea unui trai omenesc era calea indicată de comuniști, calea luptei pînă la doborîrea burgheziei și înlocuirea relațiilor de exploatare. În condițiile în care conducerea societăților miniere căutau să iasă din criză pe spatele minerilor, Partidul Comunist din România îi îndeamnă pe aceștia să organizeze greva generală pe întreaga Vale a Jiului împotriva conce-

⁶⁷ Ibidem, f. 13.

⁶⁸ Ibidem, f. 12.

⁶⁹ Arh. St. Petroșani, Fond Grupul Lupeni, dos. 1/1931, f. 199,

dierilor, a „raționalizărilor” capitaliste, pentru mărirea salariilor, pentru alungarea jandarmeriei, siguranței și armatei din Valea Jiului, pentru eliberarea tovarășilor închiși, pentru redeschiderea sindicatelor unitare, pentru ajutorarea muncitorilor în mod permanent din partea statului, pentru ajutor special de iarnă, împotriva conducătorilor trădători, pentru front unic al tuturor muncitorilor, pentru comitete de acțiune de pregătire a grevei generale.

Documentele P.C.R. din această perioadă subliniază tot mai insistent nu numai necesitatea unirii muncitorilor mineri de toate naționalitățile împotriva capitalului, dar și atragerea la luptă organizată a șomerilor, a căror situație s-a înrăutățit continuu. Efectul practic al acestei propagande se reflectă în anii crizei economice în faptul că demonstrațiile șomerilor, „marșul flăminzilor din Valea Jiului” pentru drepturi, au găsit sprijin permanent la minerii care lucrau.

Partidul Comunist, în condițiile creșterii avântului revoluționar al maselor, a arătat că este necesar să fie intensificată munca de organizare a partidului pe baza celulelor de fabrică și uzină, asigurându-se în acest fel conducerea efectivă a luptei proletariatului. Numai astfel se putea ajunge ca fiecare fabrică și uzină să devină un punct de sprijin al partidului. Cu același scop, P.C.R. a pus problema desfășurării unei munci perseverente și sistematice pentru mărirea numărului comuniștilor în întreprinderile din principalele centre industriale ale țării.

În Valea Jiului, ca și în celelalte centre industriale, s-au luat măsuri pentru reorganizarea muncii de partid. Faptul acesta a sporit combativitatea revoluționară a minerilor, dovedind că erau hotărâți, alături de muncitorii din toate ramurile economiei, să se ridice la luptă deschisă împotriva consecințelor crizei economice. Începînd din ianuarie pînă în aprilie 1932, grevele parțiale s-au ținut lant în mai multe centre miniere din Valea Jiului, pentru ca în toamna aceluiași an să aibă loc numeroase greve în această parte a țării.

În condițiile în care burghezia aruncă tot mai mulți mineri în stradă, pradă șomajului, *Partidul Comunist organizează lupta acestora*, forma principală de organizare constituind-o alegerea comitetelor de șomeri. Delegații comitetelor din Valea Jiului au participat în 1932 la al VII-lea Congres al Uniunii Muncitorilor din Industria minieră, care s-a ținut la București, unde și-au expus doleanțele. Mizeria și suferința în care se zbăteau minerii din Valea Jiului erau o realitate atât de crudă, încît nici rapoartele întocmite de Ministerul Muncii nu o mai puteau tăinuî ⁷⁰. Într-unul din aceste rapoarte se sublinia că situația era de așa natură încît în orice moment la Petroșani, Lupeni, Aninoasa, ca și în celelalte centre miniere, puteau izbucni greve și aceasta cu

⁷⁰ Arh. St. Buc., Fond Președ. Cons. de Min., dos. 16/1933, f. 7.

atit mai mult cu cît delegații minerilor, însărcinați să prezinte revendicările lor ministerului, se întorceau de fiecare dată cu ele nesatisfăcute⁷¹. Nemulțumiri adinci se manifestau și în rîndul șomerilor de la exploatările carbonifere Aninoasa, Lupeni, Vulcan⁷².

Concomitent cu luptele ceferiștilor și petroliștilor din ianuarie-februarie 1933, în bazinul carbonifer al Văii Jiului au loc importante acțiuni muncitorești, cu toată starea excepțională impusă de burghezie. Influența acestor lupte a pătruns adînc și în rîndul minerilor din această parte a țării. Situația grea a minerilor, faptul că în luna februarie 1933, Direcția minelor amenința cu lăsarea pe drumuri a încă 2 000 de oameni, pe lîngă cele 2 500 de concedieri făcute, a produs mari nemulțumiri în rîndul muncitorilor. În zilele ce au urmat luptelor de la Grivița și sub influența acestora, minerii au transformat întrunirile de la Petroșani, Lupeni, Petrila, Vulcan, Lonea, Aninoasa etc. în demonstrații de protest contra exploatării capitaliste, contra concedierilor, pentru eliberarea tuturor celor arestați pentru participare la mișcarea revoluționară. Vorbitorii au ridicat în cadrul întrunirilor numeroase probleme privind îmbunătățirea condițiilor de muncă și trai și au cerut ministerului de resort satisfacerea lor⁷³. Această situație subliniază că, în ciuda măsurilor represive ale regimului burghezo-moșieresc, minerii continuau cu însuflețire lupta pentru îmbunătățirea soartei lor.

Luptele minerilor din Valea Jiului în perioada crizei economice sînt parte integrantă din bătălia clasei muncitoare din România împotriva exploatării și asupririi capitaliste. Luptele din Valea Jiului, ca și din celelalte centre muncitorești, fiind organizate și conduse de comuniști, au dovedit că proletariatul era hotărît să se ridice împotriva măsurilor antimuncitorești ale burghezo-moșierimii române. Creșterea luptei tot mai combative a muncitorilor în perioada crizei economice 1929—1933 a produs o adevărată spaimă în rîndul cercurilor conducătoare, care au apelat la măsuri de forță — ca la cele mai „eficace” mijloace pentru garantarea „ordinei”. Cu toate aceste măsuri, clasa muncitoare, între care și minerii din regiunea carboniferă a Văii Jiului, au înscris o pagină glorioasă în istoria poporului român, în lupta pentru dreptate socială.

⁷¹ Ibidem, f. 32, 33.

⁷² Ibidem, f. 25.

⁷³ „Adevărul”, Buc., 10 și 18 februarie 1933; „Ziua”, Iași, 18 februarie 1933,

CONTRIBUTIONS A LA CONNAISSANCE DE LA SITUATION MATÉRIELLE
DE MINEURS DE LA VALLÉE DE JIU DANS LA PÉRIODE DE 1929—1933

Résumé

Les dures conditions de vie et de travail des mineurs de la Vallée de Jiu, aggravées par la crise économique de 1929—1933, ont rendu encore plus intense la lutte de ceux-ci sous la direction du Parti Communiste de Roumanie dont le but était de résoudre par des moyens révolutionnaires les revendications des ouvriers.

Des matériels inédits aussi ont permis aux auteurs de présenter le tableau général de la situation matérielle des mineurs se trouvant dans la région carbonifère de la Vallée de Jiu. Leurs conditions de vie pendant la crise économique de 1929—1933 ont empiré à la suite des mesures à caractère antidémocratique: licenciements, fermeture de certaines mines, „courbes de sacrifice” suppression des organisations ouvrières etc. C'est contre ces mesures que se sont dirigées les actions des mineurs, mesures qui constituaient autant de moyens dont les classes dominantes usaient pour défendre leurs intérêts et pour sortir de la crise aux dépens des masses. Effrayées par la lutte des mineurs, les autorités centrales et locales ont adopté une politique démagogique ayant le but de „calmer” la lutte de ceux-ci; elles subventionnaient en même temps l'armée, la police, la gendarmerie et la Sûreté afin d'appliquer la politique antidémocratique du gouvernement.

Malgré toutes ces mesures répressives, la lutte des mineurs connut un grand essor pendant les années suivantes, sous la direction du Parti Communiste de Roumanie, en affrontant la terreur des classes dominantes.

EXPLOATĂRILE MINIERE DIN BAZINUL VATRA DORNEI ÎN TIMPUL CELUI DE-AL DOILEA RĂZBOI MONDIAL

DE

C. BOTEZ, DAN BOȚESCU și G. IRIMESCU

Zăcămintele de mangan, pirită și calcopirită aflate în localitățile Iacobenii, Vatra Dornei și Fundul Moldovei, sint cunoscute de multă vreme. Deși depistate încă din secolul al XVIII-lea, minereurile de mangan și pirită din această parte a țării au căpătat importanță deosebită în ansamblul economiei abia în timpul celui de-al doilea război mondial. Evenimentele politice ce au afectat integritatea teritorială a României au atras după ele importante modificări și în folosirea resurselor naturale, determinînd ca minele din Bucovina să devină cel mai important furnizor de mangan și pirită pentru industria de armament, metalurgică și petrolieră.

Cedarea în mod arbitrar a nordului Ardealului, în care erau cuprinse cele mai însemnate zăcămintele de mangan și pirită aflate în exploatare sistematică, a ridicat problema căutării de noi surse pentru asigurarea necesarului de asemenea minereu. Datorită acestui fapt priverile marelui capital s-au îndreptat mai insistent spre acest bazin minier, care, pînă atunci, era mai puțin exploatat. În treacăt fie spus *Enciclopedia României* nici nu includea în rîndul minelor extractive de minereu de mangan, minele din nordul Moldovei¹.

Deși în urma schimbărilor teritoriale impuse, importanța acestor zăcămintele era bine conturată pentru cerințele economiei naționale, cea mai mare parte din producția obținută era livrată țărilor fasciste Germania și Italia². Relațiile economice ale proprietarilor exploatărilor

¹ Vezi *Enciclopedia României*, vol. 3, p. 748.

² Vezi în «Revue Roumaine d'histoire», nr. 1/1964, articolul; N. N. Constantinescu, *L'exploitation et le pillage de l'économie roumaine par l'Allemagne hitlerienne dans la période 1939—1944*.

de mangan și pirită din nordul Moldovei, cu monopolurile celor două mari state fasciste, complicata împletire de interese dintre proprietarii minelor, statul român și monopolurile germane și italiene pot fi urmărite direct începînd cu un memoriu al Fondului Bisericesc Ortodox Român din Bucovina *) din anul 1941, către Marele Stat Major al Armatei Române din care cităm: „Cea mai mare parte din minereurile exploatare, Fondul Bisericesc le exportă în prezent în Germania și Italia, satisfăcînd în același timp și cerințele industriale metalurgice din țară: Reșița și Calan”³. Cele expuse sintetic în raportul citat surprind de fapt un moment important al începutului subordonării economiei noastre naționale mașinii de război germano-italiene, problemă pe care îndeosebi ne propunem a o urmări⁴.

În conformitate cu conținutul spoliator al tratatelor economice încheiate cu Germania hitleristă, și dată fiind importanța zăcămintelor și insistența monopolurilor germane, Ministerul Economiei Naționale începînd cu această dată exercită presiuni pe lingă Fondul Bisericesc pentru intensificarea extracției din aceste mine. Astfel, Direcția ACEX (Asociații comerciale și exploatare), critica vehement F.B.O.R.B. „pentru neglijențele de care s-a făcut vinovat în trecut față de economia națională” și propune „să se creeze pe lingă aceasta (pe lingă Fondul Bisericesc — nota noastră), un organ de energie și competență care să impună ordinea și activitatea cerută de *punerea în valoare a unor bunuri atît de mari și importante pentru economia națională*”⁵. Ca urmare, pe baza contractelor încheiate cu firmele germane și italiene, proprietarii minelor menționate, în baza obligațiilor, trebuiau să livreze primilor peste 100.000 tone minereu de fier, deși Ministerul Economiei Naționale a României, solicită insistent cantități mereu sporite de mangan și pirită pentru industria de armament, dar fără nici un rezultat. De exemplu, numai în decurs de 14 zile (7—20 martie 1941) s-a livrat societății italiene „Azienda Minerali Matelici Italiana” (A.M.M.I.), 3 658 tone de minereu superior de mangan, iar „Uzinelor și Domeniilor Reșița”, în aceeași perioadă, nu li s-a expediat nici un vagon, explicînd această atitudine prin „lipsa de mijloace de transport”⁶.

Această situație ascute lupta dintre monopolistii autohtoni și cei străini, primii căutînd diverse metode de a scăpa de concurența firmelor germane și italiene. În acest scop, ei impun în 1941 prin Ministerul Economiei Naționale, rechiziționarea minelor de pirită din „Fundul Moldovei”, unde se extrăgea pirită care era deosebit de necesară disti-

*) În continuare se va citi F.B.O.R.B.

³ Arh. St. Suceava, Fond F.B.O.R.B.—Serv. teh. al minelor și băilor, 1941 dos. nr. 2, p. 72.

⁴ Vezi și revista «Finanțe și credit» nr. 1—1964, articolul lui C. Kirițescu *Caracterul acordurilor economice, valutare și financiare încheiate de România cu Germania hitleristă (1939—1944)* p. 61—64.

⁵ Arh. St. Suceava, Fond F.B.O.R.B., dos. 1/1941, p. 172.

⁶ Idem, dos. 3/1941, p. 94—105.

lărilor de petrol ce lucrau pentru aprovizionarea frontului⁷. Această măsură leza însă interesele Fondului Bisericesc. De aceea, la intervențiile acestuia, hotărârea luată de Ministerul Economiei Naționale se transformă într-o obligație de „conlucrare cu societatea petrolieră Steaua Română în vederea creșterii producției”⁸, formulă ce convenea mai bine proprietarilor minelor din Bucovina. Marii magnați români considerau însă măsura luată doar ca un compromis pentru rezolvarea momentană a problemei, urmărind în fond să subordoneze regiunea minieră din nordul Moldovei. Astfel, în 1942, cele mai mari societăți monopoliste din România, „Uzinele de fier și Domeniile Reșița”, S.A.R. „Nitrogen”, Uzinele metalurgice Unite, „Titan-Nădrag-Calan”, „Uzinele de fier din Hunedoara”, „Noua Societate a Atelierelor Vulcan” și S.A.R. Minieră „Mica” au solicitat să creeze împreună cu F.B.O.R.B. o societate cu denumirea „Feromanganez”, societate care, așa cum rezultă din actul constitutiv, avea drept scop principal să se ocupe de industrializarea minereului de mangan⁹.

Măsura propusă nu convenea însă Fondului Bisericesc, deoarece în realitate ea ar fi dus la știrbirea drepturilor de proprietar absolut al minelor din nordul Moldovei, fapt ce rezultă cu claritate din modul propus de formare a capitalului noii societăți¹⁰. Iată în ce situație ar fi fost pus F.B.O.R.B. în cazul cind s-ar fi creat înțelegerea monopolistă :

TABLOUL I

Participanți la formarea fondurilor societății „Feromanganez”	Cota de participare la formarea capitalului social
„U. D. Reșița”	30
„F. B. O. R. B.”	30
„S. A. R. Nitrogen”	2
Uzinele metalurgice Unite „Titan-Nădrag-Calan”	12
Uzinele de fier din Hunedoara	8
S. A. R. „Mica”	10
Noua societate a Atelierelor Vulcan	8
Total	100

⁷ Arh. St. Suceava, Fond F.B.O.R.B. dos. nr. 4 din 1941, p. 1.

⁸ Idem. dos. nr. 10 din 1941 p. 36.

⁹ Arh. St. Suceava, Fond F.B.O.R.B., vezi Statutul de funcționare al S. A. R. „Feromanganez” anul 1942, p. 1.

¹⁰ Arh. St. Suceava, Fond, F.B.O.R.B., actul colectiv al „S.A.R. Feromanganez” anul 1942, p. 1.

Conform acestor date, F.B.O.R.B. trebuia să participe cu mai puțin de 1/3 din capitalul social. În aceste condiții, mai ales că prin statut noua societate urma să fie condusă de un consiliu de administrație și deoarece „fiecare 10 acțiuni dau dreptul la un vot”¹¹, interesele FBORB puteau fi oricând sacrificate în favoarea acestor mari monopoluri.

Pentru a înlătura o situație inconvenabilă, în ultimul moment reprezentanții Fondului nu au mai subscris în favoarea creării marelui monopol destinat exploatării și industrializării minereului de mangan, motivând că adoptă această poziție „pentru a nu înstrăina bunurile materiale ale Fondului Bisericesc Ortodox Român din Bucovina”. Aceasta a determinat ca situația livrărilor de minereu de mangan și pirită către întreprinderile din țară să rămână pe mai departe dependentă față de livrările către firmele străine din Germania și Italia, cu toate măsurile luate pentru intensificarea extracției. Astfel, multe din cererile din țară n-au putut fi satisfăcute.

Pentru remedierea acestei situații, la începutul anului 1942, Ministerul Economiei Naționale (M.E.N.) organizează cu participarea delegațiilor F.B.O.R.B., Societatea Reșița și Societatea „Nitrogen” o consfătuire consacrată reglementării livrărilor de minereuri de mangan și pirită¹². Problema centrală ridicată de delegații Societăților Reșița și „Nitrogen” a fost aceea a suplimentării contractelor încheiate pentru livrare de minereu. La aceste pretenții delegatul Fondului Bisericesc obiectează, arătând că în condițiile în care Fondul are contracte în curs de execuție cu Germania și Italia, iar calificarea și atașamentul muncitorilor nu sînt la nivelul cerințelor, nu poate să facă față tuturor cerințelor, subliniind totodată că solicitările de suplimentare a contractelor nu pot fi realizate. Pentru a masca situația de vasalitate față de Germania, delegații M.E.N. au arătat că vor încerca soluționarea problemei prin prohibirea exportului de minereu de mangan, iar cantitățile destinate exportului vor fi îndrumate spre Uzina de fabricarea feromanganului de la Tirnăveni construită de Societatea „Nitrogen”. Evident, guvernul antonescian nu putea îmbrățișa această idee. De aceea, ulterior, s-a comunicat că sistarea exportului de mangan în Germania nu este posibilă, România fiind obligată să livreze în continuare, la prețurile vechi stabilite, atît mangan, cît și feromangan.

*Prioritatea livrărilor de minereu de fier și mangan către firmele străine, în dauna celor din România, este numai un aspect ce trădează adîncă dependență a economiei românești față de Germania hitleristă, fenomen manifestat în tot timpul războiului*¹³.

¹¹ Arh. St. Suceava, Fond. F.B.O.R.B., Statut de funcționare al S.A.R. „Fero-manganetz”, cap. 6, art. 29, anul 1942, p. 5.

¹² Arh. St. Suceava, Fond F.B.O.R.B., dos. nr. 3, din 1942, p. 15.

¹³ Vezi, «Studii și cercetări economice, I. S. E. „V. I. Lenin”, Buc.» vol. 1, articolul I. Puia, *Întărirea dominației monopolurilor în industria României între anii 1934—1940*, p. 180.

Consfătuirea amintită a mai scos în evidență că, în anul 1941, firmele germane și italiene au primit o cantitate de minereu de mangan cu mult mai mare decît firmele românești, cu toate că necesitățile interne erau deosebit de stringente. Concludente în această privință sînt datele de mai jos ¹⁴:

TABLOUL II

Livrările de minereu de mangan obținut în anul 1941

Nr. crt.	Destinatarul	U/M	Cantitatea livrată
1	Erzkontor (Germania)	tone	10.530,600
2	A. M. M. I. (Italia)	"	10.901,310
3	Reșița (România)	"	2.546,220
4	Fabrica Ardeleanu (România)	"	237,160
	Total		24.215,290

Din tablou rezultă că în această perioadă s-a livrat în străinătate o cantitate de minereu de mangan de peste 7,6 ori mai mare decît întreprinderilor din țară. Cu această ocazie livrările au cuprins și rezervele extrase în anii anteriori. Începînd cu anul 1942 firmele germane și italiene capătă o și mai mare prioritate.

În detrimentul intereselor firmelor românești, se adincește tot mai mult dependența economiei României față de Germania. Statul român nu numai că livrează firmelor germane prețiosul minereu, ci, printr-o convenție nouă încheiată cu Germania pe baza tratatului economic din 23 martie 1939 ¹⁵, el este obligat să livreze acesteia și feromangan produs de noua uzină de la Tirnăveni. Livrînd producția sa Germaniei fasciste, această uzină capătă prioritate la procurarea minereului de fier din Bucovina, sprijinită fiind, în mod deosebit, în această direcție de M.E.N. ¹⁶. Concludentă în acest sens este dispoziția Comisariatului de Stat al înzestrării și administrației armate dată Fondului Bisericesc prin care-i cerea: „... Informați-ne imediat despre orice incident sau dificultate care ar putea produce neplăceri în regulata alimentare cu minereu a uzinei din Tirnăveni” ¹⁷.

În timp ce monopolurile germane obțin cu tot mai multă ușurință cantitățile de minereu cerute, societățile românești întîmpină noi și

¹⁴ Arh. St. Suceava, Fond. F.B.O.R.B., dos. nr. 1/1942, fila 18.

¹⁵ Vezi: A. Niri, *Istoricul unui tratat înrobitor (Tratatul economic româno-german din martie 1939)*, Ed. științifică 1965, p. 206, 215, 260.

¹⁶ Arh. St. Suceava, Fond F.B.O.R.B., dos. nr. 1/1942, p. 64.

¹⁷ Idem, p. 76.

numeroase obstacole în calea aprovizionării lor. Aceasta determină firmele românești să întreprindă multiple demersuri și să folosească diferite căi și mijloace pentru a obține cantități infinite mai mici. De exemplu, Administrația fabricii „Vulcan” București, pentru a obține numai 50 de tone de minereu de mangan a trebuit să menționeze în cererea sa că are aprobarea Direcției Industriei de Război¹⁸.

Divergențele născute între monopoliurile românești și cele germane și prioritatea pe care o au ultimele în aprovizionarea cu minereu de mangan, pirită și feromangan, privesc nu numai cantitatea, ci și calitatea acestora. Cu prilejul unei consfătuiri organizate de Comisariatul General Metalurgic, delegații uzinelor metalurgice românești au demonstrat cu date concrete că firmele germane și italiene primesc minereu de mangan de o calitate mult superioară celui livrat firmelor românești¹⁹. Evident și această sesizare a rămas fără nici un rezultat.

Subordonarea tot mai accentuată a economiei noastre naționale intereselor țărilor fasciste — Germania și Italia — se mai manifestă și prin forma dictatorială folosită de aceste state în relațiile cu firmele românești, precum și prin ignorarea statului român. Astfel, încă în primul semestru al anului 1941, Dr. Luigi Vittorio Ferrero, reprezentantul firmei italiene A.M.M.I., își permite să se adreseze administrației Fondului Bisericesc în felul următor: „...Nu este nevoie să vă atrag atenția asupra pagubelor imense ce le veți cauza oțelărilor italiene prin orice întârziere”²⁰. Mergînd pe aceeași linie firma italiană impunea administrației centrale a minelor de la Vatra Dornei „să acumuleze cantitatea de minereu necesară utilizării a 170 vagoane care stau goale și incurcă traficul”²¹. Și mai dictatorial se poartă Germania hitleristă. Ignorînd existența guvernului antonescian și a organelor de stat românești, aceasta dădea dispoziții în România. De exemplu firma „Donau Chemie A. G. Wien” capătă autorizație de a importa pirită *din partea Ministerului Economiei Reichului* și nu din partea Ministerului Economiei Naționale a României, așa cum ar fi fost firesc²².

Ieșirea Italiei din război, spre sfîrșitul anului 1943, creează condiții pentru o și mai mare dependență a minelor din nordul Moldovei față de economia Reichului, deoarece cantitatea de minereu de mangan contractată cu firmele italiene a fost repartizată automat monopoliurilor germane. În felul acesta aproape întreaga producție a minelor din Bucovina este subordonată intereselor mașinii de război germane.

Pe măsura adîncirii dependenței economiei României, monopoliurile germane își măresc pretențiile, perfecționează formele de jefuire a bogățiilor subsolului țării. De acum înainte firmele germane impor-

¹⁸ Idem, dos. 3/1942, p. 121.

¹⁹ Arh. St. Suceava Fond. F.B.O.R.B. dos. nr. 8/1943 p. 7.

²⁰ Idem, dos. nr. 4/1941, p. 1.

²¹ Idem, p. 4.

²² Idem, dos. nr. 4/1942, p. 67.

tatoare de feromangan nu se mai mulțumesc cu această formă de folosire a resurselor naturale ale țării noastre, ci cu ajutorul direct al organelor de stat din România obțin dreptul nu numai de a importa feromanganul din țară, ci de a prelucra manganul *exclusiv* pe teritoriul Germaniei și de a exporta în România feromangan²³. Totodată, livrările de minereu de mangan către Reșița sînt sistate²⁴.

Ca urmare a măsurilor spoliatoare amintite, pînă în august 1944 aproape întreaga cantitate de minereu de mangan extrasă din minele Fondului Bisericesc este expediată în Germania²⁵. Toate acestea au lezat grav interesele firmelor determinînd totodată ca societățile românești ce foloseau feromangan să depindă totalmente de Germania hitleristă.

Trădarea intereselor românești, vinderea bogățiilor țării și subordonarea ei tot mai accentuată față de Reichul german se vedește cu destulă claritate și din soarta pe care o hărăzește guvernul antonescian bogățiilor din nordul Moldovei, respectiv zăcămintelor de mangan și pirită. Neputînd face față solicitărilor interne crescînde și cererilor nelimitate ale Germaniei se impune F.B.O.R.B. ca, împreună cu Ministerul Economiei Naționale și Comisariatul General Metalurgic, să ducă tratative, începînd din luna martie 1944, cu grupul monopolist german „Feromangan” pentru încheierea unei convenții de arendare a minelor pe termen îndelungat²⁶. Aceasta însemna în fond a ceda Germaniei hitleriste zăcămintele, a crea condiții pentru exploatarea lor pînă la epuizare, a menține dependența întreprinderilor românești față de monopolurile germane și în acest domeniu, a permite introducerea metodelor hitleriste de exploatare a muncitorilor.

Cele de mai sus rezultă din conținutul contractului care se impune de către stat, Fondului Bisericesc și pe care îl analizăm în cele ce urmează. În contract se stipula ca în minele existente și eventual în altele noi ce se vor deschide să se investească un capital de 30 milioane mărci, pentru că „producția de mangan trebuie să crească la 160 mii tone în primii 3 ani, ca apoi după 5 ani să ajungă la 265 mii tone”.²⁷ Contractul prevedea ca pe viitor toate rezervele depistate pe baza noilor explorări să aparțină *exclusiv* firmei germane „Feromangan” și nu F.B.O.R.B.²⁸ În ceea ce privește destinația producției acestor mine, prin contract se impunea ca, din cele 160 mii tone de mangan ce se vor extrage după 5 ani, în România să rămînă pînă la 30 mii tone, adică pînă la 11%, urmînd ca restul de aproape 9/10 din producția de minereu de mangan să ia drumul Germaniei hitleriste.²⁹

²³ Arh. St. Suceava Fond F.B.O.R.B. dos. nr. 9/1943, p. 5.

²⁴ Idem, dos. nr. 11/1943, p. 140.

²⁵ Idem, p. 140.

²⁶ Idem, dos. nr. 3/1944, p. 2.

²⁷ Arh. St. Suceava, Fond F.B.O.R.B., dos. nr. 3/1944, p. 3—8.

²⁸ Idem, p. 8—9.

²⁹ Idem, p. 9.

Rolul dictaturii militaro-fasciste de susținător al intereselor economice ale hitlerismului rezultă din aliniatul din contract care prevedea: „*Statul Român va sprijini lucrările „Feromanganului” pe orice cale și îi va crea toate avantajele speciale... la taxele de vămuire, impozite, procurarea de muncitori, aducerea de specialiști germani*”³⁰; (sublinierea noastră). Desigur, conținutul contractului intensifică contradicțiile dintre proprietarii minelor și monopolisții germani, primii văzându-se în situația de a pierde o sursă importantă de profituri. Și în această problemă guvernul antonescian trece de partea monopolisților germani. Ministerul Economiei Naționale, sesizat asupra contradicțiilor și neînțelegerilor și fiind mereu solicitat de monopolul german, intervine pe lângă Mitropolia din Cernăuți pentru a o determina să hotărască perfectarea grabnică a acordului. Mitropolia nu acceptă să i se știrbească drepturile de proprietate considerind totodată ilegală măsura propusă. Această linie este clar exprimată în răspunsul Mitropolitului Bucovinei, din 22 aprilie 1944, adresat M.E.N. în care se arată: „... nu înțeleg să fac dificultăți guvernului și intereselor superioare ale înarmării... dar... nu pot să-mi risc numele și reputația consimțind la un act care ar fi în viitor supus rigorilor legilor”³¹. Timp de o lună de zile (24 martie — 24 aprilie 1944) durează tratativele, dar fără rezultat, deoarece conducerea F.B.O.R.B. nu cedează.

Înfringerile zdrobitoare suferite de trupele fasciste determină ca începând cu aprilie 1944, în situația frontului să apară schimbări radicale. Urmărite și zdrobite, trupele hitleriste se retrag pe teritoriul României. Ca urmare a noii situații a frontului, încălcând chiar și cele mai elementare norme ale relațiilor dintre state, la 24 aprilie 1944 trupele germane au invadat bazinul minier începând, fără să aștepte vreo reglementare contractuală, exploatarea directă a acestor bogății ale țării noastre.

Evident, autoritățile românești nu au luat nici o măsură împotriva acestei samavolnicii manifestate de hitleriști. Delegatul militar a fugit urmat de autoritățile jandarmerești, fără a se interesa de soarta minelor,³² iar Consiliul Interministerial, în ședința sa din 18 mai 1944 la propunerea Comisariatului General Metalurgic, hotărăște: „a se comunica societății „Feromangan” să preia conducerea exploatării și expediției minereului de mangan fără contract, urmînd ca acesta să se încheie ulterior.”³³

Subordonarea activității minelor din nordul Moldovei intereselor hitleriștilor influențează direct *procesul de intensificare a exploatării oamenilor muncii și a bogățiilor țării*. Fiind furnizorul principal de mangan și pirită, Fondul Bisericesc va intensifica exploatarea în minele

³⁰ Idem, dos. nr. 3/1944, p. 11—12.

³¹ Arh. St. Suceava Fond F.B.O.R.B. dos. nr. 4/1944, p. 2.

³² Idem, p. 77.

³³ Idem, dos. nr. 7/1944, p. 20.

sale. Această tendință este mereu alimentată și de cererile crescînde pentru livrarea unor cantități sporite de minereu, fapt ce rezultă din tabloul următor :

TABLOUL III
Evoluția producției de mangan³⁴

Lunile	U/M	A n i i			
		1940*)	1941*)	1942	1943
Ianuarie	tone	—	1.056	722,300	1.228,800
Februarie	„	—	731	1.374,600	1.923,790
Martie	„	—	185	1.273,300	1.654,320
Aprilie	„	2.010	329	555,800	2.270,100
Mai	„	2.108	244	581,300	2.474,200
Iunie	„	2.644	214	1.238,600	2.249,950
Iulie	„	1.177	208	2.041,900	3.047,400
August	„	1.814	138	713,000	1.625,400
Septembrie	„	2.344	135	1.895,600	1.557,400
Octombrie	„	2.785	88	2.212,900	2.146,200
Noiembrie	„	712	131	1.689,335	1.959,400
Decembrie	„	815	120	2.223,890	—
Total		16.409	3.579	16.522,525	22.136,960

*) se referă la minele Arșița și Therezia.

Datele prezentate arată o creștere continuă a producției, cu excepția anului 1941. Scăderea producției pe anul 1941 este explicată oficial prin două cauze. Pe de o parte, s-a practicat o exploatare abuzivă, sistîndu-se lucrările de înaintare, pregătire și deschidere, neglijîndu-se orice activitate de întreținere și înnoire a instalațiilor tehnice, totul rezumîndu-se exclusiv la extracția de zăcămintе dezvelite în anii anteriori.³⁵ Pe de altă parte, activitatea în exploatarea minierei s-a dezorganizat prin plecarea în Germania „a lucrătorilor minieri de origine etnică germană”³⁶. Întreruperea activității la exploatarea „Arșița” a fost momentană deoarece s-au adus ulterior mineri din altă parte a țării.

Pentru a asigura totuși creșterea producției, pe lângă angajarea de noi muncitori, administrația minelor recurge la intensificarea muncii care are repercusiuni grave asupra minerilor. Consecința inevi-

³⁴ Tabloul este calculat și întocmit pe baza datelor furnizate de Arh. St. Suceava, Fond F.B.O.R.B., dos. nr. 12/1941, f. 2; dos. nr. 12/1942, p. 6, dos. nr. 12/1943, p. 12.

³⁵ Arh. St. Suceava, Fond F.B.O.R.B., dos. nr. 11/1942, p. 55—56.

³⁶ Ibidem, dos. nr. 12/1941, fila 3.

tabilă a intensificării ritmului de exploatare a muncitorilor, îmbinată cu lipsa de protecţie a muncii, o constituie creşterea numărului de accidente; unii muncitori sînt mutilaţi pe viaţă, alţii decedază. Administraţia minelor nu vrea să recunoască condiţiile grele, inumane în care minerii sînt obligaţi să muncească justificînd accidentele prin faptul că aceştia nu au cunoştinţele necesare şi experienţă³⁷. Faţă de muncitorii accidentaţi şi faţă de familiile celor decedaţi în urma accidentelor, proprietarii minelor se consideră absolviţi de orice răspundere³⁸.

Gradul înalt de intensificarea muncii, exploatarea crîncenă, nemiloasă la care erau supuşi minerii sînt recunoscute şi de administraţia tehnică a minelor. Într-un raport confidenţial ea recunoaşte că minerii erau supuşi la eforturi maxime, arătînd că „mai mult nu se pot forţa lucrările, căci minerii sînt noi, sînt slabi, lucrează fără tragere de inimă, iar alţii nu găsim”. Mai departe se arată că „ajungem la concluzia de-a-tîtea ori afirmată de noi că un muncitor miner nu poate fi improvizat”³⁹.

Cerinţele mari ale pieţii interne şi externe precum şi lipsa din ce în ce mai acută de braţe de muncă specializate în minerit se conjugă cu refuzul muncitorilor mineri de a se prezenta la lucru sau a fi transferaţi cu forţa la extracţia cărbunelui pe Valea Jiului⁴⁰. Pentru a face faţă acestei situaţii şi a exercita presiuni asupra lucrătorilor locali, administraţia minelor aduce muncitori mineri de la Abrud, motivînd aceasta prin faptul că „atît la Fundul Moldovei cit şi în împrejurimi nu se găsesc mineri calificaţi, ci doar ciţiva lucrători... Lipsa de mineri nu poate fi remediată decît prin aducerea din regiunile unde sînt”⁴¹.

Creşterea producţiei înregistrată în anii 1942 şi 1943 nu se datoreşte folosirii tehnicii noi, perfecţionării utilajului sau îmbunătăţirii condiţiilor de muncă şi exploatare a minereului, ci este consecinţa sporirii sporadice a numărului muncitorilor şi a intensificării exploatarei acestora. În cadrul consfăţuirii organizate la nivelul ministerului, în 1942, delegaţii M.E.N. „au pus în vedere (Fondului Bisericesc, n.n.) intensificarea la maximum a exploatărilor miniere şi producţiei de mangan”⁴². În aceste împrejurări administraţia minelor recurge nu la investiţii productive, ci la soluţia angajării de braţe de muncă suplimentare şi la intensificarea muncii. Sînt angajaţi ca. 700 de muncitori, din care 500 sînt folosiţi în exploatările miniere de mangan şi 200 la exploatările de pirită. Cu sprijinul M.E.N. se obţine concentrarea pe

³⁷ Arh. St. Suceava, Fond F.B.O.R.B., dos. nr. 7/1941, f. 7—8.

³⁸ Idem, dos. nr. 3/1941, p. 11.

³⁹ Idem, p. 40.

⁴⁰ Vezi «Studii», revistă de istorie, nr. 1/1964, articolul lui Gh. V. Ioniţă... despre *Lupta muncitorilor mineri din Valea Jiului*, p. 15.

⁴¹ Arh. St. Suceava, Fond F.B.O.R.B., dos. nr. 3/1941, p. 220—221.

⁴² Arh. St. Suceava, Fond F.B.O.R.B., dos. nr. 1/1942, p. 17.

loc a acestor muncitori⁴³. În mine continuă să se lucreze cu metode și tehnică rudimentară. Principalele unelte de muncă folosite erau: sfredele, tirnăcoape, lopeți etc.⁴⁴. Sortarea minereului de pirită continua să se facă manual, ceea ce determina înrăutățirea condițiilor de muncă⁴⁵. Lipsa instalațiilor necesare de aerisire în abataje face ca într-o singură zi — 20 februarie 1942 — să moară prin asfixiere 3 muncitori în puțul din galeria „Alznauer” din comuna Fundul Moldovei⁴⁶.

Necesitățile crescînde ale mașinii de război hitleriste și fascisto-antonesciene impun sarcini sporite minelor din Bucovina. Cu toată intensificarea muncii, planul de producție pe exercițiul financiar 1944, prescris de Comisariatul Metalurgic, în volum de 36.000 tone de mangan, nu putea fi realizat; administrația minelor a recunoscut că pînă la sfîrșitul anului nu puteau fi obținute decît maximum 25.000 tone⁴⁷.

Deși administrația minelor cunoștea exact adevăratele cauze care împiedicau creșterea productivității muncii, procesul verbal din 6 noiembrie 1943 sublinia că „se impune dublarea producției în cele 5 luni restante⁴⁸, cu o producție medie de... 4200 tone”⁴⁹, care să se realizeze printr-un „ritm mai accelerat al lucrărilor”⁵⁰, ceea ce dovedește o atitudine de constantă bunăvoință față de cererile guvernului. Nu peste mult timp întreprinderea a fost militarizată conform decretului nr. 2693 din 1943 creîndu-se astfel posibilitatea de a transfera muncitorii de la exploatarea de pirită din Fundul Moldovei la exploatarea de mangan în cadrul programului de lucru și dispozițiilor primite de unitate⁵¹.

Excluzînd complet din cîmpul său vizual muncitorii minieri și exploatarea lor crincenă, conducerea minelor din Iacobeni declara satisfăcută că „astfel, cauzele insuficienței producției fiind înlăturate prin măsurile ce s-au luat, unitatea este îndrumată pentru intensificarea lucrărilor de mangan, pînă la atingerea producției programate”⁵².

Paralel cu intensificarea muncii minerilor, au loc schimbări și în situația personalului tehnic; ministerele interesate direct în extracția minereurilor de mangan din bazinul Vatra Dornei menționează, în adresele și dispozițiile lor, că, pentru a se asigura necesarul de minereu uzinelor de armament, se impune „ca personalul tehnic de conducere și control să depună o muncă suplimentară”⁵³.

⁴³ Idem, dos. nr. 9/1942, p. 79—80.

⁴⁴ Idem, dos. nr. 10/1943, p. 11—12.

⁴⁵ Idem, dos. nr. 1/1942, p. 79—80.

⁴⁶ Idem, dos. nr. 3/1942, p. 103.

⁴⁷ Idem, dos. nr. 11/1943, p. 138.

⁴⁸ Arh. St. Suceava, Fond F.B.O.R.B., dos. nr. 11/1943, p. 139.

⁴⁹ Idem.

⁵⁰ Idem, dos. nr. 11/1943, p. 138.

⁵¹ Arh. St. Suceava, Fond F.B.O.R.B., dos. nr. 11/1943, p. 138.

⁵² Idem.

⁵³ Idem, dos. nr. 2/1944, p. 57.

Predarea exploatărilor miniere din bazinul Vatra Dornei către societatea germană „Feromangan”⁵⁴, în baza hotărîrii Consiliului Inter-ministerial din 18 mai 1944, face ca în aceste mine să se introducă metode de muncă tipic hitleriste. Concomitent cu intensificarea muncii și pentru a exporta în Germania o cantitate mereu sporită de mangan, societatea „Feromangan” și organizația „T.O.D.T.” care ocupase exploatările miniere în mod samavolnic, introduc noi „metode tehnice” de exploatarea minereului de mangan. Din documentele administrației minelor din Iacoveni, rezultă că „organizația T.O.D.T.” asumîndu-și dreptul suprem de conducere a exploatărilor miniere, care nu cad în competența sa și care e în dezacord cu legile miniere..., extrage mine-reu fără conducere tehnică pe teren și cu lucrători care nu sînt specializați în exploatarea minereului de mangan”⁵⁵. În aceste condiții exploatarea minerilor se intensifică, numărul accidentelor crește, programul de producție — ca urmare a prelungirii zilei de lucru în mod excesiv — sporește, iar bogățiile țării noastre au fost jefuite tot mai fășis de hitleriști.

În condițiile cînd ritmul de lucru în mine era de-a dreptul infernal, iar privațiunile la care erau supuși muncitorii minieri întreceau orice închipuire, dispoziția de a se intensifica această muncă însemna depășirea oricărei limite de exploatare. Soarta minerilor din Bucovina era asemănătoare cu cea a minerilor din Valea Jiului despre care Gh. Gheorghiu-Dej arăta că aceștia erau „flămînzi, goi, desculți, într-o stare de mizerie nemaipomenită, urmare a exploatarea capitaliste și a războiului criminal de jaf”⁵⁶. Toate acestea erau îndreptate spre îndeplinirea unui singur scop: susținerea mașinii de război hitleriste și obținerea unei plusvalori cît mai ridicate.

Evident, subordonarea economiei românești intereselor Germaniei hitleriste a amplificat scăderea nivelului de trai al oamenilor muncii. Exportul produselor românești către Germania se făcea la prețuri scăzute iar diferența era acoperită din bugetul statului. De exemplu, Fondul Bisericesc Ortodox Român din Bucovina a livrat firmei italiene „Azienda Minerali Metalici Italiana” 25 mii tone minereu de mangan la prețul de 830 lei tona, cu înțelegerea ca diferența de preț pînă la 1 000 lei per tonă, adică 170 lei, să fie acoperită de statul român⁵⁷. Această practică în relațiile comerciale, folosită și de către monopoliiști germani, a dăinuit pînă la 23 August 1944*).

⁵⁴ Idem, dos. nr. 7/1944, p. 20.

⁵⁵ Arh. St. Suceava, Fond F.B.O.R.B., dos. nr. 3/1944, p. 77.

⁵⁶ Gh. Gheorghiu-Dej, *Articole și cuvîntări*, Buc. E.S.P.L.P., 1955, Ed. IV p. 475—476.

⁵⁷ Arh. St. Suceava, Fond F.B.O.R.B., dos. nr. 1/1941, p. 172.

*)Vezi în acest sens și articolul lui Margot Aegemann (Leipzig) intitulat: *Cîteva date privind așa-numitul pact al petrolului* (mai 1940), din revista «Studii», nr. 1/1964 p. 47, în care se arată că... „statul român acoperea din bugetul său diferența de preț acordată Germaniei hitleriste”.

În condițiile cînd prețurile la minereul de mangan pe piața mondială cresc de la 800 lei la 1 500 lei, iar apoi la 2 000 lei, firmele germane și italiene impun, folosindu-se chiar de amenințări, livrarea în continuare a acestui minereu la prețul vechi⁵⁸. Demersurile F.B.O.R.B. către Ministerul Economiei Naționale cu privire la prețurile inechitabile impuse se înmulțesc. În cadrul unei consfătuiri la nivelul ministerului, din 1942, delegații Fondului Bisericesc arătau „că prețurile ce s-au stipulat la timpul lor în contractul cu „Erzkontor” și „Azienda Minerali Metalici Italiana” (firme germane și italiene, n.n.) nu mai corespund... și de unde noi astăzi obținem de la alte firme prețul de lei 1 300 tona, firma germană și italiană nu ne plătesc decît ceva peste 800 lei de tonă”⁵⁹.

Cu toate plîngerile adresate Ministerului Economiei Naționale, proprietarii minelor de mangan nu se opuneau relațiilor economice cu monopolurile germane și dezvoltării acestor relații. Dimpotrivă, în cadrul consfătuirii amintite, delegatul F.B.O.R.B. a subliniat clar această idee: „fără îndoială, că nu este în intenția noastră să rupem legăturile comerciale ce le avem create, fie în Germania, unde avem debușuri vechi și importante, fie în Italia, unde abia am reușit nu de mult să ne deschidem un debușeu nou, pe care nu ar fi oportun să le abandonăm; urmărim numai să obținem o ameliorare a prețului de vînzare, adecvată prețurilor ce ni le plătesc astăzi și alte firme”⁶⁰.

În urma deselor intervenții, folosindu-se și de faptul că F.B.O.R.B. devenise principalul furnizor de minereu de mangan din România, se obțin majorări de prețuri, dar diferențele continuînd să fie suportate de către statul român. Evoluția acestor prețuri a fost următoarea:

TABLOUL IV

Perioada	Prețul de lei pe tonă
1 ianuarie — 1 aprilie 1943	1.700
1 aprilie — 1 noiembrie 1943	2.000
1 noiembrie — 31 decembrie 1943	2.307

Din datele de mai sus rezultă că numai în decurs de 9 luni de zile prețul pe tonă a crescut cu 35,7%.

Intensificarea exploatării muncitorilor, dezvoltarea relațiilor comerciale, ridicarea nivelului prețurilor dau F.B.O.R.B. posibilitatea de

⁵⁸ Ibidem, dos. nr. 1/1942, p. 17.

⁵⁹ Arh. St. Suceava, Fond Bisericesc, Serv. Minelor și Băilor, Inventar 1/1942, fila 17—18.

⁶⁰ Arh. St. Suceava, Fond F.B.O.R.B., dos. nr. 2/1942, p. 17.

⁶¹ Ibidem, dos. nr. 2/1943, p. 94.

a obține profituri tot mai mari. Veniturile nete obținute de la minele din Iacobeni au cunoscut o continuă creștere⁶².

TABLOUL V

A n i i	Profitul obținut (în lei)
1937/1938	3.398.495
1938/1939	4.132.524
1939/1940	2.449.993
1940/1941	2.469.562
1941/1942 (pînă la 31.XII.1942)	6.555.619
Trim. I.1943	12.949.099

Analiza acestor date ne conduce la concluzia că profiturile obținute de la minele de mangan din Iacobeni au sporit simțitor cu excepția anilor financiari 1939—1940 și 1940—1941. Față de anul bugetar 1937—1938, profitul obținut numai în primul trimestru al anului 1943 a crescut de 3,8 ori.

Sporirea vertiginoasă a profiturilor realizate din exploatarea minelor de mangan de la Iacobeni demonstrează și o creștere a ratei profitului, după cum rezultă și din tabloul de mai jos⁶³.

TABLOUL VI

A n i i	Cheltuieli (în lei)	Venituri (în lei)	Profituri obținute (în lei)	Rata profitului (la %)
1.IV.—1.VI.942	9.815.105	13.217.500	3.402.395	34,6
1.IV.—1.VI.943	8.912.979	21.862.078	12.949.099	145,3

Datele prezentate ne demonstrează că în trimestrul II.1943, față de trimestrul II al anului 1942, cheltuielile efectuate au scăzut cu 9,2% în timp ce veniturile s-au mărit cu aproape 66%, profitul a înregistrat o creștere de 320%, iar rata profitului a crescut de la 34,6% la 145,3%, adică de 4,2 ori. Existența unei rate a profitului atît de mari reflectă nivelul extrem de ridicat al rentabilității capitalului investit de Fondul Bisericesc în extracția minereului de mangan.

⁶² Tabloul este calculat și întocmit pe baza datelor din Arh. St. Suceava, Fond F.B.O.R.B. dos. nr. 12/1942, fila 6. dos 11/1943, fila 26.

⁶³ Tabloul VI este calculat și întocmit pe baza datelor din Arh. St. Suceava, Fond F.B.O.R.B., dos. 5/1942, p. 34—44, dos. 11/1943, fila 27.

Desigur, obținerea unor asemenea profituri s-a datorat intensificării crescînde a exploatării minerilor. Astfel, în anul 1940, veniturile F.B.O.R.B. rezultate din exploatarea miniere au fost de 16 683 917 lei iar cheltuielile de 8 882 299 lei, din care pentru salarii 748 400 lei. Din analiza acestor date rezultă că în anul 1940 rata plusvalorii a fost de peste 1 042 %, ceea ce denotă că muncitorul lucra, din ziua de muncă o parte pentru el și aproape 10,5 părți, pentru proprietarii minelor. Dacă avem în vedere că în fondul de salarii menționat intra retribuirea tuturor salariaților, adică și a celor care nu creau valoare, rezultă că rata plusvalorii era și mai mare.

Intensificarea continuă a gradului de exploatare a muncitorilor care lucrau în întreprinderile miniere Vatra Dornei a dus la creșterea continuă a profiturilor obținute de proprietarii acestor întreprinderi. Evoluția acestor profituri, în timpul celui de-al II-lea război mondial a fost următoarea ⁶⁴:

TABLOUL VII

A n i i	Venituri (în lei)	Cheltuieli (în lei)	Profitul obținut (în lei)	Rata profitului %
1940	16.683.917	8.882.299	7.801.618	87,8
1944	226.740.000	114.709.680	112.030.140	97,7

Privite în ansamblu, profiturile obținute de F.B.O.R.B. în timpul războiului al II-lea mondial sînt extrem de mari. Ele au crescut de la 7.801.618 în 1940 la 112.030.140 lei în 1944, adică de peste 14,2 ori. În aceeași perioadă, rata profitului s-a mărit de la 87,8 % la 97,7¹/₂, înregistrînd o creștere de 11,3 %, ceea ce înseamnă și o creștere a ratei plusvalorii, a gradului de exploatare a muncitorilor.

În timp ce profiturile înregistrează creșteri importante, situația minerilor se înrăutățește tot mai mult. Condițiile de muncă erau atît de mizere încît lucru în mine devenise un adevărat chin.

Salariile muncitorilor, pe lîngă faptul că se plăteau cu întîrziere, erau la un nivel foarte scăzut. Astfel, în decembrie 1941, „media simbrilor muncitorilor minieri era de la 164 lei la zi” ⁶⁵; în mai 1942 ea ajunge la 244 lei ⁶⁶, în ianuarie 1943 la 287 lei ⁶⁷, iar în luna iulie ace-

⁶⁴ Tabloul este calculat și întocmit pe baza datelor din Arh. St. Suceava, Fond F.B.O.R.B. Serv. Minelor și băilor dos. nr. 1/1940, p. 206, dos. 3/1940, p. 11 și dos. 14/1944, p. 1—2.

⁶⁵ Arh. St. Suceava, Fond F.B.O.R.B., dos. nr. 6/1942, p. 4.

⁶⁶ Idem.

⁶⁷ Calculat după datele furnizate de Arh. St. Suceava, Fond F.B.O.R.B., dos. nr. 11/1943, fila 20.

lași an, la 294 lei⁶⁸. Cu alte cuvinte, în perioada 1941—1943, salariile minerilor s-au mărit doar cu 80%, în timp ce prețurile au crescut de peste 2,6 ori⁶⁹.

Cu salariul primit un miner nu poate să-și asigure nici minimul necesar de existență pentru el și familia sa. În 1943, după datele prezentate, rezultă că, în medie, un miner ar fi putut câștiga 6056 lei pe lună. Cu acești bani el putea cumpăra 27 kg porumb, 8 kg brinză și 5 kg de slănină. Dacă familia sa se compunea numai din 4 persoane (de regulă familiile erau mult mai numeroase), înseamnă că din banii primiți putea asigura zilnic pentru fiecare persoană numai cîte 225 gr porumb, 66 gr brinză și 42 gr slănină. Cu o asemenea alimentație era imposibil de rezistat la eforturile care se cereau în mină. În afară de aceasta, trebuie subliniat că nu tot salariul luat putea fi folosit pentru alimentație. Din acest salariu se opreau diferite impozite și taxe, amenzi, plata diverselor servicii etc., în același timp trebuia procurată îmbrăcăminte și încălțăminte. Deci salariul primit nu putea asigura nici minimul necesar pentru existența minerului și a familiei sale, ceea ce reflectă adîncul pauperism al acestora.

Muncitorii minieri erau mai prost plătiți decît cei de la alte întreprinderi, ceea ce îi determina să plece în alte părți pentru a căuta de lucru. Aceste stări de lucruri sînt recunoscute și într-un raport adresat conducerii minelor, în care se arată : „Recrutarea de noi muncitori cu toate eforturile depuse pînă acum nu a fost posibilă. Muncitorii care se înscriu pentru lucru pleacă după puține zile motivînd că simbria este prea mică. Chiar muncitorii vechi pe care îi avem ne declară că nu mai pot face față traiului greu din regiunea noastră complet lipsită de alimente, cu simbria pe care o primesc. Întreprinderile din regiunea noastră plătesc simbrii mai mari decît noi și... aceasta ne face imposibilă recrutarea de noi muncitori dar îi determină și pe cei ce lucrează în prezent să ne părăsească”⁷⁰.

Pe lîngă decalajul enorm dintre prețuri și salarii, în defavoarea salariilor, problema aprovizionării minerilor ocupa un loc de frunte în cadrul privațiunilor continue la care erau supuși aceștia.

Dintr-un document din anul 1942, referitor la cantina minelor Iacobeni, rezultă că aprovizionarea muncitorilor minieri, de la funicular și a celor care lucrau la exploatarea pădurilor era sub orice critică. Muncitorii arătau că : „în loc de aprovizionare se face corespondență și în loc de comerț mai mult birocratism. Cantinerul este nepriceput și rău intenționat, șperțar și murdar, iar cu clienții se poartă revoltător de rău... Ajutorul său la fel de iresponsabil, are o purtare morală care lasă de dorit... Cantina se găsește într-o stare de murdărie compromițătoare”⁷¹.

⁶⁸ Idem.

⁶⁹ Calculat după datele publicate în „Scînteia” nr. 2/22 sept. 1944.

⁷⁰ Arh. St. Suceava, Fond F.B.O.R.B., inv. 12/1941, fila 3.

⁷¹ Arh. St. Suceava, Fond F.B.O.R.B., dos. 2/1942, p. 145—147.

În privința aprovizionării populației în zona minelor Iacobenii, documentele arată că: „articolele alimentare de principală importanță se obțin foarte greu sau nu se obțin de loc, mai ales porumb, făină integrală, zahăr, ulei, tărițe, ovăz, încălțăminte, talpă și articole pentru reparații”⁷². Cei peste 3200 de muncitori mineri și forestieri nu aveau asigurate nici alimentele de strictă necesitate, după cum nu aveau asigurate nici îmbrăcămintea și încălțăminte necesară. „În ce privește încălțăminte — se spune într-un document — a devenit o problemă tot așa de grea pentru muncitori ca și alimentația. Minele de mangan sînt în permanență umede, așa că muncitorii fără încălțăminte nici nu se pot prezenta la lucru”⁷³. Minerii care erau încălțați cu opinci din piele de porc nu le puteau folosi nici măcar timp de o lună de zile, date fiind condițiile de muncă din mine. Apoi, prețul lor fiind de 2000—3000 lei perechea, muncitorii nu puteau suporta asemenea cheltuieli, deoarece ele reprezentau aproape jumătate din salariu.

În urma protestelor hotărîte ale muncitorilor care au anunțat că „se văd siliți să părăsească lucrul fiind desculți și neîmbrăcați”⁷⁴, administrația minelor s-a văzut obligată să achiziționeze de la firma „Cosminul” din Cernăuți 750 perechi de saboți, întrucît „muncitorii sînt rămași în zdrențe și fără posibilitatea de a-și achiziționa haine și încălțăminte”⁷⁵, astfel neputîndu-se prezenta la lucru.

Lipsa de preocupare pentru aprovizionarea muncitorilor este nevoit să o recunoască și Inspectoratul local al muncii — Cîmpulung Moldovenesc care arăta într-un raport că „Administrația minelor Iacobenii... nu se îngrijește de aprovizionarea salariaților și a familiilor lor cu articole de primă necesitate, și nici nu a făcut toate diligențele necesare pentru ca acele articole să ajungă efectiv și la timp la dispozițiunea salariaților...”⁷⁶. De aici reiese indolența cu care proprietarii și administratorii minelor de la Iacobenii priveau problema aprovizionării și alimentației muncitorilor mineri și a familiilor lor. Aceste stări de lucruri au fost demascate de Partidul Comunist din România, care mobiliza pe oamenii muncii la luptă necruțătoare împotriva exploatarei și pentru instaurarea dreptății sociale. În Rezoluția C.C. al P.C.R., din ianuarie 1942, se arăta că „în interesul războiului lui Hitler, guvernul Antonescu a răpit piinea zilnică a poporului român, a introdus „cartelele” și micșorează rațiile de piine la 1,5 kg pe săptămînă... În provincie de mult a dispărut piinea, iar mălaiul a devenit un articol de lux...”⁷⁷.

⁷² Ibidem, dos. 3/1942, p. 33.

⁷³ Arh. St. Suceava Fond F.B.O.R.B., dos. nr. 3/1942, p. 33.

⁷⁴ Ibidem.

⁷⁵ Ibidem, dos. nr. 5/1942, p. 3.

⁷⁶ Ibidem, dos. nr. 4/1943—1944, fila 12.

⁷⁷ Documente din istoria P.C.R., Ed. II, pol., p. 354—355.

Condițiile de cazare ale muncitorilor domiciliați în alte localități constituiau un alt aspect al mizeriei în care erau siliți să trăiască. Ei locuiau în bărci insalubre, în condiții neomeneste. În raportul inspectoratului local al muncii din Cîmpulung Moldovenesc se recunoștea această stare de mizerie: „cabana care adăpostește un număr de 60 muncitori nu corespunde cerințelor pentru odihna lor, neavînd ferestre duble; iar paturile sînt făcute numai din scinduri goale fără saltele sau paie”⁷⁸. Se sugera întreprinderii „să facă paturi separate pentru fiecare lucrător în parte”⁷⁹, ceea ce înseamnă că înainte erau folosite paturile comune. Asistența socială marca aceeași stare de mizerie în care se zbăteau muncitorii mineri din nordul Moldovei. Nu existau spitale, dispensare, infirmerii sau băi. Nu existau cooperative, școli pentru muncitori sau pentru copii lor.

Toate acestea confirmă aprecierile făcute de partidul nostru cu privire la nivelul de trai al oamenilor muncii din România în perioada subjugării țării de către Germania hitleristă. Referindu-se la perioada războiului Gh. Gheorghiu-Dej arată că „deveneau din ce în ce mai grele condițiile de trai ale muncitorilor, țăranilor, meseriașilor, imensei majorități a intelectualilor, se accentuau restrîngerea drepturilor și libertăților democratice, atmosfera de silnicie și teroare”⁸⁰. Exploatarea brutală, lipsa mijloacelor necesare existenței, amenințările și insultele repetate, privarea de drepturi democratice — toate acestea întrețineau o atmosferă veșnic încordată în rîndurile muncitorilor.

Cu toată teroarea exercitată asupra muncitorilor mineri, cu toate că minele erau militarizate, iar minerii considerați mobilizați la muncă, nemulțumirile izbucnite au luat diferite forme ca: sabotarea producției, proteste repetate scrise și verbale, refuzul de a coborî în mină. Lupta muncitorilor mineri din bazinul Vatra Dornei s-a desfășurat pe fondul luptei generale duse de întreaga clasă muncitoare, condusă de comuniști împotriva regimului antonescian și a războiului purtat de acesta. „Înfruntînd teroarea sălbatică, devotați cauzei partidului și în-suflețiți de patriotism fierbinte, au dus o luptă neînfricăată pentru mobilizarea maselor împotriva dictaturii și a ocupanților hitleriști, au organizat numeroase acțiuni de sabotare a mașinii de război fasciste”⁸¹.

Minerii din această parte a țării au dat luptei lor un pronunțat caracter revoluționar. În împrejurările în care aparatul represiv fascist exercita o teroare nemaîntîlnită asupra întregului nostru popor, acțiunile revoluționare ale minerilor din nordul Moldovei capătă o semnificație deosebită. De asemenea, starea de alarmă în care intrase sigu-

⁷⁸ Arh. St. Suceava, Fond. F.B.O.R.B., dos. nr. 4/1943—1944, p. 7.

⁷⁹ Ibidem.

⁸⁰ Gh. Gheorghiu-Dej, *A XX-a aniversare a eliberării României de sub jugul fascist*, Ed. pol., 1964, p. 7.

⁸¹ Gh. Gheorghiu-Dej, *40 de ani de luptă a partidului*, Ed. pol., 1961, p. 17.

ranța și jandarmeria județului Cîmpulung Moldovenesc, ori de câte ori în mină se semnalau tulburări, dovedește cu prisosință importanța acestor lupte.

Acțiunile revoluționare ale minerilor s-au desfășurat în toată perioada războiului, crescînd an de an în intensitate. Nemulțumiți și revoltați minerii desfășoară acțiuni greviste chiar de la începutul războiului. La cîteva zile de la intrarea României în război alături de Germania și Italia fascistă, administrația minelor informa îngrijorată Ministerului Economiei Naționale că nu garanta îndeplinirea obligațiilor contractuale cu firmele din străinătate din cauză că muncitorii minieri nu s-au prezentat la lucru, pentru că nu li s-a făcut plata simbriilor pe luna mai „fiind hotărîți să înceteze definitiv lucru la mină”⁸². De remarcat este că această hotărîre a muncitorilor mineri avea loc în condițiile cînd erau concentrați pe loc și cînd, încă de la 17 iunie 1941, fuseseră introduse gărzi militare aduse din garnizoana orașului Cîmpulung. Totodată prefectura județului Cîmpulung sesiza creșterea nemulțumirilor și existența unor frămîntări în rîndul minerilor avertizînd că acestea „puteau deveni primejdioase pentru securitatea statului”.

Dîndu-și seama că situația în care se găseau muncitorii mineri nu este de natură să le stimuleze interesul pentru lucru, administrația F.B.O.R.B. cerea Comisariatului General pentru industria metalurgică și de armament să intervină prin ambasada Germană din București pentru trimiterea de personal calificat în funcția de șefi de echipă și instructori⁸³. Această cerere trădează pe lingă cîrdășia tot mai strînsă dintre administrația F.B.O.R.B. și firmele germane importatoare și neîncrederea în personalul românesc, neîncredere izvorită nu atît din instruirea tehnică insuficientă a acestuia, cit datorită atitudinii de permanență ostilitate cu care muncitorii mineri întîmpinau măsurile luate de administrație privitoare la intensificarea producției, refuzului lor de a se prezenta la lucru. Iată de exemplu cum se prezenta situația participării muncitorilor la lucru în luna ianuarie 1943 în cîteva mine din bazinul Vatra Dornei⁸⁴ (vezi tab. VIII).

Din aceste date reiese că la nici un loc de muncă nu s-a realizat numărul de zile muncă în raport cu numărul muncitorilor. În luna ianuarie 1943, numărul de zile lucrate ce revin pe un muncitor a oscilat între 4 și 19 zile, însă în majoritatea locurilor de muncă, îndeosebi în mine, acest număr a oscilat între 14 și 16. De altfel, media realizată per total este de 15 zile. Aceasta reflectă atitudinea muncitorilor față de măsurile luate cu privire la intensificarea extracției de minereu de mangan și pirită, în condițiile în care se simțea o acută ne-

⁸² Arh. St. Suceava, Fond. F.B.O.R.B., dos. nr. 6/1941, p. 16.

⁸³ Arh. St. Suceava, Fond. F.B.O.R.B., dos. nr. 9/1942, p. 7.

⁸⁴ Tabloul este calculat și întocmit pe baza datelor din Arh. St. Suceava, Fond F.B.O.R.B. dos. nr. 2/1943, fila 16.

TABLOUL VIII

Locul de muncă	Nr. muncit. angajați	Totalul zilelor lucrate de toți munc. în luna ianuarie 1943	Nr. mediu de zile lucrate ce revin pe un muncitor
1. Arșița (mină)	182	2.558	14
2. Terezia (mină)	53	857 1/2	16
3. Mestecăniș (mină)	25	399	16
4. Fundul Moldovei (mină)	114	2.021 1/2	18
5. Joagăr	2	38	19
6. Funicular	30	121	4
7. Uzina electrică	6	94 1/2	16
8. Atelierele mecanice	27	430	16
9. Zăgaz	34	475 1/4	14
Total	473	7.004 3/4	15

* La stabilirea nr. mediu de zile lucrate ce revine pe un muncitor s-au făcut rotunjirile corespunzătoare, fără a mai folosi fracțiuni.

voie de brațe de muncă. Pentru a determina pe muncitori să vină la lucru, administrația propunea ca aceștia să fie mobilizați pentru muncă și constrinși de a fi prezenți zi de zi pe șantiere.

Deosebit interes prezintă faptul că, deși pentru anul 1942—1943 s-a obținut mobilizarea pentru lucru a circa 700 muncitori, după un an de activitate numărul mobilizaților a scăzut la aproape jumătate, ceilalți părăsind lucrul preferau să suporte rigorile legislației militare⁸⁵. Era o formă de sabotaj deosebit de eficace. După cum se remarcă în adresele și notele trimise Ministerului Armatei de război, prin scăderea efectivului de muncitori minieri scădea atât producția, cât și livrările contractate cu uzinele metalurgice și de armament din țară și străinătate⁸⁶. Merită subliniată această atitudine a minerilor cu atât mai mult cu cât părăsirea lucrului se făcea în condiții când mobilizarea pentru muncă era incontestabil, mai convenabilă pentru muncitori în comparație cu mobilizarea pentru front.

Pentru a curma dezertarea în masă de la lucru, conducerea exploataților miniere din bazinul Vatra Dornei a cerut, în repetate rânduri, Cerului Teritorial Cîmpulung urmărirea prin posturi fixe de jandarmi a celor ce se sustrăgeau de la lucru și tratarea lor la fel ca pe dezertorii din armată⁸⁷. Posturile de jandarmi au arestat o bună parte din muncitorii care părăsiseră lucru și i-au înaintat comandamentele militare care le-au anulat ordinele de mobilizare pentru muncă trimițându-i pe front⁸⁸. Cu toată asprimea ei, măsura n-a reușit să stă-

⁸⁵ Arh. St. Suceava, Fond F.B.O.R.B., dos. nr. 7/1943, p. 32.

⁸⁶ Ibidem.

⁸⁷ Arh. St. Suceava, Fond F.B.O.R.B., dos. nr. 7/1943, p. 47.

⁸⁸ Idem, dosar nr. 7/1943, p. 47.

vilească valul dezertărilor. Ba, mai mult decît atît, ea s-a întors împotriva a însăși intereselor administrației, care s-a văzut lipsită definitiv de un însemnat contingent de mineri. Pentru a remedia această stare administrația F.B.O.R.B. a fost nevoită să revină asupra cererii sale inițiale, cerînd sistarea oricărei amînări a ordinelor de mobilizare pentru lucru. Acum posturile de jandarmi trebuiau să aducă, sub stare de arest, înapoi în mine, pe toți muncitorii mobilizați pentru muncă ce părăsiseră „fără motiv” șantierul⁸⁹. La creșterea numărului celor care părăseau munca în mină contribuiau și acei muncitori care, simlînd îmbolnăviri repetate, obțineau scutire medicală de la lucru — așa cum arată unele documente — ceea ce „în ultimă instanță, înseamnă scăderea producției”⁹⁰.

Nu numai volumul ridicat de muncă în mină, greutatea procurării celor necesare traiului, lipsa oricăror mijloace de protecție în timpul lucrului, înjosirile și brutalitățile la care erau supuși muncitorii, determinau revolta lor. Acestea erau cauze principale, valabile pentru întreaga clasă muncitoare în perioada dictaturii antonesciene. În regiunea de care ne ocupăm, lor li se adaugă și unele cauze specifice, locale, care împletite cu cele generale, ne dau o imagine întregită a vieții minerilor din această parte a țării.

Regiunea exploatărilor miniere a F.B.O.R.B. din bazinul Vatra Dornei fiind considerată regiune de frontieră, pe baza dispozițiilor luate de Marele Stat Major în fiecare comună funcționa cîte un pluton fix teritorial. Toți muncitorii mineri mobilizați pentru lucru erau considerați ca făcînd parte din efectivele acestor plutoane⁹¹. După ce lucrau timp de o săptămînă în condițiile cele mai grele, minerii erau siliți să facă în fiecare duminică instrucție în cadrul plutoanelor teritoriale. În cursul anilor 1943 și 1944 au fost și cazuri cînd ei erau luați de pe șantiere în zilele de lucru, pentru exerciții de alarmă⁹².

O altă cauză de ordin local care contribuia la întreținerea unei stări de spirit revoluționar în rîndul muncitorilor minieri era și întîrzierea, peste limitele admise, a plății salariilor. Astfel, plata salariilor pe luna iulie 1943 nu se făcuse nici în septembrie. După cum recunoșteau chiar referatele întocmite de conducerea tehnică și serviciul financiar al minelor, plata cu întîrziere a salariilor constituia una din cauzele slabei frecvențe a muncitorilor la lucru⁹³.

Condițiile inumane de muncă și de viață create minerilor din nordul Moldovei și familiilor lor, determină noi acțiuni muncitorești cu caracter revoluționar. Astfel, la 9 decembrie 1943, 120 lucrători de la mina de mangan Arșița (Iacobenii), încetează lucrul. Cauzele care au

⁸⁹ Idem, dosar nr. 8/1943, p. 16.

⁹⁰ Ibidem.

⁹¹ Arh. St. Suceava, Fond F.B.O.R.B., dos. nr. 8/1943, p. 16.

⁹² Ibidem.

⁹³ Ibidem, dos. nr. 11/1943, p. 19.

determinat declanșarea grevei erau următoarele : a) scăderea salariilor ; b) slaba aprovizionare cu alimente strict necesare ; c) modul de lucru în mină — mai precis exploatarea sălbatică la care erau supuși⁹⁴.

Administrația motiva scăderea salariilor de bază prin aceea că muncitorilor li se dădea un spor de scumpete. În realitate acest spor nu era echivalent cu suma scăzută din salariul de bază. Cu ocazia anchetei întreprinsă de comandantul campaniei de jandarmi sosită la fața locului pentru a reprimă greva, muncitorii au declarat că sînt siliți să procedeze astfel deoarece viața lor este foarte grea. Referindu-se la aprovizionarea cu alimente ei au arătat că aceasta era sub orice critică. Alimente de primă necesitate ca : porumbul, brînză, slănină, piinea, nu li se vindeau de loc sau numai la preț de speulă. Așa de exemplu un kg de porumb se vindea cu 37 lei ; un kg brînză cu 350 lei ; un kg slănină cu 400—500 lei ; piinea... lipsea cu desăvîrșire⁹⁵. Ținînd cont că salariul unui muncitor miner calificat era sub 7 000 lei lunar, rezultă cu claritate înfometarea permanentă la care erau supuși.

Munca propriu-zisă în mină a constituit încă unul — și cel mai important — motiv al declanșării grevei. În comparație cu anul 1941 sarcinile de producție ale fiecărui miner se dublaseră. Cererile mereu crescînde de minereu au făcut ca administrația minelor să mărească normele de lucru fără nici o compensație bănească și fără a asigura cit de cit protecția muncii în mine, ceea ce a dus la epuizarea fizică a muncitorilor și la numeroase accidente de muncă. Așadar, muncitorii mineri cereau majorarea salariilor de bază în raport cu scumpetea, posibilitatea de a se aproviziona la prețuri accesibile cu cele necesare traiului, reducerea normelor de lucru în raport cu posibilitățile lor, asigurarea securității în timpul lucrului.

Cu toate că au fost somați de compania de jandarmi să reia lucrul și cu toate că unii dintre ei au fost arestați, minerii au refuzat cu îndrîjire să coboare în mină. După o perioadă de tratative, administrația a fost silită, datorită atitudinii lor ferme, să le satisfacă revendicările în bună parte⁹⁶. Printr-o dispoziție dată de administrația Fondului Bisericesc se ordonă șefului serviciului minelor a lua „toate măsurile necesare ca exploatarea minelor să se facă în mod normal, iar lucrătorii să-și primească dreptul lor legal. În special... muncitorii să-și primească simbria la timp, să fie permanent aprovizionați... și acei ce sînt din alte localități să fie adăpostiți în locuințe, respectiv bărci salubre și omenești”⁹⁷. Cu toate succesele momentane înregistrate în lupta lor,

⁹⁴ Ibidem.

⁹⁵ Arh. St. Suceava, Fond F.B.O.R.B., dos. nr. 1/1943, p. 12 ; În acest sens vezi și C. Bogdan, *Agravarea situației materiale a clasei muncitoare din România în timpul celui de-al II-lea război mondial* în „Probleme economice”, nr. 9/1959, p. 49—51.

⁹⁶ Arh. St. Suceava, Fond F.B.O.R.B., dos. nr. 1/1943, p. 16—19.

⁹⁷ Arh. St. Suceava, Fond F.B.O.R.B., dos. nr. 12/1943, fila 17.

situația minerilor nu se îmbunătățește. Condițiile extrem de grele de muncă din abataje, lipsa de alimente și îmbrăcăminte, neplata la timp a salariilor, nerespectarea concediilor, precum și condițiile inumane în care trăiau membrii familiilor de muncitori mineri au determinat din nou, ca la 22 februarie 1944, un număr de 90 muncitori de la mina de mangan „Arșița” din Iacobenii să refuze a intra la lucru. La anchetă muncitorii au arătat greutățile în care se zbat, subliniind și faptul „că nu au primit nici un ban în contul sumelor ce întreprinderile le datorează pentru concediile de odihnă”⁹⁸. Ei și-au făcut cunoscută hotărîrea de a nu intra în mină pînă la primirea sumelor ce li se cuveneau. În fața acestei situații și pentru a nu întreprinde producția, administrația minelor a căzut de acord să le plătească imediat sumele restante. Dar, pentru a reprimă în viitor împotrivirea muncitorilor mineri, Marele Stat Major a dat în sarcina unui comandament militar special supravegherea minelor și a personalului acestora, întărind astfel militarizarea întreprinderii⁹⁹.

Acțiunile minerilor din nordul Moldovei nu sînt ceva izolat, ci ele fac parte din valul revoluționar al mișcării muncitorești conduse de comuniști, mișcare ce se desfășura cu amploare în toată țara și creștea mereu în intensitate¹⁰⁰. Apreciind această activitate, Gh. Gheorghiu-Dej arăta că „în anii întunecați ai războiului hitlerist, comuniștii, animați de cel mai fierbinte patriotism, au dat nenumărate jertfe organizînd sabotarea mașinilor de război și mobilizînd toate forțele patriotice, întregul popor la acțiune în vederea resturnării dictaturii militarofasciste”¹⁰¹.

Anul 1944 de la început se anunța ca anul cel mai greu pentru economia națională a României. Înfriingerile suferite de armatele hitleriste și antonesciene pe front, ostilitatea și starea de spirit a populației cu totul nefavorabilă războiului, sabotajele în producție și grevele, creșterea combativității și a spiritului de revoltă sînt fenomene ce se manifestă în toată țara inclusiv în nordul Moldovei.

Ocuparea minelor din bazinul Vatra Dornei, în aprilie 1944 de către trupele germane, duce la exploatarea prădalnică a bogățiilor subsolului nostru și la înrăutățirea situației muncitorilor și a familiilor lor. După ce la 30 martie se introdusese garda militară germană „pentru a pune în siguranță de devastare instalațiile mecanice, minele și administrația”¹⁰², la 31 martie totul rămăsese pradă trupelor germane și

⁹⁸ Ibidem, dos. nr. 2/1944, p. 57.

⁹⁹ Ibidem, dos. nr. 2/1944, p. 49.

¹⁰⁰ Vezi «Studii», revistă de Istorie (1944—1964) nr. 4/1964, articolul lui E. Ciomponeriu, *Din lupta maselor populare împotriva fascismului și a înțelegerii țării de către Germania hitleristă*, p. 748—772.

¹⁰¹ Gh. Gheorghiu-Dej, *A XX-a aniversare a eliberării României de sub jugul fascist*, Ed. pol. 1964, p. 8.

¹⁰² Arh. St. Suceava, Fond F.B.O.R.B., dos. nr. 4/1944, p. 77.

trupelor voluntare de cazaci, din cadrul armatei germane care au început să devasteze ¹⁰³. În birourile administrației minelor, care au fost complet devastate, s-a făcut bucătărie pentru soldați și ateliere de cusut hamuri. În magazinele administrației s-au introdus cai ¹⁰⁴. Muncitorii nu s-au mai prezentat la lucru, căutînd să-și pună în siguranță viața lor și a familiilor lor ¹⁰⁵. Trupele germane... „luau tot ce găseau, vite, porci, păsări, alimente, nutreț, etc.” din gospodăriile muncitorilor mineri și forestieri, din gospodăriile țărănești ¹⁰⁶.

Documentele referitoare la acest capitol reliefează cum se comportau trupele hitleriste în aceste luni dinaintea actului insurecției de la 23 August, în regiunile periferice din nordul țării, cum s-a „organizat un adevărat jaf în economia noastră națională” ¹⁰⁷. Funcționarii care mai rămăseseră în acele locuri declarau că societatea „Feromangan” împreună cu organizația T.O.D.T. au început lucrările de exploatare de mangan din Iacobeni ale Fondului Bisericesc, fără a avea un act legal care să le dea acest drept și fără a fi înștiințat Fondului intenția lor, deși le era cunoscut că aceste mine sînt proprietatea Fondului, deci călcînd dreptul de proprietate ¹⁰⁸. Aceiași funcționari arătau că organizația T.O.D.T. a început expedieri de mangan din depozite, din gări și din mine, fără a avea drept asupra acestui material ¹⁰⁹. Sub conducerea organizației T.O.D.T. și a societății „Feromangan” minele au început să fie exploatate în chip cu totul irațional, căutînd să se valorifice numai porțiunile bune și pregătite în prealabil, fără să se facă lucrări noi de deschidere și pregătire a zăcămintului după un anumit program. Astfel, zăcămintele pregătite au fost repede epuizate și era de prevăzut cheltuieli uriașe pentru deschideri noi ¹¹⁰.

Furtul de minereu, nerespectarea suveranității, a granițelor și a legilor țării rezultă cu claritate și din conținutul următorului raport al unui salariat: „Organizația T.O.D.T. a făcut expedieri de minereu în Germania fără să aibă documentele necesare pe baza cărora să se poată cere contravaloarea minereului, fără să existe o autorizație de export și fără să se perceapă de către stat taxele excepționale de export ¹¹¹.

În privința relațiilor dintre reprezentanții organizației T.O.D.T. care exploata minele și populația română din această parte a țării, este edificatoare următoarea notație: „sîntem expuși a întîlni personalul

¹⁰³ Ibidem.

¹⁰⁴ Ibidem, dos. nr. 3/1944, p. 77.

¹⁰⁵ Ibidem.

¹⁰⁶ Ibidem.

¹⁰⁷ Vezi: *Momente din Istoria poporului român*, Ed. pol. 1965, Buc. p. 142.

¹⁰⁸ Arh. St. Suceava, Fond. F.B.O.R.B., dos. nr. 6/1944, p. 3.

¹⁰⁹ Ibidem.

¹¹⁰ Ibidem, dos. nr. 6/1944, p. 4—5.

¹¹¹ Ibidem.

organizației T.O.D.T. în stare de beție cu pistoalele în miini, lucru de fapt ce s-a petrecut”¹¹².

Pînă la izgonirea trupelor fasciste de pe meleagurile Bucovinei, societatea „Feromangan”, împreună cu organizația T.O.D.T., au ridicat după unele calcule, minereu de mangan, diverse mașini, instalații, materiale tehnice și material lemnos în valoare de peste 406 milioane lei¹¹³. De asemenea, în timpul retragerii lor, trupele germane au distrus o parte din instalații dintre care uzina de forță și stația de sfărîmare, stația de încărcare a funicularului din Iacobeni, motoare și generatoare electrice, linii ferate, unele poduri metalice, instalații de linie C.F. înguste, locomotive și vagoane¹¹⁴. La prețurile din august 1944 aceste pierderi însumau aproximativ 600 milioane lei¹¹⁵. Deci pagubele materiale provocate de societățile și trupele germane numai în acest colț de țară se ridicau la suma de aproximativ un miliard lei. Distrugerile provocate de trupele germane din Bucovina sînt asemănătoare prin proporțiile lor cu cele provocate în partea de jos a Moldovei¹¹⁶.

Pagubele materiale ar fi fost și mai mari dacă nu s-ar fi organizat în mod rapid de către grupele comuniste din regiunea Suceava¹¹⁷ care activau ilegal la fel ca în celelalte regiuni ale țării o puternică rezistență activă împotriva ocupanților fasciști. În felul acesta a putut fi salvat de la distrugerea completă marele tunel de la Mestecăniș care fusese minat. De asemenea au fost salvate mai multe poduri, viaducte, castele de apă, unele instalații de cale ferată normală și îngustă. Luptele împotriva armatelor fasciste au ținut în această parte a țării din august pînă în septembrie 1944, dată de la care acestea au fost izgonite spre vest ca urmare a luptei plină de eroism purtată de trupele române alături de cele sovietice.

Marile evenimente istorice din august 1944 au avut adînci rădăcini în frământările sociale, economice și politice care au subminat regimul burghezo-moșieresc. Aceste mișcări sînt rezultatul ascuțirii tuturor contradicțiilor din anii premergători celui de-al doilea război mondial și îndeosebi din perioada dictaturii militaro-fasciste și a înrobirii României de către Germania hitleristă. Toate aceste mișcări și frământări constituie o parte importantă din tabloul general al luptei

¹¹² Ibidem, p. 6—7.

¹¹³ Ibidem, dos. nr. 9/1944, p. 3—6.

¹¹⁴ Arh. St. Suceava, Fond. F.B.O.R.B. dos. nr. 11/1944, p. 14, 31, 32 și dos. nr. 12/1944, p. 11—16.

¹¹⁵ Arh. St. Suceava, fond F.B.O.R.B., calculat după dos. nr. 11/1944 p. 14, 31, 32 și dos. nr. 12/1944 p. 11—16.

¹¹⁶ Vezi în acest sens articolul *Aspecte ale luptei maselor populare din Moldova conduse de P.C.R. pentru instaurarea puterii populare în «Revista arhivelor»*, nr. 1/1964, p. 206—207.

¹¹⁷ Vezi *Contribuția României la victoria asupra fascismului*, articolul *Mișcarea de rezistență antifascistă din România*, Ed. pol. 1965, p. 61.

revoluționare a forțelor democratice conduse de P.C.R. împotriva exploataării economice și politice de către hitlerism, constituie o filă importantă din istoria contemporană națională.

ЭКСПЛУАТАЦИЯ ГОРНОРУДНЫХ БОГАТСТВ БАСЕЙНА ВАТРА ДОРНЕЙ В ПЕРИОД ВТОРОЙ МИРОВОЙ ВОЙНЫ

Краткое содержание

В этой работе, составленной на основании неизвестных до сих пор архивных материалов, авторы приводят важные данные, касающиеся экономического положения горнорудной области Ватра Дорней во время второй мировой войны.

Приведенные данные демонстрируют порабощение германским и итальянским капиталом рабочих-шахтеров, а также жульническую эксплуатацию недр этой части страны. Документы выявляют типично фашистские методы добывания марганцевой руды, серного и железного колчедана. Одновременно авторы показывают ответственное отношение рабочих, которые сорганизовались для борьбы против фашистского монополистического капитала, используя формы саботажа, забастовки и, наконец, в середине 1944 г., формы открытой борьбы против порабощителей.

LES EXPLOITATIONS MINIÈRES DU BASSIN VATRA DORNEI PENDANT LA DEUXIÈME GUERRE MONDIALE

Résumé

Dans ce travail, élaboré sur un matériel inédit, les auteurs apportent des importantes données relatives à la situation économique de la région minière Vatra Dornei pendant la deuxième guerre mondiale.

Les données y présentées montrent l'oppression exercitée par le capital allemand et italien dans cette région du pays aussi, et l'exploitation rapace des richesses du sous-sol. En même temps les auteurs montrent l'attitude des ouvriers qui ont organisé la lutte contre le capital monopoliste fasciste, en commençant par des sabotages, des grèves et culminant au milieu de 1944 par la lutte ouverte contre les invadateurs.

ACTIVITATEA PARTIDULUI COMUNIST ROMÂN DE GRUPARE A TUTUROR FORTELOR DEMOCRATICE. CREAREA ȘI ACTIVITATEA F.N.D. (1944)

DE

A. LOGHIN, A. CAREȚCHI, M. GH. MORĂRAȘU

Insurecția armată victorioasă de la 23 August 1944, doborîrea dictaturii militaro-fasciste de către masele populare, conduse de clasa muncitoare, în frunte cu P.C.R., au constituit începutul revoluției populare în țara noastră. „Sub conducerea Partidului Comunist Român, forțele democratice și patriotice, masele largi ale oamenilor muncii, în frunte cu clasa muncitoare, concentrînd toate eforturile în războiul pentru înfrîngerea fascismului, au dus totodată o luptă intensă împotriva reacțiunii interne, sprijinită de cercurile imperialiste străine, pentru înfăptuirea transformărilor revoluționar-democratice¹.

Pentru a asigura victoria clasei muncitoare și a maselor populare în revoluție, P.C.R. a aplicat în mod creator învățătura marxist-leninistă cu privire la strategie și tactică, plecînd, în primul rînd, de la condițiile interne și externe în care izbucnise și se desfășura revoluția populară, în al doilea rînd, de la etapele de dezvoltare a procesului istoric revoluționar și, în sfîrșit, de la particularitățile naționale ale dezvoltării revoluției în România. „Chemările partidului comunist pentru desființarea rămășițelor feudale și improprietățile țărănimii, democratizarea vieții politice, reconstruirea economiei, arată tovarășul Nicolae Ceaușescu, însușeau toate forțele democratice și patriotice ale țării”².

Atrăgînd de partea revoluției toate forțele sociale, capabile să ducă revoluția înainte, forțe coalizate în jurul proletariatului și conduse de acesta, partidul comunist a desfășurat, imediat după 23 August 1944, o acțiune hotărîtă în vederea organizării lor, potrivit cerințelor dezvoltării procesului revoluționar.

¹ Nicolae Ceaușescu, *Raport cu privire la proiectul de Constituție a Republicii Socialiste România*, Ed. pol., 1965, p. 5.

² Nicolae Ceaușescu, *Partidul Comunist Român continuator al luptei revoluționare și democratice a poporului român, al tradițiilor mișcării muncitorești și socialiste din România*, Ed. pol., Buc., 1966, p. 56.

Crearea formelor organizatorice de luptă a maselor populare, conduse de P.C.R., creșterea rolului de conducător al clasei muncitoare în revoluție, adâncirea procesului de activizare politică a maselor țărănimii muncitoare au creat condițiile necesare făuririi unui organism politic, capabil să grupeze în jurul clasei muncitoare și sub conducerea sa toate partidele și forțele sociale interesate în desăvîrșirea sarcinilor revoluției burghezo-democratice. Posibilitatea reală a unirii forțelor democratice a rezultat din politica suplă, elastică a P.C.R. de închegare a unui front larg de alianțe, capabil să înfăptuiască unul dintre obiectivele principale pe care le reclama dezvoltarea procesului social, cucerirea puterii politice, înfăptuirea sarcinilor revoluției.

În condițiile desfășurării revoluției populare, din inițiativa P.C.R., la 6 septembrie 1944, se alcătuiește Grupul Patriotic Antihitlerist format din P.C.R., P.S.D., Uniunea Patrioților, Partidul Socialist-Țărănesc și Frontul Plugarilor, care își pune ca sarcini principale: desăvîrșirea operei începute de Frontul Patriotic Antihitlerist încă din perioada ilegalității; lupta hotărâtă pentru eliberarea nordului Transilvaniei; curățirea aparatului de stat și a vieții publice de elementele criminale ale Gărzii de fier și ale Gestapoului; asigurarea exercitării depline a drepturilor cetățenești și în special a tuturor libertăților democratice, politice și profesionale; lărgirea Blocului Național Democrat într-un front patriotic unic. În încheiere, se arată că Grupul Patriotic rămîne deschis tuturor organizațiilor. Se sublinia, de asemenea, că, în afara obligațiilor enunțate, fiecare organizație componentă își păstrează libertatea de convingere și de acțiune.

Crearea Grupului Patriotic constituie o etapă importantă pe calea închegării unui front larg, care să concentreze în sine toate partidele și grupările democratice. Faptul că a pus ca o problemă centrală curățirea aparatului de stat de elementele fasciste, măsură sabotată de majoritatea reacționară din guvern, subliniază ideea că el a apărut în procesul revoluționar ca o reflectare a necesității obiective dictată de lupta maselor. Atrage atenția punctul privitor la Blocul Național Democrat. Lărgirea B.N.D. era determinată de noile sarcini pe care le puneau în față revoluția, sarcini care puteau fi rezolvate numai prin participarea tuturor forțelor politice progresiste ale țării. Înlăturarea unor grupări patriotice, care reprezentau păături sociale aflate într-un profund proces de radicalizare (Uniunea Patrioților, Frontul Plugarilor etc.), a făcut ca B.N.D. să nu fie capabil să rezolve problemele ridicate de evoluția procesului istoric după insurecția armată victorioasă. Protocolul încheiat, după 23 August, de partidele și grupările democratice, este primul document în care se arată caracterul limitat al B.N.D.³.

³ Trebuie subliniat că P.C.R. a impus în procesul-verbal de constituire a B.N.D. la 20 iunie 1944 părerea sa cu privire la caracterul limitat al B.N.D. Se arată că: „în cursul discuțiilor pentru constituirea acestui bloc, delegații Partidului Comunist și

Este un document care ține seama de schimbările survenite în raportul de forțe din România și care anticipează crearea Frontului Național Democrat pe baza unei platforme largi. Deși protocolul amintit enunță ideea largirii B.N.D., totuși, lozinca luptei împotriva guvernului cu majoritate reacționară n-a fost elaborată. Era necesară crearea condițiilor pentru răsturnarea lui, pentru antrenarea maselor largi la luptă în vederea instaurării unui guvern democrat.

Constituirea Grupului Patriotic Antihitlerist marchează o etapă premergătoare creării unui front larg de luptă, cu o puternică structură organizatorică, menită să reunească toate partidele și grupările democratice interesate în propășirea economică și socială a țării.

Subliniind permanent necesitatea unirii tuturor forțelor democratice ale țării, partidul comunist a elaborat la sfârșitul lunii septembrie⁴ un proiect de platformă, care era, prin conținutul său antiimperialist și antifeudal, un program al desăvârșirii revoluției burghezo-democratice. El a fost supus dezbaterii tuturor partidelor și grupărilor democratice⁵.

La 2 octombrie 1944, în ședința comună a Comitetelor Centrale ale P.C.R. și P.S.D., s-a discutat și aprobat proiectul de platformă prezentat⁶. Platforma F.N.D. reprezenta un document de însemnătate istorică, izvorit din analiza concretă a realității social-politice și economice a țării. Prevederile Platformei F.N.D. aveau un conținut general democratic și erau rezultatul cerințelor obiective ale procesului revoluționar în desfășurare.

Platforma conținea lozincile lansate de P.C.R.: „Totul pentru front, totul pentru victorie”, „democratizarea reală a aparatului de stat și a vieții publice”, „pământ țăranilor”. Astfel, masele populare erau chemate să lupte pentru o democrație reală, pentru instaurarea unui guvern democratic, care să înlăture definitiv rămășițele fascismului din viața publică a țării, să mobilizeze toate forțele naționale în războiul antihitlerist, să lichideze proprietatea moșierească de peste 50 ha, să realizeze reforma agrară democratică, să îmbunătățească condițiile de trai ale oamenilor muncii. După cum se vede, platforma conținea prevederi în realizarea cărora erau interesate cele mai largi păături sociale, ceea ce a făcut posibilă concentrarea acestora în jurul ei.

Social-Democrat au propus și participarea grupărilor Frontului Plugarilor, Uniunea Patrioților și Partidul Socialist Țărănesc — propunere respinsă de delegații P.N.T. și P.N.L. (Arhiva C.C. al P.C.R., Fond Casa Regală, dosar 38, f. 7—8).

⁴ „Scinteia” din 25 septembrie 1944.

⁵ Spre deosebire de Protocolul și prevederile sale încheiat cu prilejul constituirii Grupului Patriotic Antihitlerist, care punea un accent deosebit pe sarcinile luptei antifasciste și ale democratizării aparatului de stat, Proiectul de Platformă F.N.D. prezenta o analiză amplă a schimbărilor survenite în România după victoria insurecției armate și trasa totodată sarcinile concrete ale desăvârșirii revoluției burghezo-democratice.

⁶ Aceasta ne arată faptul subliniat în documentele celui de al IX-lea Congres al P.C.R., că activitatea comună a P.C.R. cu P.S.D., pe baza F.U.M., era necesară și posibilă în lupta pentru instaurarea puterii populare. (Congresul al IX-lea al P.C.R., Ed. pol. 1965, p. 493).

Platforma conținea însă și o prevedere nerealistă, greșită din punct de vedere istoric pentru acea etapă, cea a naționalizării băncilor și a unor întreprinderi particulare. Această prevedere îndepărta o parte a burgheziei, interesată, alături de forțele democratice, în lupta împotriva celei mai reacționare părți a capitalului monopolist. De aceea, ea a fost retrasă din platformă încă înainte de apariția Programului de guvernare F.N.D. din ianuarie 1945. Prin renunțarea la această formulare, partidul comunist a găsit forma de atragere, „limbajul corespunzător”, pentru o parte a burgheziei în lupta împotriva altei părți, făcând imposibilă, astfel, ralierea burgheziei și moșierimii în totalitatea sa într-un front comun.

Platforma F.N.D. nu reprezenta programul concret al unui singur partid și nici nu era o sumă mecanică a programelor partidelor și organizațiilor componente. Ea marca, prin prevederile sale, interesele și obiectivele de luptă ale fiecărei organizații sau partid, corespundea aspirațiilor celor mai largi mase populare. Cheazășia înfăptuirii ei o constituia participarea largă a maselor, lupta lor pentru îndeplinirea punctelor prevăzute în platformă. Izvorită din lupta maselor populare și adresându-se lor, platforma putea fi realizată numai prin acțiunile de masă coordonate și conduse de F.N.D. De altminteri, în una din ședințele Consiliului F.N.D., Gheorghe Gheorghiu-Dej sublinia că platforma nu putea fi realizată decât numai de jos în sus⁷.

Platforma F.N.D. a constituit, încă de la apariția sa, un program de luptă și acțiune pentru organele și organizațiile partidului comunist. S-au luat toate măsurile necesare în vederea răspîndirii ei în mase. Astfel, au avut loc plenare ale activului de partid al comitetelor regionale în care s-a făcut o amplă dezbateră a punctelor platformei, precum și a sarcinilor ce revin organizațiilor de partid. Apariția platformei a însemnat totodată o ridicare pe o treaptă superioară a muncii organizatorice și politice desfășurată de comuniști. Un vorbitor, la ședința cu activul regional P.C.R. Banat, arăta: „proiectul de platformă să constituie o cotitură în activitatea noastră. Ea ne impune îmbunătățirea muncii de organizare, o luptă cît mai temeinică”⁸. Prelucrarea ei în organizațiile de masă a dus la creșterea combativității revoluționare a maselor.

Platforma s-a bucurat de un ecou deosebit în rîndul maselor populare, care și-au exprimat, încă din primele zile după apariție, dorința de luptă pentru îndeplinirea ei¹⁰. În întreaga țară, prin mitinguri, de-

⁷ Arhiva C.C. al P.C.R., fond 49, dosar 9269, f. 16 (proces-verbal al ședinței Consiliului Național F.N.D. din 15 octombrie 1944).

⁸ Arhiva Comitetului regional al P.C.R. Banat, fond. 1, dosar 3, f. 323.

⁹ Loc. cit, f. 386.

¹⁰ Deși se referă la alt moment al dezvoltării revoluției din România, acest aspect al problemei este pe larg tratat de Tr. Udrea în lucrarea *Din activitatea P.C.R. la sate în preajma instaurării regimului democrat-popular (ianuarie—martie 1945)*, în revista „Studii”, nr. 2, 1965, f. 277—291.

monstrații sau acțiuni concrete, masele își exprimau adevăratele și hotărârile de a o transpune în viață. Numeroase adunări, ca cea de la Lupeni, de exemplu, se termină cu hotărârea: „Vrem ca platforma F.N.D. să devină lege”¹¹. Din Teleorman organele polițienesti relatează despre starea de spirit a populației: „Publicarea articolelor din Capitală din ultimele zile prin care se pune în discuție exproprierea proprietăților mai mari de 50 ha a avut repercusiuni în rîndul populației rurale, care așteaptă cu nerăbdare punerea ei (a platformei — n.n.) în aplicare”¹². Același conținut îl avea și informarea referitoare la starea de spirit a populației din regiunea Oltenia: „Promisiunea că țărănimea română va fi împroprietărită și că marilor proprietari nu li se vor lăsa mai mult decît 50 ha, a fost primită cu mare entuziasm de pătura țărănească care formează masa populară”¹³. Însăși reacțiunea a fost nevoită să recunoască marea influență exercitată de platformă. „Faptul că partidul comunist este singurul care a anunțat un program de guvernare (de fapt este vorba despre Platforma din septembrie și nu de programul de guvernare F.N.D. din ianuarie 1945 — n.n.) și care se arată atît de hotărît în susținerea lui, ca și cuprinsul temeinic al acestei programe, împărtășit de mare parte din opinia publică, a făcut o impresie extraordinară în cercurile românești”¹⁴ — sublinia o informare din octombrie 1944 a Inspectoratului general al jandarmeriilor.

În scurt timp, sindicatele, Frontul plugarilor, Uniunea patrioților, Madosz-ul, Partidul Socialist-Țărănesc au aderat la platforma-program propusă de P.C.R. și aprobată în primul rînd. de Partidul Social-Democrat¹⁵. Astfel, în prima jumătate a lunii octombrie 1944, este creat Frontul Național Democrat¹⁶, care reunea toate partidele și grupările democratice, interesate în desăvîrșirea revoluției burghezo-democratice din România.

Frontul Național Democrat reprezenta un organism politic larg, care cuprindea un număr mare de organizații progresiste, create sau consolidate în procesul revoluționar din țara noastră și care concentră în rîndurile lor mase largi populare. Baza de masă a fiecărei organizații componente s-a transmis și F.N.D.-ului, aceasta constituind cea mai importantă trăsătură a sa.

Creat în condițiile avîntului revoluționar al maselor și al întăririi formelor organizatorice de luptă, F.N.D.-ul apare ca un produs

¹¹ Arhiva C.C. al P.C.R., fond 49, dosar 8831, f. 114.

¹² Ibidem.

¹³ Arhiva C.C. al P.C.R., fond 49, dosar 8841, f. 61.

¹⁴ Loc. cit., fond. 1, dosar 400, f. 127.

¹⁵ „Scinteia”, din 28, 30 septembrie și 7 octombrie 1944.

¹⁶ Arhiva C.C. al P.C.R., fond 49, dosar 9134, f. 3—4 (procesul verbal de constituire a F.N.D.). Activitatea P.C.R. privind pregătirea condițiilor în vederea formării F.N.D. este analizată de Tr. Udrea, *Preghătirea istorice ale formării Frontului Național Democrat*, în revista «Studii», nr. 4, 1964, p. 835—858,

al revoluției populare, menit la rîndul său să exercite o influență hotărîtoare asupra dezvoltării ei în profunzime și lărgime.

Temelia Frontului Național Democrat, coloana sa vertebrală o constituia Frontul Unic Muncitoresc, care, în procesul dezvoltării revoluției populare, înregistrase noi și însemnate succese. „Unitatea de acțiune a clasei muncitoare — arăta tov. Nicolae Ceaușescu — a avut rolul hotărîtor în înfăptuirea insurecției armate de la 23 August, în lupta revoluționară a oamenilor muncii pentru cucerirea puterii”¹⁷. Ședința comună a Comitetelor Centrale ale P.C.R. și P.S.D. din 2 octombrie¹⁸ a luat importante măsuri de întărire a F.U.M. pentru a face posibilă unirea forțelor democratice într-un front național. În rezoluția adoptată se consemna hotărîrea de a se avea un Comitet Central al F.U.M., precum și comitete locale de front unic în toată țara unde existau organizații ale celor două partide menite să coordoneze acțiunile clasei muncitoare atît pe teren politic cît și pe teren sindical¹⁹. Frontul unic a contribuit la organizarea și conducerea tuturor forțelor democratice, asigurîndu-le coeziunea și intransigența revoluționară. Experiența clasei muncitoare, forța sa de luptă rezulta din tăria organizațiilor create, se datora celor mai bune cadre trimise să activeze în cadrul F.N.D. Aceasta a mărit autoritatea și prestigiul F.N.D. în rîndul celorlalte clase și pături sociale. Colaborarea între P.C.R. și P.S.D. atît pe plan central cît și pe plan local a făcut ca F.U.M. să devină o realitate. Preocuparea de căpetenie a organelor și organizațiilor de partid a constatat într-o muncă asiduă pentru eliminarea unor neînțelegeri, realizîndu-se unitatea completă în vederea luptei comune în cadrul F.N.D.

Întărirea organizatorică a F.U.M., succesele obținute de masele populare în crearea și lărgirea formelor organizatorice de luptă au înpus F.N.D. ca un organism puternic din punct de vedere organizatoric, cu o vastă rețea de organe centrale și locale, capabile să cuprindă multitudinea sarcinilor pe care le ridica revoluția. Crearea F.N.D., ca un organism încheșat, era determinată, deci, de profunzimea procesului revoluționar, de creșterea gradului de maturizare a maselor, a sporirii experienței lor revoluționare, de activitatea politică și ideologică a partidului comunist în rîndurile maselor. Rolul F.N.D. în cadrul luptei generale pentru putere putea să crească numai pe măsura întăririi sale organizatorice. Partidul comunist sublinia că munca de răspindire a platformei F.N.D. în mase trebuia să se facă concomitent cu cea de întărire organizatorică a F.N.D., care apărea ca un *factor de coordonare* a acțiunilor diferitelor organizații și partide componente; el nu era o organizație deasupra partidelor, cu dreptul de a le conduce și îndruma. În regulamentul de funcționare a F.N.D. se

¹⁷ *Congresul al IX-lea al P.C.R.*, Ed. pol., 1965, p. 75.

¹⁸ „Scînteia” din 7 octombrie 1944.

¹⁹ Arhivă C.C. al P.C.R., fond 49, dosar 8839, f. 1—2,

preciza că „formațiunile componente își păstrează intacte ființa lor proprie de partid, programul, organizația și activitatea lor specifică, acțiunea lor devenind comună numai în chestiunile asupra cărora decide Consiliul F.N.D.²⁰ Din această prevedere principală decurgea faptul că hotărârile, acțiunile, tactica F.N.D. nu puteau fi luate decît în unanimitate de voturi, întrucît el nu era un partid, ci un organ de colaborare a organizațiilor componente, de coordonare a acțiunilor lor comune. Condiția asigurării bunei funcționări a F.N.D. era discutarea problemelor importante în Comitetul de front unic, elaborarea unui punct de vedere comun al P.C.R. și P.S.D. În eventualitatea cînd, dintr-un motiv sau altul, acest lucru nu se putea face, luarea hotărîrilor printr-o simplă majoritate a voturilor nu era admisă, ci trebuia să se ajungă prin discuții la un punct de vedere comun, sau se renunța la acțiunile asupra cărora nu s-a putut cădea de acord.

Prin urmare, F.N.D. a fost conceput ca un organism clădit pe baze democratice; el asigura independența fiecărei organizații componente, dar își asumase respectarea punctelor platformei, pe care a recunoscut-o ca o platformă comună de luptă.

*Consiliul F.N.D.*²¹ avea sarcina de a se ocupa de toate problemele majore ale luptei maselor, precum și de raporturile între organizațiile și partidele componente. El avea inițiativa elaborării tacticii de luptă, a coordonării acțiunilor în cadrul F.N.D.

Structura organizatorică a organelor conducătoare ale F.N.D. a suferit modificări dictate de adîncirea procesului revoluționar, de complexitatea sarcinilor care se cereau rezolvate. Astfel, la 10 noiembrie 1944 s-a hotărît formarea unui birou al Consiliului F.N.D. compus din toți miniștrii și subsecretarii de stat ai F.N.D. și din cîte un reprezentant al celor cinci partide și organizații care făceau parte din guvern și din F.N.D.²² Lărgirea atribuțiilor miniștrilor F.N.D., rolul lor crescînd în impunerea liniei politice a platformei a făcut necesară reorganizarea Biroului. În ședința din 24 decembrie 1944 în locul miniștrilor ocupați cu munca în guvern au fost numiți în Birou reprezentanții permanenți ai fiecărei grupări²³. De asemenea, s-a hotărît organizarea pe lângă Consiliul F.N.D. a unor comisii de studii a problemelor economice, financiare, sociale²⁴.

În vederea îndeplinirii rolului de coordonator al acțiunilor maselor, Frontul unic a desfășurat o intensă muncă în vederea creării organelor locale ale F.N.D. În unele regiuni, la propunerea F.U.M., Consiliile F.N.D. au apărut în primele zile după constituirea F.N.D. central²⁵.

²⁰ Loc. cit., fondul 49, dosar 9269, f. 1.

²¹ Consiliul Național al F.N.D. s-a creat la propunerea F.U.M. la 12 octombrie 1944 („Libertatea” din 14 octombrie 1944).

²² „Scînteia” din 14 noiembrie 1944.

²³ Arhiva C.C. al P.C.R., fond 49, dosar 9269, f. 61.

²⁴ „Scînteia” din 14 noiembrie 1944.

²⁵ „Dezrobirea” din 21 octombrie 1944.

În dezvoltarea organizatorică a F.N.D. un mare rol l-a avut apelul lansat de Consiliul F.N.D., la 20 octombrie, tuturor grupărilor participante în vederea constituirii comitetelor locale F.N.D.²⁶. În instrucțiunile trimise unor organe regionale, Consiliul F.N.D. sublinia că „toate comitetele F.N.D. de circumscripții, sectoare, de oraș, județene sau satești trebuie să fie organe alese”²⁷ (sublinierea noastră). Alegerea democratică a organelor F.N.D. în care intrau reprezentanți ai tuturor organizațiilor și partidelor componente le dădea un larg caracter reprezentativ. Ele exprimau voința maselor care trimiteau în aceste organe pe cei mai diriji luptători, consecvenți în lupta pentru înfăptuirea platformei. Demnă de remarcat este și vastitatea structurii organizatorice pe plan local. Rețeaua organizatorică a F.N.D. compusă din comitete F.N.D. de circumscripții, sectoare orașenești, satești și județene avea ca scop principal cuprinderea în raza de activitate a maselor celor mai largi, întărirea rolului politic al F.N.D.

În întreaga țară, în cursul lunilor octombrie și noiembrie 1944, are loc alegerea consiliilor locale ale F.N.D. Pentru o cât mai largă cuprindere a muncii și rezolvare operativă a problemelor curente, consiliile județene și-au desemnat un birou permanent. În el intrau 5—7 membri ai consiliului²⁸. De asemenea, se alegeau comisii pentru studierea anumitor probleme sau pentru organizarea unor acțiuni²⁹.

Principala sarcină pe care și-o puneau organele locale ale F.N.D. era lupta pentru aplicarea în viață a platformei F.N.D. Spre exemplificare, cităm procesul-verbal de constituire a Consiliului F.N.D. al județului Odorhei, în care, printre altele, se arăta: „ținând seama de scopul comun în ce privește stringerea populației din Odorhei și județul Odorhei într-un front compact democratic pentru a lupta împreună, pentru păstrarea libertăților cîștigate, pentru reclădirea țării ruinate, pentru conviețuirea pașnică a naționalităților, pentru curățirea de fascism a aparatului de stat, pentru realizarea revendicărilor juste ale muncitorilor și țăranilor și întregului popor... corespunde cel mai mult platforma de guvernare a Frontului Național Democrat”³⁰.

Constituirea F.N.D. a atras după sine denunțarea de către P.C.R. și P.S.D. a acordului încheiat în iunie 1944 pentru crearea Blocului Național-Democrat, care, în mod practic, și-a încetat existența. Complexitatea sarcinilor revoluției, gradul tot mai înalt al conștiinței revoluționare a maselor, hotărîrea și capacitatea lor de a rezolva problemele vitale ale dezvoltării României au impus crearea F.N.D. și desființarea

²⁶ „Scinteia” din 22 octombrie 1944.

²⁷ Arhiva C.C. al P.C.R., fond 49, dosar 8842, f. 201.

²⁸ Loc. cit., dosar 8841, f. 6; Arhiva Comitetului regional al P.C.R. Iași, fond 8, dosar 1246, f. 3, etc.

²⁹ Loc. cit., fond 49, dosar 8841, f. 6; dosar 8842, f. 152; Arhiva Comitetului regional al P.C.R. Craiova, fond 1, dosar 859, f. 4.

³⁰ Loc. cit., fond 49, dosar 8842, f. 81.

B.N.D. Existența B.N.D. devenise un obstacol în calea progresului social. În acest mod era lichidată baza politică a existenței guvernului de la 23 August, care pe parcursul dezvoltării revoluției, se transformase într-o piedică, întrucât el nu apăra decât interesele unei minorități.

Crearea F.N.D., în condițiile unui raport favorabil forțelor democratice ale țării, a făcut posibilă înlăturarea guvernului Sănătescu și constituirea unui guvern format din reprezentanții tuturor partidelor politice și organizațiilor democratice, capabil să mobilizeze masele pentru ducerea la bun sfârșit a războiului antifascist, pentru zdrobirea definitivă a rămășițelor organizațiilor fasciste din România.

Atitudinea generală a conducătorilor partidelor „istorice” a constat într-o opoziție fățișă față de hotărârile maselor populare de a înlătura primul guvernul Sănătescu. În perioada crizei de guvern, marcată prin demisia reprezentanților P.C.R. și P.S.D.³¹, criză care s-a desfășurat până în primele zile ale lunii noiembrie și a fost menținută de reprezentanții partidelor „istorice”, au fost făcute încercări dintre cele mai variate pentru înlăturarea forțelor democratice de la participare în guvern. Dar nici promisiunile demagogice și nici asigurarea făcută de P.N.Ț. că își asumă singur răspunderea formării guvernului³² nu au putut rezolva impasul în care se găseau forțele reacțiunii. Puternicele demonstrații populare au impus demisia guvernului Sănătescu³³.

Noul guvern, prezidat tot de generalul Sănătescu, numit la 4 noiembrie 1944, era rezultatul luptelor duse de masele populare împreună cu reprezentanții săi împotriva forțelor reacționare. Compoziția guvernului exprima ofensiva continuă a maselor împotriva reacțiunii, succesele obținute în lupta pentru instaurarea unui regim democratic.

Spre deosebire de primul, guvernul din noiembrie 1944, format din reprezentanții partidelor politice, era, prin urmare, un *guvern politic*. Deosebirea calitativă consta în faptul că guvernul politic reflecta, dacă nu în faza inițială a creării sale, ci în procesul desfășurării revoluției, un anumit raport al forțelor politice, un anumit stadiu de dezvoltare și organizare la care ajunseseră forțele democratice conduse de partidul comunist. În acest guvern se crea posibilitatea reală de a demasca acțiunile reprezentanților reacțiunii nu ca persoane izolate, ci ca reprezentanți ai partidelor politice.

Guvernul din noiembrie, deși constituit pe baza unei majorități reacționare reprezenta, prin componența lui, un succes al forțelor democratice. Datorită apariției platformei și formării F.N.D. în această perioadă are loc o activizare politică crescândă a maselor populare în lupta pentru putere, reflectată în numărul portofoliilor ministeriale cucerite de F.N.D. Astfel, vicepreședintele Consiliului de Miniștri, 6 mi-

³¹ „Libertatea” din 19 octombrie 1944.

³² În „Dreptatea” din 15.X.1944 a fost dat un comunicat în care se arăta că P.N.Ț. își asumă răspunderea formării guvernului.

³³ „Libertatea” din 20 octombrie 1944.

nistere din totalul de 18 și 4 subsecretariate de stat din totalul de 16 erau deținute de reprezentanții F.N.D.³⁴. Însemnătatea pozițiilor cucerite în guvern reiese și mai mult în evidență ținând seama de faptul că în precedentul guvern organizațiile și partidele democratice erau reprezentate de cite o persoană din partea P.C.R. și P.S.D., care deținea funcția de ministru de stat. Trebuie subliniat faptul că reprezentanții forțelor democratice dețineau în noul guvern, ministere importante pentru refacerea economică a țării, participarea la războiul antihitlerist și apărarea intereselor vitale ale oamenilor muncii³⁵.

Cu toate că guvernul constituit în noiembrie 1944 nu satisface decît parțial aspirațiile maselor, făcîndu-se astfel evidentă orientarea sa reacționară, F.N.D., pornind de la dorința sinceră de a pune capăt crizei guvernamentale, care avea repercusiuni grave pentru țară, criză de care se făcea vinovată conducerea partidelor „istorice”, și ținînd seama de succesele amintite în repartizarea ministerelor, a acceptat programul minimal de guvernămînt, rezervîndu-și dreptul, după cum sublinia declarația Consiliului F.N.D. din 1 noiembrie 1944, de a lupta mai departe pentru concentrarea forțelor democratice și pentru realizarea integrală a Platformei F.N.D.³⁶. Formarea noului guvern constituia prin urmare, o etapă importantă în bătălia pentru putere; aceasta se caracterizează prin tactica de consolidare și lărgire a pozițiilor cucerite. Posturile ocupate de F.N.D. în guvernul politic prezidat de generalul Sănătescu reprezentau nu o minoritate oarecare, sau o simplă participare la un guvern în care reprezentanții reacțiunii mai dețineau încă majoritatea, ci poziții ocupate prin luptă de către masele populare, conduse de P.C.R., în organele centrale.

Prin crearea F.N.D., masele populare și-au impus reprezentanții în guvern. Ca trimiși ai maselor, acestora le revenea sarcina de a impune majorității reacționare recunoașterea legislativă a drepturilor cucerite de mase, de a exercita o presiune permanentă asupra ei în vederea lărgirii acestor cuceriri. Activitatea miniștrilor F.N.D. este o parte componentă a ofensivei generale a maselor populare; ofensiva lor se împletește strîns cu acțiunile maselor. „În această vreme — arata Gheorghe Gheorghiu-Dej — partidul era în minoritate în guvern, dar această «minoritate» din guvern se sprijinea pe forța partidului în plină dezvoltare, pe clasa muncitoare, pe masele largi ale țărănimii sărace și mijlocașe. Puterii deținute de guvernul cu majoritate reacționară i se opunea puterea maselor populare, conduse de partid”³⁷. Frontul Național Democrat întrunea astfel într-un singur bloc acțiunea de sus, prin atitudinea combativă a reprezentanților săi din guvern, cu acțiunea largă de jos a maselor, pe care le mobiliza în luptă.

³⁴ „România liberă”, din 6 noiembrie 1944.

³⁵ Ibidem.

³⁶ „Libertatea” din 1 noiembrie 1944.

³⁷ Gh. Gheorghiu-Dej, *Articole și cuvîntări*, Ed. IV., ESPLP, 1953, p. 544.

Că reprezentanții F.N.D. nu constituiau o simplă minoritate în guvern n-o demonstrează analiza activității lor intense pentru transpunerea în viață a liniei politice a F.N.D. Ei au demascat fără cruțare intențiile reacțiunii, i-au limitat sfera de exercitare a puterii în cadrul și în afara guvernului.

Ministrii F.N.D. au impus menținerea Comisiei interministeriale creată de guvernul precedent care funcționa pe lângă Consiliul de Miniștri și din care făceau parte președintele și vicepreședintele Consiliului, precum și cîte doi reprezentanți din fiecare partid. Această comisie examina proiectele de legi pe care le supunea apoi dezbaterilor Consiliului de Miniștri³⁸. Trebuie remarcat faptul că în eventualitatea cînd reprezentanții F.N.D. nu erau de acord cu un proiect, căruia îi demasca esența reacționară, proiectul nu putea fi pus în discuția Consiliului de Miniștri. De exemplu, în legătură cu elaborarea noii legi a chirilor, propunere susținută de reprezentanții P.N.Ț., pe care reacțiunea voia s-o folosească drept mijloc de legiferare a speculei, reprezentanții F.N.D. s-au opus și au făcut ca aceasta să nu poată fi discutată în Consiliul de Miniștri. Sănătescu a cerut atunci reprezentanților partidelor politice să cadă mai întîi de acord asupra proiectului pentru a putea fi discutat în Consiliu³⁹. Aceasta demonstrează că reacțiunea nu putea dispune după bunul său plac de legiferarea diferitelor proiecte de către Consiliul de Miniștri, deși, așa cum s-a arătat, ea deținea majoritatea posturilor.

Majoritatea reacționară din guvern, dîndu-și bine seama de forța pe care o reprezentau miniștrii F.N.D., a făcut diferite încercări de procedură sau de organizare pentru a-i îndepărta de la conducerea treburilor curente sau de a le supune ministerele unui control din partea miniștrilor P.N.Ț.-iști sau P.N.L.-iști. Nu întîmplător, în discutarea decretului-lege de organizare a ministerelor, subsecretarul de stat la Președinție, reprezentant al P.N.Ț., propunea ca Ministerul economiei naționale, la conducerea căruia se afla un fruntaș țărănist, să aibă dreptul de avizare a tuturor legilor cu caracter economic, elaborate de celelalte ministere. Miniștrii F.N.D. au demascat esența reacționară a propunerii, demonstrînd convingător, în ședința Consiliului de Miniștri, că ea urmărește înființarea unei instanțe tutelare pentru ministerele muncii, asigurărilor sociale, comunicațiilor, deasupra Consiliului de Miniștri. Argumentarea miniștrilor F.N.D. a determinat reacțiunea să bată în retragere, propunerea făcută fiind respinsă în ședința Consiliului de Miniștri din 6 noiembrie 1944⁴⁰.

Miniștrii F.N.D. au inițiat discutarea în Consiliul de Miniștri a unor proiecte de legi, menite să apere interesele fundamentale ale maselor

³⁸ Arhiva C.C. al P.C.R., fond 103, dosar 3958, f. 4, 88.

³⁹ Loc. cit., fond 103, dosar 8946, f. 38; dosar 8947, f. 15.

⁴⁰ Loc. cit., fond. 103, dosar 8958, f. 61—67.

populare. Dintre acestea elaborarea legii sindicatelor era una din preocupările de competență ale miniștrilor democrați, pe terenul căreia s-au dus discuții nesfârșite din partea majorității reacționare.

Crearea F.N.D. și activitatea miniștrilor săi a ridicat pe o treaptă superioară lupta maselor populare pentru democratizarea aparatului de stat, pentru curățirea lui de elementele fasciste și reacționare. Masele populare au răspuns chemărilor partidului de a ocupa verigile cele mai importante din aparatul de stat, căruia să-i dea un conținut nou, democratic. Platforma F.N.D. preconiza stabilirea în România a unui regim parlamentar care nu se limita la parlamentarismul burghez, instrument de oprimare a drepturilor și libertăților cetățenilor, cunoscut de mase în întreaga sa dezvoltare antebelică, ci, era vorba „să fie stabilit în țară un regim de reală democrație parlamentară”, în care să predomine „principiile vieții de stat ale țării pe baza orinduirii democratice parlamentare în conformitate cu interesele poporului român”⁴¹. Este evidentă accepția concret-istorică a regimului parlamentar preconizată de partidul comunist și însușită de toate forțele democratice: instaurarea în România a unui regim politic de reală democrație, în care, folosind vechile forme ale aparatului de stat, să fie exercitată pe deplin puterea populară, în interesul maselor.

Dacă pînă la crearea F.N.D. democratizarea aparatului de stat se concretiza prin înlăturarea elementelor fasciste din fabrici și uzine, din sate și comune, apărind sporadic fenomene de înlăturare a primarilor reacționari, în lunile octombrie și noiembrie 1944 acțiunea pentru ocuparea verigilor aparatului de stat a căpătat caracterul unor acțiuni de masă, ele integrându-se în lupta generală de desăvîrșire a revoluției burghezo-democratice.

Aspectele calitative noi ale acestui domeniu al luptei maselor constă în faptul că masele organizate au luat cu asalt primăriile, preturile și prefecturile, instaurind la conducerea lor elemente democratice. Ocuparea verigilor superioare ale aparatului de stat este trăsătura caracteristică a luptei maselor pentru putere la sfîrșitul lunii octombrie și în luna noiembrie 1944.

În toată țara au loc demonstrații de masă ale oamenilor muncii prin care aceștia își dădeau deplina adeziune față de prevederile platformei F.N.D., cerind democratizarea aparatului de stat, schimbarea prefecților și primarilor reacționari etc.⁴². La 18 octombrie 1944, peste 8.000 de muncitori au ocupat prefectura și primăria orașului Galați⁴³. În aceeași zi, oamenii muncii din Brăila și-au schimbat și ei prefectul⁴⁴. La Constanța, masele populare, în frunte cu F.N.D., și-au instalat un prefect

⁴¹ „Scînteia” din 26 septembrie 1944.

⁴² Arhiva C.C. al P.C.R., fond 49, dos. 8833, f. 638; dos. 8841, f. 74—77; dos. 8843, f. 34, etc.

⁴³ Arhiva Comitetului regional al P.C.R. Galați, fond 2, dos. 53, f. 2.

⁴⁴ Loc. cit., fond. 4, dos. 403, f. 12; dos. 445, f. 12.

democrat⁴⁵. La Deva în ziua de 26 noiembrie⁴⁶; la Lugoj și Arad în ziua de 1 decembrie⁴⁷, la Petroșani în 3 decembrie⁴⁸, au fost schimbați prefecții și primarii. Acțiunile de luptă ale maselor populare au făcut ca la sfârșitul lunii noiembrie în peste 30 de județe ale țării, dintr-un total de 58, să fie instalați prefecți și primari democrați⁴⁹.

Frontului Național Democrat i-au revenit importante sarcini în vederea coordonării acțiunii revoluționare a maselor, canalizării eforturilor lor în direcțiile principale ale luptei împotriva reacțiunii. Consiliile locale ale F.N.D. au studiat minuțios raportul de forțe pe plan local, au desfășurat o largă campanie de demascare a elementelor reacționare din aparatul de stat și îndeosebi din verigile sale de bază, au pregătit în cele mai mici amănunte acțiunea de ocupare a prefecturilor și primăriilor. Consiliul județean lua măsuri ca acțiunea maselor să fie sprijinită de acțiuni largi și în celelalte localități din județ pentru a fărâmița forțele reacțiunii.

O însemnătate deosebită o avea alegerea celui mai corespunzător om care să fie propus maselor pentru funcția de prefect sau primar.

Elasticitatea de care au dat dovadă comuniștii, înaltul simț de răspundere față de problemele revoluției au fost un exemplu de abordare realistă a acestei probleme în cursul diferitelor discuții și au avut ca rezultat final participarea tuturor partidelor și organizațiilor F.N.D. la acțiunea de ocupare a diferitelor verigi din aparatul de stat.

Paralel cu acțiunile revoluționare ale maselor, o intensă activitate de sprijinire au desfășurat-o miniștrii F. N. D., Consiliul de Miniștri, devenind terenul unor lupte ascutite între majoritatea reacționară și elementele democrate. În fața calomniilor și acuzațiilor ridicate de miniștrii reacționari, reprezentanții F.N.D., au arătat în repetate rânduri, că procesul de curățire a aparatului de stat în forma ocupării prefecturilor, preturilor și primăriilor nu era opera unor „instigatori” cum îi numeau reprezentanții P.N.Ț. și P.N.L. din guvern, ci reflectarea unui profund proces de democratizare pe care îl trăia România, proces care se desfășura în toată amploarea lui și care avea să ia forme și mai radicale datorită politicii antipopulare a reacțiunii⁵⁰.

Fundamentarea și justificarea acțiunilor maselor populare s-a făcut concomitent cu combaterea încercărilor reacțiunii de stăvilire a acestui proces. Elementele reacționare, vedeau și își dădeau seama că acțiunile maselor populare le zdruncină puterea și sint amenințate să piardă controlul asupra țării. Alarma de care fusese cuprinsă reacțiunea a fost sintetizată de Sănătescu în mod elocvent: „Asemenea începuturi de

⁴⁵ Arhiva C.C. al P.C.R., fond. 49, dos. 8843, f. 35.

⁴⁶ Arhiva Comitetului regional al P.C.R. Hunedoara, fond 5, dos. 520, f. 2—12.

⁴⁷ Arhiva C.C. al P.C.R., fond. 49, dos. 9270, f. 15—16.

⁴⁸ Loc. cit., f. 119.

⁴⁹ Analele Inst. de Istorie a partidului de pe lângă C.C. al P.C.R. nr. 5/1963, p. 4.

⁵⁰ Arhiva C.C. al P.C.R., fond 103, dosar 8482, f. 50, 57, 76 (Stenograma Sedinței Consiliului de Miniștri din 20 noiembrie 1944).

mișcări știm cum încep, dar nu știm când și cum se vor termina”⁵¹.

Ministrii F.N.D., care acționau pe fondul cuceririlor revoluționare ale maselor, luau măsurile necesare pentru a le apăra și largi, demascând și zdrobind orice încercare a reacțiunii îndreptată împotriva intereselor și aspirațiilor maselor populare.

În ședința Consiliului de Miniștri din 20 noiembrie 1944, ședință consacrată studierii situației administrative a țării, elementele reacționare din rîndul cărora s-a detașat ministrul de interne, N. Penescu, unul din șefii partidului național țărănist, au încercat să abată atenția Consiliului de Miniștri propunînd, ca măsură procedurală, discutarea acestei însemnate probleme în cadrul Consiliului interministerial. Intervenția miniștrilor F.N.D. a fost hotărîtoare pentru respingerea propunerii. Problema numirii prefecților — arăta Gheorghe Gheorghiu-Dej — nu poate fi limitată la o problemă de procedură, deoarece ea este o problemă cu grave implicații politice. „A hotărî continuarea discuției în Consiliul interministerial — spunea el — înseamnă a subaprecia aceste probleme politice”⁵². Fără a diminua însemnătatea Consiliului interministerial, în care reprezentanții F.N.D. aveau un rol însemnat, trebuie menționat faptul că numai Consiliul de Miniștri, putea și trebuia să analizeze aspectele politice ale problemelor administrative.

Ideea centrală care străbătea ca un leit-motiv toate intervențiile miniștrilor reacționari era acuzarea maselor populare de săvîrșire a unor „ilegalități”, care subminează autoritatea statului și care încalcă prevederile legilor existente. Penescu arăta că legea administrativă prevedea că „toate organele sînt numite și reprezentante ale puterii centrale” și că prefectul, „nu este ales, ci este numit de guvern”⁵³. În acest sens se putea aplica ideea centralizării puterii în miinile reacțiunii, organele locale fiind doar instrumente de exercitare a voinței majorității reacționare. Reacțiunea nu voia să țină seama de schimbările survenite după 23 August 1944, de sensul adînc al acestora, de faptul că voința poporului a creat noi legi, pe care le impunea prin luptă. Principiul autorității de stat, impus de la centru, constituia deja o fază perimată a legislației burgheze. Masele au subminat și anulat acest principiu, prin instalarea reprezentanților lor în fruntea organelor administrative. Penescu observa că „dacă admitem ca prefectul să fie indicat de stradă, atunci s-a terminat cu legea”⁵⁴.

În fața unei stări de lucruri existente și care avea tendințe de generalizare în toate județele țării, soluțiile prezentate de reacțiune urmăreau reîntronizarea „legalității” burgheze. Miniștrii F. N. D. au combătut cu toată vehemența soluțiile „conciliatoare” prezentate în Consiliul de Miniștri: numirea prefecților din rîndul funcționarilor

⁵¹ Loc. cit., f. 5.

⁵² Loc. cit. f. 84.

⁵³ Loc. cit. f. 15, 18.

⁵⁴ Loc. cit. f. 18.

statului, care nu ar avea o coloratură politică determinantă⁵⁵, sau numirea lor din rîndul partidelor politice în județe repartizate proporțional cu participarea în guvernul de coaliție⁵⁶. Unica soluție era cea indicată de masele populare: curățirea radicală a aparatului de stat, înlocuirea elementelor reacționare prin reprezentanții poporului. De la această realitate au pornit, în intervențiile lor, miniștrii F.N.D. și și-au impus punctul de vedere.

Ofensiva maselor, desfășurată în fabrici, uzine, sate, străzi a dat forță și vitalitate activității F.N.D. În cadrul Consiliului de Miniștri, ei se găseau într-o continuă ofensivă, smulgînd majorității reacționare pozițiile ocupate, silind-o să bată în retragere. De exemplu, în fața realității existente, la care s-a adăugat lupta miniștrilor F.N.D., miniștrii reacționari au fost siliți să recunoască unele drepturi cucerite de mase. N. Penescu, protagonistul reacționarismului în guvern, a fost nevoit să admită confirmarea prefectilor instaurați de mase⁵⁷. Aceasta era o recunoaștere fățișă a superiorității forțelor democratice, o infirmare a principiilor legislative burgheze. Dar în fața valului revoluționar, de teama de a nu pierde totul, reprezentanții burgheziei, făceau încercări disperate de a salva, ceea ce, după părerea lor, se mai putea salva. Tot sub influența imperativă a factorilor amintiți, Consiliul de Miniștri a dat publicității un comunicat în care promitea că va schimba prefectii reacționari rămași din perioada dictaturii fasciste⁵⁸. Faptele amintite confirmă starea de derută în care se afla reacțiunea din România.

Succesele obținute de masele populare în luarea cu asalt a primăriilor, preturilor și prefecturilor, existența unui organism politic coordonator al acțiunilor revoluționare au accentuat procesul de derută a elementelor reacționare, concentrate în jurul partidelor național-țărănesc și național-liberal, au consolidat și lărgit cuceririle maselor populare.

În fața valului crescînd al maselor revoluționare, care, la chemarea F.N.D., s-au ridicat împotriva celor mai reacționare elemente, ce căutau să împiedice distrugerea rămășițelor fasciste, să saboteze opera de democratizare a vieții politice și economice, guvernul din noiembrie 1944 a demisionat. Trebuie însă de făcut precizarea că masele populare, dînd viață lozincilor de luptă ale F.N.D., nu au cerut demisia guvernului, în întregime, ci înlăturarea reacționarului Penescu, care, din momentul constituirii guvernului, a căutat, prin toate mijloacele, să împiedice democratizarea țării. El a refuzat să dea delegație subsecretariatului de stat al F.N.D. pentru conducerea administrativă a țării; a zădărnicit numirea de prefecti și primari democrați; a sabotat

⁵⁵ Loc. cit., f. 51.

⁵⁶ Loc. cit., fond. 1, dosar 400, f. 153.

⁵⁷ Loc. cit., fond 103, dosar 8482, f. 18.

⁵⁸ Loc. cit., f. 93.

acțiunea de arestare a criminalilor de război, publicind cu anticipație în ziare numele celor ce urmau să fie arestați⁵⁹. Miniștrii național-țărăniști s-au opus cererilor insistente ale maselor și ale miniștrilor F.N.D., de înlăturare a lui Penescu și de numire în postul de ministru de război a generalului C. Vasiliu-Rășcanu și au provocat criza de guvern. F.N.D. a fost împotriva unei noi crize de guvern. „În momentele acestea, cînd țara se zbate în chinurile provocate de politica hitleristă ; în momentul cînd țara trebuie să fie unitară pentru ducerea războiului pînă la capăt, pentru redresarea ei economică... nu era permisă o nouă criză de guvern”⁶⁰, arăta ziarul „Scinteia”.

Dar o dată criza declanșată, F.N.D. și-a concentrat forțele în lupta pentru alcătuirea unui guvern, în care pozițiile sale cucerite să fie păstrate și lărgite. Au fost zdrobite tendințele reacțiunii de a constitui un nou guvern de tehnicieni în care F. N. D. să nu-și mai păstreze locurile din perioada de guvernare precedentă. Partidul comunist a trebuit să combată și grupul de deviatori în frunte cu A. Pauker, care cereau ca partidul să nu participe la guvernul ce urma să se formeze. Cu de la sine putere ea a și trimis lui N. Rădescu înștiințarea că partidul comunist refuză colaborarea într-un guvern prezidat de acesta⁶¹. Respingînd poziția periculoasă pe care încercau s-o impună elementele antipartinice, conducerea partidului a apreciat că refuzul P. C. R. de a participa la guvern ar însemna renunțarea la pozițiile cucerite anterior în guvern de forțele democratice, ceea ce ar fi fost numai în avantajul reacțiunii. Această tactică a partidului a fost confirmată pe deplin de evoluția ulterioară a evenimentelor.

Păstrîndu-și numărul și ministerele din guvernul prezidat de C. Sănătescu, forțele democratice, conduse de către P.C.R. au avut posibilitatea consolidării pozițiilor lor, demascării elementelor reacționare, care își mai păstrau majoritatea, împiedicării unor acțiuni îndreptate împotriva maselor. Fără participarea la guvern, lupta maselor populare ar fi fost mult îngreuiată, reacțiunea căpătînd astfel posibilitatea desfășurării forțelor sale în acțiunea pentru înfringerea avîntului revoluționar.

Elementele democratice instaurate în funcțiile administrative ale aparatului de stat au desfășurat o intensă activitate pentru înfăptuirea punctelor prevăzute în Platforma F.N.D. Cu teamă și neliniște, arătau miniștrii reacționari, „organele locale (este vorba de prefectii F.N.D. — n.n.) vor să facă reforma agrară în județele respective pe baza platformei”.⁶²

⁵⁹ Declarația Consiliului F.N.D. din 4.XII.1944, în „Scinteia” din 4 decembrie 1944.

⁶⁰ Ibidem.

⁶¹ Arhiva C.C. al P.C.R., fond 49, dosar 9269, f. 40—41.

⁶² Loc. cit., fond 103, dosar 8482, f. 9.

Una dintre preocupările principale ale consiliilor F.N.D., după victoria obținută în ocuparea diferitelor verigi ale aparatului de stat, a fost aceea de consolidare și lărgire a pozițiilor ocupate. Schimbările efectuate într-o anumită verigă a aparatului de stat atrăgeau după sine schimbări corespunzătoare în alte verigi subordonate lor. Apare în evidență cu deosebită pregnanță atenția acordată de Consiliile F.N.D. formării de cadre pentru aparatul de stat. Consiliul județean F.N.D. Deva a avut o ședință specială în care s-a discutat ca problemă de mare importanță „necesitatea ca F.N.D. să-și formeze cadre pentru aparatul de stat”.⁶³ Alte consilii județene, după schimbarea prefecturii, desemnau reprezentanții F.N.D. în diferite funcții: asigurări sociale, camera de comerț;⁶⁴ subprefect, șeful poliției⁶⁵ sau pe alți funcționari ai statului.⁶⁶

Ocuparea prefecturilor, primăriilor are și un alt aspect important, care trebuie reliefat. Fiind rezultatul activității politice a maselor, ea a exercitat o influență deosebită asupra activizării lor politice, participării lor la conducerea vieții obștești. Anularea, în majoritatea județelor țării, a principiului numirii de către puterea centrală a reprezentantului său pe plan local, răspunzător numai față de ea, și înlocuirea lui cu un reprezentant al maselor, recunoscut de acestea și investit cu puterea exercitării funcțiilor administrative împotriva puterii centrale reacționare, crea prefectilor și primarilor aleși responsabilitatea față de cei cărora le datora numirea. În numeroase localități se crease precedentul unor întâlniri între primari și prefecti, cu masele de oameni ai muncii din județul, orașul respectiv. Această idee apare foarte bine conturată în procesul verbal al unei adunări F.N.D. din Hunedoara în care un vorbitor spunea: „pînă azi prefectul este numit de sus în jos. Nu putem să-i pretindem nimic. Prefectul de azi va fi răspunzător poporului care îl numește”.⁶⁷ Astfel, primarul orașului Dorohoi, venea în fiecare săptămînă în fața cetățenilor pentru a-și prezenta activitatea;⁶⁸ la Brăila, primarul mergea la fiecare 2—3 zile în mijlocul populației pentru a raporta asupra situației și a vedea care sînt nevoile.⁶⁹

Numiți de Consiliile județene F.N.D. din rîndul organizațiilor componente, noii prefecti și primari se consultau în permanență cu organele F.N.D., le informau asupra activității lor, cerindu-le sprijinul. O notă a legiunii de jandarmi Iași sublinia că „prefectul județului Iași

⁶³ Arhiva Comitetului regional al P.C.R. Hunedoara, fond 5, dosar 520, f. 21.

⁶⁴ Arhiva C.C. al P.C.R., fond. 49, dosar 8841, f. 11 (Proces verbal al Consiliului F.N.D. Prahova din 24 noiembrie 1944).

⁶⁵ Arhiva Comit. regional al P.C.R. Cluj, fond 1, dosar 620, f. 1.

⁶⁶ Arhiva Comit. regional al P.C.R. Galați, fond 4, dos. 445, f. 12.; Arhiva Comitetului regional al P.C.R. Hunedoara, fond 5, dosar 520, f. 21.

⁶⁷ Arhiva Comitetului regional al P.C.R. Hunedoara, fond 5, dos. 520, f. 5.

⁶⁸ Arhiva Comitetului regional al P.C.R. Iași, fond. 1, dosar 40, f. 7.

⁶⁹ Arhiva Comitetului regional al P.C.R. Galați, fond. 2, dosar 18, f. 2.

nu întreprinde nimic mai înainte de a cere avizul reprezentanților democrației locale”.⁷⁰ La Hunedoara, prefectul prezenta rapoarte periodice în fața Consiliului F.N.D.⁷¹ La Galați primarul F.N.D. era aspru criticat într-o ședință a Consiliului F.N.D. pentru că nu s-a consultat în diferite probleme cu acesta.⁷²

Diversele preocupări în activitatea Consiliilor F.N.D., apropierea lor de mase, strădaniile pentru rezolvarea diferitelor probleme, rolul de frunte ce-l ocupa în organizarea maselor, precum și victoriile obținute au sporit prestigiul politic al F.N.D. sub lozincile căruia luau parte la luptă mase tot mai mari de oameni ai muncii.

Multiple și variate erau problemele ce stăteau în fața consiliilor F.N.D. Din inițiativa comitetelor de front unic, ele luau măsuri concrete pentru realizarea de jos, împotriva reacțiunii, a platformei F.N.D. Organele locale ale F.N.D. luau măsurile necesare în vederea organizării maselor la lupta de înlocuire a elementelor reacționare din aparatul de stat. Acolo unde F.N.D. a ocupat unele verigi ale aparatului de stat, sarcinile convergeau spre menținerea, consolidarea și lărgirea pozițiilor cucerite. Organele locale ale F.N.D. au desfășurat o intensă muncă de demascare și arestare a elementelor fasciste, legionare; au organizat pe plan local lupta împotriva speculei, se ocupau de diferite probleme edilitare, obștești; duceau o largă muncă de propagandă⁷³ în rindul maselor⁷⁴. În același timp, o atenție deosebită era acordată sprijinirii maselor populare în lupta lor pentru organizare. Încă din primele sale ședințe, Consiliul Național F.N.D. a pus ca problemă principală sprijinirea țărănimii muncitoare în crearea organelor sale de luptă — comitetele țărănești⁷⁵. Vorbind în cadrul Consiliului județean F.N.D. Hunedoara, Dr. P. Groza arăta că „organizarea comitetelor țărănești pe sate este imperativul momentului, care se impune în modul cel mai necesar”⁷⁶. El atrăgea, totodată, atenția organelor F.N.D. să sprijine lupta clasei muncitoare pentru organizarea în sindicate⁷⁷. Consiliile F.N.D. inițiau echipe care să meargă la sate, să mobilizeze țărănimea la lupta

⁷⁰ Arhiva C.C. al P.C.R., fond 49, dosar 8834, f. 11.

⁷¹ Arhiva Comitetului regional al P.C.R. Hunedoara, dosar 520, f. 17.

⁷² Arhiva Comitetului regional al P.C.R. Galați, fond 2, dosar 70, f. 1.

⁷³ Arhiva C.C. al P.C.R., fond 49, dosar 8841, f. 1, 10, 11, 12, 14; dosar 8842, f. 148, 150, 152; dosar 9271, f. 426; dosar 9272, f. 5; Arhiva Comitetului regional al P.C.R.-Craiova, fond 1, dosar 859, f. 6, 7, 8, 9, 12; Arhiva Comit. regional P.C.R. Hunedoara, fond 2, dosar 17, f. 22—24; fond 5, dosar 520, f. 18—20, Arhiva Comitetului regional al P.C.R. Banat, fond 1, dosar 3, fila 381.

⁷⁴ Încă de la sfârșitul anului 1944, dar mai ales în primele luni ale anului 1945 se intensifică activitatea F.N.D. pe această linie. Au fost formate și activau „echipe de propagandă și acțiune F.N.D.”. Vezi Tr. Udrea, *Din activitatea P.C.R. la sate în preajma instaurării regimului democrat-popular (ianuarie—martie 1945)*, în «Studii», nr. 2/1965, p. 279).

⁷⁵ Arhiva C.C. al P.C.R., fond 49, dos. 9269, f. 11.

⁷⁶ Arhiva Comit. regional al P.C.R. Hunedoara, fond 5, dosar 520, f. 20.

⁷⁷ Ibidem.

generală pe care o duceau masele pentru putere și transformări democratice ⁷⁸.

Frontul Național Democrat, prin menirea sa de concentrare în jurul clasei muncitoare a tuturor forțelor democratice, cit și prin pozițiile ce le cucerea în aparatul de stat, era un instrument puternic în mina maselor populare conduse de partidul comunist de exercitare a ofensivei împotriva reacțiunii, pentru instaurarea guvernului democratic. Pozițiile cheie pe care le cucerise atit în guvern, cit și în cele peste 30 de județe au determinat o lărgire continuă a funcțiilor sale, devenind un factor principal în instaurarea puterii democrat-populare. F.N.D., pe măsura adâncirii procesului revoluționar se transformase, în numeroase locuri, într-un organism, care, în numele maselor și cu sprijinul lor multilateral, exercita unele funcții ale puterii populare, ce se contura tot mai mult în lupta împotriva reacțiunii.

Frontul Național Democrat, *ca element al noii puteri*, ocupa în cadrul celorlalte elemente ale puterii populare un loc *deosebit*. Aceasta se datora faptului că celelalte elemente ale noii puteri, în totalitatea lor, își concentrează activitatea pentru îndeplinirea programului F.N.D., precum și pentru sprijinirea reprezentanților săi în diferite verigi ale aparatului de stat. F.N.D. și platforma sa au devenit expresia concretă a intereselor fundamentale ale maselor de bază ale poporului român: rezolvarea sarcinilor revoluției, instaurarea guvernului democrat.

Concretizarea forței politice a Frontului Național Democrat se manifestă în îngustarea treptată a puterii exercitate încă de reacțiunea din aparatul de stat local și central. ⁷⁹ Rezultatele obținute în cucerirea pozițiilor din aparatul de stat în luna noiembrie fac parte din totalitatea acumulărilor cantitative care au determinat victoria forțelor democratice în martie 1945. Ele consfințeau urmările unei perioade de organizare a forțelor, de ofensivă ascendentă și de cucerire pas cu pas a puterii. În acest stadiu al revoluției, forțele populare, reprezentate prin Frontul Național Democrat, *se găseau în situația de a fi și la putere, dar și în opoziție*. Problema puterii nu fusese încă rezolvată, deși evoluția evenimentelor demonstra victoria inevitabilă a maselor populare. Reacțiunea însăși privea înspăimântată realitatea, care devenea, pentru ea, tot mai potrivnică. Foarte succint a caracterizat unul din miniștrii reacționari această situație, când, ascultînd declarațiile ministrului de interne, de pierdere, prin instalarea de către mase a prefecților și primarilor democrați, a controlului asupra Moldovei,

⁷⁸ Arhiva Comit. regional al P.C.R. Oltenia, fond 1, dos. 859, f. 5 Arhiva Comit. regional al P.C.R. Hunedoara, fond 5, dosar 517, f. 14.

⁷⁹ Analizînd procesul dezvoltării F.N.D., constatăm că acest proces cunoaște schimbări foarte importante atît de ordin cantitativ cît și de ordin calitativ în perioada sfîrșitului anului 1944 și începutul anului 1945. (P. Nichita, *Activitatea desfășurată de P.C.R. în primele luni ale anului 1945 în vederea lărgirii bazei de masă Frontului național-democrat și întăririi influenței sale politice*, în *Analele Institutului de istorie a partidului de pe lîngă C.C. al P.C.R.* nr. 5/1963,

Dobrogei, Olteniei, spunea că „guvernul a devenit un guvern al Munteniei și al citorva județe din Transilvania”⁸⁰.

Îndreptată în direcția făuririi unității de acțiune și a colaborării multilaterale cu toate partidele și forțele democratice ale țării, tactica marxist-leninistă suplă, elastică a P.C.R. a determinat încheierea unui front larg de alianțe. Sub îndrumarea științifică a Partidului Comunist Român, acest front larg de alianțe a fost capabil să îndeplinească sarcinile imediate și de perspectivă ale revoluției, și, mai ales, instaurarea puterii populare, prin lupta revoluționară a maselor.

Dezvoltarea revoluției din România, cât și bogata experiență a P.C.R. privind elaborarea și îndeplinirea strategiei și tacticii marxist-leniniste în revoluție ne arată în mod convingător că revoluția „presupune cuprinderea unor puternice forțe sociale, alianța dintre clasa muncitoare și țărănimea muncitoare, *unirea într-un front larg a tuturor forțelor și mișcărilor de masă* (sublinierea noastră) îndreptate împotriva claselor exploatare, împotriva încercărilor acestora de a-și restaura dominația”.⁸² Bogata experiență a P.C.R. confirmă faptul că revoluția „este nemijlocit legată de *intensa activitate organizatorică, politică și ideologică* (sublinierea noastră) desfășurată de comuniști în rândurile clasei muncitoare, ale celorlalte mase populare, în vederea mobilizării lor la luptă, a educării și călirii lor revoluționare”.⁸³

Revoluția din România demonstrează că politica marxist-leninistă a P.C.R. de realizare a unui front larg de alianțe a avut un caracter profund democratic. Unirea tuturor partidelor și forțelor social-politice ale țării s-a făcut, în primul rând, în jurul revendicărilor și lozincilor cu conținut democratic.

Partidul Comunist Român a fost *factorul hotărâtor*, care a asigurat, victoria în revoluție a acestui front larg de alianțe, adică instaurarea puterii populare, îndeplinirea sarcinilor imediate și de perspectivă ale revoluției din țara noastră.

⁸⁰ Arhiva C.C. al P.C.R., fond 103, dosar 8482, f. 43.

⁸¹ Declarație cu privire la poziția P.C.R. în problemele mișcării comuniste și muncitorești internaționale adoptată de Plenara largită a C.C. al P.C.R. din aprilie 1964, Ed. pol., 1964, p. 50.

⁸² Ibidem.

O INSCRIȚIE DE LA HADRIAN ÎN CASTELLUM ROMAN DE LA BARBOȘI

de

N. GOSTAR

Cu ocazia săpăturilor întreprinse în vara anului 1959 în ruinele romane de la Barboși (raionul și regiunea Galați), de pe înălțimea Tirighina, la cca. 0,50 m adîncime, s-a aflat fragmentul unei plăci de piatră, care mai păstra cîteva litere dintr-o inscripție latină. Piatra a fost găsită lingă ruinele unui turn din epoca romană tîrzie¹. Lucrată dintr-o rocă dură de culoare roșie, scoasă din carierele romane din nordul Dobrogei (Munții Măcinului), inscripția avea forma unei plăci, fără chenar, cu suprafața bine netezită. Dimensiunile 0,50×0,30×0,08 m. Literele (în r. 2—3 de 6 cm iar în r. 4 de 5 cm), ușor adîncite, dau impresia că sînt aproape zgîriate.

Deoarece r. 1 lipsește, observații grafice se pot face numai începînd cu r. 2, unde ultima literă, din care a rămas prea puțin, este mai curînd H decît I, deci citim PARTHici. În r. 3 se poate citi NEPOTI, cu ultima literă puțin vizibilă. În r. 4 prima literă, dispărută, a fost P, deci citim pON pentru *pontifici*, prescurtare mai puțin întrebuintată în epigrafia latină; după N urmează un punct, apoi litera M cu barele laterale puțin diagonal. După r. 4, ținînd seama de dimensiunile plăcii, mai urmau cel mult două rînduri, al căror text însă nu poate fi cunoscut. Din cît s-a păstrat se poate bănuî că inscripția era lipsită de ligaturi (fig. 1).

Avînd în vedere maniera lapidului, dedusă din fragmentul păstrat, de a scrie în întregime o anumită categorie de cuvinte și de a prescurta altele, inscripția poate fi completată în felul următor:

imp. caesari divi traiani
 PARTHici filio divi nervae
 NEPOTI traiano hadriano aug.
 pON Max. trib. pot.—cos.—p. p.

Este prima știre din care aflăm că împăratul Hadrian este onorat în acest castellum roman al Moesiei inferior de la nordul Dunării. Din cauza fragmentării nu se poate deduce anul sau cu ce ocazie și în ce împrejurări s-a scris această placă. Inscripția ar putea fi pusă în legătură cu un anumit eveniment de care se

¹ N. Gostar, MCA, VIII, 1962, p. 508.

leagă prezența împăratului Hadrian în provinciile Dacia și Moesia inferior², ori cu lucrările și construcțiile pentru întărirea *limes*-ului dunărean din anii domniei acestuia³. În Dacia localitățile *Drobeta* (Turnu Severin)⁴ și *Napoca* (Cluj) devin acum *municipia*⁵, probabil că și *Romula* (Reșca)⁶.

Din felul puțin îngrijit în care a fost lucrată această inscripție se poate deduce, în mod probabil, că lapidul a putut fi un soldat din unitatea ce staționa la Barboși. Felul de imprimare a literelor se aseamănă mult cu cele de pe o altă inscripție aflată la *Tyras* (Belgorod Dnestrovski, Cetatea Albă), în care se poate citi *LEG V MAC*⁷. Cum în timpul lui Hadrian o *vexillatio* a legiunii a V-a macedonica se găsea la Barboși⁸, monumentul (statuia?, edificiul?), ridicat în numele acestui împărat, se poate datora fie soldaților de aici, fie comandantului lor. Numele împăratului Hadrian, printre soldații Moesiei inferior, era dintre cele mai cunoscute. În afară de războaiele de pe Dunăre, care au avut loc în anii domniei acestuia și de opera construcțiilor de ordin defensiv, datorite acestui împărat, se mai poate aminti că o *vexillatio* a legiunii a V-a macedonica (împreună cu trupele auxiliare ale Moesiei inferior) a luat parte, sub comanda lui Hadrian, la războaiele și expedițiile din Orient⁹.

ABREVIERI BIBLIOGRAFICE

Ann Ép	Année Épigraphique, Paris
AR	Analele Academiei Române. Memoriile secțiunii istorice, București
JRS	The Journal of Roman Studies, Londra
MCA	Materiale și cercetări arheologice, București
RE	Pauly-Wissowa, Realencyclopädie der classischen Altertumswissenschaft, Stuttgart.
SCSI	Studii și cercetări științifice, Iași
VDI	Vestnik drevnei istorii, Moscova.

² Hadrian întreprinde două călătorii în Dacia și Moesia inferior: prima între anii 121—125, iar a doua între anii 125—128 (P. v. Rhode, RE, I, 502, 512; W. Weber, *Untersuchungen zur Geschichte des Kaisers Hadrianus*, Leipzig, 1907, p. 86—198, 199—276; R. Vulpe, *Histoire ancienne de Dobroudja*, București, 1938, p. 175 și urm.; L. Homo, *Histoire Romaine*, tom. III. *Haut—Empire*, Paris, 1941, p. 482, 485; cf. P. L. Strack, *Untersuchungen zur römischen Reichsprägung des zweiten Jahrhunderts*, Teil II. *Reichsprägung zur Zeit Hadrian*, Stuttgart, 1933, p. 81, 128 și urm. Nu ne-a fost accesibilă lucrarea lui J. Dürr, *Die Reisen des Kaisers Hadrian* (Abhandl. des arch.—epigr. Seminars des Univ. Wien, II), Viena 1881).

³ Fabricius, RE, XIII, 664; V. Christescu, *Istoria militară a Daciei Romane*, București, 1937, p. 64; Vulpe, *op. cit.*, p. 173 și urm.

⁴ E. Kornemann, RE, XVI, 603; D. Tudor, *Oltenia Romană*?, București, 1939, p. 150.

⁵ Kornemann, *op. cit.*, 604; C. Daicoviciu, *La Transylvanie dans l'antiquité*, București, 1945, p. 129. C. Daicoviciu — D. Protase, JRS, LI, 1961, p. 69, în urma descoperirii diplomei militare de la Cășei, care atestă existența provinciei Dacia Porolissensis încă din anul 133, se poate deduce că Napoca, reședința procuratorului, era deja *municipium* la această dată.

⁶ Tudor, *op. cit.*, p. 150, 166, crede că cu ocazia vizitei lui Hadrian din anii 118/9 sau 123/4.

⁷ P. Nicorescu, Dacia, III—IV, 1927—1932, p. 570, fig. 12; P.O. Karışkovski, VDI, 4, 1959, p. 123.

⁸ V. Pârvan, AR, XXXVI, 1913, p. 114—115; Ritterling, RE, XII, 1577; Gh. Ștefan, Dacia, V—VI, 1935—1936, p. 345, 348; Gostar, *op. cit.*, p. 508; cf. Tudor, SCSI, IV, 1953, p. 477.

⁹ Ritterling, *op. cit.*, 1578; Ann. Ép., 1915, 42; 1927, 95.

Fig. 1.

UNELE PRECIZĂRI ÎN LEGĂTURĂ CU HOTARUL ȘI VATRA TÎRGURILOR DIN MOLDOVA (sec. XV—XVIII)

de

I. TODERAȘCU

Orașul medieval în țările române reprezintă rezultatul procesului de separare a meșteșugurilor de agricultură, a apariției schimbului și a formării unor piețe locale.

Separarea meșteșugurilor de agricultură s-a desfășurat în Moldova într-un ritm mai lent decât în alte țări. El a fost frinat pe rînd de prezența pecenegilor, cumănilor, tătarilor, iar mai târziu de dominația Imperiului otoman. Economia naturală închisă și starea de înapoiere a tehnicii l-a împiedicat pe orășenii de la noi să-și procure cele necesare traiului numai prin schimbul produselor lor cu cele din mediul sătesc. Din această cauză, ei au fost puși în situația de a-și asigura existența, într-o destul de largă măsură, prin mijloace proprii și să se îndeletnicească nu numai cu meșteșugurile ci și cu agricultura, viticultura, grădinăritul, albinăritul etc.

Așezările urbane din Moldova aveau un caracter semirural. Lucrul acesta este dovedit îndeosebi, de existența moșiei tîrgului, citată adesea în documentele care privesc așezările orășenești. Și în Moldova, ca și în alte părți, multe orașe au luat ființă din așezări sătești¹. Originea rurală a orașelor poate fi dovedită și de folosirea în devălmășie a moșiei tîrgului. Ea nu este decât continuarea proprietății devălmășe din cadrul obștii țărănești. De la obștile țărănești, orașul a moștenit și unele instituții cum este aceea a „oamenilor buni și bătrîni” amintită adesea atît în documentele care privesc așezări sătești, cit și în cele privitoare la orașe.

Sînt informații care dovedesc existența unor orașe înainte de constituirea statului feudal independent Moldova². Este cazul orașelor Baia, Siret, Suceava. Prin urmare, se poate admite că obștea tîrgoveților și drepturile ei asupra pămîntului s-au format în perioada anterioară constituirii statului. După întemeierea acestuia, domnul s-a considerat stăpin al întregului teritoriu al țării. În această calitate, domnia o recunoscut obștilor orășenești dreptul de folosință asupra unui teritoriu din jurul orașelor care s-a numit „hotar” și dreptul de proprietate asupra aceluiași teritoriu pe care aveau construcții (case, pivnițe, dugheni, magazii, mori etc.) numit vatră. Nu se poate considera ca unul și același teritoriu „hotarul” și ocolul

¹ N. Grigoraș, *Despre orașul moldovenesc în epoca de formare a statului feudal*, în „Studii și cercetări științifice”, Istorie, Iași, fasc. 1, 1960, p. 85.

² Vezi pentru aceasta, N. Grigoraș, *op. cit.*, p. 83—95.

tîrgului³. O asemenea confuzie s-a strecurat în unele lucrări mai vechi și s-a menținut și în lucrări recent publicate⁴. Existau sate așezate pe hotarul orașelor dar ele nu trebuie să fie confundate cu satele de ocol. În documente întîlnim uneori denumirea de „hotarul” orașenilor, iar altelei denumirea de „hotar” domnesc. Firesc se poate pune întrebarea, dacă acestea existau ca întinderi de pămînt aparte sau ambele denumiri au în vedere același teritoriu. Terenul din jurul orașului, ca și orașul, era considerat în întregime proprietate domnească, fapt care reiese și din articolul 8 al Tratatului de alianță între Moldova și Rusia din 13 aprilie 1711⁵ și din numeroasele danii de orașe făcute de domni din cele mai vechi timpuri⁶. Hotarul domnesc nu era o întindere precis delimitată rămasă la dispoziția șefului statului⁷. Nu există document care să consemneze în *același timp* ambele tipuri de „hotare”. În 1637, cînd domnia reglementa neînțelegerea între satul Dărmănești și mănăstirea Bisericiani, martorii tîrgoveți au arătat că locul cu pricina „...a fost domnescu a lor a tîrgului” dar pe care domnii l-au dăruit mănăstirii citate⁸. Se știe că, în prima jumătate a sec. al XVII-lea călătorul italian Niccolo Barsi, care a vizitat Moldova, scria că în fiecare primăvară, șoltuzul și pîrgarii ieșeau la marginea orașului, la cîmp și procedau la redistribuirea loturilor de cultură după numărul membrilor familiilor orașenilor⁹. Prin urmare aceștia obțineau terenuri de cultură de o anumită întindere. Se poate presupune că terenul neîmpărțit rămînea la dispoziția domniei. Datorită războaielor și epidemiilor, populația orașelor a variat ca număr în diferite perioade. Existența „locurilor slobode” reflectă, de fiecare dată, o

³ Vezi A. Sava, *Tîrguri, ocoale domnești și vornici în Moldova*, în «Buletinul științific al Acad. R.S. României», tom. IV, Nr. 1—2, 1952.

⁴ P. P. Panaiteșcu, *Comunele medievale în Principatele Române*, în *Interpretări românești*, Buc. 1947, p. 165; Idem, ș.a. *Viața feudală în Țara Românească și Moldova* (sec. XIV—XVII), p. 415 și urmât. Vezi în această privință C. Ciho-daru, Recenzie la V. Costăchel, P. P. Panaiteșcu și A. Cazacu, *Viața feudală în Țara Românească și Moldova* (sec. XIV—XVII), Buc. 1957, în «Studii și cercetări științifice», Istorie, Iași, VIII, 1957, p. 251—264.

⁵ D. A. Sturza și L. Colescu-Vartic, *Acte și documente*, vol. I, Buc. 1900, p. 17; P. P. Panaiteșcu, *Tratatul de alianță între Moldova și Rusia din 1711*, în «Studii», nr. 4, 1961, p. 912.

⁶ Orașul Siret, unul din cele mai vechi din țară, a fost dăruit de Alexandru cel Bun în anul 1421, fostei sale soții, Ringaîla, cu toate satele, cătunele, morile, iazurile și cu toate veniturile lui. (*Documente privind istoria României, A, Moldova*, sec. XIV—XV, vol. I, p. 43. Se va cita în continuare DIR. A.). Mai tîrziu acest oraș a revenit în proprietate domnească dar din nou era dăruit de Petru Aron în anul 1455, doamnei Marince, văduva lui Ilie voievod. (M. Costăchescu, *Documente moldovenești înainte de Ștefan cel Mare*, vol. II, p. 776). În anul 1435, atunci cînd după lupta de la Podagra, Ilie voievod ajungea la o împăcare cu fratele său, îi dăruia acestuia orașele Vaslui, Bîrlad, Tecuci și Chilia (*Idem*, p. 682—683). Nu e vorba aici de o împărțire a țării ci de crearea unei însemnate proprietăți pentru un frate domnesc. În perioada luptei pentru întărirea puterii domnești, în a doua jumătate a sec. al XV-lea și în prima parte a sec. al XVI-lea, daniile de felul acesta au încetat. Mai mult încă, s-a extins acum hotarul ocoalelor domnești cu adăugiri de noi sate.

⁷ N. Grigoraș consideră că „hotarul” domnesc era o întindere de pămînt aparte rămasă la dispoziția domniei și care spre deosebire de „hotarul” orașenilor cuprindea cite o dată și sate. Vezi N. Grigoraș, *Proprietatea funciară a orașelor moldovenești în timpul orînduirii feudale și evoluția ei*, în «Studii și cercetări științifice», Istorie, Iași, fasc. 2, 1961, p. 214—215.

⁸ Arh. St. Buc., M-reă Bisericiani, XIII/6.

⁹ C. C. Giurescu, *Le voyage de Nicolo Barssi en Moldavie (1633)*, extr. p. 33—34.

anumită scădere a numărului locuitorilor. Ca urmare a instabilității populației, suprafața rămasă la dispoziția domniei diferea ca întindere de la o perioadă la alta.

Domnia a recunoscut orașelor moldovenești dreptul de folosință asupra pământului din „hotar”. Hotarele țărilor Vaslui și Birlad sunt amintite în unele acte din sec. al XV-lea. În privilegiul dat de Ștefan cel Mare birlădenilor, în ianuarie 1495, se arată că aceștia au cerut domniei să restabilească „hotarul” orașului care, așa cum reiese din document, era folosit de orașeni încă de la întemeierea Birladului¹⁰. Existența hotarului țărilor Vaslui este amintită de un document din 1448 când Petru al II-lea făcea danie o prisacă situată în cuprinsul său¹¹.

O parte din „hotarul” țărilor se numea țărină și era folosită pentru cultura cerealelor¹². La 23 februarie 1453, domnia permitea locuitorilor noului sat al mănăstirii lui Iațco „...să fie slobozi să-și are și să-și semene griu și să cosească fin în țarina țărilor Suceava ca și oamenii țărgoveți”¹³. În acest sens putem cita și mărturiile umanistului polonez Ioan Ursinus. El arată că atunci când flota lui Baiazid al II-lea a ajuns în fața zidurilor Chiliei „...locuitorii suburbiilor se îngămadiră înspăimântați cu tot avutul lor în cetate; griul verde fu cules pentru a hrăni populațiunea încunjurată”¹⁴. Misionarul catolic Bandini, descriind orașul Vaslui, arată că pământul din jur produce cu îmbelșugare grâne¹⁵, ca de altfel și pământul din jurul țărilor Tecuci¹⁶. Cea mai mare parte a produselor cerealiere era destinată pentru hrana locuitorilor din oraș. Din sec. al XV-lea, când în orașe sunt menționate instalații pentru producerea băuturilor, cerealele își găsesc o nouă întrebuințare. Încă din 1402 Alexandru cel Bun dăruia mănăstirii Moldovița, în afară de mori și sălașe de țigani, o slăniță în țărilor Baia¹⁷. În privilegiul din 1408 acordat de Alexandru cel Bun negustorilor lioveni, se vorbește de circiumi, de fabricarea berei și a miedului¹⁸. În 1580, Iancu Sasul dă mănăstirii Moldovița „...o berărie și o slăniță...” în țărilor Baia¹⁹, danie întărită de Ștefan Răzvan în 1595²⁰. Unui țărgoveț din Coțnari, Alexandru Coconul îi întărește în februarie 1630 „...o moară și o povarnă ce sînt pe pîrîul Buhaiții...”²¹. Deoarece nu se cunoaște nici măcar cu aproximație numărul acestor instalații este greu de precizat ce cantitate de produse puteau fi prelucrate aici. Este posibil ca în anii buni, unii țărgoveți să fi produs cereale în cantități care să depășească nevoile lor de consum. Aceștia puteau, eventual, să le comercializeze pe piața orașului. Bandini ne informează că la Galați pământul „...produce multe grâne de tot felul și aiure se transportă multime”²². Este totuși probabil, că cerealele ce „se transportă aiure” despre care amintește Bandini să fi fost produse în alte părți și exportate apoi prin Galați.

În hotarul orașului, în afara țarinei, exista loc pentru vii, livezi, fînațuri, prisăci, iazuri, mori. După cultura cerealelor, cultura viței de vie a constituit o preo-

¹⁰ DIR. A, sec. XV, vol. II, p. 210; I. Antonovici, *Documente birlădene*, vol. II, p. 1.

¹¹ Gh. Ghibănescu, *Surete și izvoade*, vol. XV, p. 8; DIR. A, sec. XIV—XV, vol. I, p. 235; M. Costăchescu, *Documente moldovenești înainte de Ștefan cel Mare*, vol. II, p. 360.

¹² N. Grigoraș, *Proprietatea funciară a orașelor moldovenești*, p. 214.

¹³ DIR. A, vol. I, sec. XIV—XV, p. 260; M. Costăchescu, *Documente moldovenești înainte de Ștefan cel Mare*, vol. II, p. 462—463.

¹⁴ N. Iorga, *Studii istorice asupra Chiliei și Cetății Albe*, Buc. 1899, p. 163 și p. 279.

¹⁵ V. A. Urechia, *Codex Bandinus*, Buc. 1895, p. 26.

¹⁶ *Ibidem*, p. 30.

¹⁷ DIR. A, vol. I, sec. XIV—XV, p. 13.

¹⁸ M. Costăchescu, *Documente moldovenești înainte...*, vol. II, p. 636.

¹⁹ DIR. A, sec. XVI, vol. III, p. 149.

²⁰ Th. Codrescu, *Uricariul*, vol. XXIII, p. 36.

²¹ Arh. St. Iași, CCLXXXVII/32.

²² V. A. Urechia, *op. cit.*, p. 30.

cupare de seamă a locuitorilor din oraș. La răsărit de Birlad — arată Bandini — se află un deal producător de vin bun, alb²³. Pământul care înconjoară tirgul Vaslui era bun pentru cultura viței de vie. Odinioară, ne informează misionarul, locuitorii lui cultivau vii „...încît și în afară de oraș exportau” vin²⁴. La nord de orașul Trotuș erau dealuri acoperite cu viță de vie²⁵. În partea de nord a Iașului sînt menționate de asemenea dealuri plantate cu vii²⁶. Spre deosebire de pământul rezervat pentru cultura cerealelor, asupra căruia orașenii aveau numai un drept de folosință, loturile fiindu-le repartizate anual, după necesități, viile și livezile erau supuse unui alt regim. Ele erau considerate ca niște emfiteoaze sau, dacă folosim un termen care la noi s-a încetățenit mai târziu, ca niște dețineri embaticare. Loturile acoperite cu vii și livezi puteau să fie vindute sau transmise sub o altă formă atît timp cît plantațiile existau. Cu tot dreptul său de proprietate asupra orașelor, domnul nu putea să dispună liber de aceste terenuri și nu putea să le confiscie dacă deținătorii lor nu aveau nici o vină. În cazul cînd aveau nevoie de ele, putea să le cumpere plătind prețul cerut. Astfel, în noiembrie 1499, doi orașeni din Hîrlău au vîndut domniei „...ocina lor dreaptă, două fălci și două fertale de vie... pe dealul Hîrlăului”²⁷. Orașenii au vîndut numai plantația. Pentru pămînt ei nu aveau de la domnie uric de proprietate.

Începînd din a doua jumătate a sec. al XV-lea, ca urmare a daniilor făcute de domnie și a vînzărilor făcute de orașeni, apar ca proprietari de vii în hotarul tirgurilor, unii boieri și mănăstiri. La 28 mai 1470, Ștefan cel Mare dăruiește mănăstirii Putna „...o vie de 9 fălci... cu tot pămîntul ce ținea de dînsa în hotarul Hîrlăului, cumpărată... de la oamenii săraci...” locuitori din tirgul Hîrlăului²⁸. Logofătul Nicoară Prăjescu cumpără în 1598 via lui Derivac „...în rîndul tirgului...”²⁹ iar în 1604—1605, Adam, locuitor din Hîrlău, vinde două fălci de vie care se găsesc pe Dealul lui Vodă³⁰. În sec. al XVII-lea, daniile făcute de domnie se înmulțesc. La începutul acestui secol, Radu Mihnea miluiește mănăstirea lui Aron Vodă din țarina tirgului Iași cu 4 fălci de vie la tirgul Cotnari³¹. Mănăstirii Humor i se întărește în 1620, stăpînirea asupra a două fălci de vie la Cotnari în Dealul Piscopului³², iar în 1623 Ștefan Tomșa face danie aceleiași mănăstiri alte două fălci de vie la Cotnari³³. Safta Bălăneasa din Iași dăruia, în 1648, mănăstirii Pingărați ocina ei dreaptă „...o vie ce iaste în țarina tirgului, în dealul Șorogarilor”³⁴. Se vede deci, că deținătorii acestor plantații, deși nu dispun de un titlu de proprietate, se comportă în transmiterea lor altor persoane ca niște adevărați proprietari. Nu cunoaștem nici o restricție în ceea ce privește dreptul de moștenire. Aceleași drepturi aveau orașenii și asupra prisăcilor sau curăturilor făcute de ei. În 1448, domnia dăruia boierului Marco o prisacă în hotarul Vasluiului³⁵. La începutul sec. al XVI-lea, Ștefăniță Vodă face danie episcopiei din Rădăuți o prisacă în

²³ *Ibidem*, p. 27.

²⁴ *Ibidem*, p. 26.

²⁵ *Ibidem*, p. 37.

²⁶ *Ibidem*, p. 84.

²⁷ *DIR. A*, sec. XV, vol. II, p. 298; Ion Bogdan, *Documentele lui Ștefan cel Mare*, vol. II, p. 157.

²⁸ *Ibidem*, p. 149.

²⁹ Gh. Ghibănescu, *Surete și izvoade*, vol. XXI, p. 134.

³⁰ *DIR. A*, sec. XVII, vol. I, p. 131.

³¹ *Ibidem*, vol. IV, p. 297.

³² *Ibidem*, p. 486.

³³ *DIR. A*, sec. XVII, vol. V, p. 239.

³⁴ *Arh. St. Buc.*, Mănăstirea Sf. Sava, XLVIII/3. Via fusese plantată în hotarul tirgului Iași, pe un teren care mai înainte servise culturii cerealelor.

³⁵ *DIR. A*, vol. I, sec. XIV—XV, p. 235; M. Costăchescu, *Documente mold. înainte de Ștefan cel Mare*, vol. II, p. 360; Gh. Ghibănescu, *Surete și izvoade*, vol. XV, p. 8.

„hotar“ la Cernăuți³⁶. Nu știm cum au rămas aceste prisăci la dispoziția domniei. Cea de la Cernăuți a putut fi amenajată de domnie însăși, pentru nevoile sale. Prisaca lui Ferțea de la Vaslui a putut deveni domnească prin desherență sau prin cumpărare. În 1613 sint amintite prisăcile locuitorilor din Cotnari³⁷, iar în 1626 mănăstirea Secu primea de la Miron Barnovschi o prisacă în hotarul Tîrgului Frumos³⁸.

Iazurile și morile din hotarul țărilor aveau un regim deosebit. Astfel, iazurile erau folosite în comun de obștea țărmovetilor. Ele nu puteau exista ca deținere embacare individuală deoarece în hotarul orașelor acestea existau în număr mic. Toți locuitorii orașului aveau dreptul de a pescui în iazurile care existau în hotar. În momentul cînd iazurile încetau să mai fie folosite de orașeni, domnia putea să le dăruiască. Aceasta s-ar putea să fie situația iazului din hotarul Sucevei, întărit de Radu Mihnea, în 1616, mănăstirii Sf. Ilie³⁹ ca și a celui din hotarul țărmului Piatra întărit de Ștefan Tomșa mănăstirii Pingărați, în 1622⁴⁰. Este posibil ca aceste prisăci și iazuri dăruite să fi fost ale domniei; domnul putea să facă helesteie și mori pe hotarul țărmurilor, să planteze vii și să facă grădini de zarzavat etc. Terenul care prisosea putea să-l valorifice prin cultura cerealelor, să-l cedeze temporar, viager sau definitiv boierilor sau mănăstirilor.

Morile, de asemenea, erau întreținute și folosite de obștea orașenilor în schimbul unor dijme. Venitul acestora revenea, probabil, șoltuzului și pîrgarilor, așa cum, în perioada mai veche de independență a obștii țărmenești, dreptul de a ține moară era rezervat cneazului. În orașe, șoltuzii dispuneau de aceste venituri. În 1453 cînd Alexandru al II-lea a dăruit mănăstirii Pobrata douăsprezece coloade de malt și patru coloade de grîu de la morile din Baia, a făcut acest lucru „...cu voia șoltuzilor și pîrgarilor...” de acolo⁴¹.

În orice fel ar fi folosit terenurile din hotarul țărmului, orașenii, ca și țăranii din satele deocol, erau datori să dea dijmă domniei. Erău supuși la iliș, desetina din vii și din albine, erau obligați să facă transporturi să muncească la posadă și la morile domnești.

Domnia nu a acordat orașenilor urice de proprietate⁴², așa cum proceda cînd făcea danii bisericilor, mănăstirilor sau boierilor. Drepturile orașenilor se însciau doar în catastifele orașelor⁴³. La sfîrșitul sec. al XVI-lea, doi orașeni au vîndut via lor din dealul Hîrlăului „...cu crame, cu teasc, cu pivniță de piatră, cu grădină și cu livadă...” care era trecută în catastiful orașului⁴⁴. Tot acum, Petru Șchiopu înțarea lui Bratu, trei fălci de vie la Hîrlău care erau trecute în catastiful țărmului „...cum este obiceiul”⁴⁵. În 1644, Paraschiv din Galați vinde egumenului de la biserica Domnească o vie care a fost înscisă la catastiful țărmului⁴⁶.

Trebuie să se observe că în prima jumătate a sec. al XV-lea, domnii din Moldova au cedat unor rude, ca apanaje, orașe cu ocoalele lor. Ei s-au ferit totuși să dăruiască orașe boierilor și mănăstirilor. Le-au dat numai unele instalații pe care le aveau în hotarul orașelor. Astfel, se dăruiesc mori, povarne, sladnife. La construirea acestora vor fi lucrat și orașeni dar ele nu erau ale lor. Domnia a mai

³⁶ Th. Balan, *Documente bucovinene*, vol. II, p. 3.

³⁷ DIR. A, sec. XVII, vol. III, p. 131.

³⁸ Arh. St. Iași, CCXLVI/22.

³⁹ DIR. A, sec. XVII, vol. IV, p. 31.

⁴⁰ Ibidem, vol. V, p. 92.

⁴¹ Ibidem, sec. XIV—XV, vol. I, p. 257—258.

⁴² Alexandru I. Gonța, *Despre orașul moldovenesc în veacul al XV-lea. Locuitorii și starea lor socială*, în «Studii și articole de istorie», V, 1963, p. 38.

⁴³ N. Grigoraș, *Dregătorii țărmurilor moldovenești și atribuțiunile lor pînă la Regulamentul Organic*, Iași, 1942, p. 32.

⁴⁴ DIR. A, sec. XVI, vol. III, p. 236.

⁴⁵ Ibidem, p. 239.

⁴⁶ Arh. Stat Buc., M-rea Sf. Sava Iași, XXXIII/14.

dăruit apoi anumite venituri pe care le încasa din orașe. Începând din a doua jumătate a sec. al XV-lea domnii fac danii din hotarele țărilor, mănăstirilor și boierilor. La început, în mod obișnuit daniile se făceau din terenurile care prisoseau⁴⁷. Cu timpul însă, mai ales în sec. al XVIII-lea, ele s-au înmulțit în așa măsură încât — spune Nicolae Costin — locuitorii nu aveau „unde să se hrănească”⁴⁸. Țirgoveții din Neamț voiseră să vîndă, unui oarecare Stețcu, un loc lingă Neamț, pe Topoliță. Domnia însă, prevalindu-se de dreptul ei de proprietate, nu a încuviințat această vînzare și la 8 februarie 1455, a dăruit acest teren mănăstirii Neamț⁴⁹. În 1522 Ștefăniță Vodă întărea lui Șendrică o bucată de loc din hotarul țirgului Dorohoi⁵⁰. Hotarul țirgului Șcheia s-a micșorat în 1606 cînd Simion Movilă dăruia mănăstirii Secu o parte din el⁵¹. Vistierul Dumitru Buhuș a primit, în 1629, de la Miron Barnovschi o bucată din hotarul Țirgului Frumos⁵². În noiembrie 1632, Alexandru Ilaș, întărea această danie și permitea noului proprietar „...ca să hie tare și puternic... a lua a zecea din pîne și din fin... de la cine vor hi arat și cine vor hi cosit... pe acea parte”⁵³. Toate aceste îngustări succesive au lovit în interesele țirgoveților, care se jeluiesc adesea domniei, pentru recîștigarea terenurilor dăruite din hotarele orașelor. În 1618, țirgoveții români și armeni din Siret reclamă la domnie pe Iurașcu Dracea pentru o bucată de pămînt din hotarul țirgului. Domnia dă ciștig de cauză țirgoveților, care „...au scos privilegiile pe care le-au avut de la domnii dinainte pentru acest loc”⁵⁴. Locuitorii țirgului Șcheia vin la domnie, în 1634, cu o plîngere împotriva clucerului Lupu Prăjescu „...pentru o bucată de hotar ce au zis țirgoveții că le-au luat din hotarul țirgului”. Domnia dă dreptate clucerului care avea dania de la domnii anteriori⁵⁵.

În a doua jumătate a sec. al XVII-lea și în prima jumătate a sec. al XVIII-lea numărul daniilor sporește. Marele paharnic Postolache Milescu primește, în 1668,

⁴⁷ N. Costin, *Letopiseșul Moldovei*, în M. Kogălniceanu, *Cronicle Române*, Buc., 1872, tom. II, p. 85.

⁴⁸ *Ibidem*.

⁴⁹ M. Costăchescu, *Documente moldovenești înainte de Ștefan cel Mare*, vol. II, p. 526; *DIR. A*, sec. XIV—XV, vol. I, p. 273—274. Țirgoveții cunoșteau care sînt drepturile lor asupra hotarului țirgului. Se poate presupune că cei din Țirgu Neamț, atunci cînd au voit să vîndă lui Stețcu o bucată de loc din hotarul țirgului, aveau pretenția că ea era proprietatea lor deplină, ceea ce domnia nu recunoștea. De altfel nu se știe din ce cauză mai înainte acea bucată de loc fusese hotărnicită de Țolici.

⁵⁰ M. Costăchescu, *Documente moldovenești de la Ștefăniță Voievod*, p. 347.

⁵¹ *DIR. A*, sec. XVII, vol. II, p. 66.

⁵² Acad. R.S. România, XLII/47.

⁵³ Acad. R.S. România, XLII/71.

⁵⁴ *DIR. A*, sec. XVII, vol. IV, p. 272—273. Documentul este un original slav distrus în cea mai mare parte. Completările s-au făcut după o copie românească din 1802. Felul în care se prezintă documentul poate da naștere unor discuții. Referirile fiind la privilegiile țirgoveților, s-ar putea crede că este vorba de acte de proprietate, ceea ce este foarte puțin probabil. Orașenii nu pot fi considerați ca proprietari deplină. Este posibil ca documentul să se refere tocmai la dreptul care s-a dat obștii orașenilor de a folosi în devălmășie acest teren. În document, alături de formulări ca „să aibă a stăpîni”, apare și formularea „să se folosească”. În plus formularea „să aibă ei a stăpîni” lipsește din original, fiind întregită după traducere. De asemenea noi nu cunoaștem nici natura actelor prezentate de Iurașcu Dracea. S-ar putea ca acesta să fi luat cu de la sine putere pămîntul și să fi prezentat un act de proprietate fals.

⁵⁵ Acad. R.S. România, CDLXVII/13.

o bucată de loc din hotarul tirgului Vaslui⁵⁶. O parte din hotarul oraşului Iaşi a fost dăruită în 1673 sulgerului Alexandru Draco⁵⁷, iar în 1696 Ştefan Roset primea un loc în hotarul Bacăului⁵⁸. Tot acum, spătarul Mihai Racoviţă este răsplătit de domnie cu o bucată de pământ în hotar la Vaslui⁵⁹. Hotarul Sucevei suferă o nouă răsluire în 1726 cînd Mihai Racoviţă dă mănăstirii Sf. Ilie un loc de aici. Domnia trimite hotarnici „...ca să meargă acolo, să socotească cu tirgoveţii şi pe cît vor afla c-au rămas din locul tirgului nedat de domnul să-l aleagă şi să-l stilpească cu piatră“⁶⁰. În 1747, Ion Mavrocordat trimite hotarnici ca să măsoare hotarul tirgului Siret. Partea de sus este lăsată pentru „hrana“ locuitorilor din tirg, iar cea de jos este făcută danie lui Constantin Sturza⁶¹.

În a doua jumătate a sec. al XVIII-lea, daniile au epuizat hotarele celor mai multe oraşe din Moldova. Orăşenii au folosit în continuare pământul plătind dijmă noilor proprietari. În 1757, Mihai Racoviţă a făcut danie spitalului Sf. Spiridon din Iaşi hotarul Tirgului Ocnei⁶², iar mănăstirii Precista din Roman întreaga moşie a Vasluiului⁶³. În anul următor, Grigore Ghica întăreşte numitei mănăstiri dreptul „...de a-şi lua venit de a zecea de pe moşia tirgului Vaslui... după obicei...“⁶⁴. Aceeaşi soartă o va avea şi moşia tirgului Orhei. Ea a fost donată în august 1758 lui Constantin Răşcanu⁶⁵. În 1779, Constantin Moruzi întăreşte mănăstirii Precista din Roman stăpînirea asupra moşiei tirgului Vaslui şi dreptul de a-şi strînge veniturile „...din ţarini, din fineţe, din prisăci cu stupi...“⁶⁶. Moşia Vasluiului va deveni cu timpul proprietatea mănăstirii Sf. Spiridon din Iaşi⁶⁷ şi apoi, prin schimb a hatmanului C. Ghica⁶⁸. Moşia Birladului este făcută danie de Constantin Racoviţă mănăstirii Sf. Samoil din Focşani⁶⁹. Tot la sfîrşitul sec. al XVIII-lea, moşia Botoşanilor este dăruită mănăstirii Sf. Neculai din acest oraş⁷⁰.

Arătăm mai sus că vechiul teritoriu al oraşului se numea vatră. Locuitorii stabiliţi în vatra oraşului îşi puteau exercita dreptul de proprietate asupra locului din această parte numai dacă aveau sau avuseseră pe el diferite construcţii. Era deci o proprietate fără titlu recunoscut. În oraşele moldoveneşti existau, aşa cum am mai arătat şi terenuri neocupate de construcţii, care în documente poartă denumirea de „loc slobod“. De cele mai multe ori, domnia dispune după bunul ei plac, de aceste locuri. Astfel, la 1 iulie 1766, Grigore Alexandru Ghica, miluieşte pe Ioniţă Cuza, fost mare stolnic, cu un loc de casă din vatra tirgului Vaslui „loc stăruu, ce au arătat dumnealui stolnicul că-i drept gospod“⁷¹. Mai mulţi negustori din Birlad sînt însărcinaţi de acelaşi domn, în 1777, să cerceteze dacă se află în Birlad vreun loc domnesc. Găsindu-se cinci stînjeni, locul este dăruit bisericii Sf. Dimitrie⁷². La sfîrşitul sec. al XVIII-lea Mihai Suţu inzestreaază pe serdarul lordache Rosăt cu un „loc slobod“ în Vaslui „...necuprins şi nedat nimănuia... unde să-şi

⁵⁶ Gh. Ghibănescu, *Surete şi izvoade*, vol. XV, p. 88—89; I. Antonovici, *op. cit.*, vol. III, p. 204.

⁵⁷ «Buletinul Ioan Neculce», fasc. IV, 1924, p. 150.

⁵⁸ Th. Codrescu, *Uricarul*, vol. XIV, p. 208.

⁵⁹ Gh. Ghibănescu, *op. cit.*, vol. XV, p. 109.

⁶⁰ Th. Bălan, *op. cit.*, vol. IV, p. 63.

⁶¹ *Ibidem*, vol. V, p. 30—31.

⁶² «Buletinul Ioan Neculce», fasc. IX, partea I, p. 157—158.

⁶³ Gh. Ghibănescu, *op. cit.*, vol. XV, p. 170—171.

⁶⁴ *Ibidem*, p. 143.

⁶⁵ A. Sava, *Documentele Orheiului*, p. 238.

⁶⁶ Gh. Ghibănescu, *op. cit.*, vol. XV, p. 154—155.

⁶⁷ *Ibidem*, p. 161.

⁶⁸ *Ibidem*, p. 236—237.

⁶⁹ I. Antonovici, *op. cit.*, vol. II, p. 41.

⁷⁰ Th. Codrescu, *op. cit.*, vol. V, p. 253.

⁷¹ Gh. Ghibănescu, *Surete şi izvoade*, vol. XV, p. 149.

⁷² I. Antonovici, *op. cit.*, vol. I, p. 45.

facă așezare de casă...⁷³. Uneori însă, probabil pentru a răsplăti anumite servicii, unii domni lasă aceste terenuri la dispoziția obștii orașenilor. În martie 1743, țirgoveții birlădeni dăruiesc un loc de casă lui Ion Abagiu⁷⁴, iar în decembrie 1758 un loc de dugheană lui Constantin Bacalul⁷⁵. Pentru locul din vatra orașelor dat în proprietate orașenilor domnia nu acorda urice. Acest loc era trecut în catastifele orașelor ca și viile și livezile din „hotar”. Tot în catastiful orașelor erau înscrise danile și vânzările. Astfel în 1602, Sora, femeia lui Grigore Leală, a miluit mănăstirea Secu cu un loc de dugheană. „Și am scris după vechiul de demult obicei în catastiful țirgoveților ca de acum înainte să nu aibă nimeni treabă cu acest loc”⁷⁶. Cînd în 1633—1644, Grigore din Iași se jeluia domniei în legătură cu o casă de aici, arăta că a fost înscrisă în catastiful orașenesc⁷⁷. În 1649, la 3 iunie diaconul Vasile vinde un loc de casă în țirgul Iașilor pe Ulița Strimbă care a fost înscris în catastiful țirgoveților⁷⁸. Un document din 19 februarie 1782 ne dă indicații prețioase în ce privește dreptul de proprietate al orașenilor. Documentul precizează că: „Din locurile cele deșarte ale țirgurilor pe care să nu fi avut casa sa mai înainte pe acel loc nu poate să-l dea (țirgoveții) sau să-l vîndă altuia, neavînd tăria sa, fiind loc domnesc; iar care va fi avut mai înainte casa sa pe acest loc, sau și acum de va avea poate să-l vîndă sau să-l dea cui va vrea, măcar de nu va avea nici carte domnească pe acel loc...” (cum aveau boierii sau reprezentanții clerului pentru loc n.n.). Unii orașeni aveau locul în urma „cărților deschise de obște”, date de domnie după unele evenimente care au dus la depopularea țirgurilor, care hotărau „ca oricine va veni să locuiască în țirguri să fie volnici a-și face case și dugheni și locul să rămîie al lui de istov”. În felul acesta locul a rămas al orașenilor. El putea fi vîndut și cumpărat „...atît vînzătorul cît și cumpărătorul nu rămîn îndatorați cu vre-o dare stăpînului țării pentru locu...”⁷⁹.

Proprietatea orașenilor asupra locului și construcțiilor din vatră era supusă dreptului de protimis. Astfel, de pildă, în iunie 1698, Anița vinde o casă în Iași negustorului Sandu Adam, după ce a întreat mai întîi toți frații și rudele. Nici unul din ei însă, n-a vrut s-o cumpere⁸⁰. În 1780 Dumitru Dule vinde lui Constantin Palade un loc de casă în Iași, după ce mai întîi și-a anunțat toate neamurile de această vînzare⁸¹.

Locuitorii din vatra orașelor moldovenești și-au exercitat îndeosebi dreptul de proprietate asupra caselor, dughenelor, pivnițelor etc. Acestea puteau fi vîndute, dăruite, sau lăsate moștenire. În ianuarie 1708 Mihai Racoviță întărește mănăstirii Răchitoasa stăpînirea asupra unei case cu două dugheni și o pivniță în Birlad, dăruită de Nastasia Gurioaia⁸². Tot astfel, în ianuarie 1763, Ilinca Tuchilă dăruiește bisericii Sf. Neculai trei dugheni și o pivniță în mijlocul țirgului Birlad⁸³. Totuși drepturile acestea se deosebeau de ale boierilor care aveau case și prăvălii în orașe. Aceștia erau scutiți de orice dări asupra clădirilor pe care le dețineau, pe cînd orașenii erau obligați să plătească domniei, pentru ele, camăna⁸⁴.

⁷³ Gh. Ghibănescu, *op. cit.*, vol. XV, p. 171—172.

⁷⁴ I. Antonovici, *op. cit.*, vol. II, p. 23—24.

⁷⁵ *Ibidem*, p. 10—11.

⁷⁶ «Buletinul Ioan Neculce», fasc. IV, p. 148.

⁷⁷ Arh. Stat. Buc., M-reă Cetățuii, XIV/2.

⁷⁸ Acad. R.S. România, LXXX/24.

⁷⁹ Th. Codrescu, *op. cit.*, vol. XI, p. 263.

⁸⁰ «Buletinul Ioan Neculce», fasc. IX, partea I, 1931, p. 130—131.

⁸¹ *Ibidem*, fasc. I, 1921, p. 103.

⁸² I. Antonovici, *op. cit.*, vol. II, p. 323.

⁸³ *Ibidem*, vol. IV, p. 181.

⁸⁴ Termenul *camăna* avînd înțelesul de „piatră” vine de la faptul că această dare era plătită în „pietre de ceară”, adică sloiuri de ceară de o anumită greutate. Al. I. Gonța consideră cămăna un impozit provenit din „dările agricole pe case” (*art. cit.*, p. 32).

Această dare este menționată în documente încă din sec. al XV-lea. Astfel, în 1448 Cămărzan și soția sa Stana fac danie unei mănăstiri (nu se indică numele) casa lor din Suceava de pe ulița care duce drept la cetate. Ei urmează să rămână în casă cit vor fi în viață „dar să dea mănăstirii în fiecare an o camână de ceară”⁸⁵. Desigur că înainte de a dăruia casa ei plăteau camăna domniei. În anul venirii la tronul Moldovei, Ștefan cel Mare întărește mănăstirii Bistrița „...vama de la tirgul Bacăului și de la Tazlău și pietrele de ceară din tirgul Bacăului”⁸⁶. Călugărilor de la mănăstirea Moldovița li s-a îngăduit, în 1458, „să adune ceara de la Baia din toate circiumile...” Oricine ar fi vrut să facă circiumă în acest oraș trebuia mai întâi să se înscrie la catastiful mănăstirii⁸⁷. În 1528, Petru Rareș scutește de „pietre de ceară” o casă din Suceava care aparține preotului Luca⁸⁸.

Domnia a acordat orașenilor o serie de privilegii ca: dreptul de tirg, dreptul de a ține scaune de carne, dreptul de a ține mori, de a vinde rachiul și vin, de a ține băcăni. În 1408, Alexandru cel Bun îngăduia liovenilor să aibă o casă în Suceava, dar, în eventualitatea în care ei aveau să țină circiumă, să facă bere, mied sau să țină măcelărie trebuiau „să sufere cu tirgul” adică să plătească dările la care erau supuși tirgoveții care aveau asemenea prăvălii⁸⁹. În unele cazuri, însă, domnia a acordat scutiri tirgoveților care țineau prăvălii. Se știe că, în 1491 Ștefan cel Mare miluiește pe toți oamenii săraci din tirgul Vaslui și le întărește „...obiceiul lor cel vechiu, precum că niciun om dintrînșii care au locuința lor acolo în Vaslui, nici cit de puțină vamă să nu aibă a plăti acolo în tirgul Vasluiului, nici la un fel de alișveris, fără numai să plătească aceia care vor aduce pește în tirgu”⁹⁰. Tot așa, prin hrisovul din 1495, aceleași drepturi sînt conferite locuitorilor din Birlad⁹¹. Ion Teodor Calimah întărește și sporește, la 3 octombrie 1760, privilegiile acordate tirgoveților din Vaslui de către alți domni. Domnul hotărăște „...să aibă tirgul acesta pace de camână, de bezmen, de mortasipie și de bour niciun ban să nu dea pe circiumile tirgoveților și din boieri nimeni să nu fie volnic a pune circiuma la acest tirg fără numai tirgoveții”. În continuare documentul precizează că „...nici la musafirii turci, nici la boieri, nici la alte slugi domnești, la nimeni nemica să nu dea, nici găini, nici carne, nici piine, nici orzu, nici un fel de zaharea”⁹². De aceste drepturi orașenii din Vaslui beneficiază și mai tirziu. În 1776, cu ocazia reglementării raporturilor dintre mănăstirea Sf. Precista din Roman, căreia i se făcuse danie moșia orașului, și orașeni, constatăm că aceștia continuă să beneficieze de scutiri de bezmen pentru casă, de camână, de bezmen și mortasipie pentru crișmele pe care aveau dreptul să le țină și de asemenea, li se întărea dreptul de a face săptămînal tirg la Vaslui⁹³.

Dreptul de care s-au bucurat orașenii asupra vetei cu toate construcțiile de pe ea, ca și privilegiile acordate de unii domni și întărite de alții, au început să fie încălcate către sfîrșitul sec. al XVIII-lea. După ce daniile au epuizat hotarul orașelor, domnia a început să doneze și vatra acestora unor boieri sau mănăstiri. La 25 noiembrie 1784, Alexandru Mavrocordat a făcut danie vatra tirgului Birlad căminarului Iordache Bals. Acestuia i se dădea drepul să ia bezmen din tot ce va fi pe vatra tirgului. De la cei care vînd vin și rachiul să ia cite 6 lei de bute și 4 lei de poloboc pentru vin și o para de oca pentru rachiul, să ia de asemenea morta-

⁸⁵ DIR. A, sec. XIV—XV, vol. I, p. 227.

⁸⁶ Ibidem, p. 291.

⁸⁷ Ibidem, p. 297—298.

⁸⁸ Ibidem, sec. XVI, vol. I, p. 278.

⁸⁹ M. Costăchescu, *Documente moldovenești înainte de Ștefan cel Mare*, vol. II, p. 636.

⁹⁰ Gh. Ghițănescu, *op. cit.*, vol. XV, p. 28.

⁹¹ I. Antonovici, *op. cit.*, vol. II, p. 176.

⁹² Gh. Ghițănescu, *op. cit.*, vol. XV, p. 147.

⁹³ Ibidem, p. 152.

sipia pentru vitele care se vor vinde la târg⁹⁴. În urma plingerii oraşenilor, în iunie 1787, Alexandru Ipsilante a hotărât ca oraşenii care au casă în vatra târgului să nu plătească adetiul de casă. Ceilalţi care au casă în afara vetrei trebuie să plătească adetiul sau să se învoiască cu spăţarea Ecaterina Sturza, noua proprietară a moşiei târgului⁹⁵. În martie 1756, Constantin Mihail Racoviţă a făcut danie vatra târgului Hirlău mănăstirii Precista din Roman⁹⁶. Până în 1806, mănăstirea a luat tot venitul din vatra târgului. La această dată locuitorii Hirlăului au venit cu jalbă la domnie, care hotărâşte ca locuitorii din vatra târgului să fie scutiţi de bezmen pe case şi dugheni, nimeni să nu se amestece la vindutul vinului sau rachiului iar căsăpii, pitării, bucătării, băcării, păcurării, sărării, tutungerii să nu aibă drept a ţine decît tirgoveţii⁹⁷. Tot acum s-a hotărnicit din nou vatra târgului şi s-a stabilit că „...de azi înainte nimeni din tirgoveţi să nu fie volnică a mai face casă afară de vatra târgului care s-au măsurat acum”⁹⁸. În urma plingerii locuitorilor din Dorohoi, la 2 octombrie 1764, Grigore Alexandru Ghica dispune ca tirgoveţii din Dorohoi „...să trăiască în pace şi apărare” iar aga Iordachi Hrisoscoleu „să nu-i supere niciodată cu nemica...”⁹⁹. La sfîrşitul sec. al XVIII-lea Mihail Suţu face danie vatra târgului Dorohoi bisericii Sf. Gheorghe din Herţa „...după care vatră a numitului târg să aibă această biserică a-şi lua tot venitul”¹⁰⁰. În a doua jumătate a sec. al XVIII-lea a fost făcută danie şi vatra târgului Botoşani. La 8 noiembrie 1794, locuitorii din Botoşani se jeluiesc domnului Mihail Suţu pentru că sînt impuşi la dări cu care „...din moşi strămoşi nu au fost supăraţi nici pentru case, nici pentru dugheni şi nici pentru alte zidiri ce au avut şi au”. Domnul dă ciştig de cauză oraşenilor şi le face danie vatra târgului Botoşani pe care au casă şi dugheni „...cum şi locurile slobode”¹⁰¹. Aceeaşi soartă a avut-o şi vatra târgului Vaslui. Ea a fost făcută danie, la începutul anului 1795, hatmanului C. Ghica. În luna aprilie a aceluiaşi an, domnul Mihail Suţu care făcuse dania, întărea veniturile pe care hatmanul trebuia să le ridice din târgul Vaslui. De la această dată nimeni nu mai putea să vîndă rachiul, vin, mied, bere, decît cu ştirea hatmanului. Nici un locuitor nu mai putea să-şi facă locuinţă sau dugheni fără învoială cu proprietarul şi fără a plăti bezmen. Mortasipia târgului şi meserniţa „o dăm iarăşi dumsale” iar acei care în zile de târg sau iarmaroace vor vinde marfă „spre folosul lor...” vor plăti cîte 40 de bani¹⁰². În 1800, oraşenii din Vaslui obţin de la domnie reducerea taxei de o para pentru fiecare vadră de vin vîndut, orînda rachiului după vechiul obicei dar se obligau să respecte plata bezmenului şi să ceară voie proprietarului pentru ridicarea construcţiilor pe vatra târgului¹⁰³.

Dăruind oraşele şi târgurile unor boieri şi mănăstiri, domnia nu acorda noilor proprietari altceva decît drepturile pe care le avusese ea înainte de cedare. Totodată, noilor proprietari li se transmiteau şi obligaţiile pe care le avusese domnia faţă de acele târguri. Noii proprietari urmau să încaseze dijmele şi dările pe care le luau anterior domnii şi să pretindă de la oraşeni muncile pe care aceştia le efectuau mai înainte în folosul domniei. Clădirile şi plantaţiile continuau să se bucure de acelaşi regim ca şi mai înainte iar din hotarul târgului trebuia să se pună la dispoziţia locuitorilor lui, terenul îndestulător pentru „hrana” lor. Noii proprietari n-au respectat însă „obiceiul” şi au supus populaţia târgurilor la în-

⁹⁴ I. Antonovici, *op. cit.*, vol. II, p. 176.

⁹⁵ *Ibidem*, p. 172.

⁹⁶ Th. Codrescu, *Uricarul*, vol. X, p. 211.

⁹⁷ *Ibidem*, 212—214.

⁹⁸ *Ibidem*, p. 217.

⁹⁹ Gh. Ghibănescu, *op. cit.*, vol. XV, p. 62.

¹⁰⁰ *Ibidem*, p. 81.

¹⁰¹ Th. Codrescu, *op. cit.*, vol. XX, p. 242—243.

¹⁰² Gh. Ghibănescu, *op. cit.*, vol. XV, p. 178.

¹⁰³ *Ibidem*, p. 197—198.

grădii și obligații care nu existaseră mai înainte. În primele decenii ale sec. al XIX-lea, locuitorii orașelor și ținuturilor din Moldova vor lupta pentru eliberarea vetrei și moșiei orașului, pentru recâștigarea vechilor libertăți, scutiri și privilegii¹⁰⁴.

De la apariția orașelor în Moldova, obștea locuitorilor și-a exercitat dreptul de folosință asupra unui teritoriu din jur, care în documente poartă denumirea de „hotar”. De asemenea, ținuturile și-au exercitat dreptul de proprietate asupra terenului din vatra orașelor pe care aveau sau avuseseră construcții și asupra locului din „hotar” pe care aveau plantații (vii, livezi). Începând din sec. al XV-lea, în urma daniilor făcute de domnitori apar ca proprietari ai unor terenuri din „hotar” unii boieri, biserici și mănăstiri. Numărul acestor danii a crescut treptat. În acest fel, în a doua jumătate a sec. al XVIII-lea daniile au secătuit aceste terenuri. Populația orașelor a folosit în continuare pământul plătind obligațiile noilor proprietari care, în goană după avuție, le-au mărit de la an la an. În a doua jumătate a sec. al XVIII-lea, domnia a trecut la donarea vetrelor. Noii proprietari ridicau întregul venit din această parte a orașului. În felul acesta, vechile privilegii au devenit inoperante. Locuitorii orașelor s-au adresat în nenumărate rânduri domniei. La unii domni au găsit înțelegere și au fost sprijiniți în această luptă. Orașenii au purtat nenumărate procese cu proprietarii care au durat, în cazul unor orașe, decenii întregi. În sec. al XIX-lea luptele orașenilor devin din ce în ce mai puternice și îmbracă forme tot mai variate.

CU PRIVIRE LA O NOUĂ LUCRARE ASUPRA MONARHIEI ABSOLUTE FRANCEZE *

de

V. CRISTIAN

Deosebit de numeroase, lucrările asupra istoriei Franței secolului al XVII-lea nu au reușit multă vreme să clarifice decât anumite aspecte ale acestei perioade, datorită mai ales faptului că istoricii se mulțumeau să contemple ceea ce Lavissee numea „decorul de la Versailles”. Deși nu au lipsit încercări de a pătrunde în spatele acestui decor — să le amintim îndeosebi pe cele ale lui Lavissee și, mai târziu, G. Pagès — ele au rămas sporadice. Istoricul progresist francez Albert Bayet era astfel, într-o anumită măsură, îndreptățit să rezume esența lucrărilor burgheze referitoare la această perioadă în formula „spectacol unic, Marele Rege construind Marele secol”¹. Iată de ce, atunci când în 1948 istoricul sovietic B. F. Porșnev a

¹⁰⁴ Pentru lupta orașenilor vezi: C. Șerban, *Aspecte din lupta orașenilor din Țara Românească și Moldova împotriva asupririi feudale în sec. al XVIII-lea și la începutul sec. al XIX-lea*, I, în «Studii», nr. 6, 1960, p. 27—45; II, în «Studii» nr. 3, 1961, p. 623—658; Idem, *Noi contribuții la istoria luptei ținuturilor și orașenilor moldoveni împotriva asupririi feudale în sec. al XVIII-lea și la începutul sec. al XIX-lea*, în «Studii și articole de istorie», IV, 1962, p. 73—91.

* Pierre Deyon, *A propos des rapports entre la noblesse française et la monarchie absolue pendant la première du XVII-e siècle*, în «Revue historique», t. CCXXXI, april—juin 1964, p. 341—356.

¹ Albert Bayet, *Istoria Franței*, Forum, f. a., p. 167.

publicat o amplă lucrare consacrată *Mișcărilor populare în Franța anterioare Frondei (1623—1648)*² în care susținea existența unui front comun al monarhiei, nobilimii și patriciatului urban împotriva maselor populare, punct de vedere complet opus celui tradițional, apariția ei a stîrnit vii discuții printre istoricii francezi³, cunoscutul specialist în istoria secolelor XVII—XVIII, R. Mousnier, organizînd chiar o anchetă asupra problemei. Chestiunile asupra cărora nu există un acord sînt relativ numeroase, totuși discuțiile purtate au avut darul de a preciza multe aspecte, în același timp în care au stimulat cercetarea altora.

Tocmai pornind de la aceste discuții și de la constatarea că raporturile între nobilimea franceză și monarhia absolută în prima jumătate a secolului al XVII-lea sînt puțin cunoscute, P. Deyon își propune într-un studiu recent să analizeze psihologia socială și situația materială a nobilimii în ansamblul ei, privity în legătură cu atitudinea acesteia față de regalitate. De proporții relativ reduse, lucrarea sa, întocmită în parte pe baza unui material inedit, abordează astfel o problemă deosebit de importantă pentru înțelegerea esenței monarhiei absolute.

Istoricul francez pleacă de la considerentul că ar fi inexact să se imagineze nobilimea perfect protejată de presiunea fiscală impusă de guvernul lui Ludovic al XIII-lea și al Regentei. Greutățile externe au determinat monarhia ca, paralel cu sporirea impozitelor, taxelor etc., să caute reducerea privilegiilor fiscale ale nobilimii. Pentru a studia această politică, este necesar să se facă deosebire între regiunile în care domină *talía* personală și cele în care este percepută *talía* reală, în ultimele nobilimea fiind mai dezavantajată întrucît scutirea de impozit nu privea decît pămînturile „nobile”, pămînturile „nenobile”, chiar dacă erau deținute de un senior, fiind impozabile. Nobilimea mai era afectată apoi de taxe indirecte dar, mai ales, de transformarea unor obligații militare (*ban* și *l'arrière-ban*) în contribuții fiscale.

Toate aceste măsuri, subliniază P. Deyon, au fost viu resimțite de o nobilime a cărei situație materială era adesea puțin înfloritoare și ale cărei venituri erau micșorate de situația de război și de scăderea prețurilor din perioada 1630—1650. Datele prezentate de istoricul francez, deși fragmentare, reflectă o puternică accentuare a diferențierii economice a nobilimii. Ca și alte grupări sociale, aceasta a fost tentată să atribuie dificultățile existente monarhiei. De aici o anumită stare de spirit, refractară tendințelor reformatoare ale monarhiei, „Nu mi se pare exagerat să se spună că politica fiscală a monarhiei absolute în Franța a tulburat serios, în prima jumătate a secolului al XVII-lea, ordinul nobilimii și că ea a putut contribui în anumite cazuri la unirea opozițiilor populare, burgheze și nobile, toate îndreptate împotriva fiscalității regale” (p. 354). Dacă această agitație nobiliară a ajuns la un eșec politic major ea a obținut totuși anumite rezultate, determinînd eșuarea politicii reformatoare a regalității, privilegiile fiscale păstrîndu-și în 1685, toată întinderea lor. Docilitatea nobilimii față de Ludovic al XIV-lea ar avea astfel la bază nu numai teama ei și siguranța că privilegiile îi vor fi respectate.

² Moscova 1948, 721 p. Primul capitol (*Le vrai „Grand Siècle”*) a fost publicat în «La Pensée», nr. 40—41, 1952. În întregime, lucrarea a fost tradusă în 1954 în l. germană iar în 1963 în l. franceză.

³ Vezi Z. Masina, Boris Porchnev et la France du XVII-e siècle, în «La Pensée», nr. 32, 1950, p. 100—108; R. Mousnier, *Recherches sur les soulèvements populaires en France avant la Fronde*, în «Revue d'histoire moderne et contemporaine», avril—juin 1958, p. 81—113; R. Mandrou, *Les soulèvements populaires et la Société française du XVII-e siècle*, în «Annales, Economies, Sociétés, Civilisations», nr. 4, 1959, p. 756—765; Guy Lemaire, *Les soulèvements populaires en France au XVII-e siècle*, în «La Pensée», nr. 121, 1965, p. 109—119,

Lucrarea lui P. Deyon conține concluzii deosebit de interesante deși unele din ele sînt discutabile ; de asemenea, materialul prezentat oferă cititorului și alte subiecte de meditație.

O primă chestiune pe care o ridică analiza problemei studiate de istoricul francez este aceea a gradului de intensitate o opoziției nobilimii față de monarhie. Nemulțumirile seniorilor față de politica reformatoare a regalității sînt evidente, dar acestea sînt în legătură doar cu aspectul fiscal al problemei. De altfel, credem că aici trebuie avut în vedere că nu toată nobilimea era lovită de restrîngerea privilegiilor fiscale. În regiunile în care domina *talia* personală se prevedea o anumită suprafață care era exceptată de la impozite. Deținătorii unei suprafețe mai mici nu erau astfel afectați. Pe de altă parte, grija pe care nobilii o arată țăranilor se explică nu atît prin faptul că și primii devin contribuabili și că deci ar înțelege interesele tuturor contribuabililor cît pentru că reducerea rezervelor financiare ale țăranilor prin mărirea impozitelor avea drept urmare scăderea posibilităților acestora de a-și achita obligațiile față de senior. Opoziția nobilimii față de politica fiscală a regalității trebuie văzută astfel mai degrabă ca o luptă de concurență în care ambii combatanți sînt plasați de fapt în aceeași tabără și încearcă obținerea unui profit cît mai mare din partea țărănimii. Este adevărat că se cunosc cazuri cînd nobilii iau parte la răscoalele țăărănești. De aici însă nu trebuie să tragem o concluzie pripită. Asemenea cazuri se cunosc și în alte părți și, de altfel, în Franța primei jumătăți a secolului al XVII-lea ele nu se generalizează, participarea unor seniori putîndu-se datora și anumitor cauze particulare. Pentru a trage o concluzie asupra caracterului statului francez din această perioadă este necesar să avem în vedere atitudinea întregii nobilimi sau măcar a majorității ei față de monarhie. Or cu toate nemulțumirile manifestate, materialele existente atestă că legăturile care uneau nobilimea de regalitate erau mai puternice decît disensiunile, chiar Fronța Prinților nefiind o acțiune decît a unei părți a „stării a II-a”.

O altă chestiune importantă pe care o ridică studiul lui P. Deyon este aceea a transformării caracterului relațiilor monarhie-nobilime în timpul lui Ludovic al XIV-lea față de epoca anterioară. Din concluziile sale s-ar putea desprinde ideea că politica acestuia a fost deosebită de cea a predecesorilor săi, că în această politică nu a existat o continuitate. O asemenea idee comportă însă serioase îndoieli. Cercetările efectuate pînă în prezent, dovedesc contribuția pe care au adus-o în special Richelieu și Mazarin la întărirea monarhiei absolute franceze, al cărei punct culminant avea să-l reprezinte tocmai perioada lui Ludovic al XIV-lea. De altfel, chiar studiul lui P. Deyon cuprinde argumente care dovedesc continuitatea politicii monarhiei franceze în secolul al XVII-lea. El menționează astfel faptul că în 1675 regele a transformat obligația prestării serviciului militar într-o contribuție bănească, procedeu înțîlnit și înainte de 1648 și care prejudicia interesele cel puțin a unei părți a nobilimii.

Lucrarea istoricului francez cuprinde și alte materiale interesante legate de tema discutată, care nu sînt analizate întotdeauna în mod suficient, dar care îndeamnă cititorul la reflecții asupra transformării rolului nobilimii care nu mai reprezintă acum „spada” prin excelență a regatului, asupra atitudinii sale față de burghezii, a tendinței ei de a-și apăra în fața acestora puterea economică și politică.

Oprindu-ne aici cu aprecierile noastre, subliniem că studiul lui P. Deyon are meritul de a fi abordat o temă deosebit de importantă și că, deși anumite afirmații sînt contestabile, el aduce unele date și concluzii noi care merită să fie reținute.

LUCRĂRI RECENTE ASUPRA INTERNAȚIONALEI I DE A. FILIMON

Sărbătorirea în 1964 a centenarului înființării Internaționalei I a dat un nou impuls cercetărilor științifice cu privire la activitatea ei.

Aniversarea a fost marcată de organizarea unor manifestări științifice ca și de apariția a numeroase lucrări. Din prima categorie menționăm colocviul organizat de către Institutul de istorie universală, secția istorie contemporană din R. D. Germană în aprilie 1964, în scopul pregătirii centenarului. La acest colocviu au fost discutate probleme privind diferite aspecte ale mișcării muncitorești mondiale în perioada activității Internaționalei I¹.

De asemenea, o contribuție însemnată au adus-o colocviile internaționale organizate în preajma sărbătoririi centenarului, la Berlin (25—29 septembrie 1964), Moscova și Paris (octombrie 1964)².

Cercetarea diferitelor aspecte a istoriei Internaționalei I a fost facilitată de apariția, în ultimii ani, a unor culegeri de documente. Printre acestea amintim culegerea redactată de Jacques Freymond³ și protocoalele congreselor Internaționalei I⁴. La acestea mai pot fi adăugate documentele publicate cu ocazia centenarului asociației în unele reviste de istorie, documente care se referă la activitatea ei și legăturile cu mișcarea muncitorească din diferite țări⁵.

Lucrările publicate cu prilejul centenarului tratează pe baza unui bogat material faptic, procesul de formare a Internaționalei I, activitatea lui Marx și Engels în vederea realizării unității de acțiune a proletariatului internațional, atitudinea asociației față de lupta de eliberare națională, față de război și pace, influența ideilor Internaționalei I asupra mișcării muncitorești din diferite țări.

Crearea Asociației Internaționale a Muncitorilor a însemnat una din etapele hotărâtoare în procesul unirii marxismului cu mișcarea muncitorească. În condițiile în care a fost creată, mișcarea muncitorească aflându-se încă sub influența teoriilor și concepțiilor mic-burgheze, Internaționala I și fondatorii ei Marx și Engels și-au desfășurat activitatea în luptă cu acestea.

Tocmai acestei lupte îi sint consacrate articolele semnate de M. I. Mihailov⁶,

¹ Vezi G. Schilfert, *Kolloquium über Probleme der I Internationale*, în „Zeitschrift für Geschichtswissenschaft”, nr. 6, 1964, p. 1037—1038.

² Textul integral al raportului prezentat la colocviul de la Moscova de către acad. Arzumanian este publicat în „Economie et Politique”, noiembrie 1964, p. 10—111.

³ *La première Internationale*, Geneva, 1962.

⁴ *Генеральный Совет первого Интернационала (1864—1868) Протоколы*. Москва, 1963.

⁵ *К столетию I Интернационала (1864—1964) Из материалов Института марксизма ленинизма при ЦК. КПСС*. în „Нар. Азии. Афр.” № 5, 1964, p. 61—64.

Письма деятелей международного товарищества рабочих К. Марксу и Ф. Энгельсу în „Новая и Новейшая История”, № 5, 1964, p. 41—46. *Документы из истории немецкого рабочего движения в период I Интернационала* în „Вопросы Истории КПСС”, № 9, 1964, p. 67—80.; *Die I Internationale in Deutschland (1864—1872). Dokumente und Materialien*. Berlin, Dietz Verlag, 1961, p. 90—952.

⁶ *I Интернационал и его роль в истории мирового рабочего движения*, în „Новая и Новейшая История”, № 5, 1964, p. 3—17.

I. A. Bah⁷ și V. E. Kunina⁸. Folosind documentele programatice ale Internaționalei I, lucrările clasicilor marxism-leninismului și unele materiale documentare din arhivele sovietice, autorii se referă, atât la activitatea teoretică dusă în vederea demascării tuturor concepțiilor dăunătoare clasei muncitoare, cât și activitatea practică depusă de Marx și Engels în cadrul asociației în vederea realizării unității de acțiune a proletariatului internațional.

Perioada de activitate a Asociației Internaționale a Muncitorilor a coincis cu accentuarea tot mai mult a tendințelor expansionale ale principalelor state capitaliste. Toate acestea au ridicat în fața Internaționalei I problema menținerii păcii și lupta împotriva războaielor de cucerire. Într-un interesant și documentat articol, Raymond Guyot⁹ prezintă unele acțiuni ale asociației în sprijinul apărării păcii. Pe baza unor documente cunoscute autorul subliniază faptul că Internaționala I și conducătorii ei au militat consecvent pentru a explica muncitorilor cauzele războaielor, au organizat lupta împotriva lor. După cum este și firesc, autorul a rezervat un însemnat spațiu prezentării atitudinii Internaționalei I față de războiul franco-prusac. Folosind, în special, Adresele Consiliului General, autorul expune pe larg, pe de o parte, acțiunile întreprinse în vederea clarificării cauzelor acestui război, a definirii caracterului lui, iar pe de altă parte, sprijinul acordat de proletariatul internațional, la îndemnul Internaționalei I, Comunei din Paris¹⁰.

Ideile propagate de Asociația Internațională a Muncitorilor, ca și însăși apariția ei, au avut un mare răsunet în toate țările. „Pretutindeni — scria V. I. Lenin — se formează partide socialiste cu bază proletară, care învață să folosească parlamentarismul burghez să-și creeze o presă cotidiană proprie, instituții culturale proprii, sindicate proprii, cooperative proprii. Învățătura lui Marx repurtează o victorie deplină și se extinde în largime”¹¹.

Aniversarea centenarului Internaționalei I a prilejuit apariția unor lucrări referitoare la legăturile asociației cu muncitorii din diferite țări, îndeosebi cu cei din Germania, Polonia și Rusia. Dintre materialele care se referă la legăturile Internaționalei I cu mișcarea muncitorească din Germania și Polonia, se impun atenției noastre cele semnate de R. Dlubek și E. Engelberg¹², I. M. Sinelnikova¹³, Salle Zdenek¹⁴ și T. Daniszewski¹⁵.

⁷ *Торжество принципов марксизма в програмных документах I Интернационала*, în „Вопросы Истории КПСС”, № 9, 1964, p. 42—54. *Борьба Маркса и Энгельса в I Интернационале за единство действий между неродного пролетариата*, în „Новая и Новейшая История”, № 5, 1964, p. 17—28.

⁸ *Борьба К. Маркса и Ф. Энгельса в I Интернационале против анархистского сектанства и реформизма (1871—1872 гг.)* în „Новая и Новейшая История”, № 4, 1964, p. 75—85.

⁹ *La première Internationale et la lutte contre la guerre*, în «Cahiers du Communisme», nr. 8—9, 1964, p. 75—92.

¹⁰ Cu privire la această problemă vezi articolele citate ale lui M. I. Mihailov, I. A. Bah și V. E. Kunina. De asemenea și articolul semnat de I. Berca, *Clasa muncitoare și politica mondială*, în «Lumea», nr. 39, 1964, p. 22—24.

¹¹ V. I. Lenin, *Opere*, vol. 18, E.S.P.L.P. București 1957, p. 579.

¹² *Die I Internationale und die deutsche Arbeiterbewegung*, în «Zeitschrift für Geschichtswissenschaft», nr. 6, 1964, p. 966—993. Vezi recenzie semnată de M. Kandel, în «Revista de referate și recenzii», nr. 1, 1965, p. 41—46.

¹³ *Лондонское коммунистические общества немецких рабочих и I Интернационал*, în „Новая и Новейшая История”, № 6, 1964, p. 55—63.

¹⁴ *První internacionála o vzuik sociale denoak satické strany na Neudörfelskun sjezdu 1874*, în «Cskly. Cos. hist.», nr. 5, 1964, p. 668—686.

¹⁵ *Die I Internationale und die polnische Arbeiterklasse*, în «Beitr. Gesch. dt. Arbeitl.», nr. 1, 1965, p. 14—22.

Materialele documentare cercetate permit autorilor să prezinte mișcarea muncitorească din Germania și Polonia, cu trăsăturile ei specifice determinate de condițiile de dezvoltare a acestor țări. Totodată, ei scot în evidență legăturile Internaționalei I cu aceste mișcări și rolul ei în dezvoltarea mișcărilor revoluționare din statele menționate.

Continuând unele preocupări mai vechi¹⁶, unii istorici sovietici au publicat un șir de articole care se referă la răspindirea ideilor Internaționalei I în Rusia, la legăturile revoluționarilor ruși cu conducătorii ei. Dintre acestea se impun atenției cercetătorilor cele semnate de K. L. Seleznev¹⁷, A. E. Koroteeva¹⁸ și B. S. Itenberg¹⁹.

Pe baza unor noi date documentare, ale presei legale și ilegale, cât și pe baza unor date cunoscute din alte lucrări anterioare, autorii scot în relief modul cum s-au răspândit ideile Internaționalei I în Rusia și însemnătatea lor pentru intensificarea acțiunilor revoluționare ale clasei muncitoare ruse în formare.

Realizările obținute în studierea istoriei Asociației Internaționale a Muncitorilor au permis elaborarea și a unor lucrări de sinteză asupra acestora, dintre care merită a fi remarcată, în primul rând, monografia lui Jacques Duclos²⁰. Amintim de asemenea și un interesant articol de sinteză semnat de Jean Bruhat²¹.

Nu putem încheia aceste rânduri fără a aminti contribuția istoricilor români la studierea Internaționalei I și a legăturilor ei cu mișcarea muncitorească din România²².

De un mare ajutor pentru cunoașterea acestei probleme este culegerea de documente *Marx-Engels despre Internaționala I*.

Subliniem faptul că deși materialele și documentele cuprinse în culegere sînt cunoscute cititorilor români, ele fiind publicate deja²³, prin editarea acestei culegeri se oferă cercetătorilor și masei largi de cititori posibilitatea de a avea la îndemînă principalele documente înmănunchate într-un singur volum.

Culegerea cuprinde documente și materiale referitoare la Liga Comunistilor, la întemeierea Internaționalei I și la activitatea ei. Din ele se desprinde activitatea depusă de Marx și Engels pentru organizarea proletariatului internațional, telurile, principiile și mijloacele de luptă care au stat la baza activității asociației și rolul ei în dezvoltarea ulterioară a mișcării muncitorești mondiale.

¹⁶ *Vezi B. S. Itenberg, Связи передовых рабочих России с революционным движением западо (70—80 г. XIX в.)* în „Вопросы Истории”, № 9, 1956, B. P. Cozmin, *Русская секция первого Интернационала, Moscova, 1957. Ș. M. Levin, Общественное движение в России в 60—70 годы XIX века, Moscova, 1958. I. Z. Polevoi, Зарождение марксизма в России 1883—1894 г. Moscova 1959. B. S. Itenberg, О распространении издания Русской секции I Интернационала в России*, în „Вопросы Истории”, № 10, 1962, s. a.

¹⁷ *Интернационал и революционное движение в России в XIX века*, în „История СССР”, № 4, 1964, p. 3—28.

¹⁸ *Отличия русской печати на деятельность I Интернационала*, în „Новая и Новейшая История”, № 5, 1964, p. 29—40.

¹⁹ *Первого Интернационала и русская общества*, în „Вопросы Истории”, № 8, 1964, p. 14—37.

²⁰ *La Première Internationale*, Paris, Editions Sociales, 1964. (Ultimul capitol al acestei lucrări, *De la Première Internationale a nous jours*, este publicat în „Cahiers du Communisme”, nr. 8—9, 1964, p. 38—74).

²¹ *Le bilan d'un centenaire : l'an 1864*, în „La Pensée” nr. 120, 1965, p. 3—24.

²² Parte din lucrările apărute la noi în țară au fost recenzate de către acad. P. Constantinescu-Iași în recenzia *Lucrări apărute în întimpinarea aniversării a 100 de ani de la crearea Internaționalei I*, publicată în „Analele Institutului de istorie a Partidului”, nr. 5, 1964, p. 79—90.

²³ Unele separat iar altele în, *Marx-Engels, Opere*, vol. 16, 17 ș.a.

Pe linia prezentării generale a activității Internaționalei I se situează lucrările lui Alexandru Vianu²⁴, Janeta Brill și Constantin Florea²⁵ și Ion Popescu-Puțuri²⁶. Pe baza unor date deja cunoscute, autorii se opresc asupra premiselor economice, sociale și politice care au facilitat unirea proletariatului internațional, activitatea Internaționalei I în diferite etape, precum și activitatea lui Marx și Engels dusă în vederea unei orientări adecvate care să asigure o îmbinare justă a sarcinilor și scopurilor de ordin național și internațional ale clasei muncitoare.

Din nenumăratele date și fapte legate de Asociația Internațională a Muncitorilor și conducătorii ei, autorii acestor lucrări au reușit să prezinte pe cele mai importante, să scoată în evidență importanța istorică și rolul ei în dezvoltarea mișcării muncitorești internaționale.

O problemă care a preocupat istoriografia noastră, în ultimele două decenii, a fost problema influenței Internaționalei I asupra societății românești, ecourile ei în presa românească și legăturile ei cu mișcarea revoluționară din țara noastră²⁷.

Centenarul Internaționalei I a prilejuit apariția unor noi lucrări referitoare la problemele menționate. Dintre acestea se remarcă, prin datele noi pe care le aduc, lucrările lui Gr. Comartin²⁸, N. Copoiu²⁹ și îndeosebi a lui A. Deac³⁰.

Având la bază unele date noi, extrase mai ales din presa timpului, lucrările scot în evidență căile de pătrundere în România a ideilor Internaționalei I, subliniind în acest sens rolul pe care l-a avut presa. De asemenea, se subliniază importanța Internaționalei I pentru dezvoltarea mișcării muncitorești din România în anii care au urmat autodizolvării ei.

Făcând bilanțul cunoștințelor noastre cu privire la ecoul activității Internaționalei I în țara noastră și legăturile ei cu mișcarea revoluționară de la noi, lucrările amintite, pe lângă contribuția pe care o aduc la studiarea acestui important capitol din istoria mișcării muncitorești, constituie și un bun punct de plecare pentru cercetările viitoare.

Lucrările apărute cu ocazia împlinirii unui veac de la întemeierea Internaționalei I subliniază o dată mai mult interesul deosebit pe care îl suscită istoria primei asociații internaționale a muncitorilor, iar pe de altă parte contribuie la cunoașterea unor aspecte mai puțin studiate din istoria ei și a mișcării muncitorești în general.

²⁴ *Internaționala I*, Editura științifică, București, 1964. Vezi și Al. Vianu, *Un veac de la înființarea Internaționalei I (28 septembrie 1864)*, în „Studii”, nr. 5, 1964, p. 1021—1038.

²⁵ *Asociația Internațională a Muncitorilor (Internaționala I)*, Editura politică, București, 1964.

²⁶ *Internaționala I și rolul ei istoric*, în «Analele Institutului de istorie a Partidului», nr. 5, 1964, p. 51—65. Vezi textul prescurtat în „Scnteia” nr. 6394, din 29 septembrie 1964.

²⁷ Vezi: Acad. P. Constantinescu-Iași, *Comuna din Paris și ecoul ei în presa contemporană din România (1871—1880)* în „Studii”, IV, 1951, nr. 1, p. 27—51. A. Deac, *Despre legăturile mișcării muncitorești din România cu Internaționala I și Internaționala II în anii activității lui Marx și Engels*, în «Analele Institutului de istorie a Partidului», nr. 5—6, 1958, p. 74—93. Gh. Cristea, *Date privind ecoul Comunei din Paris în România (1871—1944)* în „Studii” nr. 3, 1961, p. 27—51. A. E. Gy. d., *Istoricul asociațiilor muncitorești din Transilvania între anii 1868—1872. Influența Internaționalei I asupra mișcării muncitorești din Transilvania*, în „Studii”, nr. 5—6, 1956, p. 27—50. A. Porțeanu, A. Iordache, P. Cîncea, *Ecoul Comunei din Paris în publicațiile muncitorești și socialiste din România (1871—1900)*, în «Revista Arhivelor», nr. 2, 1961, p. 43—76.

²⁸ *Legăturile mișcării muncitorești din țara noastră cu Internaționala I*, în «Analele Institutului de istorie a Partidului», nr. 5, 1964, p. 51—70. Vezi și textul prescurtat în „Scnteia”, nr. 6395, din 30 septembrie 1964.

²⁹ *Internaționala I și opinia publică din România (1871—1872)* în „Studii”, nr. 5, 1964, p. 1039—1055.

³⁰ *Internaționala I și România*, Editura politică, Buc. 1964.

ДНЕВНИК ПОСЛА ДОДДА 1933—1938 (*Jurnalul ambasadorului Dodd*, 1933—1938—1938), Масква, 1961, 567 p.

William E. Dodd, ambasadorul S.U.A. în Germania între anii 1933—1937, al cărui *Jurnal* a apărut în 1961 în traducere integrală în limba rusă, nu a fost diplomat de carieră. În iunie 1933, când a fost chemat de președintele Roosevelt pentru a-i încredința importanta misiune de reprezentant oficial al guvernului american la Berlin, William Dodd era profesor de istorie la Universitatea din Chicago, fiind cunoscut ca un mare specialist în epoca modernă și contemporană, autor a nenumărate lucrări privind în special perioada războiului civil din Statele Unite și a administrației wilsoniene.

În timpul șederii sale la Berlin, Dodd și-a făcut cu regularitate, aproape zi de zi, lungi însemnări asupra faptelor legate de îndeplinirea misiunii lui în capitala celui de-al III-lea Reich *Jurnalul* lui Dodd se deosebește avantajos de majoritatea lucrărilor cu caracter similar aparținând diplomaților burghezi care au participat în mod nemijlocit la evenimentele din ajunul și din timpul celui de-al doilea război mondial prin aceea că autorul lui se străduiește și reușește să fie obiectiv. Fără a-și fi destinat cîndva publicării însemnările sale, Dodd consemnează faptele întocmai așa cum s-au petrecut, însoțindu-le cu judicioase aprecieri izvorite dintr-o bogată experiență de viață, ca și din cunoașterea profundă a istoriei ultimelor decenii. În 1940, la moartea lui Dodd, *Jurnalul* a rămas în posesia familiei, care l-a publicat în anul următor sub îngrijirea celor doi fii ai fostului ambasador — Martha și William Dodd-Junior (*Ambasador Dodd's diary. 1933—1938*, New York, Harcourt Brace Company, 1941).

W. Dodd era partizan al politicii președintelui Roosevelt. Acestui lucru i se datorește, de altfel, faptul că alegerea președintelui s-a oprit asupra lui. La 8 iunie 1933, când Roosevelt i-a adus lui Dodd la cunoștință hotărîrea de a-l trimite la Berlin, președintele a spus că dorește în felul acesta ca nemții „să aibă în fața lor exemplul unui american liberal” (p. 33).

Dodd și-a dat de la început seama de dificultatea misiunii sale la Berlin. El a considerat că sarcina lui principală era de a contribui, prin eforturile pe care le va face pe linia apropierei între popoarele american și german, la „întărirea păcii și îmbunătățirea relațiilor internaționale”, deși nu vedea cum s-ar putea realiza acest lucru în condițiile menținerii naziștilor la putere în Germania (p. 177). Datorită funcției pe care o ocupa, Dodd a avut posibilitatea să cunoască îndeaproape situația adevărată din Reichul hitlerist care în acei ani se pregătea intens de război. Atenția ambasadorului a fost atrasă în genere de toate acele probleme care puteau să-l intereseze, în primul rînd, ca reprezentant al unei mari puteri. De aceea, nu este întîmplător că în *Jurnalul* său găsim referiri la probleme atît de variate privind situația internă și externă a Germaniei.

Jurnalul cuprinde ample relații demascatoare asupra clicii hitleriste care a reușit să ajungă la cîrma Germaniei. În ce-l privește pe Dodd, el era ostil regimului hitlerist pe care-l considera „barbar” și „fără precedent din timpurile Evului Mediu încoace” (p. 186). Despre Hitler, Dodd nota încă de la începutul șederii sale în Germania că el pregătește Reichul în vederea unui război de revanșă, că „dacă ar putea, ar dezlănțui imediat conflictul” (p. 195). Dodd a înțeles în mod limpede faptul că țelul suprem al lui Hitler și al acoliților lui era războiul. Astfel, la 1 februarie 1936, ambasadorul scria că „numai orbi nu pot să vadă că naștii sînt pătrunși de spiritul războinic” (p. 391). Cu alt prilej, Dodd notează cu vădită îngrijorare că „în cazul cînd Hitler va mai rămîne la putere încă cinci ani, va fi cu siguranță război” (p. 328).

Jurnalul conține aprecieri nu prea măgulitoare la adresa liderilor naști. În centrul atenției ambasadorului se află, bineînțeles persoana dictatorului nazist. El știa că Hitler are „un trecut pe jumătate criminal” (p. 140) și se îndoia serios asupra calităților lui de om de stat, pe care o propagandă bine organizată ajunsesă să le acrediteze în rîndurile opiniei publice. Ascultînd la radio declarația fîhrerului prin care anunța ieșirea Germaniei din Liga Națiunilor, Dodd mărturisește că aceasta „nu era cuvîntarea unui gînditor, ci a unui strigător isteric” (p. 88).

În ceea ce-l privește pe doctorul Goebbels, ministrul propagandei Reichului, ambasadorul notează că ascensiunea lui a început imediat după primul război mondial ca conducător al unor „detășamente banditești” (p. 139), iar despre Goering, ministrul poliției, Dodd era mai mult ca sigur convins că el este adevăratul incendiator al Reichstagului (p. 338). Despre Hitler—Goebbels—Goering, Dodd scrie că ei alcătuiesc toți trei laolaltă un triumvirat al crimei. Ei — spune Dodd — nu „se iubesc unul pe altul, dar pentru a-și păstra puterea sînt nevoiți să se sprijine reciproc... O asemenea alianță a existat numai în Roma antică” (p. 140).

În *Jurnal* găsim mărturii interesante și despre ceilalți conducători hitlerști. Astfel, K. von Neurath, ministrul de externe, este după părerea lui Dodd diplomatul pe asigurările pacifice ale căruia nu se poate pune nici un temei (p. 400—401), iar, dintre toți, Rosenberg este omul care „gîndește cel mai puțin și flecărește cel mai mult” (p. 256).

Avînd prilejul să participe în calitate de membru al corpului diplomatic la ședințele Reichstagului, Dodd ia în deridere simulacrul festivităților desfășurate în asemenea ocazii. El arată că deputații naști, „departe de a fi legistatori”, sînt în realitate „niște creaturi ale lui Hitler” (p. 197—198), care au doar datoria de a aproba în unanimitate „tot ceea ce le-ar propune fîhrerul” (p. 404). Nici unul dintre ei — scrie Dodd — nu a pronunțat cîndva vreun cuvînt în Reichstag, în afară de obișnuitul „Heil Hitler” strigat în timpul pauzelor cuvîntărilor ținute de dictator (p. 413).

Autorul *Jurnalului* se ocupă pe larg de problema înarmării Germaniei și a preparativelor făcute în vederea dezlănțuirii unui război imperialist. Într-o vreme cînd înarmarea Reichului se desfășura în secret, sub privirile binevoitoare ale democrațiilor apusene, Dodd dezvăluie fapte cu adevărat uluitoare în legătură cu pregătirile militare ale Germaniei. În iulie 1935 el notează că planurile secrete naziste prevăd ca în decurs de 3—4 ani Germania să ajungă în posesia unei armate de aproximativ 8 milioane de oameni (p. 342), iar peste puțin timp constată că refacerea Wehrmachtului se desfășoară „relativ repede”, că hitleriștii „crează cea mai puternică mașină militară din lume” (p. 368). În strînsă legătură cu pregătirile militare ale lui Hitler, Dodd scoate în evidență rolul important pe care l-au jucat trusturile apusene în înarmarea celui de-al III-lea Reich. Așa, de pildă, la 4 octombrie 1934 el consemnează că în ultimul timp industriașii americani vinduseră Germaniei „importante cantități de arme pentru care s-a plătit cu aur... Englezii au procedat tot la fel. Ei înșiși au încălcat tratatul de la Versailles vînzînd Germaniei avioane și alte materiale” (p. 231). După informațiile care-i parveniseră, Dodd aflase că în înarmarea Reichului erau interesate firme ca „Armstrong—Vickers” (p. 250), „Standard Oil” (p. 374); „National City Bank” (p. 209 și 363—364), ori persoane ca

J. F. Dulles, viitorul secretar de stat din timpul administrației Eisenhower (p. 106).

Dodd a înțeles că înarmarea Germaniei nu constituia numai un pericol pentru statele europene, dar și pentru S.U.A. El se întreabă adeseori cum concordă apărarea intereselor Statelor Unite cu acordarea de credite Germaniei de către marile trusturi americane (p. 209). Dodd ajunge la concluzia că primejdioasa cursă a înarmărilor este „opera fabricanților de armament” (p. 482), că ei reprezintă „cauza principală a încordării în Europa” (p. 228).

În *Jurnal*, Dodd vorbește adeseori despre planurile de cucerire ale lui Hitler care tindeau la înrobirea popoarelor europene mari și mici. El subliniază că la 17 noiembrie 1934 ambasadorul polonez la Berlin i-a atras atenția asupra faptului că Germania intenționează să anexeze din nou Alsacia și Lorena, o parte însemnată a teritoriilor poloneze, precum și Austria și Cehoslovacia. În urma acestor cuceriri, Hitler ar fi reușit să-și întindă controlul asupra întregii zone balcanice și celei a Mării Baltice, lucru care ar fi însemnat trecerea Europei sub stăpînirea Germaniei (p. 248). În diferite ocazii, Dodd subliniază că Hitler urmărește „distrugerea Republicii franceze” (p. 218), cotopirea teritoriilor sovietice (p. 363), cucerirea Austriei și Cehoslovaciei (p. 517).

Spirit clarvăzător, Dodd a înțeles pericolul grav pe care-l prezenta pentru toate țările politica agresivă a statelor totalitare — Germania, Japonia și Italia — promovată sub masca anticomunismului. El a împărtășit punctul de vedere al ambasadorului sovietic la Berlin, care la 16 septembrie 1936 îi declara că sub lozincă anticomunismului, se ascunde de fapt intenția lui Hitler de a izola U.R.S.S. de Anglia și Franța cu scopul de a-și înlăptui fără piedici planurile sale de înrobire a Europei (p. 442—443). Cu ocazia încheierii pactului anticomintern la 25 noiembrie 1936, Dodd remarcă că țelul oficial proclamat al alianței germano-nipono-italiene era nimicirea Uniunii Sovietice. El arată însă că acest lucru nu trebuie să înșele democrațiile occidentale și să se socoată în afara oricărui pericol din partea statelor fasciste. Dodd bănuia cu toată convingerea — lucru dovedit, de altfel, după război, cînd au fost publicate documentele provenind din arhivele Wilhelmstrasse-ului nazist — că pactul anticomintern conținea și unele stipulații secrete care prevedeau „o alianță militară a acestor puteri (este vorba de statele totalitare—n.n.) împotriva oricărei țări care nu le-ar recunoaște dreptul de a anexa alte teritorii (p. 457).

Din paginile *Jurnalului* reiese că Dodd condamna cu hotărîre atitudinea diplomaților burghezi care în anii ce au precedat conflictul mondial din 1939 — 1945 — atrași fiind de lozincile anticomuniste ale lui Hitler — i-au înlesnit acestuia calea spre dezlănțuirea războiului. Dodd îl califică pe colegul său la Paris, Bullit, drept „fascist” (p. 464), iar despre sir Eric Phipps, ambasadorul britanic la Berlin pînă în 1937, scrie că era „aproape fascist” (p. 471). În 1937, Dodd își exprimă dezacordul față de hotărîrea lui François-Poncet, reprezentantul Franței, de a participa la congresul partidului nazist de la Nürnberg. El scrie că această hotărîre contravine funcției de reprezentant diplomatic și afirmă că dacă Departamentul de Stat iar fi cerut cumva să participe la Nürnberg, el ar fi demisionat imediat din postul său (p. 523). Dodd a condamnat, de asemenea, atitudinea favorabilă a noului ambasador britanic la Berlin, Neville Henderson, față de acțiunile agresive ale Germaniei. El s-a arătat în special nemulțumit de declarațiile ambasadorului britanic, făcute cu cîteva luni înainte de înlăptuirea Anschluss-ului, în care-și exprima convingerea că „Austria trebuie să devină nazistă și să se unească cu Germania” (p. 520).

Dodd era încredințat că acțiunile statelor agresive în frunte cu Germania pot fi stăvilit prin crearea unui front unic al marilor puteri occidentale cu Uniunea Sovietică. Față de amenințările pe care le constituiau pentru pacea lumii actele agresive ale statelor fasciste, Dodd insistă asupra necesității formării unei puternice alianțe între U.R.S.S. și democrațiile apusene, arătînd că aceste țări trebuie să se înțeleagă peste deosebirile existente în ce privește regimul lor social. La 4 ianuarie 1936, el i-a declarat ambasadorului sovietic la Berlin că nu vede nici

o piedică în calea apropierii dintre S.U.A. și U.R.S.S. din cauza deosebirilor de regim. „Noi — a spus atunci Dodd — sîntem o democrație, dv. sînteți comuniști. Fiecare popor are dreptul la forma de conducere care-i convine și nu trebuie să se amestece în afacerile altor națiuni” (p. 337).

William Dodd și-a exprimat în repetate rînduri nemulțumirea față de politica de izolaționism sau neutralitate promovată de guvernul american în ajunul ultimului război mondial. Notînd în *Jurnal* că această politică „nu garantează pacea” (p. 528), el cerea guvernului de la Washington să intervină activ în Europa, alături de U.R.S.S., Anglia și Franța, cu scopul de a-i astîmpăra la timp pe agresori. O idee care revine cu insistență în însemnările sale este aceea că pacea poate fi salvată numai prin efortul comun al celor patru mari puteri. Astfel, la 18 noiembrie 1937, în ajunul înfăptuirii Anschluss-ului, Dodd scria că în acele împrejurări numai „alianța între Statele Unite, Anglia, Franța și Rusia reprezintă unica garanție pentru menținerea păcii generale” (p. 532).

Dodd nutrea simpatie pentru micile popoare din Europa, amenințate în primul rînd de pericolul cotozirii fasciste. El urmărea cu atenție evoluția situației din sud-estul Europei — și din România —, care după părerea sa constituia una din regiunile către care își îndrepta cu rivnă ochii imperialismul german (p. 365). În fața pericolului crescînd al subjugării naziste, Dodd și-a exprimat convingerea că unirea acestor popoare reprezintă chează sigură a menținerii independenței lor naționale. La 5 martie 1936, ambasadorul american atrăgea în mod serios atenția reprezentantului cehoslovac la Berlin că „în cazul cînd popoarele balcanice, în număr de 80 milioane de oameni, nu se vor uni, ele își vor pierde independența. Dv. trebuie să vă fie cunoscut faptul că imperialismul german este deja prea puternic” (p. 402).

Jurnalul lui Dodd conține, de asemenea, informații interesante cu privire la lupta comuniștilor germani împotriva regimului hitlerist (p. 413), intervenția statelor fasciste în războiul civil din Spania (p. 429, 459 și 499), atitudinea binevoitoare a Angliei și Franței față de agresiunea italiană în Etiopia (p. 322, 402 și 516) etc., etc.

Atitudinea ostilă a lui Dodd față de guvernul nazist și acțiunile acestuia nu putea, desigur, decît să stîrască nemulțumirea clicii hitleriste. La 23 decembrie 1937, el scria în *Jurnal* că tocmai din acest motiv „triumviratul Hitler—Goering—Goebbels vrea să se izbăvească de mine” (p. 543). Intr-adevăr, numai peste cîteva zile, Dodd a fost rechemat la Washington, părăsind definitiv Berlinul la 29 decembrie 1937.

La 28 septembrie 1938, atunci cînd nu mai era ambasador, Dodd face o ultimă însemnare în *Jurnal*, căutînd să desprindă unele considerații generale pe marginea misiunii sale la Berlin și a evoluției politicii marilor puteri după venirea lui Hitler la conducerea Germaniei. El scrie cu acest prilej că primul război mondial „nu a învățat nimic lumea contemporană”, că marile puteri au încălcat tratatele de pace și că ele cheltufesc zîmfie sume fantastice pentru înarmări. Dodd rămîne, cu toate acestea, încrezător în triumful cauzei păcii. El arată că în acest scop este necesar ca toate statele să propage cu consecvență principiile colaborării internaționale, să dezvolte multilateral legăturile economice și culturale, contribuind astfel la apărarea cuceririlor civilizației pentru care popoarele lumii au luptat secole întregi. Dodd își încheie extrem de interesantul său *Jurnal* cu un îndemn adresat tuturor oamenilor, chemîndu-i la înțelegere și colaborare, pentru înlăturarea definitivă a războiului din viața societății. În urma „descoperirilor științifice, a revoluției industriale și a stringerii legăturilor economice, — încheie Dodd — omenirea a atins un asemenea nivel de dezvoltare, încît colaborarea internațională și pacea au devenit cele mai importante condiții pentru înflorirea popoarelor din toate părțile globului” (p. 548).

Nu credem că este necesar să subliniem valoarea deosebită a însemnărilor lui William Dodd. Ele reușesc să atragă atenția cititorului și sînt pline de învățăminte. Autorul *Jurnalului* a fost sincer atașat ideilor păcii și avea oroare de

război ca mijloc de reglementare a litigiilor între state. Fiind prin formație istoric, Dodd acorda o mare importanță cunoașterii istoriei și aprecia că însușirea lecțiilor ei trebuie să ne ajute la evitarea greșelilor trecutului. Credincios numai adevărului, Dodd era de părere că omenirea trebuie să cunoască întreg adevărul asupra trecutului, pentru a preîntâmpina izbucnirea unui nou război. „Dacă oamenii ar cunoaște adevărul asupra istoriei, — i-a declarat Dodd lui Goering la 10 iunie 1934 — atunci un mare război nu va mai fi niciodată posibil” (p. 161). Copiii ambasadorului au apreciat că tocmai aceasta este menirea însemnărilor rămase de la William Edward Dodd și cu acest gînd au procedat la publicarea lor încă în cursul războiului trecut.

Gh. Buzatu

PIUS AL XII-lea și CEL DE AL III-lea REICH. (în revista „Mejdunarodnaia jizn”, nr. 2/1965, p. 120—129).

O importantă problemă a relațiilor internaționale din vremea celui de-al doilea război mondial este chestiunea raporturilor dintre Vatican și Germania hitleristă. Din lucrările special consacrate acestei probleme¹ ca și din cele referitoare la relațiile internaționale după 1933 rezultă clar că Papalitatea a sprijinit politica imperialistă a celui de al III-lea Reich.

Date noi și deosebit de interesante în legătură cu poziția Papei Pius al XII-lea față de fascismul german aduce lucrarea lui Saul Friedlander, colaborator al Institutului de cercetare științifică de pe lângă Universitatea din Geneva, apărută la începutul anului 1965, sub titlul *Pie XII et la III-e Reich*². Lucrarea are la bază un bogat material inedit — scrisori, mesaje, corespondența diplomatică a nuntului papal de la Berlin, rapoarte ale ambasadorilor germani de la Vatican, Roma, Madrid —, cules mai ales din arhivele vest-germane. Bogata documentație a permis lui S. Friedlander să dezvăluie atitudinea conciliantă a papei Pius al XII-lea față de politica hitleristă în perioada 1939—1945.

Încă înainte de apariția lucrării, cele mai semnificative documente referitoare la politica Papei Pius al XII-lea față de Germania fascistă, cuprinse în valoroasa contribuție a lui S. Friedlander, au fost cunoscute cititorilor, mai ales din Franța, din toamna anului 1964, prin intermediul săptămînalului parizian „L'Express”³.

Interesului pe care-l prezenta acest material documentar pentru opinia publică din diverse țări îi corespunde inițiativa salutară a revistei „Mejdunarodnaia jizn” de a le republica în paginile ei.

Folosindu-ne de ediția în limba rusă a revistei lunare sovietice de politică mondială „Viața internațională”, vom trece în revistă principalele concluzii care se desprind din analiza acestor documente, alături de elocvente pentru evidențierea legăturilor dintre două forțe reactionare ale epocii noastre; biserica catolică și fascismul.

Cardinalul E. Pacelli, care va fi ales ca papă, în martie 1939, sub numele de Pius al XII-lea, a fost, înainte de această dată, nuntiu la München și apoi secretar de stat al Vaticanului. El s-a făcut cunoscut ca un inveterat dușman al comunismului încă din 1919, cînd proletariatul din Bavaria a proclamat Republica Sovie-

¹ Vezi, între altele, lucrările lui A. Manhattan, *Vaticanul*, Ed. de stat, Buc., 1949.; M. M. Șeinman, *Vatikan vo vremia vtoroi mirovoi vojni*, Moskva, 1951.

² Vezi recenzia în „Cahiers du communisme”, nr. 1/1965 p. 124—126. Trebuie de menționat de asemenea că în revista „American Historical Review”, nr. 1/1964, p. 59—79 a apărut studiul lui J. Kent intitulat: *Papa Pius al XII-lea și Germania* (vezi și recenzia în „Voprosi istorii”, nr. 6/1965, p. 200—201).

³ „L'Express”, 26. X.—1.XI 1964, p. 32—40.

telor⁴. Alegerea sa în funcția de papă a semnatificat întărirea relațiilor dintre Vatican și Germania nazistă.

Lupta împotriva comunismului pe care o duceau cu aceeași înverșunare și Hitler și Biserica și prețul pe care-l puneau Vaticanul pe prietenia Germaniei explică de ce dictatorul nazist de la Berlin a fost primul șef de stat cărui i s-a comunicat, de către Pius al XII-lea personal, alegerea sa pe scaunul pontifical, iar mesajul de înștiințare — în ciuda uzanțelor bine cunoscute — a fost scris de însăși mina papei în limba germană. „El (papa--n.n.) vroia prin aceasta — după cum informa Bergen, ambasadorul Germaniei la Vatican, — să sublinieze sentimentul simpatiei deosebite față de Germania”⁵.

Agresiunea Germaniei, mai întâi împotriva Poloniei, în 1939, apoi, în prima jumătate a anului următor, împotriva unor state din Europa de Nord și Vest, trădează din nou aceeași atitudine de simpatie și de încurajare la noi acțiuni care a caracterizat politica Vaticanului până la sfârșitul ultimei conflagrații mondiale.

În vara anului 1939, când se făceau ultimele preparative pentru dezlănțuirea atacului contra Poloniei, Pius al XII-lea a încercat să joace rolul de mediator între Germania și guvernul de la Varșovia, să realizeze un nou Munchen, de data aceasta pe seama poporului polonez⁶. În mai multe rânduri, papa s-a adresat oficialităților poloneze, propunând pentru minoritatea germană din Polonia un regim privilegiat; în numele „salvării păcii”, Pius al XII-lea socotea că Polonia trebuie să cedeze Reichului hitlerist Pomerania și Danzigul (p. 121) și în acest sens el a adresat Varșoviei propuneri corespunzătoare. În zilele agresiunii germane împotriva Poloniei, papa a preferat să tacă, în ciuda demersurilor făcute pe lângă Sfântul Scaun de către reprezentanții Franței și Marii Britanii la Vatican. În lumina noilor documente apare și mai puțin surprinzător faptul că în enciclica din 20 octombrie 1939, papa Pius al XII-lea n-a condamnat invadarea Poloniei de către Wermacht și teroarea pe care au început s-o practice imediat ocupanții⁷.

Vizita lui Ribbentrop la Roma, în luna martie 1940, și discuțiile avute cu acest prilej de ministrul de externe nazist și la Vatican au avut darul să mărturisască din nou că papa „este din inimă alături de Germania” (p. 122).

Scaunul pontifical n-a manifestat nici un semn de îngrijorare și n-a ridicat un protest, cel puțin formal, atunci când Germania a dezlănțuit agresiunea împotriva Danemarcei și Norvegiei, urmată de invadarea Belgiei, Olandei, Luxemburgului și apoi a Franței. Dimpotrivă, Vaticanul își exprima bucuria în legătură cu victoriile armatelor naziste, ignorând dreptul la libertate și independență a popoarelor căzute victimă agresiunii germane. În legătură cu atitudinea papalității de sacrificare a unor țări și popoare în scopul câștigării de „spațiu vital” pentru „arieni” și de justificare a politicii agresive fasciste, sint demne de consemnat câteva rânduri din «Osservatore Romano»: „în Norvegia — scria ziarul Vaticanului — există două mii de catolici. De aceea, condamnând sever agresiunea pe plan moral, din punct de vedere practic Sfântul Scaun trebuie să se gindească înainte de toate, la cele 30 milioane de nemți catolici” (p. 122). În acest fel înțelegea Vaticanul să „ocrotească” pe toți credincioșii bisericii catolice.

Sentimentul de satisfacție — așa cum rezultă din documentele ce le analizăm — n-a lipsit la Vatican nici atunci când armatele hitleriste s-au năpustit asupra Franței. Într-o formă glumească, se relatează într-o corespondență, nuntial papal de la Berlin și-a exprimat speranța că trupele germane vor intra în Paris prin Versailles (p. 123). Se știe că după capitularea Franței, Vaticanul a întreținut legă-

⁴ «Cahiers du communisme», nr. 1/1965, p. 124.

⁵ «Mejdunarodnaia jizn», nr. 2/1965, p. 121. (în continuare trimiterele la această revistă se fac în text).

⁶ Vezi și G. A. Deborin, *Al doilea război mondial*, E.P., Buc., 1960, p. 54.

⁷ M. M. Șeinman, *Kratkii ocerk istorii papstva*, Izd. An. S.S.S.R., Moscova, 1952, p. 166.

turi strinse cu cercurile guvernante de la Vichy, papa poruncind chiar episcopilor francezi să ajute la întărirea acestui regim reacționar⁸.

Papalitatea a salutat, de asemenea, cu bucurie intrarea Italiei în războiul împotriva Franței (p. 123) și n-a scăpat, ulterior, nici o ocazie pentru a-și arăta deplina adeziune față de politica lui Mussolini ca și tendința de a menține cu orice preț rinduielile fasciste în statul italian⁹.

O condamnată atitudine a manifestat papa față de politica criminală, de genocid, a hitleriștilor concretizată, între altele, în nimicirea bătrânilor și alienaților pentru diferite experiențe sau în torturarea și uciderea a mii de credincioși, între care numeroși preoți catolici, în lagărele de la Oranienburg, Dachau, Buchenwald sau Auschwitz. Deși deținea informații despre „fapte foarte serioase” (crimele naziștilor — n.n.) (p. 123), Vaticanul nu le-a demască nici prin presă, nici prin radio și nici n-a intervenit cu note de protest oficiale pe lângă clica fascistă de la Berlin „din respect — se motivează într-un document — față de prestigiul Germaniei” (p. 123).

Dacă Pius al XII-lea nu s-a manifestat în apărarea credincioșilor săi catolici, cu atât mai puțin politica antisemită a lui Hitler putea să înlănească împotrivirea sau oprobiul Vaticanului. Din documentele în discuție rezultă că Vaticanul dispunea de informații relative la practicile criminale ale naziștilor în teritoriile ocupate, știa despre existența lagărelor de concentrare, dar capul Bisericii de la Roma nu s-a ridicat împotriva nenumăratelor fărâdelegi săvârșite împotriva populației evreiești din Europa. Pius al XII-lea a rămas impasibil chiar atunci când, în septembrie 1943, a început în Roma vinătoarea evreilor¹⁰, care, înspăimântați, își căutau salvarea ascunzându-se prin minăstiri și biserici. 1700 dintre aceștia, căzând în mîna Gestapoului, au fost transportați la Auschwitz, unde au împărțit soarta nenorocită a altor milioane de nevinovați, (p. 129). În mai 1944 — pentru a mai cita încă un exemplu tot atât de edificator pentru atitudinea Sfîntului Scaun — marii rabini ai Palestinei s-au adresat papei, rugîndu-l să intervină imediat împotriva deportării evreilor din Ungaria. În timp ce 37 de mii de evrei unguri au fost trimiși la moarte (9 iunie — 9 iulie 1944), Pius al XII-lea refuza, sub diferite pretexte, să primească în audiență pe Hertzog, unul din marii rabini ai Palestinei, care implora sprijinul Bisericii pentru populația evreiască amenințată să ajungă în „fabricile morții” din Polonia (p. 129). Poziția Papei apare cu atât mai reprobabilă dacă avem în vedere că încă din 1943 Vaticanul s-a ridicat împotriva hotărîrii aliaților de a trimite în judecată pe criminalii de război fasciști¹¹.

Considerînd Germania „singurul bastion posibil împotriva bolșevismului”¹², Vaticanul a aprobat întru-totul agresiunea hitleristă împotriva Uniunii Sovietice. „În cercurile apropiate de Vatican — scria, la 2 iulie 1941, reprezentantul diplomatic al Germaniei la Vatican — această nouă fază a războiului este salutăată cu ușurarea cunoscută și cu un interes deosebit se urmărește mersul ei” (p. 124). După 22 iunie 1941, Vaticanul n-a scăpat nici un prilej pentru a-și arăta acordul și sprijinul deplin față de politica agresivă, antisovietică, a imperialismului german, fiind de părere că „soarta Europei depinde de o rezistență victorioasă a Germaniei pe frontul rus”¹³. O dată cu începerea campaniei în Răsărit, nici o informație nefavorabilă pentru Reichul fascist nu va mai fi transmisă de postul de radio Vatican. Un slujbaş credincios al lui Hitler de la Wilhelmstrasse, Weizsäcker, subliniind din nou că „papa

⁸A. Manhattan, *op. cit.*, p. 132.

⁹D. A. Deborin, *op. cit.*, p. 409, 578; A. Manhattan, *Vatikan*, Izd. inostr. lit., Moskva, 1948, p. 133; V. L. Israelian, *Diplomaticeskia istoria Velikoi Otecestvennoi voini*, Izd. IMO., Moskva, 1959, p. 145.

¹⁰„Papa n-a spus nimic și n-a protestat împotriva deportării evreilor din Roma”, conchide, pe bază de documente, cercetătorul american J. Kent în studiul menționat, (după „Voprosi istorii”, Nr. 6/1965, p. 201).“

¹¹M. M. Seimman, *Kratkii ocerk istorii papstva*, p. 171.

¹²„Cahiers du communisme”, Nr. 1/1965, p. 125.

¹³*Ibidem*.

nutrește sentimente de adâncă prietenie față de Reichul german“, informa Berlinul la 4 octombrie 1941, că Pius al XII-lea „ca nimeni altul dorește fűhrerului victoria asupra bolșevismului“ (p. 125), incredințări întărite și prin alte documente ulterioare. Nu trebuie pierdut din vedere că aceste date noi se adaugă la faptele deja cunoscute care arată că Vaticanul a fost în vremea războiului un puternic focar de intrigi și uneltiri anticomuniste și antisovietice, un centru unde s-au desfășurat numeroase tratative între reprezentanți ai cercurilor conducătoare din Statele Unite și Anglia, pe de o parte, și agenți ai Germaniei și Italiei, pe de altă parte, pentru încheierea unei păci separate și pentru organizarea unui front comun de luptă împotriva U.R.S.S.¹⁴.

Documentele referitoare la politica Vaticanului față de cel de al treilea Reich, coroborate și cu alte informații pe aceeași temă din literatură istorică, prezintă o însemnătate deosebită. Cunoașterea lor este necesară nu numai pentru că ele sînt de mare actualitate, ci și pentru că în unele lucrări din literatura istorică burgheză contemporană referitoare la Vatican se fac încercări de mistificare a politicii promovate de Pius al XII-lea¹⁵.

Documentele prezentate infirmă concluziile acelor care, elogiînd în fel și chip pe șeful bisericii catolice dintre anii 1939—1958, vorbesc despre „măreția“ unui „om exemplar“, căruia „nu i-au scăpat nici una din problemele principale ale timpului nostru“¹⁶. Ele evidențiază, o dată mai mult, faptul că papa Pius al XII-lea a sprijinit din plin forțele reacțiunii internaționale și politica războinică a fascismului.

În încheiere, nu este lipsit de interes să cităm un fragment dintr-o scrisoare a cardinalului francez Tisserand către arhiepiscopul Parisului, din 11 iunie 1940: „Eu mă tem că istoria va condamna Sfîntul Scaun pentru politica sa care are drept țel numai apărarea intereselor sale egoiste“ (p. 123). În lumina noilor documente temerea acestui contemporan din înalta ierarhie bisericească că politica dusă de Vatican va fi blamată apare pe deplin justificată.

I. Seltiuc

¹⁴ A. M. Nekrici, *Războiul ciudat*, Ed. științ., Buc., 1962, p. 93, 96; G. A. Deborin, *op. cit.*, p. 196—197, 424—425; V. B. Ușakov, *Vneșniia politika ghitlerovskoi Ghermanii*, Izd. IMO., Moskva, 1961, p. 187, 241; *Istoria mejdunarodnih otnoșenij i vneșnei politiki S.S.S.R.*, Tom. II (1939—1945), Izd. IMO., Moskva, 1962, p. 26, 248; M. M. Šeinman, *op. cit.*, p. 167—168, 170—171. Este surprinzător faptul că în marile lucrări de sinteză referitoare la istoria relațiilor internaționale ale unor cunoscuți istorici burghezi contemporani, precum P. Renouvin sau J. B. Duroselle nu se amintește nici un cuvînt despre politica Vaticanului în vremea celui de al doilea război mondial.

¹⁵ Igino Giordani, *Pio XII, un grande Papa*, Turin, 1961, 748 p.

¹⁶ „Revue d'histoire diplomatique“, Janvier-Mars, 1964, p. 95.

NOTE BIBLIOGRAFICE

STANISLAW ARNOLD, MARIAN ZYCHOWSKI, *Précis d'histoire de Pologne*. Édition „Polonia”, Varsovie, 1963, 239 p.

Propunându-și să realizeze o prezentare sintetică a istoriei Poloniei, Stanislaw Arnold și Marian Zychowski se opresc asupra principalelor evenimente și fenomene ale evoluției poporului polonez începând din secolul al X-lea și pînă în zilele noastre.

Autorii tratează succint problemele cele mai importante legate de începuturile statului polonez, lupta pentru consolidarea puterii sale, transformările de ordin economic care au avut loc în cadrul statului polonez, probleme privind cultura poloneză și dezvoltarea ei în cursul veacurilor, lupta poporului polonez pentru cîștigarea independenței naționale, nașterea evoluția și lupta clasei muncitoare din Polonia. Lucrarea se încheie cu o privire de ansamblu asupra economiei, politicii interne și externe a Republicii Populare Polone.

Din nenumăratele evenimente legate de istoria Poloniei, autorii au reușit să prezinte în linii mari evenimentele și transformările principale care au avut loc în decursul veacurilor.

Lucrarea cuprinde numeroase planșe și hărți care contribuie la o mai bună cunoaștere a aspectelor tratate.

A. Filimon

WOLFGANG PADBERG, *Sur l'histoire de l'antropogenèse*, în „La Pensée”, nr. 108, april 1963, p. 52—62.

După ce subliniază că apariția omului este un element important al concepției materialist-dialectice asupra lumii, autorul își începe articolul cu un scurt istoric al cercetării problemei. Scoțînd în relief meritele unor savanți ca Lamarck, Darwin, Th. H. Huxley, Ernst Haeckel în elucidarea antropogenezei, W. Padberg arată în același timp că aceștia se limitau în explicațiile lor mai ales la legi biologice, neputînd da un răspuns satisfăcător la chestiuni esențiale ca apariția limbajului și gîndirii, formarea societății. Singur materialismul istoric a reușit să găsească căile de rezolvare științifică a acestor probleme, în special prin lucrarea lui Engels, *Rolul muncii în procesul de transformare a maimuței în om*. Rezultatele obținute nu au fost însă acceptate de toată lumea; în jurul problemei antropogenezei s-a desfășurat și se desfășoară încă o vie polemică. Merită mai ales să fie semnalată lupta pe care o duc clericaliștii împotriva explicațiilor științifice, datorate marxismului, ale apariției omului. Cum vechile argumente teologice sînt de mult depășite, ei au ales o metodă indirectă de atac. Întrucît marxismul se sprijină în demonstrațiile sale pe teza darvinistă că omul are o origine naturală și descinde dintr-o specie de maimuțe azi dispărute, clericaliștii atacă cu precădere această teză, încercînd să demonstreze că omul este mai vechi decît specia de maimuțe la care se referea Darwin și că deci nu putea deriva din acestea.

Astfel, s-ar prăbuși, după părerea lor, nu numai explicația darvinistă asupra antropogenezei ci și un pilon al filozofiei marxiste. Rezultatele obținute de știință în ultimii ani — și acestea, mai ales ca urmare a unor noi descoperiri antropologice, sînt numeroase — dovedesc însă inconsistența teoriilor clericaliste, în același timp în care aduc importante precizări cu privire la stadiile și durata procesului apariției omului. Este adevărat că un punct rămîne încă greu de elucidat, acela al precizării exacte a momentului cînd apar primele unelte, greutate izvorînd din dificultatea de a deosebi, într-o anumită perioadă, pietrele modelate de natură de unelte grosolane, confecționate de om.

V. Cristian

ANTOINE PELLETIER, *Babeuf feudist*, în «Annales historiques de la Révolution française», nr. 179, Janvier-Mars 1965, p. 29—65.

Studiarea activității și ideologiei lui Babeuf (1760—1797) a cunoscut în anii din urmă un deosebit avînt, cercetările întreprinse avînd darul să elucideze importante aspecte ale vieții celui pe care Marx îl considera pe bună dreptate „inițiatorul primului partid comunist într-adevăr activ”. Au mai rămas totuși chestiuni insuficient cunoscute și una din acestea o constituie perioada în care Babeuf a exercitat funcția de feudist (specialist în dreptul feudal), perioadă care ocupă nu mai puțin de zece ani din viața acestuia. Pornind tocmai de la constatarea că „Babeuf feudist rămîne un necunoscut”, A. Pelletier își propune, într-un studiu substanțial, bazat, într-o însemnată măsură, pe materiale de arhivă, să studieze această problemă, încercînd să dea răspuns la trei întrebări: 1. Pentru cine și cum anume a lucrat Babeuf în această perioadă; 2. Ce valoare au lucrările sale teoretice asupra meseriei de feudist; 3. În ce măsură lucrările de feudist anunță deja viitorul revoluționar.

După ce precizează ordinea seniorilor cărora Babeuf le-a oferit sau acordat serviciile, istoricul francez consacră o mare parte a studiului său analizei activității teoretice de feudist a lui Babeuf. Aceasta, așa cum dovedește „inventarierea” lucrărilor cu acest caracter, este destul de vastă în același timp în care trădează spiritul său inovator în acest domeniu. Deosebit de important ni se pare faptul că deși meseria sa consta în căutarea și stabilirea drepturilor feudalului, el se arată preocupat și de drepturile țăranului. De altfel, această chestiune este în legătură cu cea de a treia problemă — și care rămîne cea mai importantă, chiar dacă spațiul acordat de istoricul francez este mai redus — aceea a influenței activității de feudist asupra evoluției sale ulterioare.

A. Pelletier consideră că maniera de a pune problema evoluției lui Babeuf dinainte de 1789 este greșită. După părerea sa — care pare să fie întărită și de lucrările istoricului sovietic V. M. Dalin — comunismul lui Babeuf în perioada anterioară revoluției este mult mai net decît se admite în general, el avînd și un pronunțat caracter practic. Dacă indicațiile nu sînt totuși atît de abundente în această privință, faptul s-ar putea datora imposibilității de a afirma pe atunci, în mod deschis, idei comuniste.

Această constatare l-a condus pe istoricul francez și la alte concluzii. După părerea sa, acceptarea tezei clasice a unei triple rădăcini a originii comunismului babuvist — influența mediului rural picard, a anumitor idei filozofice și, mai ales, a Revoluției — ar avea ca urmare ruperea evoluției lui Babeuf și postdatarea egalitarismului său. Renunțînd la o teză mai veche a lui G. Lefebvre, A. Pelletier este de părere că, avîndu-și începuturi manifeste încă în 1786, babuvismul n-ar fi apărut în perioada revoluției ci acum ar fi continuat numai, „mai puțin singur, mai înaintat, mai posibil”. Evident, teza este interesantă; ni se pare totuși că ea nu poate fi acceptată fără rezerve. Este suficient, credem, să amintim faptul că metodele preconizate de babuviști pentru transformarea comunist-egalitaristă a societății ca și multe din principiile care trebuiau să stea la baza viitorului stat ar fi inexplicabile dacă am omite influența revoluției. De altfel, trăsătura esențială

a babuvismului este tocmai caracterul său practic, chiar dacă utopic, caracter ce nu poate fi separat de evenimentele ce au urmat anului 1789.

Făcînd această rezervă, subliniem însă că studiul lui A. Pelletier este o lucrare deosebit de interesantă și valoroasă, indispensabilă oricărui cercetător al babuvismului. Ceea ce trebuie reținut mai ales, în afara precizărilor privind activitatea de feudist a lui Babeuf, este ideea unui comunism mai net al acestuia în perioada studiată decît se admitea în general, idee care are darul să pună într-o nouă lumină întreaga evoluție ideologică a comunismului utopic francez de la sfîrșitul sec. XVIII.

V. Cristian

Новейшая история Африки, Издательство „Наука“, Главная редакция Восточной литературы, Москва, 1964, 500 с. (Istoria contemporană a Africii)

Lucrarea *Istoria contemporană a Africii*, elaborată de un grup de specialiști sovietici, reprezintă prima încercare de expunere sistematică a istoriei statelor africane și a celor mai mari colonii, începînd de la 1917—1918 și pînă la sfîrșitul anului 1963, iar uneori pînă la jumătatea anului următor.

Autorii lucrării, folosind o vastă bibliografie, au adoptat principiul tratării pe țări, ocupîndu-se mai întîi de statele din Africa de Nord (Tunis, Maroc, Libia, Republica Arabă Unită), apoi de celelalte teritorii ale continentului african, care, într-un trecut nu prea îndepărtat, făceau parte mai ales din imperiul colonial englez și francez.

În dezvoltarea luptei de eliberare a popoarelor africane se pot distinge două etape importante: prima care începe după primul război mondial și Revoluția din Octombrie și durează pînă la al doilea război mondial și a doua — după 1945 și care continuă și în zilele noastre — perioada unui avînt nemaiîntîlnit al luptei național-eliberatoare, cînd sistemul colonial, primind lovituri tot mai puternice, trăiește și în Africa ultimele clipe.

Pînă la al doilea război mondial, popoarele din Africa n-au obținut succese hotărîtoare în lupta pentru independență, astfel că victoria revoluției antiimperialiste a rămas o chestiune de viitor. Perioada dintre cele două războaie mondiale poate fi caracterizată ca „prologul acestei revoluții” (p. 14).

Din analiza situației economice și social-politice a fiecărui stat african în parte se desprind cauzele interne și externe ale avîntului mișcării de eliberare națională după primul război mondial, forțele motrice ale acestei mișcări și rolul lor în lupta anticolonială, programul de luptă al partidelor și organizațiilor antiimperialiste care au apărut în perioada postbelică și limitele acestui program, începutul și dezvoltarea mișcării împotriva metropolelor, formele ei de manifestare, cauzele care au dus la întărirea luptei împotriva colonialismului pe continentul african.

În lucrare se analizează minuțios condițiile istorice noi în care se desfășoară lupta popoarelor africane pentru independență națională după al doilea război mondial și succesele înregistrate în această luptă: scuturarea jugului colonial de către marea majoritate a fostelor colonii din Africa, care au devenit astfel state independente.

Ocupîndu-se de istoria Africii după 1945, autorii lucrării subliniază dezvoltarea mai rapidă decît în perioada antebelică a capitalismului și consecințele sociale ale acestui fapt și anume grăbirea procesului de formare a noii clase și pături sociale, creșterea din punct de vedere numeric și organizatoric a clasei muncitoare, sporirea numărului partidelor comuniste și a organizațiilor sindicale și extinderea lor în toate teritoriile continentului african.

În raport de condițiile concrete din fiecare țară, se analizează rolul diferitor forțe sociale în lupta de eliberare națională, se vorbește despre apariția unor partide politice și organizații naționale a căror loc și rol în cadrul mișcării anti-imperialiste este bine definit, se urmărește în același timp, programul luptei anti-coloniale în diverse teritorii ale Africii, accentuându-se că revendicarea independenței politice, a lichidării sistemului colonial, a devenit lozinca principală generală, de luptă a tuturor africanilor.

Analiza luptei popoarelor africane în perioada postbelică, scoate în evidență marea diversitate a formelor acesteia, diversitate condiționată, desigur, de raportul forțelor politice și de o serie de condiții locale; în afara luptei armate, se întrebuintează o serie întreagă de alte mijloace care lovesc dominația imperialistă: demonstrații, mitinguri, boicotarea mărfurilor din metropolă, campanii împotriva legilor nedrepte, greve, răscoale.

Imperialiștii uzează de întregul arsenal de mijloace, vechi și noi, pentru a împiedica creșterea luptei național-eliberatoare. Ocupându-se de aceste mijloace, în care micile concesii sînt însoțite de represii în masă și de războaie coloniale, autorii se opresc cu atenție asupra neocolonialismului, prin care imperialiștii încearcă să-și mențină sau să-și întărească influența în noile state independente ori în teritoriile aflate încă în stăpînire lor. Dintre formele de neocolonialism analizate se impun a fi menționate: înrobirea economică (sub forma „ajutorului”, concretizat în împrumuturi sau în legături comerciale); sporirea influenței politice cu ajutorul unor guverne marionetă; „creșterea clasei mijlocii” — un nou sprijin social al colonialismului; impunerea unor acorduri înrobitoare „de apărare” și menținerea pe teritoriul tinerelor state a armatelor străine și a bazelor lor militare; expansiunea ideologică cu scopul menținerii statelor africane în sistemul capitalist; aștarea urii dintre diferite state, popoare sau triburi; în sfîrșit, colonialismul colectiv, care îmbracă forme economice (atragera, de pildă, a statelor africane în „Piata Comună”) sau se realizează prin metodele amestecului militar-politic.

Lucrarea *Istoria contemporană a Africii* evidențiază ajutorul multilateral — economic, politic, diplomatic și moral — pe care-l acordă sistemul mondial socialist luptei popoarelor africane pentru cîștigarea independenței și pentru consolidarea cuceririlor revoluției. Ea subliniază, totodată, sarcinile care stau în fața tinerelor state africane după cucerirea independenței politice, arată căile pe care le pot urma și pe care le urmează aceste state în dezvoltarea lor ca și aportul țărilor Africii la cauza menținerii și consolidării păcii.

Lucrarea se adresează specialiștilor și tuturor celor care vor să cunoască și să înțeleagă mai bine uriașele prefaceri care caracterizează istoria continentului african în epoca contemporană.

I. Settuc

A. С. БЛАНК, *Коммунистическая Партия Германии в борьбе против фашистской диктатуры (1933—1945)*, Издательство социально-экономической литературы „Мысль”, Москва, 1964, 398 с. *Partidul Comunist German în lupta împotriva dictaturii fasciste (1933—1945)*.

Lucrarea cercetătorului sovietic A. S. Blank, intitulată *P.C.G. în lupta împotriva dictaturii fasciste 1933—1945*, constituie, în istoriografia sovietică, prima încercare de proporții mai mari, de a trata, în mod științific și sub toate aspectele, una din cele mai grele dar și mai eroice perioade din istoria mișcării muncitorești germane în epoca contemporană.

Primul capitol al lucrării se ocupă de lupta P.C.G. împotriva pericolului fascist în perioada 1929 — ianuarie 1933, evidențiindu-se lupta comuniștilor germani împotriva ofensivei reacțiunii, pentru constituirea unui front unic al clasei muncitoare, dar netrecîndu-se cu vederea greșelile tactice și strategice ale P.C., care, alături de poziția trădătoare a liderilor social-democrați și de alți factori, n-au permis să se dea o ripostă hotărîtoare naziștilor.

Următoarele două capitole ale lucrării sînt consacrate luptei P.C.G. în perioada care a urmat instaurării dictaturii fasciste și pînă la izbucnirea celui de-al doilea război mondial. Oprindu-se asupra condițiilor deosebit de grele în care-și desfășura activitatea, autorul vorbește, în capitolele II și III, despre ilegalizarea partidului, despre cauzele incendiilor Reichstagului, despre procesul de la Leipzig și însemnătatea lui; în această parte a monografiei se acordă importanța cuvenită, de asemenea, Congresului al VII-lea al Internaționalei Comuniste, însemnătatea acestuia pentru stabilirea strategiei și tacticii partidelor comuniste în lupta împotriva fascismului și a războiului cit și relevării activității P.C.G. pentru stabilirea unității de acțiune cu social-democrații, luptei comunistilor împotriva politicii militariste, agresive, a imperialismului german. Cele două conferințe ale P.C.G. de peste hotare — Bruxelles, în 1935 și Berna, în 1939 — și importanța hotărîrilor lor pentru mișcarea muncitorească germană, solidaritatea manifestată, sub diverse forme, de clasa muncitoare din Germania față de lupta poporului spaniol împotriva fascismului ca și simpatia dovedită de cei mai buni fii ai Germaniei față de alte popoare, care au căzut victimă agresiunii fasciste — reprezintă încă alte chestiuni care au reținut atenția autorului.

Nu mai puțin interesante și documentate sînt capitolele în care A. S. Blank se ocupă de activitatea P.C.G. în perioada celui de al doilea război mondial. Capitolele IV-VIII, referitoare la lupta P.C.G. în perioada 1939—1945, oferă cititorului posibilitatea să cunoască Rezistența germană în toate formele ei, din țară și din afara granițelor, aportul comunistilor în activitatea de creștere și de întărire a forțelor antifasciste într-o Germanie în care insuccesele de pe front se conjugau cu adîncirea crizei economice și politice interne. Autorul relevă lupta plină de eroism desfășurată de o serie de organizații ilegale ale P.C.G., precum cele din Berlin, Turingia, Saxonia etc. vorbește despre activitatea desfășurată de comuniști în lagărele de concentrare, printre prizonierii de război și muncitori străini din Germania și face referiri la atitudinea P.C.G. față de complotul împotriva lui Hitler din 20 iulie 1944.

Lucrarea lui A. S. Blank, interesantă și bine documentată, arată rolul important jucat de P.C.G., ca singura forță politică din țară care a luptat consecvent pentru unirea tuturor forțelor democratice și patriotice ale națiunii germane, în lupta împotriva fascismului și a războiului, pentru stîrpirea imperialismului și militarismului german, pentru o Germanie democratică și pașnică.

Cunoașterea experienței de luptă a P.C.G. arată însuși autorul — are însemnătate în zilele noastre pentru lupta victorioasă a partidelor comuniste împotriva atotputerniciei monopolurilor, împotriva fascismului și a militarismului“ (p. 3).

Monografia lui A. S. Blank reprezintă o sinteză a propriilor sale cercetări cit și a rezultatelor la care a ajuns istoriografia marxistă, germană și sovietică, în problema luptei desfășurate de P.C.G. contra imperialismului german în perioada dominației hitleriste. Lucrarea autorului sovietic demască — ceea ce constituie un merit în plus al ei — pe istoricii burghezi sau social-democrați, din R.F.G. mai ales, care, punîndu-se în slujba imperialismului german, calomniază P.C.G., încearcă să arunce asupra acestuia vina pentru instaurarea fascismului în Germania, nu recunosc sau minimalizează rolul comunistilor în mișcarea de Rezistență și urmăresc să justifice politica capitulară a liderilor de dreapta social-democrați față de cel de-al III-lea Reich. De altfel în ultimul capitol (cap. IX), A. S. Blank trece chiar în revistă întreaga literatură istorică a temei care face obiectul cercetării sale, evidențiind, pe de o parte, poziția istoriografiei reactionare vest-germane, iar pe de altă parte, arătînd felul cum este abordată în istoriografia marxistă lupta P.C.G. împotriva fascismului și a războiului în perioada 1933—1945.

VERIFICAT
2007

VERIFICAT
1987

I. P. Iași — cd. 45

40554

10 lei